

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM/ANASANAT DALI

**ZERZEVAN KALESİ GEÇ ROMA VE GEÇ ANTİK DÖNEM MUTFAK
KAPLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Şıvan AYUS

Danışman
Doç. Dr. Mahmut AYDIN

2021
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

EK-1

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL VE ONAYI

..... danışmanlığında.....
tarafından hazırlanan “.....”
.....” adlı tez
çalışması/...../20..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu
ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

.....

.....

Üye

.....

.....

Üye

.....

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış/akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez ve Seminer Yazım Kılavuzu kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules/ethical conduct and Batman University Institute of Social Sciences' Thesis and Seminar Writing Guide. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

ŞIVAN AYUS

Tarih: 17.08.2021

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
ZERZEVAN KALESİ GEÇ ROMA VE GEÇ ANTİK DÖNEM MUTFAK KAPLARI.

Şıvan AYUS
Batman Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mahmut AYDIN
2021, 198 sayfa

Jüri
Doç. Dr. Mahmut AYDIN
Doç. Dr. Aytaç COŞKUN
Dr. Öğr. Esra LEVET KAÇMAZ

Zerzevan Kalesi, Diyarbakır'ın, Çınar ilçesine 13 km., uzaklıkta Demirölçek Köyü sınırları içinde yer alan askeri bir garnizondur. Kaledeki mevcut mimari kalıntılar ve kazı çalışmalarında ele geçen buluntular incelediğinde MS 3 ve 7. Yüzyıllar arasında kalenin aktif bir şekilde kullanıldığını gösterir. Büyük bir olasılıkla yerleşimin surları ve yapılarının Anastasios I (MS 491-518) ve Justinianos I (MS 527-565) döneminde onarımlardan geçtiği ve son halini aldığı düşünülmektedir. M.S. 639 yılında İslam orduları tarafından bölgenin fethine kadar da yerleşim önemini korumuştur. 124 m yüksekliğinde kayalık bir tepe üzerine kurulan kale, Roma ve Parth/Sasani mücadelelerine sahne olmuştur. 2014'te başlayan ve kesintisiz devam eden kazılarda gözetleme kulesi, surlar, Mithraeum, yeraltı sığınağı, kilise, askeri ve sivil konutlar, yeraltı ibadethanesi, sunaklar, kaya mezarları ve su kanalı gün yüzüne çıkarılmıştır. Tez kapsamında ele alınan seramik eserler “Zerzevan Kalesi Geç Roma ve Geç Antik Dönem Mutfak Kapları” başlığı altında incelenmiştir. Değerlendirilmeye alınan seramik eserler 2015-2020 yılları arasında kapsamaktadır. Zerzevan Kalesi kazılarında ele geçen eserlerin analojisi benzer örnekler üzerinden ve buluntu kontekstine göre yapılmıştır. Tez kapsamında 82 seramik eser değerlendirilmeye alınmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 82 eserin 59'u Geç Roma, dördü Parth üretimli olduğu öngörülmektedir. Bu örnekler dışında herhangi bir benzerine ulaşılamayan 17 örnek de mevcuttur. Bu örneklerin yerel veya bölgesel olabileceği değerlendirilmiştir. Zerzevan Kalesi Kazılarında Geç Roma Dönemi ağırlıklı seramikler hakimdir. Geç Roma Dönemi seramikleri ağırlıklı olarak MS 3 ve 7. Yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Geç Roma örnekleri dışında Parth Dönemi'ni temsil eden örneklere de rastlanmıştır. Bu örnekler daha çok MÖ 3 - MS 3. yüzyıllara atırlanır. En erken örnekler Geç Helenistik-Erken Roma Dönemi, Geç Roma Dönemi örnekler ise MS 7 yüzyıllara kadar gitmektedir. Zerzevan Kalesi Kazılarında Brittle Ware (Gevrek Mallar), Kuzey Suriye Amphoraları I, Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri gibi önemli mal gruplarına ait örneklere rastlanmıştır. Zerzevan Kalesi seramikleri Suriye, Levant, İran ve batı etkileşimini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zerzevan Kalesi, Geç Roma, Parth, Geç Antik, Mutfak Kapları, Seram

SUMMURY

Master's thesis

ZERZEVAN CASTLE LATE ROME AND LATE ANCIENT PERIOD KITCHEN WARE.

Batman University

Social Sciences Institute

Department of Archeology

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mahmut AYDIN

2021, 198 pages

Jury

Assoc. Prof. Dr. Mahmut AYDIN

Assoc. Prof. Dr. Aytaç COŞKUN

Ass. Dr. Esra LEVENT KAÇMAZ

Zerzevan Castle is a military garrison located within the borders of Demirölçek Village, 13 km away from Çınar district of Diyarbakır. When the existing architectural remains in the castle and the findings obtained during excavations are examined, it shows that the castle was used actively between the 3rd and 7th centuries AD. It is believed that the walls and structures of the settlement were restored during the reign of Anastasios I (491-518 AD) and Justinian I (527-565 AD) and took their final form. The settlement preserved its importance until the conquest of the region by the Islamic armies in 639 A.D. Built on a rocky hill 124 m high, the castle was the scene of Roman and Parthian/Sassanid struggles. During the excavations that started in 2014 and continued uninterruptedly, the watchtower, ramparts, Mithraeum, underground shelter, church, military and civilian residences, underground temple, altars, rock tombs and water canal were unearthed. The ceramic works discussed in the thesis were examined under the title of "Zerzevan Castle Late Roman and Late Ancient Period Kitchen Wares". Ceramic works taken into consideration cover the excavation session between 2015-2020. The analogy of the artifacts unearthed in the Zerzevan Castle excavations was made over similar examples and according to the context of the finds. 82 ceramic works were evaluated within the scope of the thesis. As a result of the studies, it is thought that 59 of 82 works were produced in Late Roman and , four of which are predicted to be of Parthian production. Apart from these examples, there are 17 samples that could not be able to identified. Late Roman Period ceramics are dominant in the Zerzevan Castle Excavations. Late Roman Period ceramics are mainly dated between the 3rd and 7th centuries AD. Apart from the Late Roman samples, samples representing the Parth Period were also found. These examples are mostly dated to the 3rd century BC and the 3rd century AD. The earliest examples date back to the Late Hellenistic-Early Roman Period, while the Late Roman Period Samples date back to 7th centuries AD. Examples of important ware groups such as Brittle Ware (Brittle Ware), North Syrian Amphora I, Phokaia Red Slip Ceramics were encountered during the Zerzevan Castle Excavations. Zerzevan Castle ceramics reflect the interaction of Syria, Levant, Iran and the west.

Keywords: Zerzevan Castle, Late Roman, Parth, Late Antiquity, Kitchenware, Ceramic.

ÖNSÖZ

“Zerzevan Kalesi Geç Roma ve Geç Antik Dönem Mutfak Kapları” adlı yüksek lisans tezinde söz konusu seramikler arkeolojik buluntular ele alınarak incelenmiş, seramikler kullanım alanlarına göre kategorize edilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu konunun seçilmesinde Zerzevan Kalesi seramik geleneklerini yerel unsurlar üzerinden değerlendirmek ve bu seramikleri kil, astar, boya, bezeme ve şekilsel açıdan yorumlayarak bir analogi oluşturma düşüncesi etkili olmuştur. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geç Roma ve Geç Antik Dönem ve bu bağlamda söz konusu seramiklerin tasnifi konusundaki kaynakların kısıtlı olması bu fikrin oluşmasında temel etken olmuştur. Böylece bu lokalizasyondaki bir dönem seramiğine çözüm bulunması, aynı zamanda bahse konu seramikler üzerinden Zerzevan Kalesi seramik tipolojisinin tanımlanması amaçlanmaktadır.

2014-2018 kazı sezonlarında yapılan kazılarda kalenin hemen hemen her noktasında seramiklere rastlanmıştır. Kilise, konut alanı, geçit, su kanalı, yer altı sığınağı/depo ve Mithraeum Kutsal Alanı gibi yapılar seramiklerin en yoğun ele geçtiği alanları temsil etmektedir. Söz konusu seramikleri kullanım alanlarına göre; yemeklerin pişirilmesinde kullanılan pişirme kapları (güveç, çömlek, tava), yemek esnasında içeceklerin ve yiyeceklerin servis edilmesinde kullanılan servis kapları (kadeh, maşrapa, matara, sosluk ve testicik), su ve şarap gibi sıvıların içinde muhafaza edildiği sıvı dökme kapları (testi), gıdaların veya sıvıların depolanmasında kullanılan depolama kapları (amfora, depolama kapları) ve pişirme ve depolama kaplarının üstünün kapatılmasında kullanılan kapaklar olarak gruplandırmak mümkündür. Değerlendirilen seramiklerin çoğunluğu Roma’ya aitken, Parth Dönemi’ni temsil eden örnekler de rastlanmıştır. Ayrıca yerel veya bölgesel olarak adlandırılabilen örnekler mevcuttur. Araştırmada incelenen söz konusu seramikler MÖ 2. yüzyıl ile MS 7. yüzyıl aralığındadır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle faydalı olabilmek için elinden gelenin fazlasını sunan, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve

gelecekteki mesleki hayatımda da bana vereceği değerli bilgilerden faydalanacağıma inandığım kıymetli danışman hocalarım Doç. Dr. Mahmut AYDIN ve Doç.Dr. Aytaç COşKUN’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Zerzevan Kalesi Kazı Başkanı Yardımcısı Arş.Gör. Gamze HASDEMİR BOZKUş’a tez çalışmam boyunca gösterdiği destekten ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

Teşekkürlerin az kalacağı diğer bir kişi ise bana 2 yıllık yüksek lisans hayatım boyunca kazandırdıkları her şey için ve tezimin gelişim sürecine önemli katkılar sunduğu için Prof. Dr. Kamil Levent ZOROĞLU’na teşekkürlerimi sunarım.

İki yıllık ders dönemi boyunca her türlü bilgisini esigemeden benimle paylaşan zor zamanlarımda desteğini daima histteğim Dr. Öğr. Üyesi Can Yumni GÜNDEM’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Eserlerin form ve analogisini hazırlarken sıklıkla danıştığım ve kıymetli bilgilerini benden esirgemeyen Murat TOSUN’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezi hazırlarken her anlamda desteklerini hissettiğim ve her daim yanımda olan Zerzevan Kalesi ekibinden yakın arkadaşlarım Nurjiyan, ÖZDEMİR, Eyyüp KARDAş, Recep ÖZGER, Süleyman ÜNLÜ, Mehmet Fatih YILDIRIM, Ayşe POYRAZ, Ebedin EMLÜK, Fatih EKİCİ, Mehmet BİLEN, Eda KILIÇ ve diğer tüm ekip üyelerine teşekkür ederim.

Teşekkürlerin sonsuz kalacağı bir diğer kişi de beni yetiştiren ve bu günlere gelmemde sonsuz emeği olan dünyalar kadar sevdiğim annem Cemile AYUS’a ve tüm aile bireylerime teşekkür ederim..

şıvan AYUS
2021, BATMAN

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR	xii
HARİTA, GRAFİK, ŞEKİL, LEVHA LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA’NIN GÜNEYDOĞU

ANADOLU’DAKİ SİYASİ GELİŞMELERİ

1.1 Roma Öncesi Bölge.....	9
1.2 Zerzevan Kalesi ve Yakın Çevresinde Roma Varlığı ve Bununla İlgili Gelişmeler.....	13
1.3 Romalılar ve Partların Siyasi ve Askeri İlişkileri.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

ZERZEVAN KALESİ

2.1.1 Zerzevan Kalesi’nin Coğrafi Konumu ve Topografik Yapısı.....	27
2.1.2 Zerzevan Kalesi’nin Tarihçesi.....	29
2.1.3 Zerzevan Kalesi Araştırma Tarihçesi.....	32
2.1.4 Zerzevan Kalesi Kazıları.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ ROMA VE GEÇ ANTİK DÖNEM MUTFAK KAPLARI

3. Zerzevan Kalesi Geç Roma ve Geç Antik Dönem Mutfak Kapları.....	36
3.1 Parth Seramiği Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	36
3.2 Parth Seramiği.....	38
3.2.1 Zerzevan Kalesi Parth Dönemi Mutfak Kapları.....	39
3.2.1.1 Çömlek	39

3.2.1.1.1 Tip 1.....	39
3.2.1.1.2 Tip 2.....	40
3.2.1.1.3 Tip 3.....	40
3.3 Geç Roma Mutfak Kapları Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri	40
3.4 Geç Roma Mutfak Kapları	43
3.4.1 Pişirme Kapları.....	43
3.4.1.1 Güveç.....	43
3.4.1.1.1 Tip 1.....	45
3.4.1.1.2 Tip 2.....	45
3.4.1.1.3 Tip 3.....	45
3.4.1.1.4 Tip 4.....	46
3.4.1.2 Güveç Kil, Astar ve Bezeme özellikleri.....	46
3.4.1.3 Çömlek.....	47
3.4.1.3.1 Tip 1.....	48
3.4.1.3.2 Tip 2.....	48
3.4.1.3.3 Tip 3.....	49
3.4.1.3.4 Tip 4.....	49
3.4.1.3.5 Tip 5.....	49
3.4.1.3.6 Tip 6.....	50
3.4.1.3.7 Tip 7.....	50
3.4.1.3.8 Tip 8.....	50
3.4.1.3.9 Tip 9	50
3.4.1.3.10Tip 10.....	51
3.4.1.3.11Tip 11.....	51
3.4.1.4 Çömlek Kil, Astar ve Bezeme özellikleri.....	51
3.4.1.5 Tava.....	53
3.4.1.6 Tava Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	54

3.5 Lekane.....	54
3.6 Lekane Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	54
3.7 Sıvı Dökme ve Servis Kapları	55
3.7.1 Testi.....	55
3.7.1.1 Tip 1.....	55
3.7.1.2 Tip 2.....	56
3.7.1.3 Tip 3.....	56
3.7.1.4 Tip 4.....	56
3.7.1.5 Tip 5.....	56
3.7.2 İçecek Kapları.....	57
3.7.2.1 Tip 1.....	57
3.7.2.2 Tip 2.....	57
3.7.2.3 Tip 3.....	57
3.7.2.4 Tip 4.....	58
3.8 Sıvı Dökme ve Servis Kapları Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	58
3.9 Depolama Kapları.....	59
3.9.1 Amphora.....	59
3.9.1.1 Tip 1.....	61
3.9.1.2 Tip 2.....	61
3.9.1.3 Tip 3.....	61
3.9.1.4 Tip 4.....	61
3.9.1.5 Tip 5.....	62
3.9.1.6 Tip 6.....	62

3.9.1.7 Tip 7.....	62
3.9.1.8 Tip 8.....	63
3.9.2 Depolama Kabı	63
3.10 Depolama Kapları Kil, Astar ve Bezeme Özellikler.....	63
3.11 Sosluk/Kase/Kapak/-Testicik.....	65
3.11.1 Tip 1.....	65
3.11.2 Tip 2.....	66
3.11.3 Tip 3.....	66
3.11.4 Tip 4.....	66
3.11.5 Tip 5.....	67
3.12 Sosluk/Kase/Kapak (?) Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	67
3.13 Testicik.....	68
3.14 Testicik Kil, Astar ve Bezeme Özellikler.....	69
3.15 Tabak.....	69
3.16 Tabak Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	69
3.17 Kapak.....	69
3.17.1 Pişirme Kabı Kapakları.....	70
3.17.1.1 Tip 1.....	70
3.17.1.2 Tip 2.....	70
3.17.1.3 Tip 3.....	70
3.17.1.4 Tip 4.....	71
3.17.2 Depolama Kabı Kapakları.....	71
3.17.2.1 Tip 1.....	72

3.17.2.2 Tip 2.....	72
3.17.2.3 Tip 3.....	72
3.18 Kapak Kil, Astar ve Bezeme Özellikler.....	72
3.19 Brittle Ware (Gevrek Mallar).....	73
3.19.1 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Çö.....	74
3.19.1.1 Tip 1.....	74
3.19.1.2 Tip 2.....	75
3.19.1.3 Tip 3.....	75
3.19.1.4 Tip 4.....	76
3.19.1.5 Tip 5.....	76
3.19.2 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Güveç.....	76
3.19.3 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Yonca Ağzılı Testi.....	77
3.20.4 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri..	77
3.21 Kuzey Suriye Amphoraları I.....	79
3.13.1 Tip 1.....	80
3.13.2 Tip 2.....	80
3.22 Kuzey Suriye Amphoraları I Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.....	80
3.23 Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri.....	81
3.24 Phokaia Kırmızı Astarlı Seramik Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri.	82
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	83
KAYNAKÇA.....	89
KATALOG.....	111
EKLER	153

KISALTMALAR

AÇ: *Ağız Çapı*

Cm: *Santimetre*

Ç: *Çap*

Fig.: *Figür*

G: *Genişlik*

Kat.: *Katalog*

KÇ: *Kaide Çapı*

KM: *Kilometre*

M: *Metre*

MÖ: *Millattan Önce*

MS: *Milattan Sonra*

Lev.: *Levha*

Şek.: *Şekil*

Tab.: *Tablo*

U: *Uzunluk*

Y: *Yükseklik*

YY: *Yüzyıl*

ŞEKİL LİSTESİ

Şek.1.3.1: Seramik eserlerin seçimi, fotoğraflanması ve bilgilerin işlenmesi.....	153
Şek.1.3.2: Seramik eserlerin kenar özelliklerine göre tanımlanması.....	153
Şek.2.4.1: Zerzevan Kalesi genel yerleşim planı.....	155
Şek.2.4.2: Zerzevan Kalesi'nin havadan görünümü.....	156
Şek.3.3.1: Zerzevan Kalesi Kazıları'nda ele geçen seramiklerde en yoğun görülen bezeme öğeleri.....	42

HARİTA LİSTESİ

Harita 1.1.1: Pers Kral Yolu güzergahları.....	12
Harita 1.2.1 Doğu ve Batı Roma'nın sınırlarını gösteren harita.....	20
Harita 1.3.1 Carrhae Savaşı (MÖ 53) ilerleyişini gösteren harita.....	24
Harita 1.3.2 MÖ 44'te Parth İmparatorluğu'nun sınırlarını gösteren harita.....	25
Harita 2.1.1: Zerzevan Kalesi Coğrafi Konumu ve Jeomorfolojik Yapısı.....	28
Harita 2.1.2: Zerzevan Kalesi'nin Coğrafi Konumu.....	154

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 4.6: Seramik buluntuların diğer eserlere göre oranları.....	157
Grafik 3.1: 2015-2020 Zerzevan Kalesi seramiklerinin dönemsel dağılımı.....	157
Grafik 3.2: 2015-2020 seramiklerin kullanım alanlarına göre grup dağılımı.....	158
Grafik 3.1.1: Parth Dönemi seramiklerin kil Munsell grafiği.....	37
Grafik 3.1.2: Parth Dönemi seramiklerin astar Munsell grafiği.....	37
Grafik 3.3.1: 2015-2020 yılı seramiklerinin form dağılımı.....	158
Grafik 3.3.1: Çalışmaya konu olan 82 örneğin Katkı maddesi dağılımını gösteren grafik.....	159
Grafik 3.4.1.2.1: Güveç kill Munsell grafiği.....	159

Grafik.3.4.1.2.2: Güveç astar Munsell grafiği.....	160
Grafik 3.4.1.4.1: Çömlek kil Munsell grafiği.....	160
Grafik 3.4.1.4.2: Çömlek astar Munsell grafiği.....	161
Grafik 3.8.1: Sıvı dökme ve servis kapları kil Munsell grafiği.....	161
Grafik 3.8.2: Sıvı dökme ve servis kapları astar Munsell grafiği.....	162
Grafik 3.10.1: Depolama kapları kil Munsell grafiği.....	162
Grafik 3.10.2: Depolama kapları astar Munsell grafiği.....	163
Grafik 3.12.1: Sosluk/kase/kapak-Testicik kil Munsell grafiği.....	163
Grafik 3.12.2: Sosluk/kase/kapak-Testicik astar Munsell grafiği.....	164
Grafik 3.18.1: Kapak kil Munsell grafiği.....	164
Grafik 3.18.2: Kapak astar Munsell grafiği.....	165
Grafik.3.20.1: Brittle Ware (Gevrek Mallar) kil Munsell grafiği.....	165
Grafik 3.20.2: Brittle Ware (Gevrek Mallar) astar Munsell grafiği.....	166
Grafik 4.1: 2015-2020 yılları arasında bulunan seramiklerin yerleşime göre dağılımı.....	166
Grafik 4.2: Mithraeum Kutsal Alanı genel seramik buluntularının form dağılımı.....	167
Grafik 4.3: Sığınak (S Yapısı) genel seramik buluntularının form dağılımı.....	167
Grafik 4.4: Konut Alanı (K, L, M, N, P Yapıları) seramik buluntularının form dağılımı.....	168
Grafik 4.5: Seramik eserlerin yıllara göre dağılımı.....	168

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.2.1: Zerzevan Kalesi Yerleşim Kronolojisi.....	32
Tablo 3.2.1: Parth Dönemi seramiklerinin yayılım alanını gösteren Tablo.....	169
Tablo 3.3.1: Değerlendirilen seramiklerin Kil Munselleri.....	170

Tablo 3.3.2.: Değerlendirilen seramiklerin Astar Munselleri.....	171
---	-----

Tablo 4.1: Zerzevan Kalesi Kazılarının 2014-2020 yılları arasında çalışma yürütülen alanların listesi.....	172
---	-----

LEVHA LİSTESİ

Levha 1: Parth Seramiği.....	173
Levha 2: Geç Roma-Güveç.....	174
Levha 3: Güveç-Çömlek.....	175
Levha 4: Çömlek.....	176
Levha 5: Çömlek.....	177
Levha 6: Çömlek.....	178
Levha 7: Tava-Lekane.....	179
Levha 8: Sıvı Dökme ve Servis Kapları.....	180
Levha 9: Sıvı Dökme ve Servis Kapları.....	181
Levha 10: Sıvı Dökme ve Servis Kapları.....	182
Levha 11: Depolama Kapları.....	183
Levha 12: Depolama Kapları.....	184
Levha 13: Depolama Kapları.....	185
Levha 14: Sosluk/Kase/Kapak-Testicik.....	186
Levha 15: Sosluk/Kase/Kapak-Testicik.....	187
Levha 16: Sosluk/Kase/Kapak-Testicik.....	188
Levha 17: Sosluk/Kase/Kapak-Testicik-Tabak.....	189
Levha 18: Kapak.....	190

Levha 19: Kapak.....	191
Levha 20: Kapak.....	192
Levha 21: Brittle Ware (Gevrek Mallar).....	193
Levha 22: Brittle Ware (Gevrek Mallar).....	194
Levha 23: Kuzey Suriye Amphoraları I.....	195
Levha 24: Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri.....	196

1. Giriş

Seramik, geçmiş çağlardan günümüze kalabilmiş başlıca arkeolojik materyallerden birisidir. Günümüzde de önemini kısmen koruyarak üretimi devam eden seramik, erken dönemlerden başlayarak insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere işlevsel bir şekilde kullanılmıştır (Arcasoy, 1988, s. 1).

İşlevsel olarak üretilen bu nesneler, seramik, çanak-çömlek ve terrakotta olarak adlandırılmıştır.

Seramik, topraktan özellikle de sulandırılınca şişerek birbirine kenetlenen plastik kilerden yapılan kap kaçacaktır. Saydam olmayan bu kapların üzerleri sırlanmadığı takdirde, su geçirgen özelliktedirler. Yunanca “Kil, killi toprak, çömlek toprağı ve topraktan yapılmış kap” anlamına gelen “*Keramos*” çeşitli Avrupa dillerinde “*Keramic*”, “*Ceramic*” olarak geçmiştir (Ökse, 2012, s. 12).

Çanak-çömlek, seramik kaplarına verilen genel adı temsil eder. Latince pişmiş topraktan yapılan tencere anlamına taşıyan “*Potum*” sözcüğünden türemiştir. Avrupa dillerine “*Poterie*” ve “*Pottery*” olarak geçmiştir (Ökse, 2012, s. 12).

Terrakota, latince toprak anlamında kullanılan “*Terra*” ile pişmiş anlamında kullanılan “*Cotta*” nın birleşiminden meydana gelmiştir. Bu terim pişmiş topraktan yapılan tüm nesneleri kapsamaktadır (Ökse, 2012, s. 12).

Her bölgenin kendine has bir seramik üslubu ve buna bağılı gelişen bir üretim sistemi vardır (Arcasoy, 1988, s. 1). Öte yandan pişmiş topraktan üretilen kapların istenilen son şekline ulaşabilmesi ve kalıcı olabilmesi için ateş teknolojisinin etkin olarak kullanılması şarttır (Arcasoy, 1988, s. 1).

En erken pişmiş toprak örneklerine Avrupa’da rastlanmış olup bunlar Paleolitik Çağ’a tarihlidir. Çek Cumhuriyeti’nde bulunan, Gravet Kültürü’ne ait olan ve MÖ 29000-25000 yılları arasına tarihlenen Dolní Věstonice Venüsü en erken pişmiş toprak üretim örneğı olma özelliğı taşımaktadır (White, 1988, s. 39-40; Vandiver, Soffer, vd., 1989, s. 1002-1008). Avrupa’da bulunan en erken çanak-çömlek örnekleriye Yunan Anakarası’nda ele geçmiş olup MÖ 5500-4500 tarihlidir (Coopper, 2010, s. 36-37). Bunun dışında Çin’in Jiangxi kentindeki Xianrendong Mağarası’nda MÖ 20. bine tarihlenen seramik örnekleri

keşfedilmiştir (Wu, Zhang, Goldberg v.d., 2012, 1696). Benzer örneklere Çin'deki Yuchanyan Mağarası'nda da rastlanmış olup burası MÖ 16000 yıla tarihlenmiştir. Japonya'da Odai Yamamoto yerleşiminde 1998 yılında yapılan kazılarda bulunan ve MÖ 14500 civarına tarihlenen seramik buluntular da erken örneklerdendir (Kaner, 2003, s. 44-49).

Öte yandan en erken Afrika seramik örnekleri MÖ 10. bine tarihlenen Güney Afrika ve Sahra buluntuları ile temsil edilir (Huysecom, Rasse v.d., 2009, s. 2). Batı Asya söz konusu olduğunda Mezopotamya'dan en erken seramik örnekleri MÖ 7000-6500 yıllarına tarihlendirilen Hassuna Kültürü'ne aittir. (Cooper, 2010, s. 16). Türkiye sınırları içerisinde en erken pişmemiş seramik kap örneklerine Çayönü'nde rastlanmış olduğu düşünülmekte olup kaba biçimli bu erken denemeler Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'in son safhalarına (MÖ 7. binyıl) aittir (Özdoğan, 2009, s. 24). Orta Anadolu'daki Çatalhöyük ve Boncuklu Höyük'te tespit edilen en erken seramik örnekleri de yine MÖ 7. binyıla tarihlidir. Anadolu'da Çanak-Çömlekli Neolitik Çağ'ın gözlemlendiği başlıca yerleşimler Beldibi, Belbaşı, Kuruçay, Hacılar, Höyücek ve Bademağacı'dır (Fletcher, Baird, v.d., 2017, s. 351-369). Bu yerleşimlerde ele geçen seramik örnekleri MÖ 6900-6400 yıllarına tarihlendirilir (Fletcher, Baird, v.d., 2017, s. 351-369).

Pişmiş toprak kapların temel hammaddesi kildir (Arslan, 1998, s. 1). Bunun nedeni kolay pişip ve işlenmesi, malzeme açısından her yerde yoğun bir şekilde bulunmasıdır. Seramik imalatında kullanılan kil ince taneli koyu kıvamlı çamur birikintilerinden meydana gelmektedir (Arcasoy, 1988, s. 1). İlk olarak elle istenilen şekle getirilen bu kaplar daha sonra fırın ortamında yüksek derecede ısıya maruz bırakılarak istenilen sağlamlığa ulaşılması sağlanmıştır (Arcasoy, 1988, s. 1). Seramiğin daha iyi fırınlanması için ana maddesinin özüne kimi zaman deniz kumu toprak ve mineraller karıştırılmıştır (Arcasoy, 1988, s. 1). Bu kapların fırınlarda pişirilmeleri, malzemeyi sağlamlaştırarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır (Arslan, 1998, s. 1).

Erken dönemlerde ilk ustalar parmaklarıyla şekil almaya müsait halde bulunan kile baskı uygulaması şeklinde bir takım süsleme amaçlı motifler oluşturmaya çalışmıştır. Kimi zamanda doğada bulunan farklı renklerde topraklar kullanılmıştır. Bu durum sonraki dönemlerde kapların üzerinde astar renginin uygulanmasını sağlamıştır (Arcasoy, 1988, s. 1).

Genel olarak bakılacak olursa, yoğurma, çiğneme ve dövme işleminden geçen kil daha sonra eller kullanılarak şekillendirmeye tabi tutulmuştur. Daha sonra pişirilmek üzere açık ateşe veya sonraki dönemlerde gelişimin artmasına paralel olarak ortaya çıkan fırınlara

bırakılmıştır. Ekonominin gelişimine bağlı olarak seramik teknolojisinde de önemli gelişimler yaşanmıştır. Erken dönemlerde seramiği şekillendirmek için insan gücü uygulanırken, zamanla seramiğe şekil vermek için çark kullanılmıştır (Arcasoy, 1988, s. 1).

Günlük ihtiyaçları karşılamak üzere üretilen seramik kaplar kullanıldıkları dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamı hakkında da ipuçları sunmaktadır. Arkeolojik araştırmalarda bulunan çanak-çömlek örnekleri siyasal ve kültürel bağlantılara dahi ışık tutabilmektedir. Örneğin uzak bir bölgede üretilen seramiğe ilişkin bulgulara farklı bir coğrafyada rastlanıyorsa bu durum ticaret veya göçlere işaret edebilir. Bu anlamda seramik bilimsel anlamda önemli bir arkeolojik veridir.

Tez kapsamında Geç Roma ve Geç Antik Dönem mutfak kapları değerlendirilmiştir. Geç Antik dönem oldukça tartışmalı bir ifadedir. Antik Dönem'den Erken Ortaçağ'a geçişi temsil eden bu ifade, ilk olarak Max Weber tarafından bulunmuş ve 1853 yılında Jacob Burckhard ilk defa literatürde kullanmıştır. Dönemin başlangıç ve bitiş tarihleri ile ilgili tartışmalar hala sürmektedir. Dönemin başlangıcı olarak Diocletianus'un tahta geçtiği MS 284 yılı görülmektedir. Dönemin bitiş tarihi doğu ile batı arasında değişiklik göstermektedir. Batı'da MS 568 yılı Batı Roma'nın yıkılmasına, Doğu'da MS 565 yılı ile MS 7. yüzyıla Erken İslami Dönem'e kadar uzanmaktadır.

Geç Roma seramiğine dair ilk bilimsel çalışma 1833 yılında Thapsus (Kuzey Afrika) orjinli bir testi ile ilgili yaptığı yayındır (Falbe, 1833, s. 128-129, Lev. V.13). İkinci olarak Loeschcke'nin Çandarlı seramikleri üzerine yaptığı çalışmalar ve bunları gruplara ayırması Geç Roma seramiğinin ilk kapsamlı çalışmalarından biri olmuştur. Bunun dışında Waage'nin Kırmızı astarlı seramikler üzerine yaptığı çalışmalar Doğu Akdeniz'de bulunan diğer örnekler için önemli bir dayanak olmuştur (Waage, 1933, s. 298). Robinson'nun MS 3. Yüzyıl ortaları ile MS 5. yüzyıl'a tarihlendiği Atina Agorası sarnıç çanak çömleklerini değerlendirdiği yayın, tarihlendirme açısından bir diğer önemli çalışma olmuştur. John Hayes'in Geç Roma tabak ve çanaklarıyla ilgili çalışmaları mevcut tipolojiyi daha da genişleterek tipolojiye önemli katkılar sunmuştur (Hayes, 1968; Hayes, 1972; Hayes, 1980; Hayes, 1983; Hayes, 1997; Hayes, 2001).

Yapılan çalışmalar İngiltere'den Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Roma seramik kültürü ile ilgili önemli katkılar sunmuştur. Çalışmaların önemli katkılar sunduğu önemli bölgelerden biri de Kuzey Mezopotamya'dır. Bu bölgede Zerzevan Kalesi, Zeugma, Dara, Dura Europos, Apamea, Ras el-Bassit, Ain Sinu, Dibsi Faraj, Nisibis gibi

yerleşimlerde ele geçen seramikler form, kil ve bezeme açısından oldukça benzer özellikler taşımaktadır. Örneklere bakıldığında zaman Suriye etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Suriye etkili pişirme kapları ve amphoralar söz konusu yerleşimlerde oldukça önemli bir temsiliyet göstermektedir. Suriye etkili kapların geniş bir yayılım alanı bulması, Suriye'nin bölgenin önemli seramik üretim alanlarından bir tanesi olabileceğini göstermektedir. Fakat bölgede üretilenlerin orijinal Suriye ithal malları olabileceği gibi bu malların taklitleri de yerel atölyelerde üretilmiş olabilir. Kuzey Mezopotam'ya batı orijinli malların da bulunması etkileşimin tek bölge ile sınırlandırılması gerektiğini göstermektedir. Dara ve Zerzevan Kalesi'nde Phokaia kırmızı astarlı seramiklerinin bulunması bu düşünceye örnek teşkil etmektedir. Ayrıca bölgede Kuzey Suriye Amphoraları I ve Brittle Ware (Gevrek Mallar) gibi grupların varlığı arkeolojik veriler aracılığı ile kanıtlanmıştır. Bu mal grupları da Suriye etkisindedir. Kuzey Mezopotamya Geç Roma seramikleri dönem olarak MS 3 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.

Geç Roma seramiklerinin görüldüğü önemli Kuzey Mezopotamya alanlarından bir tanesi olan Diyarbakır'ın Çınar ilçesine 13 kilometre uzaklıktaki Demirölçek Mahallesi yakınlarında bulunan ve Roma İmparatorluğu döneminde askeri üs olarak kullanılan Zerzevan Kalesi'nde 2014 yılında başlayan ilk bilimsel arkeolojik kazı, restorasyon ve belgeleme çalışmalarına, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün vermiş olduğu izin ile Dicle Üniversitesi, Arkeoloji Bölüm Başkanı Sayın Doç. Dr. Aytaç COŞKUN'un başkanlığında hala devam etmektedir.

60 dönümlük alan üzerinde antik yol güzergahında askeri bir yerleşim olarak 124 metre yükseklikteki kayalık bir tepenin üzerine kurulan Zerzevan Kalesi, Amida ile Dara arasında stratejik bir noktada yer almaktadır. kale, konumu itibarıyla bütün vadiye hakim, antik ticaret yolu üzerinde, geniş bir alanı kontrol altında tutmaktadır. Sadece yer üstünde değil aynı zamanda yer altında da bir yapılanma söz konusudur. Kale içersinde 12 metre yüksekliğinde ve 1200 metre uzunluğunda sur kalıntısı, 21 metre yüksekliğinde gözetleme ve savunma kulesi, kilise, yönetim binası, konutlar, tahıl ve silah depoları, yeraltı ibadethanesi, sığınaklar, kaya mezarları, su kanalları ile 54 su sarnıcı bulunmaktadır. Stratejik bir Roma sınır garnizonu olan kale aynı zamanda Roma-Parth ve Roma-Sasani arasındaki büyük mücadelelere de sahne olmuştur.

Antik kaynaklarda "Samachi" olarak geçen yerleşim lokalizasyon olarak Zerzevan Kalesi'ni işaret etmektedir. Kalenin Roma Dönemi'ndeki adının "Samachi" olduğu düşünülür.

Roma'nın sınır garnizonu olan Zerzevan Kalesi'nin tarihi 3 bin yıl öncesine, Asur Dönemi'ne (MÖ 882-611) kadar gitmektedir. Pers Dönemi'nde de (MÖ 550-331) Kral Yolu üzerinde bulunan yerleşim alanı yol güvenliğinin sağlanması amacıyla kullanılmıştır. Roma Dönemi'nde MS 3. yüzyılda Severuslar Dönemi'nde (MS 198-235) asıl askeri yerleşim inşa edilmiştir. Yerleşimin surları ve yapıları Anastasios I (MS 491-518) ve Justinianos I (MS 527-565) dönemlerinde onarılarak, bazı yapılar ise yeniden inşa edilerek mevcut son haline getirilmiştir. 639 yılında İslam ordularının fethine kadar da kesintisiz kullanılmıştır.

Zerzevan Kalesi'nin farklı noktalarında yürütülen kazı çalışmalarında değişik form repertuarına sahip ve farklı tekniklerde yapılmış yoğun seramikler ele geçmiştir. Bahse konu bu seramikler yoğun olarak kilise, konut alanı, tünel, su kanalı, sığınak-depo ve Mithras Tapınağı gibi yapıların olduğu alanlardan ele geçmiş olup Zerzevan Kalesi Kazı Deposu'nda muhafaza edilmektedir. Bazı parçalar da yüzey temizliği sırasında bulunup kayıt altına alınmıştır.

Tez çalışmasında Zerzevan Kalesi'nde bulunan mutfak kapları değerlendirilmiştir. Mutfak, en erken dönemlerden başlayarak günümüze kadar gelen süreçte günlük yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Yiyeceklerin hazırlandığı, servis edildiği ve muhafaza edildiği bu alanda günlük yaşamı temsil eden önemli etkinlikler gerçekleşmiştir. Bu nedenle seramikleri de kullanım alanlarına ve işlevlerine göre sınıflandırmak mümkündür.

Bu kapları kullanım alanlarına göre sınıflandırmak mümkündür. Yemeklerin pişirilmesinde kullanılan pişirme kapları güveç, çömlek, tava günlük hayatta su ve şarap gibi sıvıların içinde depolandığı dökme kaplarından testiler, suyun içinde servis edildiği kadeh, bardak, maşrapa ve matara, sofraya kaplarından tabak, sosluk ve testicik, gıdaların veya sıvıların depolanmasında kullanılan depolama kapları amforalar ve diğer kategorisine dahil edilen kapaklar olarak gruplandırmak mümkündür.

Kullanım alanlarına göre sınıflandırılan bu seramikler, tipolojik olarak da alt gruplara ayrılarak gruplandırılmıştır. En yoğun bulunan mutfak kapları arasında amphora, çömlek, güveç, sosluklar, testiler, içecek kapları ve kapak gibi formlar ön plana çıkmaktadır. Örnekler genel olarak çark yapımı olup iyi fırılanmıştır.

Araştırmada incelenen söz konusu Parth Dönemi seramikleri MÖ 3 ile MS 3. yüzyıl, Geç Roma Dönemi seramikleri MS 3 ile MS 7. yüzyıl aralığındadır. Tarihlendirme, eserlerin benzerlerine ve bulundukları buluntu kontekstine göre yapılmıştır.

1.1 Amaç

Bu tez çalışmasında Geç Roma ve Geç Antik Dönem Mutfak kaplarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Günümüze kadar yapılan kazı çalışmalarında ele geçen seramik buluntuları, buluntu kontekstlerine göre belli dönemlere tarihlendirilmektedir. Söz konusu tez çalışmasıyla Zerzevan Kalesi Kazıları'nda ortaya çıkarılan seramiklerin terminoloji, tarihlendirme ve işlevleri gibi sorunlarına çözüm aranılacaktır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi Parth Dönemi, Geç Roma-Erken Bizans seramiği ve bu bağlamda söz konusu seramiklerin tasnifi konusundaki kaynakların kısıtlı olması tamamlanan bu tez konusu fikrinin oluşmasında temel etken olmuştur. Böylece bu lokalizasyondaki bir dönem seramiğine çözüm bulunması, aynı zamanda bahse konu seramikler üzerinden Zerzevan Kalesi seramik tipolojisinin tanımlanması amaçlanmaktadır.

1.2 Kapsam

Tez çalışmasında, 2015-2020 yılları arasını kapsayan Zerzevan Kalesi Kazıları'nda ele geçen seramik eserler değerlendirilmeye alınmıştır. Bu doğrultuda 82 örnek eser incelenmiş olup bunların Geç Roma ve Geç Antik dönemle olan ilintisi araştırılmıştır.

1.3 Yöntem

Tez kapsamında ele alınan seramik örnekleri form, dönem ve kil özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmeye alınmıştır. Form seçiminde tipolojik ayırım yapılabilen örnekler öncelikli olmuştur. Seramikler ağız, gövde, kaide ve kulp özelliklerine göre tanımlanmıştır. Değerlendirilmeye alınan örneklerde Parth Dönemi ve Geç Roma Dönemi olmak üzere iki farklı dönem aralığı tespit edilmiştir. Parth Dönemi örnekleri ilgili net bir tarih ifade etmek oldukça zordur. Parth seramikleri ilgili kaynakların sınırlı olması tarihlemeyi daha zor hale getirmiştir. Zerzevan Kalesi'nde bulunan Parth Dönemi örnekler, Dara başta olmak üzere Kuzey Mezopotamya, İran bölgesi Parth Dönemi seramikler arasında bir ilinti aranmıştır. Benzer örnekler üzerinden Zerzevan Kalesi Parth Dönemi örneklerinin MÖ 3 ile MS 3 yüzyılları arasına tarihlemek mümkündür. Geç Roma Dönemi örnekleri, Parth örneklerine oranla daha iyi tarihlenebilmektedir. Geç Roma örnekleri MS 3 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Bunun dışında üretimi Geç Roma Dönemi'nde başlayıp Erken İslami Dönem'de devam eden birtakım örneklere de rastlanmıştır. Tez kapsamında alınan örnekler sırasıyla şu şekilde değerlendirilmiştir.

1. İlk olarak kasalardan eserler seçilmiştir (**Şekil 1.3.1**). Eserler kullanım alanlarına göre pişirme, depolama ve servis kapları olarak kategorize edilerek formlara ayrılmıştır. Tez için malzeme seçiminde eserin kenar özellikleri, net bir form vermesi, farklı tiplere ayrılmaya uygun olması ve tarihlendirme kriterinin olması etkili olmuştur. Benzer form ve kenar özelliklerine sahip birden fazla örnek varsa, ağız, gövde, kaide ve kulp detayları belirgin örnekler tercih edilmiştir. Bazı örneklerde ağız, kaide ve kulp detayı olmamasına rağmen üzerindeki bezeme tarihlendirme kriterine sahip olduğu için tercih edilmiştir. Ayrıca eserlerin ağız kenarları (içe eğik, dik, dışa eğik, yumru şeklinde veya yuvarlatılması), gövde özellikleri (şişkin, keskin, küresel), Kaide veya dip özellikleri (halka, yuvarlak veya düz) ve kulp özellikleri (yatay, dikey, sepet veya tutamaklı) özenle incelenerek buna göre bir tanımlama yapılmıştır (**Şekil 1.3.2**). Ayrıca seramik eserler Zerzevan Kalesi Kazılarındaki en yoğun bulgu grubunu oluşturmaktadır (**Grafik 1.3.1**). Grafikler oluşturulurken eser deposundaki tüm eserler

incelenmiştir.

2. İlk olarak belirlenen seramiklerin el çizim yapılmıştır.
3. Eserler çizildikten sonra aynı zamanda seramik eserlerin bilgilerinin işlendiği kataloglar da hazırlanmıştır (**Şekil 1.3.1**).
4. Kataloglar hazırlanırken seramiklerin kil ve astar renkleri *Munsell Soil Color Chart - 2009 Edition* kataloğu üzerinden belirlenmiştir.
5. Daha sonra el çizimi yapılan seramikler tarayıcı yöntemi ile dijital ortama aktarılarak *CorelDRAW Graphics Suite X8* programında çizimi yapılmıştır.
6. Eserlerin fotoğraf çekimleri yapılmış bu fotoğraflar *Adobe Photoshop Cs6 Extended* programı üzerinden düzenlenmiştir.
7. Seramikler eserler profesyonel ortamda fotoğraflanarak fotoğralar dijital ortama aktarılmıştır (**Şekil 1.3.1**).
8. Seramik eserler form ve tipolojik olarak değerlendirilmiştir.
9. Seramik eserler, kil, astar, katkı maddesi ve bezeme özelliklerine göre değerlendirilmiştir.
10. Kazıda berbarer bulundukları buluntu kontekstleri de değerlendirilmiştir.
11. Yerli, ithal ve bölgesel olarak değerlendirilmiştir.
12. Söz konusu seramiklerle ilgili Grafik ve Tablolar hazırlanmıştır. Ayrıca bölge tarihi ile ilgili haritlar CorelDRAW ve AutoCAD ortamında hazırlanmıştır.

13. *Microsoft Excel* üzerinden grafikler hazırlanmıştır. Öncelikle Zerzevan Kalesi kazılarında bugüne kadar kazılan tüm yapıların listesi çıkarılmış, sonrasında bu yapıların seramik buluntu durumu değerlendirilmiştir. Buna göre en tüm yapıların seramik buluntu oranları, yıllara göre değişimi, ve en yoğun seramik buluntunun elde edildiği üç alanın tüm verilerinin form dağılımı grafik haline getirilmiştir. Kazıda bulunup eser deposunda muhafaza edilen tüm seramikler kullanım alanlarına göre grafik haline getirilmiştir. Ayrıca eserler dönemlerine göre de grafik haline getirilmiştir.

Tezde yer alan atıflar APA (American Psychological Association) sisteminde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 ROMA ÖNCESİ BÖLGE

Diyarbakır, çağlar boyunca birçok önemli uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi konumu, verimli topraklara elverişli yapısı, Dicle ve Fırat Nehirlerinin birleştiği en geniş noktada yer alması ve önemli ticaret yollarının güzergâhı üzerinde olması bölgeye olan ilgiyi her dönem aktif tutmuştur.

Bölgedeki en erken yaşam izleri Paleolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Diyarbakır'ın Ergani ilçesi sınırlarında yer alan "Hilar Mağaraları" bu döneme dair önemli bulguları sunmaktadır (Karadoğan, 2017, s. 52). Ünlü Coğrafya profesörü Ellsworth Huntington 1903 tarihli "*The Hitites Ruins of Hilar*" adlı yayınında (Huntington, 1903, s. 131-140) yerleşimi bir Hitit kalıntısı olarak tasvir etmişse de, Prof. Dr. Halet Çambel, yerleşimin son antik çağa tarihlendiğini vurgulamıştır (Çambel, Braiwood, 1980, s. 124). Hilar'daki yerleşim Paleolitik Dönem'de başlayıp Roma Dönemi'ne kadar devam etmiştir (Karadoğan, 2017, s. 52).

Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde bulunan "Hasuni Mağaraları'nın en erken yerleşim tarihinin Mezolitik Dönem'e kadar gittiği düşünülür (Haspolat, 2013, s. 383) Hasuni Mağaraları'daki yaşam MÖ 10.000 binlerde başlayıp Asur ve Roma Dönemlerinde de devam etmiştir. (Haspolat, 2013, s. 383).

Avcılık ve toplayıcılıktan sonra bölgede Neolitik Dönemi temsil eden erken köy yerleşimleri görülmektedir. Bismil ilçesi sınırlarında yer alan Körtik Tepe bu dönemin önemli temsilcilerinden bir tanesidir. Mezar hediyeleri, faunal analizler ve ¹⁴C sonuçları değerlendirildiği zaman yerleşim tarihi MÖ 11. bin'in ilk yarısına kadar gitmektedir (Özkaya, Coşkun, 2013a, s. 13). Hallan Çemi ile benzerlik gösteren epi-paleolitik mikrolit ok uçları (Benz, Deckers, 2015, s. 10) Körtik Tepe'nin bilinen en eski yerleşimlerinden bir tanesi olduğunu gösteriyor (Özkaya, Coşkun, 2013a, s. 13; Özkaya, Coşkun vd., 2013b, s. 12).

Bölgedeki en erken Neolitik Dönem yerleşimlerden bir tanesi de Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde yer alan Çayönü'dür (Çambel, Braiwood, vd., 1983, s. 9; Özdoğan, 2010, s. 142; Özdemir, 2017, s. 250). Bunun dışında Hakemi Use, Salat Camii Yanı ve Birklinçay'da da çanak-çömlekli Neolitik Dönem'i temsil eden önemli yerleşimlerdir (Türksoy, 2007, s. 8)

Neolitik Dönem sonrası başlayan Kalkolitik Dönem’de taşın yanı sıra bakır da kullanılmıştır. Kenan Tepe, Salat Tepe, Giricano, Kavuşan Höyük ve Müslüman Tepe bölgenin önemli Kalkolitik Dönem temsilcileridir (Türksoy, 2007, s. 8).

Tunç Çağları’nda bölgede önemli değişimler yaşanmıştır. Orta Asur Dönemi’nde Yukarı Dicle Bölgesi Asur egemenliğine girmiştir (Türksoy, 2007, s. 13). Böylece bölgede Asur etkinlikleri başlamıştır. Asur, bölgedeki varlığını daha görünür kılabilmek için önemli garnizon kentleri kurmuştur. Ziyaret Tepe, Üç Tepe ve Pornak gibi yerleşimlerin bu garnizon kentlerin en önemlileri olduğu düşünülür (Türksoy, 2007, s. 13).

Orta Asur Dönemi’nden Yeni Asur Dönemi’ne geçişte Asur’un bölgedeki egemenliğinin zayıfladığına dikkat çekilir (Türksoy, 2007, s. 18). Buna rağmen Asur kültürü eskisi kadar yoğun olmasa da önemli merkezlerde varlığını temsil etmeye devam etmiştir (Roaf, 2001, s. 369). Bölgedeki siyasi değişimleri lehine çeviren Aramiler bölgeye göçlerle önemli akınlar düzenlemiş ve MÖ 1. bin yılın başlarında bir zamanlar Asur egemenliğindeki Amedi’de Bit Zamani Krallığı’nı kurmuşlardır (Çeçen, 2007, s. 35; Köroğlu, 2015, s. 148; Türksoy, 2007, s. 25). Fakat bu durum Asur’un bölgedeki çıkarlarına ters düşmektedir. MÖ 886’da II. Tikulti Ninurta, Amedi’deki Bit Zamani Krallığı’na önemli seferler düzenleyerek krallığı Asur vasallığı haline getirmiştir (Çeçen, 2007, s. 62; Grayson, 1991, s. 148-154; Türksoy, 2007, s. 29-30). II. Asurnasirpal MÖ 882 yılında krallığa önemli bir sefer daha düzenler ve krallık vergiye bağlanır (Türksoy, 2007, s. 26)

Yeni Asur Dönemi’nde de Asur’un bölgedeki etkinlikler devam etmiştir (Türksoy, 2007, s. 29). Asur, Orta Asur Dönemi’nde kaybedilen Yukarı Dicle bölgesindeki toprakları almak için bölgeye seferler düzenlemiştir (Türksoy, 2007, s. 29). Albert T. Olmstead, Yeni Asur Dönemi’nde Zerzevan Kalesi ile aynı lokasyonda yer alan “Kinabu” olarak adlandırılan bir kaleden söz bahsetmektedir (Olmstead, 1918, s. 227; Coşkun, 2016c, s. 47-59, Coşkun, 2017a, s. 97). 2019 yılı kazı sezonunda ele geçen Yeni Asur Dönemi’ne tarihlenen silindir mühür ile beraberindeki bronz Asur eserleri konteksti bu düşünceye güçlü bir kanıt sunmaktadır.

Pers (Diakov, Kovalev, 2008, s. 214; Karaketir, 2016a, s. 69; Karaketir, 2018, s. 2) ve Medler (Rollinger, 2007, s. 12) ile ilgili en erken yazılı kaynaklara Asur kayıtları aracılığı ile ulaşılmaktadır (Olmstead, 1948, s. 22; Yücel, 2018, s. 43). MÖ 8. yüzyıl başlarındaki yazılı kaynaklarda Pers yerleşimlerinin ağırlıklı olarak Urmiye Gölü’nün güneybatısı ve güneyinde konuşlandığını (Karaketir, 2018, s. 2), Med yerleşimlerinin ise daha çok gölün

güneydoğusuna yöneldiğine değinilmiştir (Fisher, 2003, s. 108; Kuhrt 2009, s. 17–19; Yıldırım, 2011, s. 23). Uzun süre Aramiler ve çevredeki yerel halklarla mücadele eden Asur, Pers ve Med devletlerinin de büyümesini tehdit olarak görse de MÖ 612 yılına gelindiğinde Med kralı Kyaxares (Huvakhshatra) Asur İmparatorluğu'na son vermiştir (İplikçioğlu, 1990, s. 86; Radner, 2018, s. 18-19; Yücel, 2018, s. 43). Böylece Orta Asur Dönemi'nden beri bölgedeki etkin güçlerden biri olan ve Med ve Pers güçlerinin sınırlarını genişletmesinin önündeki temel engel ortadan kalkmıştır. Med Kralı Kyaxares, Urartu egemenliğindeki toprakları da alarak (Erzen, Bilgiç, vd., 1960, s. 11; Ghadim, 2017, s. 129; Mellart, 1978, 92) egemenlik sahasını Kızılırmak Nehri'ne kadar genişletmiştir (Yıldırım, 2011, s. 23; İplikçioğlu, 1990, s. 86). Böylece Anadolu'nun doğusu Med egemenliğine girmiştir (Ghadim, 2017, s. 129).

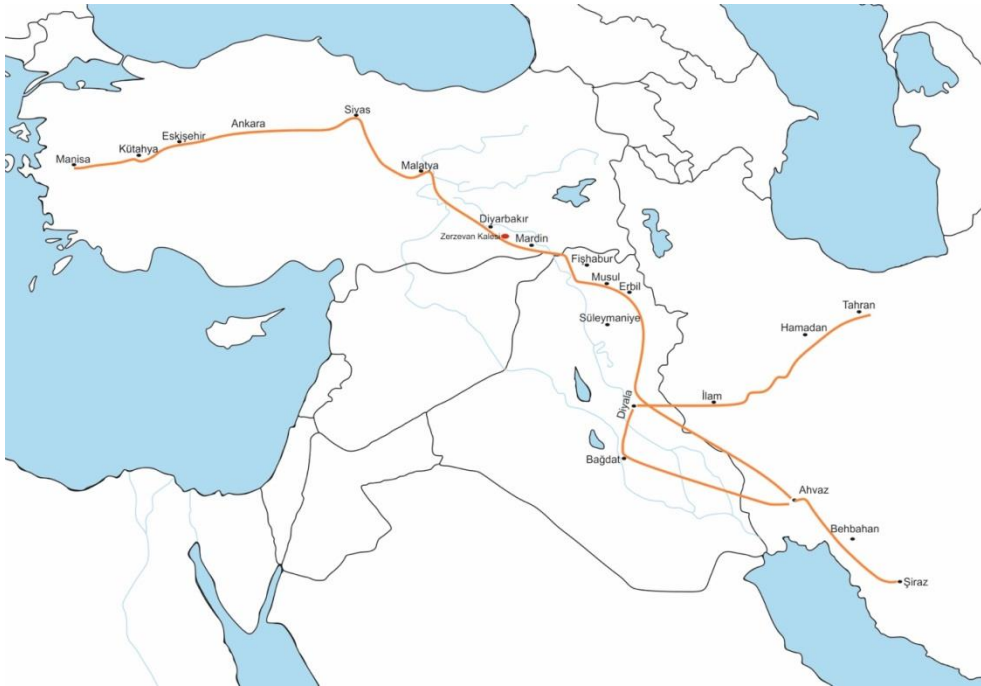
MÖ 585–550 yıllarında Med Krallığı tahtına Kyaxares'in oğlu Astyages geçmiştir (Demir, 2014, s. 4). Astyages babası kadar başarılı olamamış ve bu durum Med Krallığı'nın zayıflamasına Med Krallığına bağlı Pers Krallığı'nın güçlenmesine sebep olmuştur (İplikçioğlu, 1990, s. 87). MÖ 559 yılında Pers Krallığını tahtına çıkan II. Kyros, Babil gibi bölgenin önemli bir gücü ile birleşerek Astyages'e karşı saldırı düzenlenmiş ve Astyages'in ölmesi sonuçlanan bu saldırı sonucunda Kızılırmak'a kadar uzanan Med topraklarının yeni sahibi Pers olmuştur (Freeman, 2003, s. 90; Demir, 2014, s. 2; Karaketir, 2016b, s. 134; Karaketir, 2018, s. 2).

Pers, bölgedeki ticari ve siyasi gücü elinde tutmak için önemli adımlar atmıştır. Pers Kral Yolu'nun inşası bu adımların başında gelmektedir. Aslında Kral Yolu, MÖ 7. yüzyılda Lidya Kralı Gyges tarafından inşa edilen ve Efes'ten başlayarak Ninova'ya kadar uzanan antik yola verilen isimdir (Yükçü, Atağan, 2011, s. 101). Kral Yolu Lidya Kralı Gyges'in bölgedeki ticareti canlandırmak için yaptığı bir yol olup, yol güzergahları üzerinde kurulan konaklama merkezleri ile bölge ticaretinin güvenliği sağlanmıştır (Yükçü, Atağan, 2011, s. 101). Med Krallığı'nın sınırlarının Kızılırmak'a kadar ulaşmasından sonra Lidya ve Med devletleri komşu olmuştur. Pers'in med topraklarını ele geçirmesi ile bu güç dengesi tamamen değişmiştir. MÖ 6. yüzyılın ortalarında beliren Pers tehlikesini gören ve önlemler alan Lidya Kralı Kroisos, Sardes yakınlarına gelen Pers ordusuyla karşılaştı ve yenildi. Sonuçta Persliler tüm Anadolu'ya hakim oldular ve Lidya devleti tarih sahnesinden silindi (Sarıkaya, 2012, s. 50). Lidya egemenliğinin Pers güçlerine geçmesi ile Persler de bu yolu etkin bir şekilde kullanmaya başlamış, yol güzergahlarını daha güvenli hale getirebilmek için çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdir (Graf, 1994, s. 167-189; Lane Fox, 1973, s. 418-419).

Persler iletişim konusunda oldukça önemli gelişmeler kat etmiştir (Kia, 2016). Ünlü Yunanlı tarihçi Herodot Pers Kral Yolu ile ilgili şunları vurgulamaktadır;

"Dünyada Persli kuryelerden daha hızlı seyahat eden kimse Yoktur." Herodotus'un bu haberciler için yaptığı bir diğer övgü ise *"Ne kar ne yağmur ne sıcak ne de kasvetli geceler bu kuryelerin hızına engel olamamıştır. Herodotus başka bir yazısında Perslerle ilgili şunları dile getirmiştir"* yol, baştan sona değil, bir günde aşılabilecek bölümlere ayrılmıştır. Bunlar değiştirme yapabilmek için her bir günlük aralık başına bir tane hesabı ile adam ve at verilmiştir. Habercinin yolu en kısa zamanda almasına hiçbir şey engel olamaz, ne kar ,ne yağmur, ne güneş ateşi ne de gece. Birinci ulak haberi ikinciye aktarır, ikinci üçüncüye ve böylece gider "(Ökmen, 1973, s. 52; Sevin, 1982, s. 327).

Bu yolun rotası günümüz Türkiye sınırları içinde düşünülecek İzmir-Manisa, Ankara, Sivas, Malatya, Diyarbakır ve Mardin gibi şehirlerden geçmekteydi (**Harita 1.1.1**). Daha açık bir ifade ile Pers Kral Yol'u Susa'dan Sardes'e toplamda 1677 mil kadar uzanmaktadır (Ramsay, 2010, s. 27-34). Zerzevan Kalesi'nin de Pers Dönemi'nde (MÖ 550-331) de kullanılmış olması önemli bir ihtimaldir. Pers Kral Yolu rotası üzerinde bulunan yerleşimin bölgenin yol güvenliğinin sağlanması amacıyla kullanılmış olabileceği düşünülür (Coşkun, 2019a, s. 21; French, 1998, s. 18).

Harita 1.1.1: Pers Kral Yolu güzergahları.

Hellenistik Dönem'e kadar bölgede Pers egemenliği güçlü bir şekilde devam etmiştir. Fakat Büyük İskender'in askeri başarıları Pers için önemli bir tehdit haline gelmiştir. III. Darius ile İskender arasında gerçekleşen İssos savaşı (Arslan, 2017, s. 154; Mansel, 2004, s. 440) sonrası İskender, Anadolu'nun yeni hakimi haline gelmiş (İplikçioğlu, 1990, s. 90) fakat İskender'in ölümü sonrası Makedonya Krallığı Antigonoslar'a, Mısır Ptolemaioslar'a ve Kuzey Suriye ve Anadolu da Seleukoslar'a kalmıştır (Lauffer, 2004, s. 187; Orhun, 2018, s. 278).

1. 2 ZERZEVAN KALESİ VE YAKIN ÇEVRESİNDE ROMA VARLIĞI VE BUNUNLA İLGİLİ GELİŞMELER

Anadolu'nun güneydoğusu prehistorik zamanlardan başlayarak birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklardan en önemlilerinden bir tanesi de Roma İmparatorluğudur. Resmi anlamda MÖ 27'de (Roux, 2006, s. 9) kurulan bu imparatorluk başlangıçta MÖ 757 yılında Latium merkezli küçük bir alanla sınırlıyken, MÖ 4 ve 3. yüzyıllarda İtalya yarım adasının tamamını ele geçirilmesiyle gücüne güç katarak yeni ufuklara yol almıştır (Freeman, 2003, s. 348). Siyasi, ekonomik ve askeri anlamdaki gelişmeler Roma'nın İtalya yarım adasından çıkıp Avrupa, Batı Asya, Akdeniz Adaları, Afrika ve İngiltere'ye kadar uzanan bir egemenlik sahası oluşturmasını sağlamıştır (Kathleen, 2010, s. 17).

MÖ 190'da Seleukos Kralı III. Antiokhos'un Roma'ya karşı aldığı yenilgi ve sonrasında MÖ 188'de imzalanan "Apameia Barışı" antlaşması ile Roma yönünü Anadolu'ya çevirse de (Kaya, 2009, s. 200; Yıldırım, 2012a, s. 1), Roma'nın gerçek anlamda Anadolu egemenliğinin başlaması Bergama Kralı III. Attalos'un Roma lehine bıraktığı bir vasiyet üzerine gerçekleşmiştir. MÖ 133 yılında kral III. Attalos öldüğünde Bergama topraklarını Roma'ya bıraktığına dair bir vasiyet bırakmıştır (Arslan, 2009, 304; Demircioğlu, 1998, s. 412; Magie, 1950, s. 32; Orhun, 2018, s. 297; Tozan, 2016, s. 65) .

MÖ 129 yılında Provincia Asia Eyaleti (Arslan, 2009, 300; Kaya, 2003, s. 83), MÖ 101 yılında Kilikia Eyaletlerini kurarak sınırlarını oldukça genişletmiştir. Bithynia Kralı Nikomedes öldüğünde Bithynia toprakları miras yoluyla Roma'ya bağlanmıştır (Oktan, 2011, s. 11). Roma İmparatorluğu gerçekleştirdiği askeri seferlerle Anadolu'daki konumunu daha sağlam hale getirmeye çalışsa da bu dönemde Roma'nın Anadolu ilerleyişine engel olabilecek önemli güçler bulunmaktadır (Çevik, Konuk, 2014, s. 533).

Pontus kralı Mithridates IV, Roma'nın Anadolu içlerine yayılımını engellemeye çalışan güçlerden bir tanesi olup bölgedeki askeri ve ticari egemenliğini korumaya çalışmıştır. (Akşit, 1985, s. 35). Tarihte **“Mithridates Savaşları”** olarak geçen MÖ 88-63 yılları arasında meydana gelen 3 büyük savaş (Genç, 2016, s. 253) sonucunda Pontus Kralı Mithridates IV, üzerinde egemenlik sağlamaya çalıştığı Roma karşısında yenik duruma düşerek Roma'nın Anadolu'daki gücünün artırmasına ve egemenlik sahasını genişletmesine sebebiyet vermiştir (Freeman, 2003, s. 402-404; Kohn, 1999, s. 300).

Roma'nın galibiyetinde Mithridates IV ordusundaki asker sayısındaki büyük düşüş etkili olmalıdır (Oktan, 2008, s. 61), Mithridates IV MÖ 88 yılındaki savaşta 300 bin kişilik bir orduya sahipken, Pompeius ile yaptığı savaşta ordudaki asker sayısının 36 bin civarına düştüğü tahmin edilir (Oktan, 2008, s. 62). Bu durum beraberinde kaçınılmaz bir yenilgiyi getirmiştir. MÖ 69 yılında Roma'nın Tigranokerta'yı ele geçirerek MÖ 64 yılında Armenia (Yorulmaz, 2014, s. 3) ve Suriye eyaletlerini de sınırlarına katarak egemenlik sahasını genişletmiştir (Allen, Byfield v.b., 2004, s. 190; Luening, 2015, s. 118 ; Soslu, 2019, s. 228). MÖ 68 de bölgenin önemli yerel güçlerinden bir tanesi olan günümüzde Mardin ili sınırlarında yer alan Nisibis'te Roma egemenliği altına girmiştir. Bu başarıların kazanılmasında Romalı generaller Pompeius ve Lucullus'un rolleri oldukça büyüktür. Romalı Generaller izledikleri başarılı politikalar sayesinde uzun vadeli bir egemenlik alanı elde etmişlerdir.

Roma'nın Armenia ve Suriye üzerinde egemenlik kurması, Roma'yı doğuda oldukça zorlu bir rakip olan Parthlar'la komşu hale getirmiştir. Fakat Roma ve Parth güçleri ilk defa karşı karşıya gelmiyorlardı (Dignas, Winter, 2007, s. 12; Kurt, s. 152; Yarlığaş, 2018, s. 187). Sulla'nın MÖ 92'de Kilikya Eyaleti Valiliği sırasında **“Sulla-Orobazos”** görüşmesinde Fırat Nehri iki güç arasında çıkabilecek herhangi bir problemi önlemek için sınır olarak kabul görmüştür (Dignas, Winter, 2007, s. 12; Kurt, s. 152; Özcan, 2014, 55-58). Sonrasındaki gelişmeler iki ülke arasındaki antlaşmanın güncellenmesini zorunlu hale getirmiştir. Romalı general Lucullus bu sözlü düşünceye bir resmîyet kazandırmıştır (Arnaud, 1998, s. 13; Kurt, 2015, s. 152). Böylece Fırat Nehri iki ülke arasında doğal bir sınır oluşturmuştur (Dignas, Winter, 2007, s. 7; Çevik, Konuk, 2009, s. 533; Kurt, 2015, s. 165; Yorulmaz, 2014, s. 3). Buna rağmen coğrafi anlamda birbirine yakın daha yakın hale gelen iki güç arasında büyük saldırıların önüne geçilememiştir. Batıdan doğuya doğru emin adımlarla ilerleyen Roma, egemenlik kurduğu yeni yerleşimlerle sadece sınırlarını genişletmemiş aynı zamanda bölgedeki ticari dengenin de kontrolünü sağlayan pilot güç haline gelmiştir.

Suriye, Roma için çok önemli bir kilit noktaydı. Çünkü Suriye'ye egemen olmak aynı zamanda Doğu Akdeniz ticaretinde de önemli bir paya sahip olmak demekti (Kurt, 2015, s. 152). Suriye Anadolu ve Kıbrıs başta olmak üzere Mısır, Afrika ve Asya arasındaki ticaretin en güçlü halkası olma özelliği taşımaktaydı (Kurt, 2015, s. 152). Çünkü mallar Suriye limanlarından gemilere taşınarak uzak bölgelerle olan ithalat sağlanmıştır. Aynı zamanda Suriye Roma'nın Mezopotamya'ya açılan kapısı ve Parth'a baskı uygulayabileceği en önemli stratejik konuma sahipti. MÖ 69 bölge Pompeius tarafından "*Provincia Syria Romaine*" (Provincia: İtalya Yarımadası dışında fethedilmiş toprakların yönetimi için saptanmış birim, bir tür eyalete verilen ad) olarak ilan edilmiştir (Bowersock, 1994, s. 28-29, Zernaji, 2019, s. 27). Bu süreçte yeni gelişmeler yaşanmıştır. Kommagene Krallığı'nın Roma egemenliğinde bir krallık haline gelmesi Luculus'un Ermenistan zaferinden sonra MÖ 69'a tekabül etse de (Bakırcı, 1997, s. 372; Taşdöner, 2016, s. 33) Zeugma gibi Kommagene Krallığına bağlı olan Samosata, İmparator Vespasianus Dönemi'nde MS 69-79'de tamamen Suriye Eyaletine dâhil edilebilmiştir (Bakırcı, 1997, s. 372).

Bununla birlikte, MÖ 53'te Roma'nın Suriye'ye atadığı eyalet valisi aynı zamanda Roma'nın cumhuriyetten imparatorluğa geçmesinde büyük etkisi olan M. Licinius Crassus, Fırat'ı geçerek Mezopotamya'yı işgal etmiştir (Yorulmaz, 2014, s. 3). Bu işgalin temel sebebi Roma'nın sınırlarını genişleterek bölge ticaretinde söz sahibi olan tek güç haline gelmektir.

Bu bölge de Seleukos Kralı tarafından 303-302 yılları arasında kurulan Edessa Krallığı (Ekinci, 2019, s. 435) ve MÖ 132 yılında krallığını ilan eden bağımsız bir yerel krallık olan Osrhoene bulunmaktadır (Sinclair, 1989, s. 143). Bölgenin hakimiyeti MÖ 89 da Armenia Krallığına geçse de MÖ 65-64 yıllarında Roma bölgeyi kendi egemenliği altına almayı başarır. Fakat MÖ 53'te Roma generali M. Licinius Crassus Carrhae'na (Harran) gelindiğinde Roma ordusu ağır bir kayıp alır (Demir, 2018, s. 234) ve binlerce Roma lejyonierleri bu ağır galibiyette hayatını kaybeder (Yorulmaz, 2014, s. 3). Bu durum aynı zamanda iki bölge arasında görüşülen antlaşmanın şartlarının da zora girmesine neden olur.

Siyasi yaşamına uzun bir süre yenilgisiz ve başarılarla devam eden Roma, Parth karşısında ilk yenilgisini almıştır. Bu yenilginin temel sebepleri; Roma ile Parth arasındaki ilk mücadele olması, Parthları küçük görmesi (Demir, 2018, s. 241), askeri yetersizlik, çevreyi iyi tanımamaları ve askeri güç toplamadaki organizasyon yetersizliğidir.

Bu savaş Roma'nın Armenia ve yakın çevresi üzerinde kazandığı egemenliğinin zedelenmesine neden olur (Yorulmaz, 2014, s. 3). Bu yenilgi aynı zamanda Armenia

krallığı'nın Parth egemenliğine girmesine sebep olmuştur. Buna bağlı olarak MÖ 69'ta Lucullus önderliğindeki Roma ordusu Tigran'ı yenerek Amida'yı da kapsayan Yukarı Dicle Havzasındaki bölgeyi Roma egemenliği altına almayı başarmış (Parla, 1990, s. 26) Fakat MÖ 53 yılındaki Carrhae yenilgisinden dolayı bölge Parth'ın eline geçmiştir.

MÖ 31 yılında İmparator Octavian Zeugma'yı Suriye Eyaleti sınırlarına dâhil ederek Suriye'ye geçişi daha rahat hale getirir. Bu durum Fırat Nehri'nin jeopolitik önemini artırarak bölgede yapılacak önemli seferler için Roma'ya büyük bir avantaj sunmaktadır (Ergin, 2009, s. 480; Yıldırım, 2012b, s. 95). Özellikle Roma ve Parth arasındaki mücadelede Fırat Nehri kıyısındaki Zeugma önemli bir askeri kent olmuştur (Yıldırım, 2012b, s. 95). MÖ 25 yılında bölgedeki en önemli krallıklardan biri olan Galatya'yı biri Roma Eyaleti haline getirmeyi başaran Roma (Kaya, 2000, s. 104), doğuda önemli bir güç dengesi oluşturmuştur. Roma'nın Samosata, Zeugma ve Melitene gibi önemli yerleşimleri sınırlarına katarak ilerlemesi Roma ile bölgedeki en büyük rakibi olan Parth'la çoğu sefer karşı karşıya getirmiştir.

Askeri amaçla kurulsun da sonradan önemli bir Roma kenti haline gelen Zeugma, MS 16'da X.Fretensis lejyonunun ev sahipliği yapmıştır (Yıldırım, 2012b, s. 96). Bu durum imparatorluğun doğu politikasına olan baskınlığına işaret etmektedir.

Roma'nın en büyük hayallerinden biri Fırat'ın doğusuna geçmek olmuştur. İmparator Nero Dönemi'nde doğuda görevli olan komutanlardan Corbulo, Fırat üzerinden Ermenistan üzerine yürümüştür. Ermenistan Kralı Tridates, iki güç arasında savaş istemese de Nero, Tigranokerta (Silvan/Diyarbakır) sınırına varan toprakları Roma egemenlik sahasına dahil etmiştir (Parla, 1990, s. 26-27).

Bu seferler sonucunda Tridates, Parth Kralı kardeşine sığınmıştır. Amida ve Doğu Anadolu'nun tamamına hakim olan Roma'nın bu egemenliği MS 161 yılında Parth Kralı III. Vologaes'in Amida'yı tekrardan ele geçirmesi ile son bulmuştur (Parla, 1990, s. 27).

Parth Kralı III. Vologaes'in saldırılarına karşı atak gösteren Roma, MS 163-164 yılları arasında Urfa'da bulunan Edessa'ya saldırmış ve Amida'yı tekrar ele geçirmiştir (Parla, 1990, s. 27; Beysanoğlu, 1987, s. 105). İmparator Marcus Aurelius, bu başarının ardından Edessa'da yeni kaleler ve Nisibis'te bir askeri garnizon kurarak bölgeyi Parth saldırılarına karşı güvenceye alsın da (Mclynn, 2009, s. 169), Edessa'nın bütünüyle Roma topraklarına girmesi MS 216 yılında Roma İmparatoru Caracalla (MS 198-217) döneminde gerçekleşmiştir (İşıltan, 2000, s. 60).

Petersburg Akademisi Kaiserlichen Müzesi bünyesinde sergilenen MS 222-235 yılları arasına tarihlenen Amida yazılı sikkede unvanı ve monogramı ile birlikte verilen Marcus Aurelius Severus Alexander diğer yüzünde ise kaya üzerinde sol elini altara dayamış sağ elinde iki başak demeti ile ayağının altında su kaynağı ile vurgulanmış betim yer almaktadır. Bu sikke, Mezopotamya Metropolisi'nin Amida Kolonisi şeklinde yorumlanarak MS 4. Yüzyılda kentte Hristiyanlığın geldiğini göstermektedir (Parla, 1990, s. 27; Ritter, 1844, s. 22-33).

MS 224 yılına gelindiğinde bölgedeki güç dengesinde önemli değişimler yaşanmıştır. Yüzyıllarca süren Roma-Parth mücadelesi, kral I. Ardaşir'in Parth İmparatorluğuna son vermesiyle son bulmuştur. I. Ardaşir'in MS 224 yılında Sasani Krallığını kurması, Roma için yüzyıllar sürecek yeni bir mücadelenin başlangıcı olmuştur (Bilgiç, 2012, s. 27; Debevoise, 1936, s. 268-269; Parla, 1990, s. 27; Yıldırım, 2011, s. 42; Yılmaz, 2015, s. 45; Wolski, 1976, s. 209).

Sasani Krallığı'nın kurulma sebeplerinden birtanesi Pers İmparatorluğunu tekrardan canlandırmaktır (Bilgiç, 2012, s. 27; Kaçar, 2008, s. 9). Sasani Kralı I. Şapur, Roma'nın elindeki emanet gördüğü toprakları geri alabilmek için MS 243 yılında Resaina'da Roma İmparatoru III. Gordianus ile bir mücadele yaşamış ve savaşı kazanmıştır (Bilgiç, 2012, s. 28). MS 244'te taraflar arasında yapılan antlaşmada Nisibis ve Carrhae, Sasani egemenliğine girmiştir (Bilgiç, 2012, s. 28; Yıldırım, 2012b, s. 93). MS 252 yılında Ermenistan Krallığı'na saldırı düzenlemiş bu saldırı sonucunda Ermenistan'ı ele geçirerek oğlu Hormizd Ardaşir'i krallığın başına getirmiştir (Bilgiç, 2012, s. 28). MS 252/253 yıllarında yaşanıldığı düşünülen savaşı Roma'nın 60 bin kişilik dev ordusuna rağmen kazanan I. Şapur, Sasani Krallığının sınırlarını oldukça genişletmiştir. Bu zafer ile ilgili;

“Nakş-i Rüstem'deki Kâbe-i Zerdüşt Anıtı'nda Şapur'un faaliyetlerini kayda alan üç dilli yazıttan (Persce-Partca-Hellence), kralın Syria'yı istila edip eyaletin önemli kentleri Antiokheia (Antakya), Hierapolis (Menbij), Sura (al-Hammam yakınında), Beroea (Halep), Zeugma (Belkıs), Dura Europos, Doliche (Dülük) ve diğer bazı kentleri, ayrıca Kappadokia'dan Satala (Sadak) ve Domana gibi kentler ile birlikte toplam 37 kenti ele geçirdiği öğrenilmektedir.” (Bilgiç, 2012, s. 28).

Bölgedeki Roma varlığından rahatsız olan I. Şapur, MS 268'de Carhae'ye saldırarak buradaki bütün Roma güçlerini sürgüne zorlamıştır (Gibbon, 1987, s. 290).

Roma İmparatoru Diocletianus, İmparatorluk yönetimini Galerius ve Konstantius önderliğinde üç farklı çatı altına toplayarak başarı sağlamaya çalışmıştır (Gibbon, 1987, s. 376; Parla, 1990, s. 28). Aralarında Galya, İspanya ve Britanya'nın bulunduğu bölgeden Konstantius, İtalya ve Afrika'dan Galerius, Trakya, Mısır ve Asya'dan sorumlu kişi İmparator Diocletianus olmuştur (Gibbon, 1987, s. 376-377).

MS 297 yılında Galerius komutasındaki 20 bin Roma askeri Fırat'ı geçerek Sasani güçlerine saldırmış bu saldırıdan zaferle dönen Roma aralarında Arzamane (Diyarbakır Yöresi), Intiline, Zabdicene, Mokzoene gibi çok bilinmeyen 5 eyalet ve Mezopotamya'yı geri almıştır (Gibbon, 1987, s. 392-396; Parla, 1990, s. 28). Nisibis Barış Antlaşması ile Dicle nehri iki imparatorluk arasında sınır olarak kabul edilmiştir (Gibson, 1986, s. 395; Şenocak, 2014, s. 259; Yıldırım, 2011, s. 44).

Barış dönemi II. Şapur'un MS 359'da Amida'yı kuşatması ile son bulmuştur. Antakya doğumlu Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus şahitlik yaptığı kuşatma ilgili şu bilgileri aktarmıştır (Marcellinus, 1935, s. 463-464; Parla, 1990, s. 28);

*“habere tutissimum, eo tempore quo antoninupolim
oppidurn aliud struxit, turribus circumdedit amplis
et moenibus, locatoque ibi conditorio muraliurn
tormentorum, fecit hostibus formidatarn, suoque
nomine voluit appellari.”*

“Bu kent bir zamanlar çok küçüktü, fakat Constantius daha imparator iken komşuların sığınacak bir yere sahip olmaları amacıyla Antoninopolis adında başka bir şehir inşa etti. Amida'yı da güçlü duvarlar ve kulelerle çevreledi, sur topları koydu ve düşmanda dehşet uyandırması için kendi adıyla anılmasını istedi”

Roma, doğuda sınırlarını genişletmesine rağmen Sasani'ye karşı savunma pozisyonuna çekilmek zorunda kalmıştır.

Marcellinus'un aktardığı bilgiler ışığında Constantius Dönemi'nde Amida'da birtakım imar faaliyetlerinin gerçekleştiği ve kentin diğer zamanlara oranla daha gelişmiş bir yapıya kavuştuğuna dikkat çekilir. Aynı zamanda Amida surlarının Constantius zamanında inşa edildiği ve bu dönemde şehirde yeni yapıların inşa edildiği dile getirilir.

MS 4. yüzyılda yaşadığı düşünölen Romalı tarihçi Festus, iki imparatorluk arasında 9 savaş yaşandığını ve bu savaşlar sırasında Nisibis, Amida ve Singara'nın kuşatıldığını aktarmıştır (Kaçar, 2008, s. 14). Nisibis, farklı savaş taktiklerinin uygulanması açısından ön plana çıkmaktadır. Nisibis'e filler eşliğinde gelen Sasani ordusu karşı atak olarak akrep ve sivrisinek türevi haşerelerin saldırılarına maruz bırakılmıştır (Kaçar, 2008, s. 15). Sasani tarafından gerçekleştirilen saldırıların istenilen başarıya ulaşılmamasında yeni inşa edilen kalelerin büyük bir katkısı vardır. MS 359'da gözünü tekrardan Amida'ya diken II. şapur başarı sağlayarak Amida'yı ele geçirmiştir (Kasapoğlu, Kılıç, 2019, s. 402). Bu arada Roma İmparatoru Constantius'un Tarsus'ta ölmesi Roma'da çıkabilecek bir iç karışıklığının önüne geçmiştir (Kaçar, 2008, s. 16-17).

Fakat iktidarı devralan Julianus'un öne çıkma çabaları kötü sonuçlar doğurmuştur. MS 363 yılında Sasani başkenti Ctesiphon'a saldırı düzenlemiş fakat Sasani'nin uyguladığı farklı taktiklerle kaçınılmaz bir yenilgi yaşanmış ve İmparator öldürölmüştür (Gibbon, 1987, s. 290; Kaçar, 2006, s. 131; Kaçar, 2008, s. 18). Yönetimi devralan yeni İmparator Jovianus, Sasanilerle, Romalıların ağır bedel ödeyeceğı bir barış antlaşması yapar (Dodgeon, Lieu, 1991, s. 237; Gibbon, 1987, s. 332; Kaçar, 2008, s. 19). Bu antlaşma sonrası Roma Nisibis ve Singara'yı gözden çıkarmak zorunda bırakılır (Kaçar, 2006, s. 136; Kaçar, 2008, s. 19).

Başarısız geçen Jovianus Dönemi ardından İmparator Valens (MS 364-378), yapılan tek taraflı antlaşmayla kaybedilen birçok yeri geri almakla kalmamış Amida başta olmak üzere bu kentlerde bir imar süreci başlatmıştır (Kasapoğlu, Kılıç, 2019, s. 403; Parla, 1990, s. 31). Fakat İmparator I. Theodosius (MS 379-395)'un başarısız politikaları Roma'nın çöküş sürecinin başlamasına sebep olmuştur (Kasapoğlu, Kılıç, 2019, s. 403).

Roma İmparatorluğu, I. Theodosius'un oğulları arasında paylaştırılmak üzere doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Çapan, 2016, s. 214; Ostrogorsky, 2011, s. 49-50). (Harita 1.2). Roma'nın doğusu ise Honorius, batısı ise Arkadius, yönetimine bırakılmıştır (Çapan, 2016, s. 214; Ostrogorsky, 1999, s. 49-50).

Harita 1.2.1: Doğu ve Batı Roma'nın sınırlarını gösteren harita.

I. Anastasios döneminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. I. Anastasios, Sasani ile 7 yıl sürecek bir antlaşma imzalayarak belli bir maddiyat karşılığında Amida'yı geri almıştır (Kasapoğlu, Kılıç, 2009, s. 403; Mitchell, 2016, s. 186; Parla, 1990, s. 33-34). Çöküş döneminin ardından Roma tekrardan yükselişe geçmiştir. Askeri amaçlı kurulan Dara, garnizondan bir kente dönüştürülmüş aynı zamanda Amida'yı daha güvenli kılmak için Diyarbakır yöresinde çeşitli garnizonlar kurmuştur. I. Anastasios çeşitli imar faaliyetlerine girişerek bölgesel bir gelişim sağlamıştır. İmar faaliyetleri I. Justinianus ve II. Justinianus dönemlerinde de devam etmiştir (Kasapoğlu, Kılıç, 2009, s. 403; Parla, 1990, s. 33-34). Filistin kökenli MS 500-565 yılları arasında yaşadığı düşünülen Romalı tarihçi Prokopius, I. Justinianus döneminde Amida'da yapılan imar faaliyetleri ile ilgili *"Aynı şekilde, Amida kentinin hem duvarları hem de tahkimatları, çok uzun zaman önce inşa edilmişti ve çok eski olduklarından dolayı harabe gibi görünüyorlardı. Fakat surlar kısa bir sürede yenilendi ve böylece şehrin güvenliği tekrar sağlandı."* şeklinde bilgiler aktarmıştır (Kasapoğlu, Kılıç, 2009, s. 403; Procopius De Aed., II. 3. 28.).

Kuzey Mezopotamya'da önemli imar faaliyetleri yürüten Roma, gelebilecek Sasani saldırılarına karşı Dara ve Amida çevresinde çeşitli garnizon kentler kurarak bölgenin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Roma, bölgede tekrardan beliren Sasani tehdidine karşı I. Anastasios ve I. Justinianus dönemlerinde Edessa'dan Nisibis'e kadar uzanan alanda bulunan kalelerde imar faaliyeti gerçekleştirmiştir. Zerzevan Kalesi de imar faaliyetlerinin gerçekleştiği muhtemel alanlardandır (Coşkun, 2015, s. 116; Deichmann- Peschlow, 1977, s. 35-36).

Deichmann ve Peschlow, Zerzevan Kalesi'nde gerçekleştirdikleri incelemeler sırasında bazı yapıların onarılıp ek yapıların inşa edildiğinden bahsetmişlerdir (Deichmann- Peschlow, 1977, s. 35-36).

MS 529 yılında Sasani İmparatorluğu Dara'ya saldırırsa da bundan bir sonuç alamamıştır. MS 532 yılında I. Justinianus ile Sasani İmparatoru I. Hüsrev Anuşirvan arasında sonsuz barışı temsil eden bir antlaşma imzalanır (Ostrogorsky , 2011, s. 65; Parla, 1990, s. 35). Fakat bu antlaşma da çok uzun sürmez ve Sasani, (Silvan/Diyarbakır), Amida ve Mardin yöresinde önemi stratejik alanları ele geçirse de taraflar arasında tekrardan bir antlaşma sağlanmıştır (Beysanoğlu, 1987, s. 125-126; Parla, 1990, s. 35).

Roma'nın Kuzey Mezopotamya'da son temsilcisi İmparator Heraklius'tur. Bölgede meydana gelen iç karışıklıktan yararlanan İslam ordularını 639 yılında bölgeyi feth ederek bölgedeki Roma egemenliğine son verir (Beysanoğlu, 1995, s. 5; Beysanoğlu, 1999, s. 41; Çevik, 2002, s. 147-170). İslam orduları Amida'da sürekli bir yaşama devam ederken, yaşam, ulaşım ve bölgenin büyük bir kısmının İslam ordularının egemenliğine girmesinden kaynaklı Zerzevan Kalesi'nde yerleşim son bularak jeopolitik önemini kaybetmiştir (Coşkun, 2017a, s. 98).

1.3 ROMALILAR ve PARTLARIN SİYASİ VE ASKERİ İLİŞKİLERİ

Adını ilk defa MÖ 7. yüzyılda “Partakka/Partukka” şeklinde Asur kaynaklarında duyduğumuz (Keleş, 2009, s. 185) Parth adı Seleukoslar yönetimindeki Parthia yerleşimini ele geçirerek bağımsızlık mücadelesini kazanan Payni kabilesinden I. Arsakes'ten gelmektedir (Bickerman, 1983, s. 6; Brosius, 2006, s. 84). Parth Devleti, MÖ 248-247 yıllarında I. Arsakes tarafından kurulmuştur (Gregoratti, 2016, s. 1; Hollis, 1994, s. 206; Keleş, 2009, s. 185; Mansel, 1999, s. 475) Bu devlet 500 yıl boyunca İran coğrafyasında varlığını devam etmeyi başararak (Yarshater, 1983, s. 18), kuzeyde Kopet Dağları, kuzeybatıda Hyrkania, kuzeydoğuda Margian, güneyde Dasht-e Kavir Çölü, güneydoğuda, Aria ve batıda Media'ya kadar sınırlarını genişletmiştir (Keleş, 2009, s. 185).

Arşak İmparatorluğu olarak da adlandırılan bu devlet sadece İran coğrafyasında değil aynı zamanda günümüz sınırlarıyla ifade etmek gerekirse (Gregoratti, 2016, s. 1), Türkiye, Irak, Suriye, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Tajikistan, Filistin, Lübnan ve İsrail topraklarında da varlık göstermiştir (Keleş, 2009, s. 185)

Fırat Nehri, Roma ile Parth arasında yüzyıllar boyunca doğal bir sınır oluşturmuştur (Edwell, 2013, s. 191; Tiryaki, 2016, s. 217; Yarlığaç, s. 10; 2010; Yıldırım, 2012a, s. 47; Yıldırım, 2013a, s. 263; Yıldırım, 2013b, s. 167; Yorulmaz, 2014, s. 3). Ticari anlamdaki gücü ve verimli topraklarla çevrili olması bölgenin sürekli aktif insan toplulukları tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmasının temel sebepleridir. Bir tarafta Fırat'ın batısına geçmeye çalışan Parth (Ferguson, 2005, s. 6-7) diğer tarafta Fırat'ın doğusuna geçip egemenlik sahasını genişletmeye çalışan Roma (Yıldırım, 2012a, s. 51; Yıldırım, 2013, s. 266). Fırat Nehri, iki güç arasında sadece doğal bir sınır oluşturmamış aynı zamanda şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. Roma için Fırat'ın doğusuna geçmek aynı zamanda bölgedeki siyasi ve ekonomik gücü de elinde tutmak anlamına gelmekteydi (Yıldırım, 2013, s. 266).

MÖ 1. yüzyılın büyük bölümünde bölgede hakim olan kaos ve çatışma durumu Fırat ticaretini olumsuz bir şekilde etkilemiş ve bölgeyi tehlikeli bir hale getirmiştir (Young, 2001, s. 16). Roma bu dönemlerdeki uzun yol ticaretini daha çok güneydeki bölgelerle sınırlı tutmuştur (Young, 2001, s. 16). MÖ 1. yüzyılda Akdeniz'i egemenliği altına alan Roma, Parth'ın Akdeniz'e inmesini engellemek ve Fırat'ın doğusundaki ticari yolların hakimiyetini Parth Krallığına kaptırmamak için Fırat Nehri sınır boyu lejyonlar kurmuştur (Elton, 1996, s. 4; Yıldırım, 2013, s. 170).

Öncesinde Fırat çevresine küçük çaplı geçici yerleşimler kurarak Parthlara karşı önemli mücadeleler veren Roma (Edwell, 2013, s. 206), bu mücadeleler sırasında özellikle bölgedeki yerel halklardan önemli destekler almış fakat zamanla daha kalıcı ve korunaklı yerleşimlere ihtiyaç duyulduğundan, Melitene (Charlesworth, 2016, s. 105; Ergin, 2013, s. 416), Samosata (Charlesworth, 2016, s. 105), Zeugma, Europus/Karkamış (Young, 2001, s. 144) ve Palmyra (Young, 2001, s. 123-169) gibi Fırat'ın kalbi sayılan yerleşimlerde önemli lejyonlar kurulmuştur (Edwell; 2013, s. 206; Yıldırım, 2012a, s. 47).

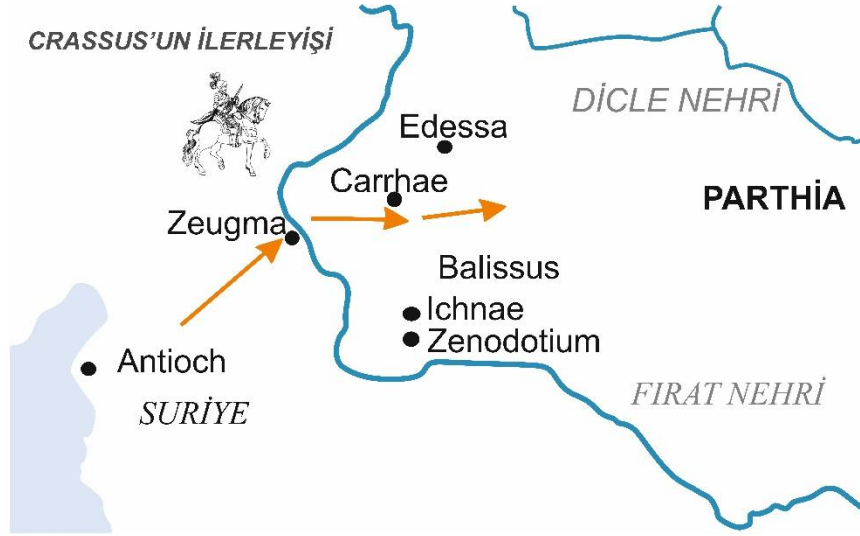
Fırat Nehri doğu ve batı pazarı için oldukça önemli bir rota teşkil etmekteydi. Fırat Nehri, Dicle Nehri'ne oranla daha hızlı bir debiye sahiptir. Belli noktalarda tekne ile geçiş oldukça zordu. Bu nedenle ticari malların geçişi nehrin koşulların daha iyi olduğu alanlar üzerinden sağlanmıştır. Bölgeler doğu ve batı arasındaki geçişler koşulların daha iyi olduğu Zeugma, Palmyra ve Dura Europos gibi kentler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Arabistan ve diğer bölgelerden gelen pahalı ve kaliteli ipek mallar ile çeşitli baharatlar Fırat rotası üzerinden Hindistan, Babil (Young, 2001, s. 19) ve Mısır'a kadar gitmekteydi (Young, 2001, s. 17). Büyük çaplı sallarla taşınan mallar Babil üzerinden Fırat'a, Fırat'tan da Thapsacus'a

transfer edilirdi (Young, 2001, s. 17). Daha sonra Ticaret karaya taşınarak orada devam ederdi.

MÖ 53 yılında Marcus Licinius Crassus, Parth İmparatorluğuna karşı Carrhae'de büyük bir yenilgi almış (Whitby, 2002, s. 3) (**Harita 1.2.1**), Armenia ve Suriye Eyaleti başta olmak üzere birçok pilot alandaki Roma egemenliği zedelenmişti (Yılmaz, 2015, s. 6; Yorulmaz, 2014, s. 3). Bu durum Parth Prensi Pacorus'un MÖ 50 yılında Fırat'ı geçip Kommagene Krallığını yağmalaması ile sonuçlanmıştır (Yılmaz, 2015, s. 19). Parth ordusu Kilikya'ya doğru emin adımlarla ilerlerken Roma bu atağı durdurmak için çeşitli stratejiler geliştirmeye çalışmıştır. Cassius Longinus ordusu (Yılmaz, 2015, s. 19) gerçekleştirdiği saldırılarla Parth ordusunun askeri gücünü zayıflatmış ve sonunda Parth Prensi Pacorus büyük bir kayıpla yenilgiye uğramıştır (Kaya, 2004, s. 78-9; Tiryaki, 2016, s. 226). Bu yenilgi sonrasında Roma ve Parth güçleri arasında uzun süre savaş olmamıştır (Yılmaz, 2015, s. 20).

MÖ 40 yılına gelindiğinde Pacorus önderliğindeki Parth ordusu Suriye'ye saldırmıştır (Edwell, 2013, s. 199; Debevoise, 1938, s. 116; Demir, 2019, s. 156). Roma İmparatoru Marcus Antonius bu işgale sessiz kalmayarak işgali durdurması için bölgeye Publius Ventidius Bassus'u göndermiştir (Edwell, 2013, s. 199; Debevoise, 1938, s. 114; Yılmaz, 2015, s. 21). Bassus yaptığı başarılı taktikler sayesinde Prens Pacorus komutasındaki orduyu geri püskürtmeyi başarmıştır (Yılmaz, 2015, s. 22). Pacorus, Fırat Nehri etrafında bulunan Roma ordusuna saldırmış ve bu saldırı sonrasında öldürülmüştür (Bathurst, 1779; s. 184; Edwell, 2013, s. 199; Debevoise, 1938, s. 118; Rollin, 1841, s. 409; Yılmaz, 2015, s. 22).

Prens Pacorus'un ölümünden sonra Parth Kralı Orodes, IV. Phraates'i tahtın yeni varisi olarak göstermiştir (Demir, 2019, s. 155; Debevoise, 1938, s. 120; Yılmaz, 2015, s. 23). Kardeşlerini ve babasını öldüren IV. Phraates, Parth Krallığının yeni kralı olmuştur (Babnis, 2017, s. 12; Demir, 2019, s. 155; 2015, s. 23, Yarlıgaç, 2017, s. 74-75). Parth'ın içinde bulunduğu siyasi boşluktan yararlanmak isteyen M. Antonius, MÖ 38'de Zeugma üzerinden Parth seferine çıkmıştır (Debevoise, 1938, s. 122; Yılmaz, 2015, 23). Fakat IV. Phraates krallığın siyasi otoritesine karşı yapılan bu saldırıya karşılık vererek durdurmayı başarmıştır (Heller, 2013, s. 5305). M. Antonius aldığı mağlubiyet sonrası Ermenistan bölgesine çekilmiştir (Heller, 2013, s. 5305). Bu sefer Roma'ya hem askeri hem de ekonomik anlamda pahalıya mal olmuştur. M. Antonius, 25 bin askerini kaybetmiştir (Debevoise, 1938, s. 131; Yılmaz, 2015, s. 25). Aynı zaman Roma Lejyon standartlarını ele geçiren Parth, Roma'ya karşı oldukça büyük bir başarı elde etmiştir.

Harita 1.3.1: Carrhae Savaşı (MÖ 53) ilerleyişini gösteren harita.

M. Antonius'tan sonra yönetimi Augustus devralmıştır. Augustus, Roma Lejyon Standartlarını yeniden alabilmek için IV. Phraates ile dostane ilişkiler kurmaya çalışmış (Babnis, 2017, s. 6; Heller, 2013, s. 5305; Yarlığaç, 2017, s. 75; Yılmaz, 2015, s. 25) ve bunun sonunda iki devlet arasında MS 20'de bir antlaşma imzalanmıştır (Edwell, 2013, s. 200; Yılmaz, 2015, s. 25). Bu antlaşmaya göre Fırat Nehri iki güç arasında tekrardan sınır olarak kabul edilmiş ve IV. Phraates Roma lejyon standartlarını geri vermiştir (Edwell, 2013, s. 200; Yılmaz, 2015, s. 25).

Roma ve Parth arasındaki mücadeleler Parth Kralı I. Vologases Dönemi'nde de devam etmiştir. Kral I. Vologases'in Ermenistan Krallığını işgal etmek için düzenlediği sefer ateşi fitillemiştir. MS 52'de yapıldığı düşünülen sefer'de Tigranocerta (Silvan/Diyarbakır) ve Artaxta'yı (Elazığ) ele geçirilmiş (Yıldırım, 2012a, s. 52), fakat iklim şartları el vermediği için sefere devam etmemiştir (Debevoise, 1936, s. 177; Yılmaz, 2015, s. 30) (**Harita 1.2.2**). MS 54'te devam ettiği seferler başarılı geçmiştir (Debevoise, 1936, s. 177-178; Yıldırım, 2012a, s. 52; Yılmaz, 2015, s. 30). Fakat Ermenistan Krallığı'nda Parth lehine gelişen bu olaylar Roma İmparatoru Nero'yu harekete geçirmiştir. Nero, Gnaeus Domitius Corbulo komutasındaki Roma ordusu Ermenistan üzerine bir sefere çıkmış (Crévier, 1755, s. 172; Schlude, 2020, s. 127; Yılmaz, 2015, s. 30-32), Ermenistan kralı aynı zamanda I. Vologases tarafından Ermenistan Krallığı'na getirilen kardeşi I. Tiridates (Gregoratti, 2017, s. 109), Parth Krallığına sığınmıştır (Yıldırım, 2012a, s. 52). Başarılı bir şekilde ilerleyen Roma ordusu önce Artaxata'yı daha sonra Tigranocerta'yı ele geçirmiştir (Crévier, 1755, s. 172; Debevoise, 1936, s. 183-184; Gregoratti, 2017, s. 114; Schlude, 2020, s. 127; Yılmaz, 2015, s. 30-32).

Bu sefer sonrasında Roma V. Tigrenes'i Ermenistan Krallığı'nın başına getirir ve Roma'ya bağlı kılar (Debevoise, 1936, s. 185; Yıldırım, 2012a, s. 52). V. Tigranes'in tahta çıkmasında rahatsız olan I. Vologases, Ermenistan Krallığı üzerine bir sefer daha düzenler fakat başarılı olmaz (Debevoise, 1936, s. 186-187).

Harita 1.3.2 MÖ 44'te Parth İmparatorluğu'nun sınırlarını gösteren harita.

Lucius Caesennius Paetus komutasındaki “Legio III Scythica” ve “Legio XII Fulminata” ile birlikte Malatya yakınlarında geçerek Fırat Nehri yolu üzerindeki birçok kaleyi ele geçirerek Elazığ yakınlarındaki Rhandaia'ya çekilmiştir (Debevoise, 1936, s. 188-189; Yılmaz, 2015, s. 33). Bu arada Ermenistan üzerindeki başarısız seferinden sonra I. Vologases, Suriye üzerine sefere çıkmıştır (Yılmaz, 2015, s. 33). I. Vologases ilk iş olarak Lucius Caesennius Paetus'un ele geçirdiği Fırat kalelerini ele geçirmişse de Corbulo komutasındaki askerler Zeugma üzerinden Fırat'a gönderdikleri yardım sayesinde bu ilerleyişi durdurmayı başarmışlardır (Debevoise, 1936, s. 189; Yılmaz, 2015, s. 34).

I. Vologases, Ermenistan Krallığı üzerindeki isteklerinden vazgeçmiş değildir (Yılmaz, 2015, s. 34). Kral Ermenistan'da bulunan Roma güçleri üzerine bir sefer düzenleyerek Rhandaia'yi kuşatır (Debevoise, 1938, s. 188-189). Lucius Caesennius Paetus, iki krallık arasında antlaşma sağlanmasını ister (Yıldırım, 2012a, s. 52). Fırat Nehri üzerinde

kurulan köprüde yapılan antlaşma sonrası Roma, Fırat boyunca ele geçirdiği kaleleri Parth Krallığına bırakır (Yıldırım, 2012a, s. 52; Yılmaz, 2015, s. 34).

MS 114 yılında Traianus, Ermenistan Krallığı üzerine büyük bir sefere çıkmış ve Krallığı Roma eyaleti haline getirmiştir (Kovalev, 2015, s. 245; Tuck, 2015, s. 213; Yılmaz, 2015, s. 38; Yorulmaz, 2014, s. 4). Daha sonra yönünü Parth Krallığı'na çeviren Traianus, Nisibis (Yorulmaz, 2014, s. 4) başta olmak üzere Adibene (Yorulmaz, 2014, s. 4) ve Singara gibi stratejik yerleşimleri ele geçirerek Parth'a karşı büyük bir üstünlük kurmuştur (Debevoise, 1938, s. 227-229; DuBois, 2015, s. 296; Yılmaz, 2015, s. 38).

Mezopotamya eyaleti kurarak yönünü farklı rotalara çeviren Traianus , bu sefer de Edessa Krallığı'nı ele geçirmiştir (Debevoise, 1938, s. 227-22; DuBois, 2015, s. 2969; Kovalev, 2015, s. 245; Yılmaz, 2015, s. 38).

Traianus (MS 98-117), Asur Eyaleti kurmak niyetindeydi. İlk olarak Dicle Bölgesi üzerine yürüyen İmparator Adibene (Henderson, 1969, s. 327; Yıldırım, 2013, s. 171) yerleşiminin tamamını Roma hakimiyetine geçirerek bu düşüncesini de gerçekleştirmiştir (Debevoise, 1938, s. 230-231; Yılmaz, 2015, s. 38). Parth Krallığı'nın başkenti Ctesiphon'u (DuBois, 2015, s. 296; Tuck, 2015, s. 213; Yıldırım, 2013, s. 171; Yılmaz, 2015, s. 38) ele geçiren imparator Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını Basra Körfezine kadar çekmiştir (Kovalev, 2015, s. 245; Yılmaz, 2015, s. 39).

Traianus sonrasında da Parth ve Roma arasındaki mücadele MS 224 yılında Parth Krallığını son bulmasına kadar devam etmiştir. Parth Krallığı'nın ortadan kalkması ile bölgede I. Ardaşir tarafından kurulan Sasani Krallığı tehlikesi baş göstermiştir (Bilgiç, 2012, s. 27; Debevoise, 1936, s. 268-269; Parla, 1990, s. 27; Yıldırım, 2011, s. 42; Yılmaz, 2015, s. 45; Wolski, 1976, s. 209).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1 ZERZEVAN KALESİ'NİN COĞRAFİ KONUMU VE TOPOGRAFİK YAPISI

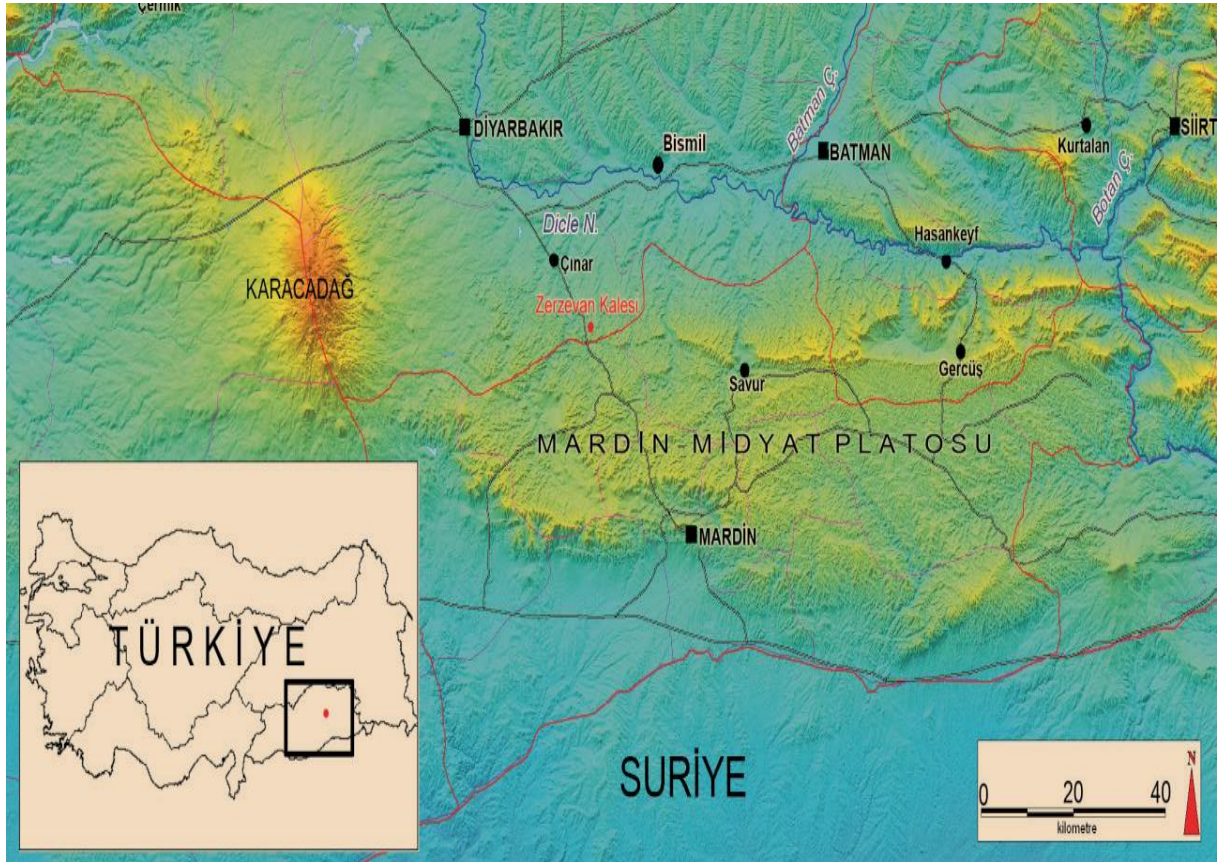
Zerzevan Kalesi, Diyarbakır İli Çınar ilçesine 13 kilometre uzaklıkta bulunan Demirölçek Köyü'ne 1 kilometre mesafede yer almaktadır (Coşkun, 2015a, s. 101; Coşkun, 2015b, s. 92; Coşkun, 2016a, s. 125; Coşkun, 2017a, s. 92; Coşkun, 2017b, s. 405; Coşkun, 2018, s. 101; Doru, Ay, 2015, s. 12) (Harita 2.1.1). Kale, 124 metre yüksekliğinde çevreye oldukça hakim yüksek kayalık bir tepe üzerinde kurulmuştur. Konum olarak oldukça stratejik bir noktada kurulan kale, Roma İmparatorluğunun doğudaki en uç sınırında yer almaktadır (Coşkun, 2016b, s. 6).

60 dönümlük bir arazi üzerinde inşa edilen Zerzevan kalesi, Pers Kral Yolu ve İpek yolu gibi ticaretin ve askeri güvenliğin en üst seviyede seyrettiği önemli bir lokalizasyon üzerinde yer almaktadır (Coşkun, 2017b, s. 413). Kale'nin yer seçimi tesadüf değildir. Asur, sonrasında Pers Krallığı bu alanda çeşitli etkinliklerde bulunmuşlardır. Kazı sezonları boyunca elde edilen arkeolojik veriler de Roma öncesi kültürlerle dair bu izleri kanıtlar niteliktedir (Coşkun, 2017c, s. 21).

Kale'nin yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmesinin temel sebebi doğal bir karakol görevi görmesidir. 124 metre yüksekliğindeki tepe üzerinde yüksekliği 21 metreye kadar varan sur duvarlarıyla bütün alana hakim olmakla beraber gelebilecek saldırıları önceden tespit edebilme şansı elde edebilmişlerdir (Coşkun, 2017c, s. 10). Kalenin en alçak tabandan karadan yüksekliği 890 m civarındır. Burçların bulunduğu tabakanın yüksekliği de hesaba katılırsa bu yükselik 925 metreye kadar çıkmaktadır (Karadoğan, Coşkun, 2018, s. 6). Kalenin yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş olması bir tarafta günümüzde Mardin ili sınırlarından yer alan Dara diğer taraftan Diyarbakır ili sınırlarında yer alan Amida'yı koruma misyonu edinmiştir

Kale, Mardin-Midyat platosu ile Diyarbakır havzası'nın iç kısmında bir taftan Suriye-Arabistan düzlükleri diğer taraftan Diyarbakır Platosu'na uzanan ve Anadolu'nun yüksek platolarını birbirine bağlayan önemli bir konumda yer almaktadır (Coşkun, 2017a, s. 413; Karadoğan, Coşkun, 2017a, s. 13 ; Karadoğan, Coşkun, 2018, s. 489) (**Harita 2.1.1**). Kuzeye doğru gidildikçe eğimli tabakaların artışı ve buna paralel olarak yamaç eğim değerlerinin de

arttığı bir şahit tepe (tanık tepe) üzerinde yer almaktadır (Coşkun, 2017a, s. 413). 60 dönümlük arazinin tamamına yayılan kale mekan üniteleri ve topografya ile uyum içindedir. Doğal yapının sunduğu tüm kazanımlar değerlendirilmiştir (Coşkun, 2017a, s. 413-415). Genel çevrede hakim olan kalker litolojisi kalde inşa edilen yapılarda ihtiyaç duyulan malzemenin rahat bir şekilde elde edilmesine imkan tanımış ve yer üstünde olduğu gibi yer altında da bir takım yapıların inşasına elveriş sağlamıştır (Coşkun, 2017a, s. 413; Karadoğan, Coşkun, 2017a, s. 13).

Harita 2.1.1: Zerzevan Kalesi coğrafi konumu ve jeomorfolojik yapısı (Karadoğan, Coşkun, 2017b, s. 118).

Yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş olması ve ulaşım koşulları düşünülecek olursa kaledeki en temel ihtiyacın su olduğu görülür. Kalede yapılan kazılar sonucundan şimdiye kadar derinlikleri 16 metreye kadar varan 60'ın üzerinde küçük çaplı su sarnıcı tespit edilmiştir (Coşkun, 2017a, s. 414; Karadoğan, Coşkun, 2017a, s. 13-14). 60 dönümlük arazinin tamamı kullanıldığı düşünülürse bu kalede büyük bir nüfusun olduğunu gösterir. Sadece yağmur ve kar sularının erimesi ile depolanan sarnıçların kullanılmadığını buna

yönelik daha kalıcı alternatiflerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Yarı kurak bir iklimin izlendiği kalede ortalama yağış oranının 380 mm. civarı olması da bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir (Coşkun, 2017a, s. 414).

Kazı sezonlarında ortaya çıkarılan devasa boyutlara sahip tonozlu su sarnıcı ve kazılarla 616 metresi açığa çıkarılan su kanalları, yerleşimin temel ihtiyacı olan suyun yüksek bir debiyle uzak bir mevkiden kaleye iletildiğini gösterir (Coşkun, 2017a, s. 413; Karadoğan, Coşkun, 2017a, s. 13-14). Zerzevan'ın hemen doğusunda yer alan ve mikro Klima havza rezervuarına sahip vadiler temel su ihtiyaçlarının karşılandığı alanlar haline gelmiştir (Coşkun, 2017a, s. 413; Karadoğan, Coşkun, 2017a, s. 13-14. Tira Deresi ve Sihiran Deresi vadileri bu ihtiyacın karşılandığı iki muhtemel alandır (Coşkun, 2017a, s. 413; Karadoğan, Coşkun, 2017a, s. 13-14).

2.2 ZERZEVAN KALESİ TARİHÇESİ

Zerzevan Kalesi coğrafi konumu itibariyle oldukça stratejik bir noktada konumlanmıştır. Askeri yerleşim, antik dönemde Amida'dan (Diyarbakır) Dara'ya (Mardin) giden stratejik bir noktaydı. Zerzevan, bu konumuyla Edessa'dan (Şanlıurfa) Nisibis'e (Nusaybin) devam eden antik dönemin en önemli yollarından bir tanesi olan **“Pers Kral Yolu”** rotası üzerinde yer almaktadır (Coşkun, 2015, s. 117; Coşkun, 2016b, s. 6; Coşkun, 2016c, s. 47-59; Coşkun, 2017a, s. 96; Coşkun, 2019a, s. 10). Bu yol Pers Kral Yolu, Susa'dan Sardes'e toplamda 1677 mil kadar uzanmaktadır (Ramsay, 2010, s. 27-34). Pers Kral Yolu, MÖ 5. yüzyılda Pers Kralı I. Darius tarafından Pers İmparatorluğu yöneticileri ile yönettikleri bölgeler arasındaki iletişim devamlı kılabilmek, yol güvenliğini sağlamak ve yol güzergahları üzerinde yeni pazar alanları kurmak için yeniden inşa edilmiştir (Bentley, Ziegler vd., 2015, s. 88-89; Graf, 1994, s. 167-189; Lane Fox, 1973, s. 418-419). Bu durum Roma, Parth ve Sassani arasında önemli mücadeleler yaşanmasına sebep olmuştur.

Kalenin tarihsel süreci ile ilgili bilgi veren erken kaynaklar oldukça yetersizdir. Kaleye gelen gezginler ve araştırmacılar kalenin mimarisi üzerinde durmuş olup kalenin tarihsel sürecine değinmemişlerdir. Belli başlı kaynaklar kalenin tarihsel süreci ile ilgili kısıtlı bilgi sunmaktadır. Albert T. Olmstead, 1918 tarihli **“The Calculated Frightfulness of Ashur Nasir Apal”** adlı yayınında Yeni Asur Dönemi'nde aynı lokasyonda “Kinabu” olarak adlandırılan bir kaleden söz bahsetmektedir (Olmstead, 1918, s. 227; Coşkun, 2016c, s. 47-59, Coşkun, 2017a, s. 97). 2019 sezonuna kadar bu düşüncüyü destekleyecek herhangi bir arkeolojik veri elde edilememiş ve kalenin Asur ile olan ilgisi sadece bir varsayım olarak görülmüştür. 2019

sezonunda Mithraeum Kuzey Alanı'nda yapılan kazı çalışmaları sırasında Yeni Asur Dönemi'ne tarihlenen bir Asur mührü bulunmuştur. Mührün bulunduğu alanda konteks halinde Asur etkili bronz eserler bulunmuştur.¹ Bu veriler Roma'dan önceki süreç ile ilgili önemli kanıtlar sunmaktadır. Kalenin Pers Dönemi'nde (MÖ 550-331) de kullanılmış olması önemli bir ihtimaldir. Pers Kral Yolu rotası üzerinde bulunan yerleşimin bölgenin yol güvenliğinin sağlanması amacıyla kullanılmış olabileceği düşünülür (Coşkun, 2019a, s. 21; French, 1998, s. 18). MÖ 69 yılında Roma, Tigranokerta'yı geçerek MÖ 64 yılında Armenia (Yorulmaz, 2014, s. 3) ve Suriye Eyaletlerini de sınırlarına katarak egemenlik sahasını genişletmiştir (Allen, Byfield v.b., 2004, s. 190; Luening, 2015, s. 118 ; Soslu, 2019, s. 228). Bu durum Amida, Dara, ve Nisibis gibi önemli yerleşimlerinde Roma egemenliğine girmesine olanak sağlamıştır. Fakat bu yerleşimler Roma, Parth ve Sasani arasında sürekli el değiştirmiştir.

Roma'nın üzerinde konuşlandığı antik yol, Parth ve Sasani ile arasında önemli mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Sasani kralı II.Şapur'un önderliğinde büyük bir Pers ordusu MS 338'de Nisibis (Nusaybin), MS 359'da Amida'nın (Diyarbakır) (Kaçar, 2008, s. 16) stratejik kalesini ele geçirmiş böylece Dicle Nehri'nin batı kıyısındaki kuzey Mezopotamya'da bulunan ve önemli bir sivil nüfusa sahip Roma için kilit önem taşıyan yerleşimleri ele geçirmiştir (Lenski, 2007, s. 219; Taylor, 2016, s. 53; Yıldırım, 2011, s. 44). Roma İmparatoru Constantinus'un ani ölümünden dolayı Roma savaşta beklenen mücadeleyi gösterememiştir (Yıldırım, 2011, s. 44). MS 330-400 yılları arasında yaşamış Antakya doğumlu Romalı ünlü tarihçi Ammianus Marcellinus (Rezakhani, 2017, s. 78; Rolfe, 1935, s. 9), Sasani saldırıları sonrası süreç ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Ammianus, V. Parhia lejyonun Amida'da bulunduğu değinmiş ve Sasani saldırılarından korunmaya çalışan birçok lejyon ve askerin de kentte kaçtığını aktarmıştır (Coşkun, 2019a, s. 21; Rolfe, 1935, s. 11; Rezakhani, 2017, s. 78-79; Taylor, 2016, s. 53). Amida kentini savunanlar arasında aralarında Otuzuncu Ulpia, Onuncu Fretenses ve iki kıdemli Galya lejyonierleri olan Magnentius ve Decentius da olduğu dile getirilir (Taylor, 2016, s. 53).

¹ Doç. Dr. Aytaç Coşkun bilimsel başkanlığında 2019 sezonunda yapılan kazılarda ele geçen Yeni Asur Dönemi'ne tarihlenen silindirik mührü ilgili 21 Ekim 2019 Pazartesi tarihinde TRT Haber'e verdiği demeçte; "Bundan öncesi yoktu. Ancak bu yıl yapılan çalışmalarda çok önemli buluntu grubuna rastladık. Bunlardan en önemlisi, 3 bin yıllık Asur mührü bulduk. Kale Roma dönemine ait ancak Asur dönemine ait bulguların çıkması Zerzevan Kalesi'nin tarihini bin 200 yıl geriye götürdü. Hem bölgenin hem de Diyarbakır'ın tarihini değiştirdi, Mührü beraber birçok bronz eser de ortaya çıkarıldı. Asur döneminin Zerzevan Kalesi'nde olduğunu bu eserler göstermiş oldu. Artık Zerzevan'da 3 bin yıllık Asur yerleşiminin olduğunu söyleyebiliriz" ifadelerine yer vermiştir (Coşkun, 2019b).

II. Şapur'un saldırılarına maruz kalan yerleşimlerden bir tanesi de Dara'dır. Önceleri merkezi önem taşımayan küçük çaplı bir yerleşimken daha sonra bölgeyi daha güvenli hale getirmek isteyen I. Anastasios tarafından garnizon kent haline getirilmiştir (Ahunbay 1990, s. 391; Can, Erdoğan, 2014, s.347; Lillington-Martin, 2013, s. 601; Kütük, 2014, s. 141- 143). Fakat yoğun saldırılara maruz kaldığı için 503-507 yılları arasında yeni bir inşa faaliyeti gerçekleşmiştir (Coşkun, 2019a, s. 21; Kütük, 2014, s. 141; Lillington-Martin, 2013, s. 601-602). MS 500-565 yılları arasında yaşamış olan Kayseryalı Romalı tarihçi I. Justinianos (MS 527-565) döneminde de bu onarımların devam ettiğine buna ek olarak Dara ve Amida gibi iki merkezi kale arasında kalan garnizonların yeniden onarılacak eski gücüne kavuştuğunu ifade eder (Coşkun, 2019a, s. 21; Lillington-Martin, 2013, s. 602). Ünlü tarihçi Procopius onarılan veya yeniden inşa edilen alanlar arasından Zerzevan'ı (Samachi) ele almaması oldukça dikkat çekicidir (Coşkun, 2019a, s. 21; Dewing, 1914; Deichmann – Peschlow , 1977, s. 34). Bu durum, yerleşimin I. Justinianos'dan önce inşa edilmiş olabileceğini göstermekle beraber bu dönemde sınır güvenliğini korumak için kalelere büyük önem verildiği görülmektedir (Coşkun, 2017a, s. 97; Kütük 2014, s. 144; Kütük 2015, s. 78).

Zerzevan Kalesi, Dara ve Amida arasında önemli bir sınır karakolu görevi görmektedir. Kurulma amacı askeri olsa da kalenin konumu, su kaynaklarına yakın olması ve tarıma elverişli bir coğrafya da konumlanması kalenin zamanla sosyal bir alan haline geldiği söylenebilir (Coşkun, 2019a, s. 21). Arkeolojik veriler de bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir.

Zerzevan Kalesi, Roma Dönemi'nde MS 3. yüzyılda Severuslar Dönemi'nde (MS 198-235) asıl askeri yerleşim inşa edilmiştir. Mimari kalıntılar ve söz konusu arkeolojik buluntular da bu düşüncüyü destekler niteliktedir (Coşkun, 2016b, s. 8; Coşkun, 2017a, s. 98; Coşkun, 2019a, s. 21). Fakat kaledeki Roma yerleşiminin bu tarihte başladığını net bir şekilde dile getirmek pek mümkün değildir. Yerleşim surları ve yapılarının I. Anastasios (MS 491-518) ve I. Justinianos (MS 527-565) dönemlerinde onarılacak, bazı yapılar ise yeniden inşa edildiğini söylemek mümkündür (Coşkun, 2017a, s. 97; Deichmann – Peschlow, 1977, s. 35-36).

Kaledeki yaşam İslam ordularının 639 yılında bölgeyi fethi ile son bulur. (Beysanoğlu, 1995, s. 5; Beysanoğlu, 1999, s. 41; Çevik, 2002, s. 147-170). İslam orduları Amida'yı yerleşim yeri olarak kullanmaya devam ederken, Zerzevan'daki yerleşim son bulmuştur (Coşkun, 2017a, s. 98). Ulaşım zorluğu ve su kaynaklarının yetersizliği kaledeki yerleşimin son bulmasının önemli sebeplerindendir. Aynı zamanda bölgenin büyük bir kısmının İslam

ordularının egemenliğine girmesinden kaynaklı kale jeopolitik önemini kaybetmiştir (Coşkun, 2017a, s. 98).

ZERZEVAN KALESİ YERLEŞİM KRONOLOJİSİ	
Dönem	Tarih
Yeni Asur Dönemi	MÖ 882-611
Pers Dönemi	MÖ 550-331
Severuslar Dönemi	MS 198-235
II. Constantius Dönemi	MS 337-361
I. Anastasios Dönemi	MS 491-518
I. Justinianos Dönemi	MS 527-565
İslam Ordularının Gelişi	MS 639
Köy Yerleşimi	1890-1967

Tablo 2.2.1: Zerzevan Kalesi Yerleşim Kronolosı.

Zerzevan Kalesi MS 639 yılından 1890 yılına kadar geçici barınaklar olarak kullanılmıştır (**Tablo 2.2.1**) 1890 yılında Mardin tarafından gelen bir aile tarafından iskân edilmiştir (Coşkun, 2017a, s. 98; Coşkun, 2019a, s. 21). Fakat su kaynaklarının yetersizliği ve ulaşım zorluğu gibi nedenlerden dolayı 1967 yılında aşağı köylere taşınmışlardır (Coşkun, 2017a, s. 98; Coşkun, 2019a, s. 21).

2.3 ZERZEVAN KALESİ ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Zerzevan Kalesi ile ilgili en erken bilgileri Evilya Çelebi'nin 17. yüzyıl tarihli “*Seyahatnâme*” adlı eseri aracılığı ile edinmekteyiz (Kahraman, Dağlı, 2010, s. 78). Kale ve içindeki yapılarla ilgili her hangi bir bilgi vermese de kalenin üzerinde bulunduğu dar boğazdan geçerek buranın kasvetli ve korkunç yapısından bahsetmiştir. Aynı zamanda kalenin bulunduğu alanı karanlık ve güvenli bulunmayan bir alan olarak tasvir etmiştir (Kahraman, Dağlı, 2010, s. 78).

Evliya Çelebi “Zirzivan Boğazı menzili: Bir korkunç, tehlikeli ve dar amansız bir boğazdır ki Allah saklasın yine Diyarbakır toprağındadır. Güney ve kible tarafı Mardin ve Sincar çölleridir. Buradan kalkıp yine güney tarafa 7 saatte” diye bahsetmiştir (Kahraman, Dağlı, 2010, s. 78).

Kale ile ilgili en erken çalışmalardan bir tanesi de Carsten Niebuhr tarafından 1766 yılında gerçekleştirilmiştir (Coşkun, 2017a, s. 91-110; Niebuhr, 1780, s. 323; Ritter, 1844, s. 389). Kalede genel bir gözlem yapma fırsatı bulan Niebuhr, kalede herhangi bir yazıtla karşılaşmadığından bahsetmiştir (Coşkun, 2017a, s.17; Coşkun, 2017b, s.92; Niebuhr, 1780, s. 323; Ritter, 1844, s. 389). 1880 yılında Mardin’den Diyarbakır’a seyahat eden gezgin Eduard Sachau kale ile ilgili sınırlı bilgiler sunmuştur (Coşkun, 2017a, s.17; Coşkun, 2017b, s.92). Kaleden “*Kal’at Zarzäwä*” olarak bahsetmiştir. 1910 yılında Conrad Preusser tarafından kaleye bir ziyaret düzenlenmiş fakat detaylı bilgilere yer vermemiştir (Coşkun, 2017a, s.17; Coşkun, 2017b, s.92; Deichmann, Peschlow, 1977, s.31; Preusser, 1911). Preusser kaleden “*Kal’at Zarzawa*” olarak bahsetmiştir. 1911 yılında kaleyi kız kardeşi ile ziyaret eden Samuel Guyer, kale ile ilgili bir inceleme yazısı yayınlamıştır (Coşkun, 2017a, s.17; Coşkun, 2017b, s.92; Guyer, 1968, s.156).

Guyer, kale yakınlarındaki bir köyden bahsetmiştir. 1890’larda bir aile kaleye yerleşmiş ve burada bir köy kurmuştur. Geçen zamanla beraber 17 haneye ulaşan bu köy 1967’de su ve ulaşım sıkıntısından dolayı Aşağıkonak köyünün hemen yakınına taşınmışlardır. Günümüzde Guyer’in işaret ettiği noktada kaleye 1 km uzaklıkta bulunan Demirölçek Köyü bulunmaktadır (Coşkun, 2017a, s.17; Coşkun, 2017b, s.92). Bu köy, kaleden taşınan yerli halk tarafından kurulmuştur.

Kaledeki en ayrıntılı gözlemler 1970-1972 yılları arasında Friedrich Wilhelm Deichmann’ın ziyaretinin ardından 1973-1975 yılları arasında Kuzey Mezopotamya gezisine çıkan ve kaleyi ziyareti esnasında alınan notları, çekilen fotoğrafları ve çizilen planları 1977 tarihli “*Zwei spätantike Ruinenstätten in Nordmesopotamien, Bayerische Akademie der Wissenschaften*” adlı makalede yayınlayan Urs Peschlow’dur (Deichmann, Peschlow, 1977) fotoğraflar sayesinde 1975 yılına kadar Arsenal yapısının doğu duvarının ayakta durduğu gözlenmektedir. Deprem ve beşeri faaliyetler yapının tahribata uğrayıp çökmesine sebep olmuştur (Deichmann, Peschlow, 1977). Aynı zamanda makalede kilise yapısından çıkan bronz bir kovanın İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilendiğine dikkat çekilir. Bronz kovanın ithal bir ürün olmadığı fikrini benimsemiş olan Deichmann ve Peschlow böylesine ünik süslemelere sahip bir eserin Mezopotamya atölyelerinde yapılmış olabileceğini dile getirmişlerdir (Deichmann, Peschlow, 1977). Bronz kovanın üzerinde bezeme olarak damla

uçlu malta haçları özel olarak işlenirken aynı zamanda dış yüzeyinde Grekçe bir yazıt bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Kiliseyi tarih olarak MS 6. yüzyıla tarihlendiren Deichmann ve Peschlow kalenin Erken Hristiyanlık köklerine dikkat çekmiştir (Deichmann, Peschlow, 1977).

Zerzevan Kalesi adlandırmasının sonradan yerli halk tarafından yapıldığı ve kalenin antik dönemdeki adının “*Samachi*” olduğu düşünülmektedir.

2.4 ZERZEVAN KALESİ KAZILARI

Kaledeki ilk kazı çalışmaları 2014 yılında Doç. Dr. Aytaç COŞKUN’un bilimsel başkanlığında başlatılmıştır (Coşkun, 2015, s. 101; Coşkun, 2016a, s. 125; Coşkun, 2017a, s. 92; Coşkun, Coşkun, 2018, s. 101).

350x150 m ölçülerinde 60 dönümlük bir arazi üzerine inşa edilen kalede sadece yer üstünde değil aynı zamanda yer altında da bir takım yapılanmalar yapılan kazılarla gün yüzüne çıkarılmıştır. 12 metre yüksekliğinde ve 1200 metre uzunluğunda sur kalıntısı, 21 metre yüksekliğinde gözetleme ve savunma kulesi, gizli geçit, kilise, yönetim binası, konutlar (A, J, K, L, M, N, G), tahıl ve silah depoları, sığınaklar, kaya mezarları, servis çanakları, kaya sunağı, su kanalları ile 60’ın üzerinde su sarnıcı, tonozlu su sarnıcı, yer altına inşa edilen Mithras Tapınağı (Mithraeum), yeraltı ibadethanesi, ve sığınak yapısı gibi alanlarda gerekli kazı, fotoğraflama, çizim ve belgeleme işlemleri yapılmıştır (Coşkun, 2015, s. 101-118; Coşkun, 2016a, s. 125-151; Coşkun, 2016b, s. 6-9; Coşkun, 2017a, s. 92-98; Coşkun, 2018, s. 101-128; Coşkun, 2019a, s. 25-67) (Şek. 2.4.1; Şek. 2.4.2).

Nekropol alanı daha çok kalenin eteklerinde yer almaktadır. Kaya mezar, oda mezar, tonozlu mezar ve lahit mezar tipinde mezarlar ortaya çıkarılmıştır. 1200 m uzunluğunda sur duvarlarının en iyi korunmuş olduğu alan güney ve kuzey kule yapılarının olduğu alanlardır. Sur duvarlarının ortalama yüksekliği 12-15 m civarı olsa da gözetleme kulesinin (güney kule) yüksekliği 21 m’ye kadar çıkmaktadır. Sur duvarlarının kalınlığı 2,1-3,2 m aralığında olduğu kalede 10 adet burç iki adet kule tespit edilmiştir. Burçların doğu sur duvarlarında yapılmasının temel sebebi doğu tarafındaki alanın saldırıya açık bir topoGrafik yapısına sahip olması ile alakalıdır. 21 metre yüksekliğindeki gözetleme kulesi 3 katlı olup iki korunmuştur. Birinci katta ise bir gizli geçit bulunmaktadır. Bu geçit deşifre olduğu için 1500 yıl önce ağız iki büyük blok taşla kapatılmıştır (Coşkun, 2015, s. 101-118; Coşkun, 2016a, s. 125-151;

Coşkun, 2016b, s. 6-9; Coşkun, 2017a, s. 92-98; Coşkun, 2018, s. 101-128; Coşkun, 2019a, s. 25-67).

Aynı zamanda kalenin güney kısmında oldukça iyi korunmuş MS 6. yüzyıla tarihlendiği düşünülen bir Latin kilisesi yer alır. Bu Kilise kuzeye açılan noktada yer alan yeraltı ibadethanesinden yaklaşık olarak 200 yıl önce inşa edildiği düşünülür. Kilise kendi arasında 4 farklı mekandan meydana gelen kompleks bir yapıya sahiptir (Coşkun, 2015, s. 101-118; Coşkun, 2016a, s. 125-151; Coşkun, 2016b, s. 6-9; Coşkun, 2017a, s. 92-98; Coşkun, 2018, s. 101-128; Coşkun, 2019a, s. 25-67). Mekan 3'te 2014 te yapılan kazılarda ele geçen cam bilezik parçaları MS 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Coşkun, 2015, s. 109). Elde edilen bu arkeolojik veri Deichmann ve Urs Peschlow'un kale ile ilgili yapmış olduğu tarihlendirmeye önemli bir kanıt oluşturmuştur. Bu veri, 639'ta İslam ordularının fethi ile kalede son bulan yaşamın Justinianus öncesi başladığına işaret etmektedir (Deichmann ve Peshlow, 1977, s. 34-35).

Kalenin en önemli yapılarından bir tanesi de Mithraeum Kutsal Alanı'dır. Bu yapı, dünyada son bulunan 22 Mithras Tapınağı'ndan biri olma özelliğini taşımaktadır. İran (Kızıl, 2013a, s. 115) ve Hindistan (Kızıl, 2013b, s. 38) kökenli olduğu düşünülen bu inanç ilk olarak Pompeus tarafından yapılan doğu seferleri sırasında askerler arasında yaygınlaşmıştır (Cumont, 1956, s. 140). MS 1. yüzyılda Roma coğrafyasında yayılmaya başlayan bu inanç, MS 3. Yüzyılda büyük yayılım göstermiştir. Ana kayaya oyularak yapılan yapı bütün öğeleriyle korunmuştur (Coşkun, 2019a, s. 51).

Zerzevan Kalesi'ndeki önemli yapıların keşfi bölge turizminde önemli bir canlanma yaşatmış ve kaleyi önemli bir destinasyon merkezi haline getirmiştir. Kaledeki arkeolojik kazı, restorasyon ve belgeleme çalışmaları 2021 itibariyle hali hazırda devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ZERZEVAN KALESİ GEÇ ROMA VE GEÇ ANTİK DÖNEM MUTFAK KAPLARI

Zerzevan Kalesi, Roma, Parth ve Sasani güçleri arasında önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bu durum kalede farklı kültür ve dönemleri temsil eden seramik örneklerinin bulunmasının en büyük sebebidir. Zerzevan Kalesi Kazılarında Parth, Parth-Sasani ve Roma Dönemlerine tarihlendirilen mallar görülmektedir (**Grafik 3.1**)

Söz konusu mallar dışında Herhangi bir kültüre veya döneme ilintilenmeyen örnekler de mevcuttur. Bu örneklerin yerel veya bölgesel üretimli olabileceği düşünülmektedir.

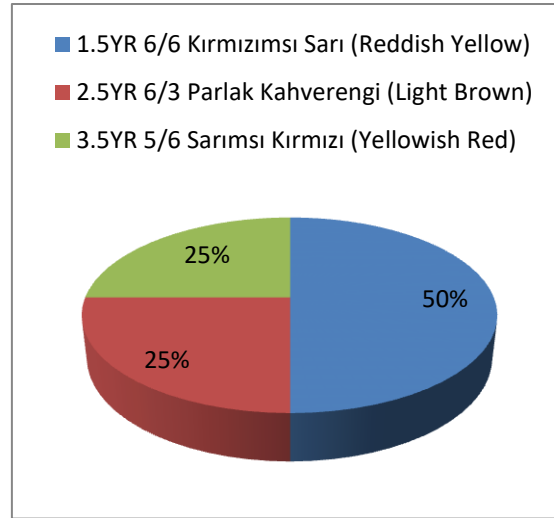
Dönem olarak en büyük temsiliyet Roma'ya aittir. Doğu ve batı orjinli örneklerin yanı sıra ithal veya taklit olarak adlandırılabilen örnekler de görülmektedir. Mutfak kapları formları ve kullanım alanlarına göre farklı kategorilere ayrılmaktadır (**Grafik 3.2, Grafik 3.3**)

Bu bölümde seramikler Roma ve Parth seramikleri olmak üzere iki kategoride değerlendirilecektir.

3.1. PARTH SERAMİĞİ KİL, ASTAR VE BEZEME ÖZELLİKLERİ

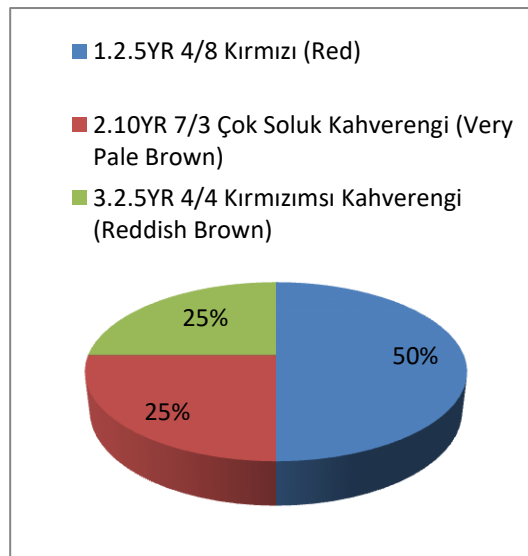
Tez kapsamında değerlendirilmeye alınan dört Parth Dönemi seramiğinde, üç farklı kil rengi tespit edilmiştir (**Grafik 3.1.1**) Bunlar, 7.5YR 6/3 Parlak Kahverengi (Light Brown), 5YR 6/6 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow), 5YR 5/6 Sarımsı Kırmızı (Yellowish Red) şeklindedir. Part seramiklerinde kil ağırlıklı olarak kırmızı ve tonlarındadır. Astar renkleri de kırmızı ağırlıklı olup 2.5YR 4/8 Kırmızı (Red), 10YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown), 10R 4/8 Kırmızı (Red) ve 2.5YR 4/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) şeklindedir (**Grafik 3.1.2**).

Genel olarak fırınlamaları çok iyi olan bu örnekler sık dokulu ve gözeneksizdir. Bezeme bitkisel ağırlıklı olup rozet şeklinde ıslak kile uygulanmıştır. Bazı örneklerde de kabartma şeklinde yivler dikkat çekmektedir. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Grafik 3.1.1: Parth Dönemi seramiklerin kil Munsell grafiği.

Sık dokulu dokulu ve gözeneksiz **Kat.No.1** 7.5YR 6/3 Parlak Kahverengi (Light Brown) kil, 2.5YR 4/8 Kırmızı (Red) astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, taşçık ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme tekniği olarak rozet baskı ile yapılmış tarz-düz içi noktalı 'A' ve kabartma şeritler yer alır. Ağız kısmında katran damlatılmış olup kabın tamamı açıktır. Sık dokulu ve gözeneksiz **Kat.No.2'de** 5YR 6/6 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow) kil, 10YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) astar rengi örülmektedir. Kil katkı maddesi **Kat.No.1** ile aynıdır. Kat.No.20'de görülen rozet bezeme burada da görülür. Bitkisel bezemeli olup açıktır. Sık dokulu ve gözeneksiz **Kat.No.3'de** 5YR 6/6 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow) kil, 10R 4/8 Kırmızı (Red) astar rengi görülmektedir. Kil katkı maddesi ve bezeme **Kat.No.2** ile aynıdır.

Grafik 3.1.2: Parth Dönemi seramiklerin astar Munsell grafiği.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.4'te** 5YR 5/6 Sarımsı Kırmızı (Yellowish Red) kil, 2.5YR 4/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, kuvars ve taşçık katkılıdır. Bezeme olarak boyunda ve gövdede yivler görülmektedir.

3.2 PARTH SERAMİĞİ

Parth ve Sasani dönemi seramikleri ile ilgili araştırmalar oldukça sınırlıdır. Son dönemlerde yapılan çalışmalar Parth ve Sasani dönemlerine ait nerdeyse hiç bilinmeyen yaklaşık olarak bin yıla yayılım gösteren seramiklerin grafiğini sundu. Fakat genel bir resim oluşturmak için veriler oldukça yetersizdir. Parth ve Sasani seramiklerinin net bir şekilde ayırt edilememesinde genel kronoloji yetersizliği oldukça etkilidir. Farklı teknik ve stillerle karakterize edilen çanak çömlek dağılımı İran'da bölgesel olarak değişim göstermektedir.

Her biri kendine has çanak-çömlek üretimine sahip dokuz farklı bölge ile karakterize edilmektedir. Bu bölgeler güneybatı İran, batı İran, kuzeybatı Azerbaycan, batı Azerbaycan, kuzey İran, kuzeybatı İran, doğu İran, güneydoğu İran ve güney İran'dır. Bölgeden bölgeye teknik ve stiller değişim göstermektedir (**Tablo 3.2.1**).

Arkeolojik veriler aracılığıyla, Parth çanak çömleklerinde çok az bir tekdüzelik olduğu söylenebilir (Haerinck, 1983, s. 238-57; Hannestad, 1983, s. 107-20). Teknik olarak iki büyük bölgeye ayrılabilir; güney ve orta bölgeler boyalı çanak çömleklerle, kuzey bölgeler ise açık mallarla karakterize edilir. Sırlı seramikler ise esas olarak güneybatı ve batı İran'da görülür. Formlara gelince, Ahameniş döneminin devamı olan halka kaideler üzerinde yükselen omurgalı kâseler (Haerinck, 1983, s. 31), MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Hellenistik Dönem etkili balık tabakları (Thompson, 1934, s. 435) ve çoğunlukla sırlı mallarda tasdik edilmiştir. Ancak çanak çömleklerin büyük çoğunluğu yerel geleneklere ait olduğu söylenebilir. Parth çanak çömleği genel olarak açık sarı, devetüyü, turuncu, pembe ve kırmızı astarla kaplıdır.

Kuzey Mezopotamya'da da Parth Dönemi seramiklerine rastlanmıştır. Bölgede bulunan seramik grupları üç şekilde temsil edilmektedir. İlk grup dışa çekik kimi zaman oluklu veya çift boğumla kalınlaştırılmış ağız, içbükey veya düz boyunlu çömlek örnekleri, ikinci grupta içi nokta dolu elmas ya da karo bezemeli örnekler ve son olarak üçüncü grupta sırlı örnekler görülmektedir (Tosun, 2020a, s. 175). Hamur renkleri devetüyü, açık kahverengi, turuncu, beyazımsı pembe ve sarıdır. Kil ağırlıklı olarak kumtaşı tanecikli, kireç

ve kum katkılıdır. Bezeme olarak elmas, zikzak, nokta ve çizgisel bezemelere rastlanmaktadır (Tosun, 2020a, s. 175-179).

3.2.1. Zerzevan Kalesi Parth Dönemi Mutfak Kapları

Zerzevan Kalesi Kazıları'nda sekiz adet Parth Dönemi seramiğine rastlanmıştır. Bu örneklerden dördü değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Parth Dönemi örnekleri ilgili net bir tarih ifade etmek oldukça zordur. Parth seramikleri ilgili kaynakların sınırlı olması tarihlemeyi daha zor hale getirmiştir. Zerzevan Kalesi'nde bulunan Parth Dönemi örnekler ile Dara başta olmak üzere Kuzey Mezopotamya, İran bölgesi Parth Dönemi seramikler arasında bir ilinti aranmıştır. Benzer örnekler üzerinden Zerzevan Kalesi Parth Dönemi örneklerinin MÖ 3 ile MS 3 yüzyılları arasına tarihlemek mümkündür.

3.2.1.1 Çömlek

Ele geçen tüm örnekler pişirme kabı olup çömlek formundadır. Üç farklı tip görülmektedir. Kil ağırlıklı olarak gümüş mika, taşçık ve kireç katkılı olup kırmızı, parlak kahverengi ve kırmızımsı sarı renklerindedir. Astar olarak kırmızı ve soluk kahverengi tercih edilmiştir.

3.2.1.1.2 Tip 1

Zerzevan Kalesi kazılarında 3 adet açıkli Parth seramiğine rastlanmıştır. Dışa eğik, geniş ağızlı, keskin derin çanaklı karınlı **Kat.No.1** çömlek ile aynı bezeme detayına sahip olan **Kat.No.3** çömlek gövde parçası açıkli üç örnekten iki tanesi olup üzerinde içi daire dolu ters düz A bezemesi şeklinde baskı bezemeleri yer almaktadır. Bu iki form birinci tipi oluşturmaktadır. Benzer örneklerine Qal'eh-i Yazdigird (Keall-Keall, 1981, Fig. 12/9), Susa (İran'nın güneydoğusu) (Haerinck, 1983, s. 240, Lev.2/8), Kuzey Jezirah (Wilkinson-Tucker, 1995, s. 216, Fig. 75/ 15-17), Cizre-Silopi (Algaze ve Hammer, vd., 2012, s. 111, Fig.27/14), Ninive (Gavagnin ve Lamonì, vd., 2016, s. 151, Fig. 22/11) ve Dara'da (Tosun, 2020a, s. 817, Kat. No: 276) rastlanmıştır. Açıklı örneklerin benzerine Dara'da rastlanmıştır. Zerzevan Kalesi örnekleri ile Dara'daki örnekler kil, astar renkleri ve kil katkıları açısından benzerlik göstermektedir. Murat Tosun, Dara'daki benzer örneği Parth Dönemi'ne tarihlemiştir (Tosun, 2020a, s. 817, Kat. No: 276). Algaze vd. Cizre ve Silopi çevresinde yaptığı yüzey

araştırmasında benzer bezeme detayına sahip bir örneği Hellenistik-Parth Dönemi MÖ 330 ile MS 250 yüzyılları arasına tarihlemiştir (Algaze ve Hammer, vd., 2012, s. 111, Fig.27/14).

3.2.1.1.3 Tip 2

Dışa eğik geniş ağızlı, silindir gövdeli, derin çanaklı **Kat.No.2** çömlek İkinci tipi oluşturmaktadır. Üzerinde baskı bitkisel bezeme görülmektedir. Açıklı örneğin benzerine Dara'da rastlanmıştır. Benzerlerine Cizre-Silopi (Algaze ve Hammer, vd., 2012, s. 111, Fig.27/14) ve Dara'da rastlanmıştır (Tosun, 2020a, s. 817, Kat. No: 276). Benzer vezeme detayına sahip bir Parth örneği Ninive'de ele geçmiştir (Gavagnin ve Lamoni, vd., 2016, s. 151, Fig. 22/11).

3.2.1.1.4 Tip 3

Kalınlaştırılmış dışa eğik ağızlı, hafif eğik iç bükey boyunlu, dışbükey gövdeli **Kat.No.4** çömlek üçüncü tipi oluşturmaktadır. Günlük kullanıma bağlı olarak ateşe maruz kalan örneğin iç ve dış yüzeyinde yer yer yanık izleri görülmektedir. Boyun, gövde ve bezeme özellikleri ile **Kat.No.17** oldukça benzemekle birlikte ağız yapıları ile birbirinden ayrılmaktadırlar. Kırmızı tonlarındaki kil gümüş mika kuvars ve taşçık katkılıdır. Bezeme boyun ve gövdedeki kabartma tekniğinde yapılmış yivlerden meydana gelmektedir. Benzer örneklerine Tal-ı Malyan (Balcer, 1978, s. 88, Fig. 8), Qal'eh-i Yazdigird (Keal-Keal, 1981, Fig. 12/1), Tell Senkerah (Larsa-É-babbar) (Lecomte, 1987, Fig. 18/1), Cizre-Silopi (Algaze ve Hammer, v.d., 2012, s. 111, Fig. 27/16-17), Golestan (Büyük Gorgan Duvarı- Tammishe Duvarı), Ninine (Gavagnin ve Lamoni, vd., 2016, s. 151-152, Fig. 22/11, Fig. 23/3-5) ve Dara'da (Tosun, 2020a, s. 908, Kat.No.367) rastlanmıştır. Blacer, Tal-ı Malyan'daki H5 nolu mezarda bulunan benzer bir örneği MÖ 2. Yüzyılın sonlarına tarihlerken (Balcer, 1978, s. 88), Algaze vd., benzer örnekleri Helenistik ve Parth Dönemi'ne tarihlemiştir (Algaze ve Hammer, v.d., 2012, s. 111). Tosun da, Dara'da bulunan benzer bir örneği Erken Parth Dönemi'ne (MÖ 2-1. YY) tarihlemiştir (Tosun, 2020a, s. 908).

3.3 GEÇ ROMA MUTFAK KAPLARI KİL, ASTAR VE BEZEME ÖZELLİKLERİ

Rüzgar ve suyun oluşturmuş olduğu etkiyle ufalanarak kalker, silis, demir oksit ve mikalı kayalardan meydana gelen kil, , s. 11). İçinde barındırdığı maddelere göre kilin rengi de değişiklik göstermektedir (Ökse, 2012, s. 11). Kırmızı, kahverengi ve sarı tonlarında olabilen bu maddenin 0,002 milimetreden daha küçük tanelerden meydana gelir (Ökse, 2012

suyla karıştırılmasından sonra plastik kazanarak yumuşak ve daha rahat şekil verilebilecek hale gelir (Ökse, 2012, s. 11).

Zerzevan Kalesi seramiklerinin kil rengi ağırlıklı olarak kırmızı, kırmızımsı sarı, kırmızımsı kahverengi, parlak kırmızımsı kahverengi, soluk kahverengi ve parlak kahverengi şeklindedir. Tez konusu olarak alınan 82 örneğin “*Munsell Soil Color Book*” kataloğu üzerinden 28 farklı kil rengi tespit edilmiştir (Munsell, 2009) (**Tablo 3.3.1**).

Pişirme sırasında kilde meydana gelen yanık, birden fazla rengin elde edilmesini sağlamıştır. Çok koyu gri, koyu gri, gri ve siyah renkleri kilde pişirmeden kaynaklı oluşan yanıkları temsil etmektedir. Seramiklere bakıldığında pişme derecelerinin iyi olduğu ve kırılgan bir yapıda oldukları görülür.

Kil, taşçık başta olmak üzere kireç, gümüş mika, kuvars, siyah kum, altın mika ve şamot içermektedir. Bu maddelerin boyutları eserden esere değişiklik göstermektedir. Bunlar kendi aralarında ufak, orta ve büyük boyutlu olarak ayrılır, büyük boyutlular 0,2 mm den büyük olanları temsil etmektedir (**Grafik. 3.3.1**). Günlük kullanıma yönelik üretilen kaplarda daha fazla katkı maddesi görülmektedir. Bu durum üretilen seramiğin, fırınlama sonrasında daha ve kullanışlı olmasını sağlar. Ayrıca seramiklerde kireç patinası da gözlenmektedir.

Katkı maddelerine bakıldığında Dara’da (Anastasiopolis) ele geçen örnekler ile benzerlik taşıdığı görülmektedir.

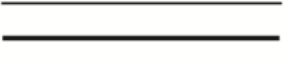
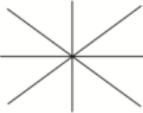
Astar renklerine bakıldığında 22 farklı renkle karşılaşılmaktadır (**Tablo 3.3.2**). Bu renkler arasında kırmızı, kahverengi, kırmızımsı kahverengi, parlak kırmızı, parlak kahverengi ve pembe en yoğun kullanılan renkleri oluşturmaktadır. Özellikle pişirme kaplarında kullanımdan kaynaklı bir siyahlaşma görülmektedir. Bazı örneklerde yer yer görülürken, bazı örneklerde hem iç hem de dış yüzeyinde yanıktan kaynaklanan yoğun siyahlaşma dikkat çeker. Bu durumda tek örnekte birden fazla astar renginin alınmasına sebebiyet vermiştir. Yanık olan astarlar genel olarak koyu gri, gri ve siyah tonların olmakla beraber bazen de kırmızı ve kahverengi gibi örneklerin daha koyu görünmesini sağlamıştır.

Seramikler üzerine farklı teknikte çeşitli bezemeler işlenmiştir. En fazla işlenen bezeme motifleri arasında dalgalı hat, tarama çizgiler, daire, boncuk dizisi, şerit hat, çentik (kertik) bezeme, yıldız, kapalı yay dizisi, ters-düz A, X ve çeşitli şekillerde bitkisel bezemeler işlenmiştir (**Şek. 3.3.1**) Uygulanan bezeme teknikleri şöyledir;

Kazıma Tekniği: Nemli ya da kuru kabın yüzeyinde ucu sivri bir madde ile yapılan bezeme tekniğidir. Çizik, oluk, yiv, tarak, dalga bezek ve çentik (kertik) şekilleri vardır. Zerzevan Kalesi kazılarında açığa çıkarılan seramiklerde söz konusu yöntemlerin hepsi uygulanmıştır.

Baskı Tekniği: Nemli kabın yüzeyine çeşitli şekillerdeki maddelerin basılması sonucu oluşur. Söz konusu seramiklerde rozet baskı tekniğinde yapılmış bitkisel motifler mevcuttur.

Kabartma Tekniği: Nemli kabın yüzeyine düğme, şerit ya da figürlü parçaların kabın yüzeyine yapıştırılarak uygulanması ile olur.

		
Dalgalı Hat	Şerit	Daire
		
Yıldız	Kapalı Yay Dizisi	Tarak ile Yapılmış Kazıma Yiv ve Baskı
		
Çentik	Ters-Düz A	Düz Tarama
		
Bitkisel	Boncuk Dizisi	X Bezeme

Şekil.3.3.1: Zerzevan Kalesi Kazıları'nda ele geçen seramiklerde en yoğun görülen bezeme öğeleri.

Zerzevan Kalesi Kazıları'nda bulunan seramikler form kriterlerine göre sınıflandırılmıştır. Söz konusu seramikler 2015-2020 yılları arası T Yapısı, Mithras Üst Alanı, Mithras Kuzey Alanı, S Yapısı (Sığınak), J Yapısı (Konut), P Yapısı (Konut), G Yapısı (Konut), Doğu Sur, M Yapısı (Konut), N Yapısı (Konut) gibi çalışma alanlarında ele geçen örnekler arasından seçilerek tasniflenmiştir.

3.4 GEÇ ROMA DÖNEMİ MUTFAK KAPLARI

Zerzevan Kalesi kazılarında yoğun bir şekilde Geç Roma Dönemini (MS 3 ve 7. YY) temsil eden seramik örneklerine rastlanmaktadır. Genel olarak günlük kullanımı temsil eden işlevsel kapların varlığı, günlük yaşam ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kaplar kullanım alanlarına göre depolama kapları (amphora), pişirme kapları (çömlek, güveç ve tava), sıvı dökme (testi) ve servis kapları (bardak, kadeh, maşrapa, sosluk/kase/kapak, testicik, tabak) gibi alanlara ayrılmaktadır.

3.4.1 Pişirme Kapları

Beslenme insanoğlunun en temel ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Ateşin keşfedilmesi ile beraber yemekler pişirilerek yenmeye başlamıştır. Bu durum beraberinde yemeklerin içine konulacağı bir kabın varlığını zorunlu hale getirmiştir. Ahşaptan ve taştan yapılan erken örnekler ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalınca daha kullanışlı ve işlevsel olan pişmiş topraktan yapılmış ısıya dayanıklı kaplar ortaya çıkmıştır.

Erken dönemlerde sadece günlük kullanım ihtiyacını karşılamak amacıyla üretilen bu kaplar zamanla daha da çeşitlenerek teknik, form ve bezeme açısından oldukça başarılı örnekler üretilmeye başlanmıştır.

İçinde pişirilen yemeğe göre form yapısı da değişiklik gösteren pişirme kaplarının sığ örneklerin yanı sıra derin örnekleri de mevcut olup yine içinde pişen yemeğe göre kapaklı ve kapaksız, dar veya geni ağızlı, kulplu veya kulpsuz örnekleri de vardır. Yemeklerin pişirilmesinde kullanılan en temel pişirme kapları güveç, çömlek, tava ve tencere'dir.

Zerzevan Kalesi Kazılarında ele geçen pişirme kaplarında kil, astar ve bezeme özellikleri değişiklik göstermektedir. Pişirme kaplarının ateşe maruz kalması farklı kil ve astar renklerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Pişirme kaplarının fırınlama esnasında daha dayanıklı hale gelmesi için daha yoğun katkı maddesi görüldüğü gözlenmektedir. Bezeme olarak da çok farklı motiflerin kullandığı görülmektedir.

3.4.1.1 Güveç

Güveç, antik dönemlerde yemek pişirmek amacıyla kullanılan pişirme kaplarından bir tanesidir. Erken dönemlerden itibaren kullanılan bu form zamanla değişime uğramış ve çeşitlenmiştir. Erken örnekleri oval ve yayvan olan bu grup, Hellenistik Dönem'de daha derin ve kesin bir hal almıştır (Fırat, 2012, s. 154). Roma güveçleri ise Hellenistik Dönemin devamını temsil etmektedirler. Bu grubu çömlekten ayıran en temel özellik daha yassı bir

gövde yapısına sahip olmasıdır (Fırat, 2012, s. 154). Orijinal adı “Lopas” olan bu grup gövde yapılarından dolayı daha çok yağlı yiyeceklerin pişirilmesinde kullanıldığı düşünülmektedir (Fırat, 2012, s. 154).

Güveçler sığ gövdeli, yuvarlak tabanlı, kullanım işlevlerine göre dar veya geniş ağızlıdır. Sığ yapısı ile tencereden ayrılmaktadır (Rotroff, 2006, s. 178-179). Tencereler derin yapısıyla sulu yemeklere daha çok uygunken, güveçler, yahni, kızartma, güveç ve kavurma gibi çok yağlı ve az sulu yemeklerin yapımına uygundur (Rotroff, 2006, s. 178-179; Vapur, 2001, s. 7).

Rotroff, güveçleri çift kalkık yatay kulplu ve kapaklı bir kap olarak tanımlamış ve balık kızartmak için de kullanıldığını dile getirmiştir (Rotroff, 2006, s. 178).

Amy ise form olarak kapaklı olduklarını ve pişirmenin yanı sıra saklama kabı görevi gördüğünü de dile getirerek çok fonksiyonlu bir kap olarak tanımlamıştır (Amy, 1956, s. 197). Fakat kavanozlara oranla daha geniş olduğunu da belirtmiştir (Amy, 1956, s. 197).

Zerzevan Kalesi kazılarında da güveç formuna ait 24 örneğe rastlanmıştır. 24 örnekten sekiz’i değerlendirilmeye alınmış olup üçü Brittle Ware grubu adı altında ele alınmıştır. Geriye kalan 5 örnek 4 farklı tipte değerlendirilmiştir. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Zerzevan’da ele geçen güveç örnekleri ağız çapları 10-20 cm aralığında olan sığ gövdeli, ağızdan gövdeye kulplu örneklerin çoğunluğu temsil ettiği görülmektedir. Kaledeki örneklerin çoğunluğunda boyun kısa olarak vurgulanarak bazı örneklerde kulplarda tutmayı daha kolay getirmek için yapılan parmak çıkıntıları mevcuttur. Dışa çekik ağız yapılarıyla ön plana çıkan örneklerin bazılarının ağız iç kenarında kapağın oturmasını sağlayan içten çıkıntı bulunur. Genel olarak günlük kullanıma bağlı olarak ateşe maruz kalan örneklerin iç ve dış yüzeylerinde yer yer yanık izleri mevcuttur. Kahverengi tonlarındaki kil fırınlama sonrasında gri ve siyah tonların oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca kil taşçık, kireç, gümüş mika, kuvars katkılıdır. Bezeme olarak kazıma teknikte verilmiş şerit hatlar tercih edilmiştir.

Zerzevan Kalesi güveçleri ağırlıklı olarak MS 4-7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Benzerlerine rastlanmayan örneklerin yerel veya bölgesel olabileceği düşünülmektedir.

3.4.1.1.1 Tip 1

Dışa eğik ağızlı, iç bükey boyunlu, ağızdan omuz üzerine eklenmiş dikey kulplu, dış bükey sığ gövdeli **Kat.No.5** ve **Kat.No.6** güveçler ilk tipi oluşturmaktadır. **Kat.No.5**, **Kat.No.6**'e oranla daha uzun bir boyuna ve daha dar bir gövde yapısına sahiptir. Ayrıca Kat.No.5 20 cm'lik ağız çapı ile daha geniş bir ağza sahiptir. Kahverengi tonlarındaki killeri fırınlamaya bağlı olarak ton değişimine uğramıştır. Kil taşçık, kireç, gümüş mika, kuvars katkılıdır. İki örnekte de bezeme olarak boyunda kazıma teknikte verilmiş ince şeritler ve daire motifleri tercih edilmiştir. Benzer örneklerine Sagalassos (Vionis, Poblome vd., 2009, s. 152, Fig. 3), Alabanda (Temel, 2015, s. 223, Kat. No. 111), Menderes Magnesiası Theatron Kazısı (Vapur, 2011, s. 189, No.62), Phokaia (Aydemir , 1995, 75, lev.LXX, No.9) ve Knossos (Hayes 1983, 124, Fig.6/66) kazılarında rastlanmıştır. Benzer form özelliklerine sahip örnkeler MS 4-7. yüzyıllar arasına tarihlenmiştir.

3.4.1.1.2 Tip 2

İçten yuvarlatılarak dışa çekilen ağız, içte kapağın oturduğu çıkıntı, çıkıntılı dikey kulplu **Kat.No.7** güveç ikinci tipi oluşturmaktadır. Ağız Çapı **Kat.No.5** ile aynıdır. Fakat **Kat.No.5**. ve **Kat.No.6**'e göre daha farklı bir ağız kenarına sahiptir. Ağız iç kısmında muhtemelen kapağın oturması için bir çıkıntı yapılmıştır. Ayrıca daha sığ bir gövdeye sahiptir. Kulp diğer iki örnekte olduğu gibi ağızla bütünleşmeyerek hemen ağız altında verilmiştir. Gri tonlarındaki kil (fırınlama sonrası oluşan muhtemel yanık) gümüş mika katkılıdır. Bezeme diğer örneklerde olduğu iç bükey kısa boyunda kazıma teknikte yapılmış şerit hatlar ve bitkisel bezeme tercih edilmiştir. Benzer örneğine rastlanmamıştır. Bu eserin yerel veya bölgesel olabileceğini göstermektedir. Eserle aynı derinlikte MS 4-7. yüzyıllar arasına tarihlenen Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen kandil parçalarına rastlanmıştır.

3.4.1.1.3 Tip 3

Hafif dışa çekik basit ağızlı, iç bükey boyunlu, dış bükey kürevi sığ gövdeli, ağızdan omuz üzerine bağlı tek dikey kulplu **Kat.No.8** güveç üçüncü tipi oluşturmaktadır. 10 cm'lik ağız çapı ile diğer güveçlerden ayrılmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil kireç, taşçık ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme, kulpta yer alan yivlerden ve kazıma teknikte verilmiş damlalardan meydana gelmektedir. Benzer örneğine rastlanmamıştır. Bu eserin yerel veya bölgesel olabileceğini göstermektedir.

3.4.1.1.4 Tip 4

İçten yuvarlatılarak dışa çekilen ağız, iç bükey boyun, dış bükey sığ gövdeli, çıkıntılı dikey kulplu **Kat.No.9** güveç dördüncü tipi oluşturmaktadır. 15 cm'lik ağız çapı ile diğer örneklerle benzese de aşırı sığ gövde ve kulp tipi ile diğer örneklerden ayrılmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil taşçık, kireç, gümüş mika ve kuvars katkılıdır. Bezeme olarak kulp üzerinde dalga hat şeklinde bir aplik tercih edilmiştir. Benzer örneğine Zeugma'da rastlanmıştır (Reynal ve Martz, vd, 2007, s. 187, Fig. 18). Reynal, Martz vd., Zeugma'da bulunan bir örneği MS 4. Yüzyılın sonları ile MS 5. yüzyılın başlarına tarihlemiştir (Reynal, Martz, vd, 2007, s. 186).

3.4.1.2 Güveç Kil, Astar ve Bezeme özellikleri

Değerlendirmeye alınan 5 güveç örneğinde 4 farklı kil rengi tespit edilmiştir (**Grafik 3.4.1.2.1**). En fazla tespit edilen renk kahverengi tonlarıdır. Bunun dışında yeşilimsi sarı, kırmızımsı kahverengi, koyu yeşilimsi kahverengi ve koyu kırmızımsı gri de görülen renkler arasındadır. Güveçler fırınlama esnasında yüksek ısıya maruz kaldıkları için kilde renk değişimi oluşabilmektedir. Yanık gri tonlarındaki bu renkler fırınlama esnasında oluşmuştur. Astar olarak ise 7 farklı renk görülmektedir (**Grafik 3.4.1.2.2**). Ateşe maruz kalan güveçlerin astar renklerinde ton değişimi meydana gelmiştir. Bu birden fazla rengin oluşmasına sebep olmuştur. Koyu Kırmızımsı Kahverengi, Koyu Kırmızımsı Gri, Kırmızı ve Kahverengi en fazla görülen renkleri oluşturmaktadır. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat. No.5'te** 5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) kil rengi görülürken kullanımdan kaynaklı kabın iç ve dış yüzeyinde meydana gelen siyahlaşmadan dolayı 5YR 3/2 (Dark Reddish Brown), 5YR 5/6 (Yellowish Red) şeklinde iki farklı astar rengi alınmıştır. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda taşçık, kireç, gümüş mika ve kuvars katkılıdır. Boyun kısmında kazıma teknikte yapılmış boncuk dizisi ve gövde de şerit bezeme yer almaktadır.

Seyrek dokulu az gözenekli **Kat. No.6'da** 10YR 5/4 Sarımsı Kahverengi (Yellowish Brown) kil, 2.5YR 5/6 Kırmızı (Red) astar rengi uygulanmıştır. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda taşçık, kireç, gümüş mika ve kuvars katkılıdır. Boyunda kazıma teknikte yapılmış boncuk dizisi yer alır.

Seyrek dokulu ve gözenekli **Kat. No.7'de** 5YR 4/2 Koyu Kırmızımsı Gri (Dark Reddish Gray) kil rengi görülürken kullanımdan kaynaklı kabın iç ve dış yüzeyinde meydana gelen siyahlaşmadan dolayı 2.5YR 4/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown), 5YR 3/2 Koyu Kırmızımsı Kahverengi (Dark Reddish Brown) şeklinde iki farklı astar rengi alınmıştır. Kil, gümüş mika katkılıdır. Omuz kısmında boncuk dizisi, boyun kısmında ise şerit bezeme kazıma teknikte verilmiştir.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.8'de** 10YR 4/4 Koyu Yeşilimsi Kahverengi (Dark Yellowish Brown) kil rengi görülürken kullanımdan kaynaklı dış yüzeyinde yer yer meydana gelen siyahlaşmadan dolayı 7.5YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown), 10 YR 5/2 Grimsi Kahverengi (Grayish Brown) şeklinde iki farklı astar rengi alınmıştır. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda taşçık, kireç ve gümüş mika katkılıdır. Kulpta kazıma damla, ve kabartma şekilde yiv uygulanmıştır.

Seyrek dokulu ve gözenekli **Kat. No.9'da** fırınlama esansında yüksek ısıya maruz kaldığı için kilde yanık meydana gelmiştir. Bu nedenle 10YR 5/4 Sarımsı Kahverengi (Yellowish Brown), Gley 1 2.5 10Y Yeşilimsi Siyah (Greenish Black) şeklinde iki farklı renk alınmıştır. Astar rengi 10YR 6/3 Soluk Kahverengi (Pale Brown) şeklinde olup kil farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, kuvars, gümüş mika ve taşçık katkılıdır. Bezeme olarak kulpta aplik dalgalı hat yer almaktadır.

3.4.1.3 Çömlek

Antik dünyanın en işlevsel mutfak kaplarından biri olan çömlek, çok amaçlı kullanılan formlardan bir tanesidir. Genel olarak pişirme kabı olarak kullanılan bu form sıvıların kaynatılmasında da kullanılmıştır (Amyx, 1958, s. 212; Sparkes, 1962, s. 130; Hayes, 1997, s. 76;). Bu kapların depolama amaçlı kullanıldığı da bilinmektedir. Yunanca “kythra (κύθρα)” olarak adlandırılan bu form (Amyx, 1958, s. 212), Roma'da çok farklı şekillerde adlandırılmıştır. Apicius'un coccabus olarak adlandırıldığı bu formu Martialis'in rubra testa şeklinde adlandırmıştır (Fırat, 2011, s. 66). Ayrıca olla veya ollulan olarak da adlandırılmıştır. Bu formu güveçlerden ayıran en önemli özellikleri daha yüksek olması, güveçlerdeki sığ yapının bu formda daha derin bir yapıya dönüşmesi olarak gösterilebilir. Güveçlere oranla daha küresel gövdelere sahiptirler. Çömlekler, ısıya oldukça dayanıklı kaplardır.

Zerzevan Kalesi kazılarında 55 adet çömlek formu ele geçmiştir. 55 formdan 25 örnek değerlendirilmiş olup beş örnek Brittle Ware (gevrek mallar), üç örnek Parth seramiği başlığı

altında değerlendirilmiştir. Geriye kalan 17 örnek kendi aralarında 11 farklı tipi temsil etmektedir. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Zerzevan Kalesi'nde bulunan çömlek örnekleri çok farklı ağız kenarlarına sahiptirler. Ağız çapları 10 cm ile 24 cm arasında değişim göstermektedir. Kil siyah, kahverengi, kırmızı ve gri tonlarındadır. Bazı örneklerde fırınlama sırasında oluşmuş yanık görülmektedir. Bu durum kilin asıl renginin fırınlama sonrası daha koyu bir tona dönüşmesine neden olmuştur. Kil ağırlıklı olarak taşçık, kireç, mika (gümüş, altın), kuvars ve siyah kum katkılıdır. Genel olarak günlük kullanıma bağlı olarak ateşe maruz kalan örneklerin iç ve dış yüzeylerinde yer yer yanık izleri mevcuttur

Zerzevan Kalesi güveçleri ağırlıklı olarak MS 4-7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Benzerlerine rastlanmayan örneklerin yerel veya bölgesel olabileceği düşünülmektedir.

3.4.1.3.1 Tip 1

İnceltilmiş ağız kenarlı, kısa boyunlu gövdeye geçişte S profilili, keskin karınlı ve sığ çanaklı **Kat.No.10** ile Hafif dışa çekik ağızlı, kısa boyunlu, kulpsuz, gövdeye geçişte S profilili, keskin karınlı ve sığ çanaklı **Kat.No.11**, **Kat.No.12** çömlekler birinci tipi oluşturmaktadır. **Kat.No.10** ağız yapısı itibariyle sayılan diğer iki örnekten farklı olsa da diğer form ve kenar özellikleri oldukça benzerdir. Sığ yapılarından dolayı güveç formuna da benzemektedirler. **Kat.No.10** ve **Kat.No.11**'in kil renkleri siyah tonlarındadır. **Kat.No.12** ise kahverengi tonlarında bir kil rengine sahiptir. Kil, taşçık, mika, kireç ve kuvars katkılıdır. Bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış şerit hatlar ve çizgisel bezemeler görülmektedir. Üç örneğinde bir benzerine rastlanmamıştır. Bu örneklerin yerel veya bölgesel üretimli olabileceklerini göstermektedir. **Kat.No.10** ile aynı derinlikte Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen bronz kemer tokası, cam takı parçaları ve çatı kiremit parçaları bulunmuştur.

3.4.1.3.2 Tip 2

Hafif dışa çekik ağız, boyundan omuza dikey kulplu **Kat.No.13** çömlek ikinci tipi oluşturmaktadır. Boyunlu örneklerden bir tanesi olup tek örnekle temsil edilmektedir. Ayrıca kulp üzerinde parmak baskı yer almaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil gümüş mika, kireç ve kuvars katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır. Benzer örneklerine Port-Vendres, Saint Martin De Crau (Cathma, 1991, s. 36, Fig. 17) ve Marsilya'da (Cathma, 1991,

s. 36, Fig. 17; Bien, 2005, s. 294 Fig.5/15, Bien, 2007, s. 269, Fig.2/32) rastlanmıştır. Cathma, benzer form özelliklerine sahip bir örneği MS 7. yüzyıla tarihlemiştir (Cathma, 1991, s. 35).

3.4.1.3.3 Tip 3

Dışa çekik ağızlı, kısa içbükey boyunlu, dışbükey gövdeli **Kat.No.14** çömlek üçüncü tipi oluşturmaktadır. Boyun kısmı yok denecek kadar kısadır. Kahverengi tonlarındaki kil taşçık, kireç ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme olarak kabartma teknikte dalgalı hat ve boncuk dizisine yer verilmiştir. Örneğin bir benzerine rastlanmamıştır. Bu örneğin yerel veya bölgesel üretimi olabileceğini göstermektedir.

3.4.1.3.4 Tip 4

Yuvarlatılmış içe dönük ağız kenarlı, uzun boyunlu **Kat.No.15** çömlek dördüncü tipi oluşturmaktadır. Eserde herhangi bir kulp detayına rastlanmamıştır. Ağız iç detayı kapaklı kullanımı desteklemektedir. Kırmızı tonlarındaki kil kireç, gümüş mika ve taşçık katkılıdır. Boyun kısmında kazıma teknikte yapılmış alga hatlar görülmektedir. Benzer örneğine Tawahin es-Sukkar, Safi yerleşimlerinde rastlanmıştır (Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139, Fig. 6.8b/88). Grey, Joyner v.d., benzer bir örneği Erken Bizans Dönemi'ne tarihlemiştir (Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139).

3.4.1.3.5 Tip 5

İçten ve dıştan kalınlaştırılmış ağız, kısa boyunlu oluk bezemeli **Kat.No.16** beşinci tipi oluşturmaktadır. Ağız iç detayı kapaklı kullanımı desteklemektedir. Cidar kalınlığının diğer örneklerle oranla daha fazladır. Bu durum çömleklerin ısıya maruz kaldıklarında alabilecekleri hasarı en aza indirmektedir. Kahverengi tonlarındaki kil taşçık, gümüş mika, kuvars ve siyah kum katkılıdır. Bezeme boyun kısmındaki kabartma teknik yapılmış yiv ve oluklardan meydana gelmektedir. Benzer örneklerine Cizre-Silopi yüzey araştırmalarında (Algaze, 2012, s. 113, Fig. 28: 10) ve Dara'da (Tosun, 2020a, s. 919, Kat. No. 378) rastlanmıştır. Tosun, Dara'daki benzer bir örneği II. Justinus Dönemi'ne (MS 565-578) tarihlemiştir. Kırmızımsı Kahverengi kil rengi Dara'daki örnekle aynıdır (Tosun, 2020a, s. 919). Ayrıca katkı malzemeleri de oldukça benzerdir. Algaze ise Cizre-Silopi yüzey araştırmalarında Başköy yakınlarında bulunan benzer bir örneği Sasani etkili olabileceğini ifade etmiştir (Algaze, 2012, s. 112).

3.4.1.3.6 Tip 6

Yuvarlatılmış ağız kenarlı, hafif içe eğik iç bükey boyunlu dış bükey gövdeli **Kat.No.17** çömlek altıncı tipi oluşturmaktadır. Günlük kullanıma bağlı olarak ateşe maruz kalan örneğin iç ve dış yüzeyinde yer yer yanık izleri görülmektedir. Kırmızı tonlarındaki kil mika (gümüş, altın) ve taşçık katkılıdır. Bezeme boyun ve gövdedeki kabartma tekniğinde yapılmış yivlerden meydana gelmektedir. Örneğin bir benzerine rastlanmamıştır. Bu örneğin yerel veya bölgesel üretimli olabileceklerini göstermektedir.

3.4.1.3.7 Tip 7

Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, iç bükey boyunlu **Kat.No.18**, **Kat.No.19** ve **Kat.No.20** yedinci tipi oluşturmaktadırlar. Ağız çapları 15 cm ile 24 cm arasında değişiklik göstermektedir. Kil, Kat.No.26'da gri tonlarında taşçık ve kireç katkılı, Kat.No.27'de kırmızı tonlarında taşçık, kireç, ve gümüş mika katılı ve son olarak Kat.No.29 da grimsi kahverengi tonlarında olup gümüş mika, kuvars ve siyah kum katkılıdır. Fırınlama esnasında kilde meydana gelen yanık, farklı tonların oluşmasına neden olmuştur. Bezeme kazıma teknikte yapılmış dalga hat, oluk ve çentik (kertik) bezeme şeklindedir. Benzer örneklerine Tawahin es-Sukkar, Safi (Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139, Fig. 6.8b/88) ve Plovdiv (Tuslova, Weissova, 2014, s. 438, Fig. 2/3.) yerleşimlerinde rastlanmıştır. Grey, Joyner v.d., Tawahin es-Sukkar, Safi'deki benzer bir örneği Erken Bizans Dönemi'ne tarihlemiştir (Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139). Tuslova ve Weissova, Plovdiv'deki benzer örneği MS 5. yüzyıl ve sonrasına tarihlemiştir.

3.4.1.3.8 Tip 8

Dışa doğru yuvarlatılmış ağız, uzun silindir boyunlu, dışbükey gövdeli **Kat.No.21** çömlek sekizinci tipi oluşturmaktadır. Kırmızı tonlarındaki kil taşçık, kireç ve gümüş mika katkılıdır. Günlük kullanıma bağlı olarak ateşe maruz kalan örneğin iç ve dış yüzeylerinde yer yer yanık izleri mevcuttur. Bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış dalga hatlar ve ince şeritler tercih edilmiştir. Örneğin bir benzerine rastlanmamıştır. Bu örneğin yerel veya bölgesel üretimli olabileceklerini göstermektedir.

3.4.1.3.9 Tip 9

Dışa yuvarlatılmış dik ağızlı kısa silindir boyunlu **Kat.No.22** dokuzuncu tipi oluşturmaktadır. Kırmızı tonlarındaki kil kuvars ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir

bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneğine Dara'da rastlanmıştır (Tosun, 2020a, s. 873, Kat.No.332). Tosun, Dara'daki örneği MS 6. yüzyıla tarihlemiştir (Tosun, 2020a, s. 873).

3.4.1.3.10 Tip 10

Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, kısa ve dar iç bükey boyunlu **Kat.No.23** onuncu tipi oluşturmaktadır. Fırınlama esnasında kilde meydana gelen yanıklar farklı renklerin oluşmasına sebep olmuştur. Kil kırmızı ve gri tonlarında olup kireç, siyah kum ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 833, Kat. No. 292) ve Vısegrád-Gızellamajor'da (Ottományı, 2020, s. 57, Fig. 16/1) rastlanmıştır. Tosun, benzer bir örneği MS 5-7. Yüzyıllar arasına tarihlemiştir (Tosun, 2020a, s. 833). Ayrıca Ottományı, Macaristan'daki Vısegrád-Gızellamajor yerleşimlerinde bulunduğu benzer bir örneği MS 4. yüzyıl sonlarına tarihlemiştir (Ottományı, 2020, s. 57, Fig. 16/1).

3.4.1.3.11 Tip 11

İçe eğik kalınlaştırılmış ağız, boyunsuz dışbükey gövdeli **Kat.No.24** çömlek on birinci tipi oluşturmaktadır. Kulplu kullanıma dair sağlam bir detay görülmemektedir. Kırmızı tonlarındaki kil kireç ve taşıyıcı katkılıdır. Bezeme olarak gövde üzerinde kazıma tekniği yapılmış ince hatlar tercih edilmiştir. Benzer bir örneğine Beyrut (Reynolds, 2008, s. 73, Fig. 6a-t/K) ve Gadara (Shiyab, Al-Shorman, vd., 2019, s. 108, Fig. 4/UQ.21) kazılarında rastlanmış olup Reynolds, Beyrut'taki boyunsuz benzer bir örneği MS 4 yüzyıla tarihlemiştir (Reynolds, 2008, s. 73, Fig. 6a-t/K).

3.4.1.4 Çömlek Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan 11 çömlekte 10 farklı kil (**Grafik 3.4.1.4.1**), 9 farklı astar rengi tespit edilmiştir (**Grafik 3.4.1.4.2**). Fırınlama esnasında yüksek ısıya maruz kaldıkları için kilde renk değişimi oluşabilmektedir. Renk değişimi ağırlıklı olarak gri ve siyah tonlarındadır. Aynı durum kullanım sırasında ateşe maruz kalan astar için de geçerlidir. Kilde en fazla görülen renkler Kırmızı, Sarımsı Kırmızı, Kırmızımsı Kahverengi, astar da ise Kahverengi, Kırmızımsı Kahverengi ve Kırmızı'dır. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.10** ve **Kat.No.11**'de 2.5Y 2.5/1 Siyah (Black) kil rengi, 7.5YR 4/3 Kahverengi (Brown) astar rengi görülmektedir. Kil fırlama esnasında yüksek

ısıya maruz kaldığı için koyu tonlardadır. **Kat.No.10**'da kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, altın mika, taşçık ve kuvars katkılıyken **Kat.No.11**'de kil, gümüş mika katkılıdır. **Kat.No.10** kireç patinalı olup boyunda kazıma şerit ve omuzda yine aynı teknikte bitişik verilmiş X motifi yer almaktadır. Ağız kısmında çentik (kerkit) bezeme yer almaktadır. **Kat.No.11**'de bezeme olarak boyunda kazıma teknikte şerit ve yine aynı teknikte omuzda çizgisel bezemeler tercih edilmiştir. Seyrek dokulu az gözenekli **Kat.No.12**'de 5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) kil, 7.5YR 4/3 Kahverengi (Brown) astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, kuvars ve siyah kum katıklıdır. Bezeme olarak boyunda kazıma teknikle yapılmış ince şeritler yer alır.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.13**'te 7.5YR 3/3 Koyu Kahverengi (Dark Brown) kil, 7.5YR 4/3 Kahverengi (Brown) astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, kireç ve kuvars katkılıdır. Bezeme görülmemektedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.14**'te 10YR 4/4 Koyu Sarımsı Kahverengi (Dark Yellowish Brown) kil rengi görülürken kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma, 5YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown) 10 YR 5/2 Grimsi Kahverengi (Grayish Brown) şeklinde iki farklı renk ortaya çıkarmıştır. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, taşçık ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme olarak gövde kazıma teknikte yapılmış dalgalı hat ve çentik (kertik) görülmektedir. Seyrek dokulu ve gözenekli **Kat.No.15**'te 5YR 5/6 Sarımsı Kırmızı (Yellowish Red) kil ve astar renkleri görülmektedir. Kil, katkısı maddesi **Kat.No.14** ile aynı olup kireç patinalıdır. Bezeme boyun kısmında kazıma teknikte yapılmış dalgalı şerit şeklindedir.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.16**'da 5 YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) kil, 2.5 YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown)astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda taşçık, kuvars, gümüş mika ve siyah kum katkılıdır. Bezeme boyun kısmında çentik (kertik) teknikte yapılmış dalgalı hat ve şerit şeklindedir.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.17**'de 2.5R 5/6 Kırmızı (Red) kil, 5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish brown) astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, altın mika ve taşçık katkılıdır. Bezeme olarak boyunda ve gövdede yivler görülmektedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.18**'de 10YR 3/1 Çok Koyu Gri (Very Dark Gray) kil, 5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) astar renkleri görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkılıdır. Bezeme olarak boyun bitişinde yiv tercih edilmiştir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.19**'da 10R 5/8 Kırmızı (Red) kil, 2.5YR 5/6 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda

taşçık, kireç ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme boyun kısmında kazıma teknikte yapılmış ince şerit üzerine dalga şeklindedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.20**'de 10YR 3/2 Çok Koyu Grimsi Kahverengi (Very Dark Grayish Brown) kil, 5YR 5/6 Sarımsı Kırmızı (Yellowish Red) astar renkleri görülür (Kilde fırınlamadan, astarta kullanımdan kaynaklı siyahlaşma). Kil farklı boyut ve yoğunluklarda kuvars, siyah kum ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış boyunda dalga hat, omuzda oluk ve gövdede çentik (kertik) görülmektedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.21**'de 2.5YR 5/6 Kırmızı (Red) kil, 5YR 5/6 Yeşilimsi Kırmızı (Greenish Red) astar renkleri görülür (Astarta kullanımdan kaynaklı yer yer siyahlaşma). Kil farklı boyut ve yoğunluklarda taşçık, kireç ve gümüş mika katkılı olup kireç patinalıdır. Bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış boyunda, omuzda ve gövdede şerit, omuzda ve gövdede şerit hatlar arasında yerleştirilmiş dalga hatlar görülmektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.22**'de 5YR 5/6 Sarımsı Kırmızı (Yellowish Red) kil, 10R 4/8 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda kuvars ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme görülmemektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.23**'te fırınlamadan kaynaklı 10 R 5/6 Kırmızı (Red), 10YR 6/1 Gri (Gray) şeklinde iki farklı renk alınmaktadır. Kullanıma bağlı astarta da 7.5 YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light brown), 10R 6/6 Parlak Kırmızı (light Red) tonlarında iki farklı renk görülmektedir. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme görülmemektedir.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.24**'te 2.5YR 6/6 Parlak Kırmızı (Light Red) kil, 7.5YR 3/1 Çok Koyu Gri (Very Dark Gray) astar renkleri görülür (Kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde yoğun siyahlaşma). Kil farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkılıdır. Bezeme görülmemektedir.

3.4.1.5 Tava

Ağız çapları, taban çaplarına göre daha geniş olan tavalar çok amaçlı kullanılan mutfak kaplarından bir tanesidir. Kulplu veya saplı kullanımı olan bu form kapaklı kullanımı da mevcuttur. Genel olarak geniş bir ağız çapına ve yayvan bir gövdeye sahip bu form sığ bir gövde yapısına sahip olmakla birlikte derin gövdeli örnekler de mevcuttur. Kızartma gibi yağlı yiyecekler için kullanılmıştır.

Zerzevan Kalesi kazılarında bir adet tava örneği ele geçmiştir. İçe çekik ağız, kürevi gövdeli, düz dipli iki dikey kulplu **Kat.No.25** tava tek örnekle temsil edilmektedir. Derin bir gövdeye sahip olan örnek iki dikey kulpla desteklenmektedir. Ağız çapı 31 cm olup üst kısmı kapağın oturacağı şekilde içe eğik verilmiştir. Derin gövdesi balık, et ve sos kızartmaları için

oldukça uygundur. Kahverengi tonlarındaki kil kireç, taşçık ve gümüş mika katkıdır. Bezeme olarak omuzda kazıma teknikte verilmiş dalga hatlar tercih edilmiştir. Benzer örneğine rastlanmıştır. Bu örneğin yerel veya bölgesel üretimli olabileceğini göstermektedir.

3.4.1.7 Tava Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.25**'te 2.5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) kil, 5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) (Kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma.) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika ve taşçık katkıdır. Bezeme olarak kazıma teknikte şerit ve dalgalı hatlara yer verilmiştir.

3.5 Lekane

Lekane; Birbirine paralel iki yatay kulpun olduğu derin gövdeli form 'dur (Delemen, Çokay-Kepçe, 2009, s. 16) Lekane büyük boyutlu derin bir kase olarak da düşünülebilir (Akkurnaz, 2016, s. 135). Lekaneler genel kapaksız olarak kullanılır ve kapaklı olanlara Lekanis adı verilir (Akkurnaz, 2016, s. 135). Ünlü antik yazarlardan Pollux da lekanelerin kapaksız kullanıldığını ifade etmiştir. Kaba kap sınıfına giren bu derin genel olarak Omega şeklinde kulplarla vurgulanır (Akkurnaz, 2016, s. 135).

Zerzevan Kalesi kazılarında bir adet lekane örneği ele geçmiştir. Hafif dışa çekik ağız, yatay şerit kulplu, derin çanaklı ve düz dipli **Kat.No.26** lekane tek örnekle temsil edilmektedir. Diğer örneklerle oranla daha kaba bir yapıya ve kalın bir cidara sahiptir. Tek yatay kulpu korunmuştur. Kulpun yatay olarak verilmesi kolay taşınabilir olması içindir. Lekaneler sıvı ve katı yemeklerin pişirilmesi için kullanıldığı gibi aynı zamanda yemeklerin bir noktadan başka bir noktaya taşınması için de kullanılmıştır. Kil sarı tonlarında olup gümüş mika, şamot, kireç ve taşçık katkıdır. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneğine rastlanmayan örneğin yerel veya bölgesel üretimli olabileceğini göstermektedir.

3.6 Lekane Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirmeye alınan bir tava örneğinde tek kil, tek astar renkleri mevcut olup çark yapımıdır. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.26**'da 7.5YR 6/3 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow) kil, 5YR 6/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika, şamot ve taşçık katkıdır. Bezeme görülmemektedir.

3.7 Sıvı Dökme ve Servis Kapları

İçecek kapları; sofrada veya günlük hayatta tüketilen sıvıların içine konduğu ve servis edildiği kap çeşididir. Bu kapları açık ve kapalı kaplar şeklinde kategorize etmek mümkündür. Kapalı kaplar genel olarak sıvının içinde muhafaza edildiği gerektiğinde servis için kullanıldığı testi ve sürahi gibi formlardan meydana gelirken açık formlar ise kapalı kaplarda muhafaza edilen sıvıların servis edilmesinde kullanılan bardak, kase, çanak, maşrapa ve fincan gibi formlardan meydana gelmektedir. Bu kaplarda şarap ve su başta olmak üzere antik dönemin önemli sıvıları servis edilmiştir. Kapalı formlar kapak ve tıkaçlarla kapatılarak içindeki sıvı muhafaza edilir.

Zerzevan Kalesi Kazılarında 25 adet testi, İki adet maşrapa, bir adet kadeh ve bir adet matara örneği ele geçmiştir. Altı adet testi, iki adet maşrapa, bir adet kadeh ve bir adet matara örneği değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Dört farklı tipte testi görülmektedir. İçecek kapları da dört farklı tiptedir. Düz kenarlı, kalın düz boyunlu, ağızdan omuz üzerine tek dikey kulplu, İnce düz boyunlu, yumru şeklinde ağız omuz üzeri çift kulplu, dar gövdeli ve yonca ağız testilerde en fazla görülen kenar özelliklerindendir. Yonca ağızlı silindir boyunlu örnek diğer örneklerle göre daha erken bir tarihe gitmektedir. Genel olarak MS 3-7. yüzyıllar arasına tarihlenen testilerin bir kısmı yerel ve bölgesel özellikler göstermektedir. Kahverengi, kırmızı ve gri tonlarındaki kil siyah kum, kireç, taşçık, kuvars ve şamot katkılıdır. Testilerde bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış şerit, dalgalı hatlar ve çentik (kertik) bezemesi görülmektedir.

3.7.1 Testi

3.7.1.1 Tip 1

Düz kenarlı, kalın düz boyunlu, ağızdan omuz üzerine tek dikey kulplu, şişkin karınlı, çukur-düz dipli **Kat.No.27** tüm testi. İlk tipi oluşturmaktadır. İki parça halinde bulunan testi restore edilerek birleştirilmiştir. Kahverengi tonlarındaki kil kireç, siyah kum ve taşçık katkılıdır. Bezeme boyunda kazıma teknikte verilmiş dalgalı hat ve omuzda şerit hatlar şeklindedir. Benzer örneklerine Kelenderis (Tekocak, 2006, lev. 54. 293), Lagos (Ramos, Laço vd., 2007, s. 94, Fig.4/20), Yassıada (Bass, 1982, s. 174 Fig. 8-14/ P 30) ve Korint'te (Slane, Sanders, 2005, s. 268, Fig. 3-43) rastlanmıştır. Benzer örnekler MS 4-7 yüzyılları arasına tarihlenmiştir.

3.7.1.2 Tip 2

Şişkin karınlı, düz dipli **Kat.No.28** ve **Kat.No.29** testiler ikinci tipi oluşturmaktadır. Gri ve kırmızı tonlarında kile sahip testilerde bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış şerit hatlara ter verilmiştir. Benzer örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 1040, Kat.No.499), Kelenderis (Tekocak, 2006, lev. 54. 293) ve Sagalassos'ta (Vionis, Poblome v.b., 2010, Fig. C. 438) rastlanmıştır. Benzer örnekler MS 4-7 yüzyılları arasına tarihlenmiştir.

3.7.1.3 Tip 3

Dışa eğik ağız, silindir boyunlu, dikey kulplu **Kat.No.30** testi üçüncü tipi oluşturmaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak dikey kulpunda sıvı dökmeyi daha rahat hale getirebilmek için parmak çıkıntısı eklenmiştir. Gri tonlarındaki kil kireç, kuvars ve taşçık katkılıdır. Bezeme olarak boyunda çentik (kertik) tarzda yapılmış bezeme stili tercih edilmiştir. Benzer bir örneğine rastlanmamıştır. Bu durum örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.7.1.4 Tip 4

Yumru şeklinde ağız omuz üzeri çift kulplu, ince düz boyunlu ve dar gövdeli **Kat.No.31** testi dördüncü tipi oluşturmaktadır. Çift kulplu dökme kabı tek örnekle temsil edilmektedir. Kahverengi tonlarındaki kil şamot, kireç ve siyah kum katkılıdır. Bezeme olarak omuzda kazıma teknikte yapılmış şerit hatlar tercih edilmiştir. Benzer örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 1021, Kat. No: 480) ve Anemurium'da (Williams, 1989, Fig. 53/539) rastlanmıştır. Benzer örnekleri MS 6. yüzyıla (?) tarihlenmiştir.

3.7.1.5 Tip 5

Yonca ağızlı silindir boyunlu **Kat.No.32** yonca ağızlı testi beşinci tipi oluşturmaktadır. Ağız özellikleri ile diğer tipilerden ayrılan bu örnek kırmızı tonlarında bir kile sahip olup taşçık ve kireç katkılıdır. Herhangi bir bezeme görülmemektedir. Benzer örneklerine Anemurium (Williams, 1989, Fig. 53/534), Patara (Korkut, Grosche, 2007, s. 136, No. 184; Özdemir, 2009, s 128-129, Kat. No: 121-122) ve Myra-Andriake'de (Öz, 2020, s. 323 Kat. No. 287/43:4) rastlanmıştır. Benzer örnekleri MS 3-4 yüzyılları arasına tarihlenmiştir.

3.7.2 İçecek Kapları

3.7.2.1 Tip 1

Kapalı formlardan bir tanesi olan matara örneğine Zerzevan Kalesi'nde de rastlanmıştır. Tek örnekle temsil edilen içbükey profilili, kısa dar boyunlu, omuz üzerinde iki dikey kulplu **Kat.No.33** içindeki sıvıyı muhafaza ederek bireylerin günlük yaşamdaki su ihtiyaını karşılayabilmeleri için yapılmış bu form ilk tipi oluşturmaktadır. Uzun mesafeli veya kısa mesafeli yolculukta boyuna asılarak veya elde taşınma yoluyla kullanılmıştır. Kahverengi tonlarındaki kil mika, kuvars ve taşçık katkılıdır. Herhangi bir bezeme öğesine rastlanmamıştır. Benzer rneklerine Dura-Europos, Ain Sinu (Oates, Oates, 1959, Lev. LIX/85) ve Anemurium (Williams, 1989, Fig. 53/545)'da rastlanmıştır. Williams, Anemurium'da benzer bir rneği MS 580 yılları ile Erken Bizans Dönemleri arasına tarihlemiştir (Williams, 1989, s. 90). Ayrıca Oates, Ain Sinu'daki benzer bir rneği Romalı askerler tarafından kullanılan bir ekipman olarak tanımlayarak formun Roma orjinli olduğuna vurgu yapmıştır (Oates, Oates, 1959, s. 228).

3.7.2.2 Tip 2

Sıvı servisinde kullanılan açık formlar Zerzevan Kalesi Kazılarında da görülmektedir. İki adet maşrapa ve bir adet kadehle temsil edilen bu örnekler kahverengi ve kırmızı tonlarındaki kil renkleri ve kireç, taşçık ve gümüş mika gibi katkı maddeleri ile ön plana çıkmaktadır. Bezme olarak kazıma teknikte yapılmış şerit hatlar ve kabartma teknikte verilmiş yivler görülmektedir. İki tipte maşrapa rneği görülmektedir. Hafif dışa eğik ağızlı, omuzdan gövde üzerine tek dikey kulplu, keskin karınlı **Kat.No.34** maşrapa ikinci tipi temsil etmektedir. Gri tonlarında kile sahip bu örnekte kazıma teknikte yapılmış şerit hatlar görülmektedir. Benzer örneğine rastlanmamıştır. Bu durum örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.7.2.3 Tip 3

İçbükey profilili, dışa eğik basit ağızlı, S profilili, dışbükey gövdeli **Kat.No.35** maşrapa üçüncü tipi oluşturmaktadır. Kulp çıkıntısı kulpla kullanımını göstermektedir. Kahverengi tonlarındaki kil kireç, taşçık ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme öğesinin görülmediği örneğine bir benzerine rastlanmamıştır. Bu durum örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.7.2.4 Tip 4

Tek tipte temsil edilen Bileşik gövde profilli, hafif dışa eğik basit yuvarlatılmış ağız, dibe doğru daralan oval gövdeli **Kat.No.36** kadeh, diğer iki örnekten farklı olarak bir kulpla değil elle tutularak kullanılmıştır. Dördüncü tipi oluşturmaktadır. Kırmızı tonlarında kil kireç ve taşçık katkılı olup bezeme olarak kabartma teknik verilmiş yivler dikkat çekmektedir. Benzer örneklerine Yassıada (Bass, 1982, s. 171, Fig. 8-12/ P34), Knossos (Hayes, 2001, s. 446, Fig.7/29) ve Sagalassos'ta (Vionis, Poblome v.b., 2010, Fig. C. 435) rastlanmıştır. Benzer örnekleri MS 7. yüzyıla tarihlenmiştir.

3.8 Sıvı Dökme ve Servis Kapları Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan 6 testiden 6 farklı kil, 6 farklı astar renkleri görülürken, dört içecek kaplarında 4 farklı kil (**Grafik 3.8.1**) ve 4 farklı astar renkleri (**Grafik 3.8.2**) görülür. Testilerde en çok görülen kil renkleri Kahverengi ve Kırmızı, en çok görülen astar renkleri ise Kırmızı, kahverengi ve sarı tonlarıdır. Fırınlama ve kullanımdan kaynaklı kil ve astar renkleri gri tonlarına dönüşebilmektedir. İçecek kaplarında en çok görülen kil Kahverengi ve Kırmızı, astar renkleri ise Kahverengi tonlarıdır. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Sık dokulu ve gözeneksiz **Kat.No.27**'de 7.5YR 5/6 Güçlü Kahverengi (Strong Brown) kil, 5Y 7/3 Soluk Sarı (Pale Yellow) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum ve taşçık katkılıdır. Bezeme olarak kazıma tekniği ile omuzda şerit, boyunda dalgalı hat görülmektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.28**'de 2.5YR 7/8 Parlak Kırmızı (Light Red) kil ve astar rengi görülür. Bezeme olarak kazıma tekniği ile omuzda şeritler yer alır. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.29**'da 10YR 7/2 Parlak Gri (Light Gray) kil, 10YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) astar renkleri görülür. Bezeme **Kat.No.28** ile aynıdır. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.30**'de 2.5YR 5/1 Gri (Gray) kil, 7.5YR 5/32 Kahverengi (Brown) astar renkleri görülür. Kil Farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, kuvars ve taşçık katkılıdır. Bezeme, boyunda çentik (kertik) bezeme ve yiv şeklindedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.31**'ta 7.5YR 5/3 Kahverengi (Brown) kil, 7.5YR 6/3 Parlak Kahverengi (Light Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum ve şamot katkılıdır. Bezeme boyunda yiv ve omuzda kazıma teknikte verilmiş şeritler şeklindedir.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.32'de** 10R 4/8 Kırmızı (Red) kil, 10R 5/6 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, ve taşçık katkıdır. Bezeme olarak boyunda iki yiv görülmektedir.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.33'de** 7.5YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown) kil (pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur), 7.5YR 5/3 Kahverengi (Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kuvars, altın mika ve taşçık katkıdır. Dış yüzeyinde yer yer açık izleri mevcuttur. Bezeme görülmemektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.34'te** kilde fırınlamadan kaynaklı 5YR 6/4 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown), Gley 1 4/N Koyu Gri (Dark Gray) şeklinde iki farklı renk görülürken astar rengi Gley 1 4/N Koyu Gri (Dark Gray) şeklindedir. Bezeme olarak ağızda kazıma teknikte verilmiş üst kulp hizasında yer alan şeritler dikkat çeker. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.35'te** 2.5Y 6/4 Parlak Yeşilimsi Kahverengi (Light Yellowish Brown) kil, 2.5Y 7/4 Soluk Kahverengi (Pale Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika ve taşçık katkıdır. Bezeme gövde altında kazıma teknikte yapılmış ince bir şerit şeklindedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.36'da** 2.5YR 5/6 Kırmızı (Red) kil, 210YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç katkıdır. Bezeme gövdede yer alan yivlerden meydana gelmektedir.

3.9 Depolama Kapları

Depolama kapları, tahıl ve meyve gibi kuru gıdaları ve zeytinyağı, şarap ve çeşitli soslardan oluşan sıvıların depolanmasında kullanılan amphora, dolium pithoslardan meydana gelmektedir. Bu formlar dışında pişirme kapları da ihtiyaca göre depolama amaçlı kullanılmıştır. Güveç ve çömlekler de depolama amaçlı kullanılmıştır.

3.9.1 Amphora

Antik dönem ticaretinde yoğun bir şekilde görülen Amphoralar (Alpözen, 1975, s. 5) bulundukları merkezlere, form ve bezeme özelliklerine göre farklı şekilde adlandırılır (Keser, 2019, s. 19). Yunanlar “Amphoreus” veya “Amphiphoreus” (Alpözen, 1975, s. 5; Tekocak, 2006, s. 85-86; Keser, 2019, s. 19), Romalılar “Amphoras” ve “ Amphora” (Alpözen, 1975, s. 5; Keser, 2019, s. 19; Tekocak, 2006, s. 85-86), Erken Hristiyanlık döneminde “Kouphon” ve son olarak Bizans'ta Magarikon veya Megarikon olarak geçmektedir (Alpözen, 1995, s. 13; Tekocak, 2006, s. 85-86). Amphi-İki kulplu ve Phoros-Taşımak sözcüklerinden türeyen (Gülsefa, 2015, s. 4) ve Yunanca “iki kulplu kap” anlamına gelen amphora kelimesine ilk defa

Miken’de bulunan Linear-B tabletleri aracılığı ulaşılmaktadır (Grace, 1961, s. 11; Alpözen, 1975, s. 5; Tekocak, 2006, s. 85; Keser, 2019, s. 19). Amphoreus kelimesine ise ilk defa Homeros tarafından kullanılmıştır (Alpözen, 1975, s. 5; Tekocak, 2006, s. 85).

Amphoralar üzerine yapılan ilk çalışma 1899 yılında ünlü Alman arkeolog Heinrich Dressel tarafından gerçekleştirilmiştir (Dressel, 1899; Tomber, 2016, s. 382; Keser, 2019, s. 3). Çalışmada, Tiber rıhtımı yakınlarında bulunan Monte Testaccio’da ele geçen parçalar değerlendirilerek 43 tip ortaya koyulmuştur (Tomber, 2016, s. 382). 1950 yılına gelindiğinde ise Lino Lamboglia su altı batıklarında bulunan amphoralar ile ilgili bir çalışma yaparak bu alanda yapılan çalışmalara önemli katkılar sunmuştur (Lamboglio, 1955, s. 241-270).

Amphora, iki kulplu sivri veya düz dipli örnekleri olup zeytinyağı, şarap ve katı maddelerin taşınması veya mutfaklarda depolanması için kullanılan kaptır ((Twede, 2002, s. 98; Pena, 2007, s. 61-92; Keser, 2019, s. 20). Günlük kullanıma uygun olmayan sivri dipleri pazarlama kanallarında depolama ve taşımayı kolaylaştırmıştır (Twede, 2002, s. 98). Ersin Doğer “Antik Çağda Amphoralar” adlı kitabında amphorayı şu şekilde tanımlamıştır;

“Amphoralar hakkında herkesçe kabul edilmiş bir tanımlama bulunmamakla birlikte en eski örnekleri ve öncülleri için bazı karakteristik nitelikler saptamak mümkündür. Bunlar; kapatılmaya elverişli yeteri kadar dar bir ağız ve dışa taşkın dudak kenarı, taşınanı koruyacak dar bir boyun, uzun veya kısa mesafelere taşımaya elverişli düşey ve simetrik kulplar ve dipte malı boşaltırken üçüncü bir kulp olarak kullanılacak bir tutamak veya ayaktır.” (Doğer, 1990, s. 7-8).

Kenan kökenli olduğu düşünülen amforalar (Alpözen, 1975, s. 5) MÖ 2.binde Doğu Akdeniz’de uzun mesafe ticaretinde yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Doğer, 1990, s. 9). En erken amfora örneklerine Suriye, Filistin, Kıbrıs, Rodos, Girit, Yunanistan ve Mısır’da rastlanmıştır (Doğer, 1990, s. 9; Keser, 2019, s. 20). Ticari amforalarda baskı, kazıma ve boyama şeklinde mühürler karşımıza çıkmaktadır. Bu mühürler malın sahibini belirttiği gibi içindeki maddeyi de temsil ediyor olabilir (Cankardeş-Şenol, 2009, s. 7). Bu işlem fırınlama öncesinde yapılabildiği gibi fırınlama sonrasında da yapılabilmektedir.

Amphoralar ticari rolleri dışında mutfaklarda depolama amaçlı da kullanılmıştır. İçindeki sıvı veya katı gıdanın kiler gibi serin alanlarda muhafaza edilerek daha uzun süreli kullanılması sağlanır.

Zerzevan Kalesi Kazılarında 80 adet amphora örneği ele geçmiştir. Bunlardan 11 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

3.9.1.1 Tip 1

Düz dar boğazlı, boyundan omuza uzanan tek dikey kulplu (Tek kulpu korunmuş), yumurta gövdeli, yuvarlak dipli **Kat.No.37** tamamlanmış amphora (ağız kısmı eksik durumda) ilk tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki hamur siyah kum, kireç ve taşçık katkılıdır. Bezeme omuzda ve gövde kazıma teknikte yapılmış kalplerden (?) oluşturmaktadır. Benzer örneklerine rastlanmamıştır. Bu da örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.9.1.2 Tip 2

Ağız kısmı eksik durumda olan uzun iç bükey boyunlu iki kulplu **Kat.No.38** amphora ikinci tipi oluşturmaktadır. Gri ve kahverengi tonlarındaki kili gümüş mika, taşçık, siyah ve kırmızı kum katkılıdır. Bezeme olarak boyun kısmında kazıma teknikte yapılmış şeritler tercih edilmiştir. Benzer örneklerine rastlanmamıştır. Bu da örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.9.1.3 Tip 3

İçten yuvarlatılmış dıştan olukla ayrılmış ağız, uzun boyunlu **Kat.No.39** amphora üçüncü tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil siyah kum, kırmızı kum, kireç, taşçık, ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır. Benzer örneğine Baramus (Konstantinidou, 2010, s. 956, Fig. 4/3), Gortina (Portale, 2014, s.488, Fig. 14/2.5), Dara (Tosun, 2020a, s. 644-645, Kat. No. 103-104.) ve Tlos'ta (Kudret, 2017, s. 1104, Lev.237/ Kat.No.2097) rastlanmıştır. Konstantinidou Baramus'taki benzer ağız ve kenar özelliklerine sahip bir örneği Late Roman Amphora I grubu olarak ifade etmiş olup MS 6. yüzyıla tarihlemiştir (Konstantinidou, 2010, s. 956).

3.9.1.4 Tip 4

Basit dışarı yuvarlatılmış ağız kenarlı, aşağı doğru daralan boyunlu **Kat.No.40** amphora dördüncü tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil kireç, taşçık, ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme olarak tarak baskı tekniği ile ağız ve boyunda dalgalı hat ve sıralı

noktalar görülür. Ayrıca boynun alt kısmında kazıma teknikte yapılmış iki ince şerit arasına parmak baskı yer almaktadır. Benzer örneklerine rastlanmamıştır. Bu da örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.9.1.5 Tip 5

Dıştan yuvarlatılarak kalınlaştırılmış ağızlı **Kat.No.41** amphora beşinci tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil kuvars, kireç, şamot ve siyah kum katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır. Benzer örneklerine Sidi Khrebish Benghazi (Riley, 1979, s. 143 no. D 93 Fig.72), Kıbrıs, (Lund, 1993, Fig.52/ C-361), Cartagena (Munoz, Sanchez, vd., 2005, s. 33, Fig. 9/6), Hispalis (Carredano, Vargas vd., 2007, s.142, Fig.4/10), Sikyon (Tzavella, Trainor , vd., 2014, s. 100, Fig.11. SP 63.07), Astura (Tol, Attema, 2014, s. 46, Fig. 5/11) ve Halabiye’de (Vela-Pieri, 2013, s. 142, Fig. 9/1) benzer örneklerine rastlanmıştır. Vela, Halabiye’deki benzer ağız ve kenar özelliklerine sahip bir örneği Kuzey Suriye Amphorası I A tipi olarak değerlendirmiş ve MS 5-7. yüzyılları arasına tarihlemiştir. Tol ve Attema Astura’daki benzer bir örneği Kuzey Afrika orjinli olarak tasniflemiş olup MS 5. yüzyıl sonrasına tarihlemiştir (Tol, Attema, 2014, s. 40). Ayrıca Munoz ve Sanchez vd., de benzer ağız ve kenar özelliklerine sahip bir örneği Kuzey Afrika Amphorası olarak değerlendirmiştir.

3.9.1.6 Tip 6

Hafif dışa eğik kalınlaştırılmış ağız kenarlı **Kat.No.42** amphora altıncı tipi oluşturmaktadır. Kahverengi ve gri tonlarındaki hamur kuvars ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır. Benzer örneklerine Antioch (Morais, 2005, s. 65, Fig.2/8) ve Butrint’te (Reynolds, Hernandes, 2008, vd., s. 86, Fig. 17/64) rastlanmıştır. Morias, Late Roman Amphora I grubuna dahil ettiği benzer bir örneği MS 5. Yüzyılın sonları ile 7. Yüzyılın başlarına tarihlemiştir (Morais, 2005, s. 56). Reynolds vd., Butrint’te bulunan benzer bir örneği MS 3. yüzyıl ortalarına tarihlemiştir (Reynolds, Hernandes, 2008, vd., s. 86).

3.9.1.7 Tip 7

İnceltilmiş ağız kenarlı **Kat.No.43** amphora yedinci tipi oluşturmaktadır. 14 cm’lik ağız çapı ile diğer ampholara oranla daha geniş bir ağız kısmına sahiptir. Diğer ayrıntıların eksik olması söz konusu parça ile ilgili yorumlamaları zorlaştırmaktadır. Kırmızı-sarı tonlarındaki kil kireç, kırmızı kum ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesi

görülmemektedir. Benzer örneklerine rastlanmamıştır. Bu da örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.9.1.8 Tip 8

Halka dipli **Kat.No.44** amphora (?) ağız ve gövde kısmı eksik olarak ele geçmiştir. Sekizinci tipi oluşturmaktadır. Dip kısmı amphora dışında testi formuna da benzemektedir. Kahverengi tonlarındaki kil siyah kum ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneğine Zeugma'da rastlanmış olup Reynolds, benzer bir örneği MS 3. yüzyıl ortalarına tarihlemiştir (Reynolds, 2013, Fig.43/ Am10 Base 1E).

3.9.2 Depolama Kabı

Ampholar dışında geniş ağız çapı ile depolama amaç kullanıldığı düşünülen İçten yuvarlatılmış dışa çekik ağızlı **Kat.No.45** depolama kabı, 38 cm ağız çapı ile diğer örneklerden ayrılmaktadır. Kapağın oturacağı şekilde form verilen ağız kısmı kapalı kullanımını desteklemektedir. Kırmızı tonlarındaki kil kireç, taşçık, siyah kum ve gümüş mika katkılıdır. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneklerine rastlanmamıştır. Bu da örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.10 Depolama Kapları Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan dokuz depolama kabında yedi farklı kil (**Grafik 3.10.1**) ve sekiz farklı astar renkleri görülmektedir (**Grafik 3.10.2**). Kil renkleri Kahverengi ve Kırmızı tonlarındayken astar renkleri ağırlıklı olarak kırmızı, kahverengi ve pembe tonlarındadır. Kil ve astarda fırınlama ve kullanıma bağlı gri tonlarında renkler mevcuttur. Ağırlıklı olarak fırınlama iyi seviyededir. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Sık dokulu **Kat.No.37**'de 5YR 6/3 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown) kil, 10 YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum ve taşçık katkılıdır. Bezeme omuzda ve gövde kazıma teknikte yapılmış kalplerden (?) meydana gelir.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.38**'de fırınlamadan kaynaklı 10YR 6/3 Soluk Kahverengi (Pale Brown), Gley 1 7/10Y Parlak Yeşilimsi Gri (Light Greenish Grey) şeklinde iki farklı renk görülürken astar rengi 7.YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown) şeklindedir (iç ve dış yüzeyde fırınlama esnasında oluşan siyahlaşma, dış yüzeyde yer yer kireç patinası görülmektedir). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah ve kırmızı kum ve taşçık katkılıdır.

Bezeme boyunda kazıma teknikte yapılmış şeritlerden meydana gelir. Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.39**'da 2.5YR 7/4 Soluk Kahverengi (Pale Brown) kil, 2.5.Y 7/2 Parlak Gri (Light Gray) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah ve kırmızı kum, kireç, gümüş mika ve taşçık katkıdır. Bezeme boyunda kazıma teknikte yapılmış şeritlerden meydana gelir. Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.40**'da 7.5YR 6/6 Soluk Kahverengi (Pale Brown) kil, 2.5.Y 7/2 Parlak Gri (Light Gray) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika ve taşçık katkıdır. Bezeme ağız tarak baskı, boyunda tarakla yapılmış dalgalı hat ve yine tarak ve benzeri bir madde ile yapıldığı düşünülen sıralı noktalar görülür, boynun alt kısmında kazıma teknikte yapılmış iki ince şerit arasına parmak baskı yer almaktadır.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.41**'de 10YR 6/3 Soluk Kahverengi (Pale Brown) kil, 2.5 Y 7/2 Parlak Gri (Light Gray), 7.5 YR 5/4 Kahverengi (Brown) astar renkleri görülür (dış ve iç yüzeyde fırınlamdan kaynaklı yer yer siyahlaşma). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, kuvars, şamot, siyah kum ve taşçık katkıdır. Bezeme görülmemektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.42**'de 2.5 YR 5/6 Kırmızı (Red), 7.5 YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown) kil, 2.5 YR 5/6 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür (iç yüzde yer yer kireç patinası görülmektedir). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum ve gümüş mika katkıdır. İç yüzeyde çark izleri mevcut olup dış yüzeyde bezeme görülmemektedir.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.43**'te 7.5 YR 4/4 Kahverengi (Brown), 7.5 YR 4/1 Koyu Gri (Dark Gray) kil, 210 YR 6/3 Soluk Kahverengi (Pale Brown), 5 YR 5/6 Yeşilimsi Kırmızı (Yellowish Red) astar renkleri görülür (İç ve dış yüzeyde pişirmeden kaynaklı yer yer renk değişimleri görülmektedir). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, kuvars ve gümüş mika katkıdır. Bezeme boyun geçişinde kazıma teknikte verilmiş şeritlerle vurgulanmıştır.

Sık dokulu gözeneksiz ince kumlu **Kat.No.44**'te 7.5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı (Reddish yellow) kil, 7.5 YR 7/4 Pembe (Pink) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, kırmızı kum ve gümüş mika katkıdır. Bezeme görülmemektedir. Seyrek dokulu az gözenekli **Kat.No.45**'de 2.5 YR 5/6 Kırmızı (Red) kil, 2.5 YR 6/6 Parlak Kırmızı (Light Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum, taşçık ve gümüş mika katkıdır. Bezeme görülmemektedir.

3.11 Sosluk/Kase/Kapak (?)

Kullanım alanı tam olarak bilinmese de Tableware olarak adlandırılan masa grubu seramiklerine dâhildir. Bu grup ilgili kaynakların yetersizliği, kullanım alanını ifade etmeyi zorlaştırmaktadır. Sosluk olarak kullanıldığı da düşünülen bu grubun amphora kapağı, kase veya fincan şeklinde de kullanılmış olması olasıdır. Bu durum grubun çok amaçlı kullanıldığını gösterir. Kuzey Suriye'deki Geç Roma yerleşimlerinde de bu forma rastlanmıştır.

Zerzevan Kalesi kazılarında bu gruba ait 19 adet örnek ele geçmiş olup 11 örnek değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Herhangi bir analiz yapılmadığı için değerlendirilen örneklerde sos kalıntısı olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat sığ yapıları, sos gibi gıdaların servis edilmesi açısından oldukça uygundur. Ayrıca ağız çaplarının Zerzevan Kalesi Kazılarında ele geçen amphora örneklerinin ağız çapları ile uygun olması kapak olarak kullanımını da desteklemektedir.

Zerzevan Kalesi örnekleri yivli ağız profilili, dışa eğik veya verev ağız, sığ çanaklı, alçak kaideli veya yuvarlatılmış dışa eğik ağız şeklinde form özellikleri göstermektedir. Kil kahverengi, kırmızı ve gri tonlarında olup ağırlıklı olarak mika, taşçık, siyah kum, kireç ve şamot katkılıdır. Bezeme baskı ile yapılmış çizgi tarama ve nokta bezeği şeklindedir. Ağız kısımları çentikli olan örnekler olmakla beraber düz örnekler de mevcuttur. 11 örnekten 5 farklı tip tespit edilmiştir.

3.11.1 Tip 1

Yivli ağız profilili, dışa eğik veya verev ağız, sığ çanaklı, alçak kaideli **Kat.No.46**, **Kat.No.47**, **Kat.No.48**, **Kat.No.49** ve **Kat.No.50** sosluklar ilk tipi oluşturmaktadır. Kahverengi ve gri tonlarındaki kil, taşçık, gümüş mika, siyah kum, şamot ve kireç katkılıdır. Ağız çapları 12 ve 13 cm arasındadır. Sığ yapıları sos gibi gıdaların servis edilmesine uygun olduğu gibi kapak veya kase kullanımına da uygun görülmektedir. Bezeme olarak düz tarama çizgiler, nokta bezemesi ve ağız kısmında yer alan çentiklerden oluşmaktadır. Benzer örneklerine Apamea (Vokaer 2013, s. 487, fig. 2.5), Stobi (Anderson-Stajanovic, 1992, Lev. 137/1177) ve Halibiya (Vela, Pieri, 2013, s. 138, Fig. 5/4-5; Vela, 2015, s. 204, Fig. 168- 1/6211.37) ve Taposiris Magnada'da (Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/13) rastlanmıştır. Anderson-Stajanovic,

Stobi’de bulunan benzer bir örneği MS 4. Yüzyıllara tarihlerken Vela (Vela, 2015 s. 193) ve Vokaer (Vokaer, 2013, s. 492) bu örneklerin Roma Dönemi’nden Erken İslami Dönem’e kadar kullanıldığını dikkat çekerek formun amphora kapağı veya fincan şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.11.2 Tip 2

İçten hafif kalınlaştırılmış dışa çekik ağız, içe eğik dış bükey gövdeli **Kat.No.51** ve **Kat.No.52** sosluk ikinci tipi oluşturmaktadır. Kırmızı tonlarındaki kil, gümüş mika, siyah kum ve kireç katkılıdır. Ağız çapları 10 cm’dir. Sığ yapıları sos gibi gıdaların servis edilmesine uygun olduğu gibi kapak veya kase kullanımına da uygun görülmektedir. Bezeme ağız kısmında yer alan çizgi taramalardan oluşmaktadır. Benzer Örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 930-953, Kat. No. 389-Kat.No.412), Androna (Mundell-Mango, 2002, s. 307-315, Fig. 19/4-5) ve Halibiya’da (Vela-Pieri, 2013, s. 139, Fig. 6/1-3) ve Taposiris Magnada’da (Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/13) rastlanmıştır. Murat Tosun, Dara’daki benzer bir örneği MS 5-7. yüzyıllar arasına tarihleyerek formu fincan ve sosluk şeklinde tanımlamıştır (Tosun, 2020a, s. 930-953, Kat. No. 389-Kat.No.412).

3.11.3 Tip 3

Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, sığ çanaklı **Kat.No.53** sosluk üçüncü tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil, gümüş mika ve taşçık katkılıdır. Sığ yapısı sosluk, kapak veya fincan şeklindeki kullanımını desteklediği gibi ağız çapının 14 cm oluşu tabak olarak da kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneğine Dara’da (Tosun, 2020a, s. 740, Kat. No:199) rastlanmıştır. Murat Tosun Dara’daki benzer bir örneği MS 4-7 yüzyıllarına tarihlemiştir.

3.11.4 Tip 4

İçten kesilmiş dışa eğik ağız, içe eğik düz gövdeli sığ çanaklı düz dipli **Kat.No.54** ve **Kat.No.55** sosluk dördüncü tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kireç katkılıdır. Sığ yapısı sosluk, kapak veya fincan şeklindeki kullanımını desteklediği gibi ağız çapının 14 cm oluşu tabak olarak da kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneğine Dara (Tosun, 2020a, s. 748-750, Kat. No: 207-209) ve Hauran’da (Kennedy-Freeman, 1995, Fig. 29/15-16) rastlanmıştır. Murat Tosun Dara’daki benzer bir örneği MS 5-7 yüzyıllarına tarihlemiştir.

3.11.5 Tip 5

Yivli ağız profilili, hafif dışa eğik ağız, içe eğik içbükey gövdeli sığ çanaklı, profilili kaideli **Kat.No.56** sosluk beşinci tipi oluşturmaktadır. Sarı tonlarındaki kil siyah kum, kireç ve taşçık katkılıdır. Diğer örneklerden farklı olarak kaide veya tutamaklıdır. Sığ yapısı sos gibi gıdaların servis edilmesine uygun olduğu gibi kapak veya kase kullanımına da uygun görülmektedir. Bezeme ağız kısmında çentik (kertik) şeklinde görülür. Benzer örneğine Anemurium (Williams, 1989, Fig. 41/444), Kelenderis (Tekocak, 2006, lev. 61/314) ve Apamea'da (Vokaer 2013, fig. 2.5, 487) rastlanmıştır. Caroline Williams, Anemurium'daki tıpaç olarak adlandırdığı benzer örneğin Erken Bizans kontekstine ait olduğunu vurgulayarak benzer formların Erken Helenistik'ten MS 7. Yüzyıla kadar görüldüğünü ifade etmiştir (Williams, 1989, s. 75). Ayrıca Tekocak, Kelenderis'teki örneği Amphora veya testi kapağı/tıkacı şeklinde tanımlayarak MS 4-7. yüzyıllar arasına tarihlemiştir (Tekocak, 2006, s. 88-89).

3.12 Sosluk/Kase/Kapak (?) Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan 11 adet sosluk/kase/kapak'ta on farklı kil (**Grafik 3.12.1**) ve 8 farklı astar renkleri görülmektedir (**Grafik 3.12.2**). Kil renkleri Kahverengi ve Kırmızı tonlarındayken astar renkleri ağırlıklı olarak kırmızı, kahverengi, sarı ve pembe tonlarındadır. Kil ve astarda fırınlama ve kullanıma bağlı gri tonlarında renkler mevcuttur. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Seyrek dokulu az gözenekli **Kat.No.46**'da 7.5YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown) kil, 7.5YR 7/4 Pembe (Pink) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah kum, taşçık ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme olarak ağız kısmında çentik (kertik) bezeme yer alır. Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.47**'de 10YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) kil, 2.5Y 7/8 Soluk Kahverengi (Pale Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç katkılıdır. Bezeme **Kat.No.46** ile aynıdır. **Kat.No.48**'de 5YR 4/1 Koyu Gri (Dark Gray) kil (fırınlamadan kaynaklı gri tonlarında bir kil), 5YR 6/4 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç katkılıdır. Bezeme **Kat.No.47** ile aynıdır.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.49**'de 10 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) kil, 7.5YR 7/3 Pembe (Pink) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah kum, gümüş mika ve kireç katkılıdır. Bezeme **Kat.No.47** ile aynıdır.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.50**'te 5YR 5/6 Yeşilimsi Kırmızı (Greenish Red) kil, 5YR 5/2 Kırmızımsı Gri (Reddish Gray) astar renkleri görülür (dış yüzeyi kireç patinalıdır). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah kum, gümüş mika, şamot, kireç ve taşçık katkıdır. Bezeme ağız kısmında yer alan çizgi tarama ve nokta bezeme şeklindedir. Sık dokulu az gözenekli Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.51**'te 2.5YR 5/6 Koyu kırmızı (Dark Red) kil ve astar renkleri görülür (iç yüzeyinde yoğun derece orta boyutta siyah kum). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah kum, gümüş mika ve kireç katkıdır. Bezeme ağız kısmında yer alan çizgi tarama şeklindedir.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.52**'de 10YR 7/2.5YR 5/6 Kırmızı (Red) kil, 72.5Y 7/8 10 R 5/6 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, taşçık ve kireç katkıdır. Bezeme ağız kısmında baskı ile yapılmış çizgi tarama şeklindedir. İnce kumlu sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.53**'de 10YR 6/3 Soluk Kahverengi (Pale Brown) kil, 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow) astar renkleri görülür (Dış yüzeyinde altın mika ve gümüş mika görülür). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika ve taşçık katkıdır. Bezeme görülmemektedir.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.54**'de 2.5 YR 7/4 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown) kil, 7.5 YR 7/4 Pembe (Pink) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkıdır. Bezeme görülmemektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.55**'de 5YR 6/6 (Reddish Yellow) kil ve astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, siyah kum ve taşçık katkıdır. Bezeme ağız kısmında çentik (kertik) bezeme şeklindedir.

3.13 Testicik

Tableware olarak adlandırılan sofr a grubuna dâhil testicik tek örnekle temsil edilmektedir. Ağız çapı ve form özellikleri sofrada sosluk olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Dışa yuvarlatılmış iç e çekik ağız, İç e eğik dışbükey omuzlu **Kat.No.57** testicik oldukça ince cidarlı olup kırılğan bir yapıya sahiptir. Kulp çıkıntısı, eserin kulplu kullanımına işaret etmektedir. Kırmızı tonlarındaki kil mika ve kireç katkıdır. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneklerine Hippos-Sussita, Kursi-Gergesa, Hammat Gader, Tiberias ve Bet She'an'de rastlanmış olup benzer örnekler MS 7. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir (Kapitaikin, 2018, s. 208, Lev. 34/65).

3.14 Testicik Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Tek örnekle temsil edilen bu formda tek renkte kil ve astar renkleri tespit edilmiştir. İnce dokulu gözeneksiz **Kat.No.56**'da 2.5YR 6/8 Parlak Kırmızı (Light Red) kil ve astar renkleri görülür. Kil, gümüş mika katkılı kireç patinalıdır. Bezeme görülmemektedir.

3.15 Tabak

Yemek için kullanılan, pişirme sonrası içine yemek konulan, sığ, yayvan kaplarıdır. Antik dünyanın en vazgeçilmez sofrta kaplarından bir tanesi olan tabaklar Zerzevan Kalesi'nde 13 örnekle tesil edilmektedir. İki örnek değerlendirilmeye alınmış olup bir örnek Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleri başlığı adı altında alınmıştır.

Dışa çekik sivriltilmiş ağızlı, düz dipli **Kat.No.58** tabak tek örnekle temsil edilmektedir. Kahverengi tonlarındaki kil taşçık ve kireç katıktılıdır. Herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneklerine rastlanmamıştır. Bu da örneğin yerel veya bölgesel olabileceğine işaret etmektedir.

3.16 Tabak Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan bir tabaktan bir kil, bir astar rengi alınmıştır. Kırmızı ve kahverengi hakim olan renklerdir. Değerlendirilmeye alınan örnek çark yapımıdır. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.58**'de 7.5YR 4/4 Kahverengi (Brown) kil, 7.5YR 5/4 Kahverengi (Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katıktılıdır. İç yüzeyde çark izleri mevcuttur. Bezeme görülmemektedir.

3.17 Kapak

Kapak formu, üzerine konulduğu kabın ağız genişliğine ve yüksekliğine göre değişiklik göstermektedir. Pişirme kaplarında kullanılan kapaklar genel olarak oturduğu kabın ağız formuna göre şekillenirken depolama amaçlı kullanılan amphora veya sıvı dökmede kullanılan tesitlerde ise tıkaç şeklindedir. Büyük çaplı depolama kapları olan pithoslarda daha geniş ve büyük boyutlu kapaklar görülür.

Zerzevan Kalesi Kazılarında ele geçen 50 adet kapak örneğinden 10 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirilmeye alınan 10 örnekten 5'i pithos kapağı, 4'ü çömlek kapağı ve bir tanesi de bezemeli kapak tutamağı şeklinde olup tamamı Geç Roma kapaklarıdır. Değerlendirilmeye alınan örnek seçimi; kenar özellikleri belirgin olan, tipolojik

ayrımı yapılanbilen ve tarihlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Tarih olarak MS 4-7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Kapaklar 7 farklı tipte görülmektedir. Pithos kapaklarının ağız çapları diğerlerine oranla daha fazladır. Zerzevan Kalesi kapaklarında kil, kırmızı, kahverengi, gri, pembe ve beyaz tonlarında olup kireç, taşçık, gümüş mika, kuvars ve şamot katkılıdır. Astar kırmızı, kahverengi ve pembe tonlarındadır. Kapaklarda bezeme olarak kabartma tekniğinde yivler boncuk dizisi, kazıma teknikte yapılmış yıldız, dalga ve şerit hatlar yer almaktadır. Ağız kısımları çentik (kertik) şeklinde verilmiştir.

3.17.1 Pişirme Kabı Kapakları

3.17.1.1 Tip 1

Değerlendirmeye alınan 4 çömlek kapağında 4 farklı tip görülmektedir. Çan gövde profilili, üst kısmı profillenmiş tutamak, İç kenarları kabın üzerine oturması için düz bırakılan **Kat.No.59** ilk tipi oluşturmaktadır. Kahverengi yeşil tonlarındaki kil kireç ve taşçık katkılıdır. Dış yüzeyinde görülen yanık izleri çömlek için kullanılmış olabileceğini gösterir. Bezeme olarak kazıma teknikte yapılmış bitkisel, dalga hatlar ve ağızda çentik (kertik) tercih edilmiştir. Benzer örneklerine kenchreai (Kechires) (Kenchreai IV, p145. No. Rc 101a. Pl.38), Ras el Bassit (Mills, Beuadry, 2010, s. 864, Fig. 4b: 033.1 L1.21) ve Saraçhane’de (Hayes, 1968, s. 210, Fig. 106) ve Taposiris Magna’da (Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/12) rastlanmıştır. J. Hayes, Saraçhane kazılarında bulunan benzer form ve bezeme özelliklerine sahip bir örneği MS. 7. yüzyılın başına tarihlemiştir.

3.17.1.2 Tip 2

Yuvarlak formlu ortası delik **Kat.No.60** kapak ikinci tipi oluşturmaktadır. Kahverengi tonlarındaki kil kireç ve taşçık katkılıdır. İç ve dış yüzeyinde görülen yanık izleri çömlek için kullanılmış olabileceğini gösterir. Herhangi bir bezeme öğesinin görülmediği örneğin bir benzerine rastlanmamıştır. Bu durum kapağın yerel veya bölgesel olabileceğine gösterir.

3.17.1.3 Tip 3

Yuvarlak formlu düz gövdeli ve düz dipli **Kat.No.61** kapak üçüncü tipi oluşturmaktadır. Gri tonlarındaki kil taşçık ve şamot katkılıdır. İç ve dış yüzeyinde görülen yanık izleri çömlek için kullanılmış olabileceğini gösterir. Bezeme olarak gövdede yivler mevcuttur. Ayrıca üst yüzeyi açkılanmıştır. Benzer örneklerine Ras el Bassit’te (Mills,

Beudry, 2007, s. 751, Fig. 8: G31.4; Mills, Beudry, 2010, s. 864, Fig. 4b: 033.1 L2.1) rastlanmıştır. Philip J.E. Mills ve Nicolas Beudry benzer benzer bezeme ve form detayına sahi bir örneği MS 7. Yüzyılın başlarına tarihlenmiştir (Mills, Beudry, 2010, s. 864). Parça ile aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen kandil parçaları ve çatı kiremit parçaları bulunmuştur. MS 6 ile 7. yüzyılları arasında üretildiği düşünülmektedir.

3.17.1.4 Tip 4

Yuvarlak formlu düz gövdeli ve düz dipli **Kat.No.65** kapak dördüncü tipi oluşturmaktadır. Gri tonlarındaki kil kireç katkılıdır. İç ve dış yüzeyinde görülen yanık izleri çömlek için kullanılmış olabileceğini gösterir. Bezeme, ağızda çentik (kertik) ve üst gövde üzerinde kabartma teknikte dalgalı hat ve yivler şeklindedir. Benzer örneklerine Alabanda (Temel, 2015, s. 240, Kat. No. 240), Patara (Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346) ve Sagalassos'ta (Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346.) ve Tlos da (Kudret, 2017, s. 1101, Lev. 234/Kat.No. 2058) rastlanmıştır. Bu formun benzerleri MS 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Son olarak sadece tutamak kısmına ulaşılan **Kat.No.66** herhangi bir profil detayına sahip olmadığı için ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Kırmızı tonlarındaki kil şamot ve taşçık katkılıdır. Tutamağın üst kısmında kazıma teknikte yapılmış yıldız bezemesi görülmekte olup örneğin bir benzerine Kenchreai (Rife ve Heath, Kenchreai IV, p. 112, no. RC 9d, pl. 28) kazılarında rastlanmıştır. Benzer örnek Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir. Ayrıca örnek ile aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen cam parçaları bulunmuştur. Bu durum kapağın yerel veya bölgesel olabileceğine gösterir.

3.17.2 Depolama Kabı Kapakları

3.17.2.1 Tip 1

Değerlendirmeye alınan 5 pithos kapağında 3 farklı tip görülmektedir. Düz gövdeli ve yivli **Kat.No.62**, **Kat.No.63** ve **Kat.No.64** kapaklar, ilk tipi oluşturmaktadırlar. Kil, kırmızı, kahverengi ve pembe tonlarında olup mika kuvars, kireç ve taşçık katkılıdır. Ağız çapları 23 ile 27 arasında değişiklik göstermektedir. Tip 1 kapaklarda bezeme olarak kabartma tekniğinde yiv ve boncuk dizisine rastlanmakta olup ağız kısımları çentiklidir. Benzer örneklerine Aşağı Fırat Bölgesi (Serdaroğlu, 1977, Lev. 4-Şek. 123-27 a), Alabanda (Temel, 2015, s. 240, Kat. No. 240), Sagalassos (Degeest 2000, 143-144, Şek.142-144), Tlos (Kudret, 2017, s. 1101, Lev.234/Kat.No. 2059) ve Patara (Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346)'da rastlanmıştır. Benzer örnekleri MS 4-7. yüzyılları arasına tarihlenmiştir.

3.17.2.2 Tip 2

Düz gövdeli, sepet kulplu, havalandırma açıklı, düz dipli **Kat.No.67** kapak ikinci tipi oluşturmaktadır. Kil ve astar renkleri kahverengi tonlarında olup herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneğine Sagalassos (Degeest, 2000, s. 366, Fig.143/3J110) ve Mydos (Asar Adası)'da rastlanmıştır (Mimaroğlu 2017, s. 358, Lev. 4/4). S. Mimaroğlu benzer form özelliklerine sahip bir örneği MS 5-7. yüzyıllar arasına tarihlemiştir. Ayrıca bu kapakların saklama kapları dışında çömleklerde de kullanılmış olabileceğini vurgulamıştır (Mimaroğlu 2017, s. 341).

3.17.2.3 Tip 3

Yuvarlak formu, kalın gövdeli tutamaksız **Kat.No.68** kapak üçüncü tipi oluşturmaktadır. Beyaz tonlarındaki kil kireç patinalıdır. Benzer örneğine Sagalassos'ta rastlanmıştır (Degeest, 2000, s. 363, Fig. 134.2J100). Degeest, benzer bir örneği MS. 4 yüzyıla tarihlemiş ve bu tipin MS 1. Yüzyılın ikinci yarısından, MS 6. yüzyılın ortalarına kadar kullanıldığını ifade etmiştir (Degeest, 2000, s. 255). Kapakla aynı derinlikte Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik ve metal objeler bulunmuştur.

3.18 Kapak Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan on örnekten on farklı kil rengi (**Grafik 3.18.1**), dokuz farklı astar rengi görülmektedir (**Grafik 3.18.2**). Kil renkleri Kahverengi, Kırmızı, Sarı, Pembe ve Beyaz tonlarındayken astar renkleri ağırlıklı olarak Kahverengi, Kırmızı, Sarı ve Pembe tonlarındadır. Kil ve astarda fırınlama ve kullanıma bağlı gri tonlarında renkler mevcuttur. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.59**'da 5YR 6/8 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow) kil, 5YR 7/6 Kırmızımsı Sarı (Reddish Yellow) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkılıdır. Bezeme kapağın tamamına yayılmış olup gövdede çentik (kertik) bezeme ve kazıma şeritler arasına yerleştirilmiş dalgalı hat ve sonrasında yine çentik (kertik) bezeme, kulp ve çevresi de çentik (kertik) bezeme ile kaplıdır.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.60**'da 10YR 8/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) kil, 10Y 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkılıdır. Bezeme görülmemektedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.61**'de 2.5Y 5/1 Gri (Gray) kil, 10R 4/8 Kırmızı (Red) astar renkleri

görülür (Fırınlama ve kullanımdan kaynaklı kilde gri ton, astarda yer yer siyahlaşma meydana gelir). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda şamot ve taşçık katkıdır. Açıklı olan kapağın bezemesi yivler şeklindedir.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.62**'de 2.5YR 4/6 Kırmızı (Red) , 10YR 3/1 Çok Koyu Gri (Very Dark Gray) kil, 2.5YR 4/3 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) astar renkleri görülür (Fırınlama ve kullanımdan kaynaklı kilde gri tonlar meydana gelir). Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda gümüş mika, kuvars, kireç ve taşçık katkıdır. Bezeme ağızda çentik (kertik) ve üst gövde üzerinde yivler şeklindedir. Seyrek dokulu orta derecede gözenekli **Kat.No.63**'te 10YR 5/3 Kahverengi (Brown) kil, 5YR 5/6 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkıdır. Bezeme ağızda çentik (kertik), üst gövde üzerinde yivler ve kabartma teknikte verilmiş boncuk dizisi şeklindedir. Seyrek dokulu yoğun gözenekli **Kat.No.64**'te 7.5YR 7/4 Pembe (Pink), 2.5Y 6/2 Parlak Kahverengimsi Gri (Light Brownish Gray) kil, 7.5YR 7/4 Pembe (Pink) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkı kireç patinalıdır. Bezeme ağızda çentik (kertik) ve üst gövde üzerinde yivler şeklindedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.65**'te 10YR 3/1 Çok Koyu Gri (Very Dark Gray) kil, 10YR 6/3 Soluk Kahverengi (Pale Brown) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç katkıdır. Bezeme ağızda çentik (kertik) ve üst gövde üzerinde kabartma teknikte dalgalı hat ve yivler şeklindedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.66**'de 2.5YR 7/6 Parlak Kırmızı (Light Red) kil, 2.5YR 6/6 Parlak Kırmızı (Light Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda şamot ve taşçık katkıdır. Bezeme üst kısımda kazıma teknikte verilmiş yıldız şeklindedir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.67**'de 5 YR 6/3 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown) kil, 5 YR 6/4 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown) astar renkleri görülür. Bezeme görülmemektedir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.68**'de White Page N.9.5 Beyaz (White) kil, 7.5YR 6/3 Parlak Kahverengi (Light Brown) astar renkleri görülür. Kireç patinalı olup bezeme görülmemektedir.

3.19 Brittle Ware (Gevrek Mallar)

Brittle Ware ifadesi genel olarak üretim yeri Suriye olan Antik Çağ pişirme kaplarını temsil etmektedir. Türkçe'ye Gevrek Mallar olarak geçen bu gruba dair ilk örnekler Dura Europos'ta yapılan kazılar ortaya çıkarılmış olup adlandırma, Stephen L. Dyson tarafından yapılmıştır. Stephen L. Dyson (Dyson, 1968), K. Bartl, G. Schneider ve S. Böhme (Bartl ve Scheinder vd., 1995), M. Amadio (Amadio, 2007) ve Agnes Woakaer (Vokaer, Esparraguera,

2005; Vokaer, 2009, Vokaer, 2010; Vokaer, 2012) ve M. Daszkiewicz, M. Krogulska, E. Bobryk (Daszkiewicz, Krogulska vd., 2000) bu alanda önemli çalışmalar yürütmüşlerdir.

Seri olarak üretimi gerçekleşen Brittle Ware, öncülerinin Hellenistik Dönem'den (MÖ 3 YY (?)), itibaren etkin olduğu düşünülen bu grup Roma Dönemi'nden (MS 1. yy), Abbasi Dönemi'ne kadar (MS 10. yy) kadar kullanılmıştır (Bartl ve Schneider, vd., 1995, s. 165-166; Vokaer, 2010, s. 115; Özyar ve Pancaroğlu vd, 2016, s. 476; Tosun, 2020, s. 132). İlk defa Suriye'de ele geçtiği için üretim yerinin Suriye olabileceği düşünülür. Suriye dışında Roma ve Bizans Eyaletlerinin iç kesimleri Türkiye'nin güneyi ve kuzeybatı Irak'ta gözlenmektedir (Vokaer, 2010, s. 115-116). Brittle Ware üzerine çeşitli araştırmalar yapan Agnes Vokaer, mal grubunun tarihlenmesi oldukça zorlu olan bu grubun Terminus Ante Quem oluşumunda Zeugma, Ain Sinu ve Dura Europos gibi önemli yerleşimlerde meydana gelen MS 3. Yıllara tarihlenen Sasani saldırıları, Apamea, Dehes, Andarin, Dibsi Faraj, Resafa ve Halabiyya gibi yerleşimlerde MS 6-7 yüzyıllar arasında yaşanan işgal ve saldırılar etkili olduğunu ifade etmiştir (Tosun, 2020, s. 132). Vokaer, Brittle Ware'ın MS 4-5. yüzyıllardaki kronolojisinin oluşturulmasında veri yetersizliğine dikkat çekmiştir. Katkı maddesi olarak ağırlıklı olarak taşçık, kuvars, kum, mika, şamot, kireç ve bitki kalınları kullanılmıştır.

Zerzevan Kalesi Kazıları'nda 20 adet Brittle Ware örneği ele geçmiştir. Bu örnekler ince cidarlı olup kırılğan bir yapıya sahiptir. Kenar ve kil özellikleri ile Suriye Brittle Ware örneklerine benzer olanlar olmakla birlikte farklı örnekler de mevcuttur. Bu örneklerin yerel veya bölgesel olabileceğini göstermektedir. Zerzevan Kalesi Brittle Ware kil örnekleri ağırlıklı olarak kırmızı ve kahverengi tonlarında olup gri tonlarında örnekler de mevcuttur. Çoğunlukla taşçık, kireç ve kuvars katkılıdır. Ele geçen 20 Brittle Ware örneğinden 15'ü çömlek, 4'ü güveç ve 1'i ise testi formundadır. 10 örnek değerlendirilmeye alınmıştır.

3.19.1 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Çömlek

3.19.1.1 Tip 1

Zerzevan Kalesi Kazıları'nda Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi etkileşimi benzeri bir form bulunmuştur. İçe eğik ağız, boyunsuz dışa eğik dışbükey gövdeli, dikey kulplu **Kat.No.69** çömlek Brittle Ware'ın erken varyasyonları ile form ve kil açısından benzerlik taşımaktadır. İlk tipi oluşturmaktadır. Bu tür formlar genel olarak Suriye bölgesi ile özdeşleştirilmektedir. Altın-Gümüş mika ve taşçık katkılı kil kırmızı tonlarındadır. Suriye etkili örneklerde kil ağırlıklı olarak bu renktedir. Benzerlerine Ilısu Kazılarında (Yukarı Dicle

Vadisi) (Ökse, Erdoğan, vd., 2018, s. 265, 151-159), Naukratis (Thomas, 2013, s. 15, Fig. 36), Dara (Tosun, 2020a, s. 828, Kat.No.287) ve Tell al-Sweyhat'ta (Vokaer, 2010, s. 129, Fig. 6/1) rastlanmaktadır. Agnes Vokaer, Tell al-Sweyhat'ta ele geçmiş benzer form özelliğine sahip bir örneği Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlemiştir (Vokaer, 2010, s. 129, Fig. 6/1). Dara'da bulunan benzer kenar özelliklerine sahip form da Murat Tosun tarafından Brittle Ware'ın erken varyasyonlarından biri olabileceği değerlendirilmiştir. Zerzevan Kalesi'nde bulunan örneklerle Dara'da bulunan örneğin kil ve astar renkleri aynıdır (Tosun, 2020a, s. 828, Kat.No.287).

3.19.1.2 Tip 2

Basit dik ağızlı, kısa dik boyunlu, omuzdan kulplu ve şişkin gövdeli **Kat.No.70** çömlek Vokaer'in belirttiği MS 6-7. yüzyıl kriterlerine oldukça uygundur. Kırmızı tonlarındaki kil ve astar renkleri ile Suriye Brittle Ware mal grubu benzerlik taşımaktadır. Bileşik gövde profilili, hafif dışa çekik yuvarlatılmış ağız, kısa boyunlu, omuz üzerinde tek dikey kulplu, şişkin karınlı **Kat.No.71** çömlek de **Kat.No.70** de olduğu gibi MS 6-7. Yüzyılları arasında tarihlenmektedir. İki örnek ikinci tipi oluşturmaktadır. İç ve dış yüzeyinde kullanımdan kaynaklı siyahlaşma olsa da kırmızı ve kahverengi tonlarındaki kil ve astar renkleri işe Suriye Brittle Ware mal grubu ile benzerlik taşımaktadır. Taşçık ve kireç katkılı killeri de Suriye örnekleri ile uyumludur. Benzer örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 855), Zeugma, Dibsi Faraj, Hama, Halabiyya, Halep (Vokaer ve Bonifay, 2007, s. 710-713), Apamea (Vokaer, Bonifay, 2007, s. 710-713; Vivirs, Vokaer, 2009; Vokaer, 2010, s. 126) ve Tell Bari (Amodio, 2007, s. 244) gibi yerleşimlerde rastlanmaktadır.

3.19.1.3 Tip 3

Dışa doğru yuvarlatılmış ağız, kısa dik boyun, kesin omuz geçişi ile **Kat.No.72** çömlek Vokaer'in MS 4-7. yüzyılları kriterlerine uygun görünmektedir. Üçüncü tipi oluşturmaktadır. Lübnan'da Beyrut yakınlarında MS 4. Yüzyıl civarı üretime başlayan X Atölyesi'ndeki Brittle Ware örneklerinin kil renkleri genel olarak pembe ve gri tonlarındadır. Gri tonlarındaki hamur rengi ile Suriye örneklerinden farklılık göstermektedir. Kireç, kuvars ve taşçık katkılı çömleğin benzer Örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 849), Petra (Gerber, 2010, s. 194), Beyrut (Reynolds-Waksman, 2007, s. 68) gibi yerleşimlerde rastlanmaktadır.

3.19.1.4 Tip 4

Dışa yuvarlatılmış ağız, uzun dik boyunlu **Kat.No.73** çömlek de Vokaer'in MS 4-7. yüzyılları kriterlerine uygun görünmektedir. Dördüncü tipi oluşturmaktadır. Kırmızı tonlarındaki hamur ve astar renkleri ile kireç ve taşçık katkılı kili ile Suriye Brittle Ware mal grubu ile benzerlik taşımaktadır. Benzer örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 845), Beyrut (Reynolds-Waksman, 2007, s. 68) gibi yerleşimler de rastlanmıştır. Ayrıca Chatma benzer bir formu Ürdün kökenli olarak tanımlayarak MS 5-7. yüzyıllara tarihlemektedir (Chatma, 1991, s. 37).

3.19.1.5 Tip 5

Dışa yuvarlatılmış ağız, kısa boyunlu, yatay kulplu **Kat.No.74** çömlek Vokaer'in MS. 7 yüzyıl kriterlerine uygun görülmektedir. Beşinci tipi oluşturmaktadır. Kırmızı tonlarındaki kil ve astar renkleri ile kuvars ve taşçık katkılı kili ile Suriye örnekleri ile benzerlik taşımaktadır. Benzer örneği Apamea'da (Vokaer, 2013, s. 590) ele geçmiştir. J. Hayes, Saraçhane kazılarında ele geçen benzer bir formu MS 7. yüzyıla tarihlemiştir (Hayes, 1968, s. 214).

3.19.2 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Güveç

Zerzevan Kalesi gündelik kullanım seramikleri arasında özellikle pişirme kapları dikkat çekmektedir. Sığ gövde özellikleri ile çömleklerden ayrılan güveçler gündelik yaşamda sıklıkla kullanılan formlardan bir tanesi olmuştur. Kuzey Suriye bölgesinde yaygın olan boyunsuz, üçgen tutamaklı güveç tipi Zerzevan'da 4 örnekle temsil edilmekte olup 3 örnek değerlendirilmiştir. İçe çekik ağız, boyunsuz üçgen tutamaklı **Kat.No.76** güveç ile üçgen tutamaklı **Kat.No.77** ve **Kat.No.78** güveç tutamağı Suriye'de sıklıkla görülen örneklerle oldukça benzerdir. Kırmızı tonlarındaki hamur renkleri, kireç ve taşçık katkılı kili ve kırılğan yapıları ile Brittle Ware geleneğinde üretilmiş olabileceğini gösterir. Bu tür örneklerin dönemi tam olarak bilinmemekle beraber Agnes Vokar MS 7-9. yüzyıllar arasında kullanıldıklarını ifade etmiştir. Suriye dışında Türkiye'de Tarsus'ta ele geçmiştir. Aslı Özyar bu örneklerin Abbasi Erken İslam Dönem malları olduğunu ve MS 7. yüzyıl ortalarından MS 10. yüzyıla kadar kullanıldıklarını dile getirmiştir (Özyar, Pancaroğlu vd.,2016, s. 475-476). Gözenekli ve kireç katkılı kil yapısı ve 2.5YR 4/6 (Red) kil rengi ile Tarsus örnekleri ile uyushmaktadır (Evrin, 2002, s. 227-228).

Benzer örneklerine Suriye’de Apamea, Adrona, Balis, Dibsi Faraj, Resafa, Qinnasrin, Dehes, Balis, Raqqa, Qasr al-Hayr as-Sharqi, Irak’ta Samara (Northedge, 1996, s. 256, Fig. 5/82), Ana (Northedge, 1988, s. 85, Fig. 4/9-10) ve Abou Sharifa, Türkiye’de Tilbaşar, Tarsus (Özyar, Pancaroğlu vd.,2016, s. 483, Şek.10; Evrin, 2002, s. 267, Fig. 29/1) ve Zeugma’da rastlanmıştır (Vokaer, 2007, s. 710).

3.19.3 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Yonca Ağızlı Testi

Agnes Vokaer, yonca ağızlı, hafif içe eğik ağız, düz boyunlu ve gövde geçişi içbükey formlu olan ağızdan omuza tek dikey kulpu olan sürahi örneğini MS 6-7. yüzyıllar arasına tarihlemiştir. Zerzevan Kalesi Kazıları’nda ele geçen tek Brittle Ware testi örneği olan dik ağızlı, düz kalın boyunlu, boyun ve gövde geçişi içbükey formlu ve ağızdan omuz üzeri tek dikey kulplu **Kat.No.78** Vokaer’in kenar kriterlerine uygun görülmektedir. Bass- Van Doornick Yassı Ada yakınlarında bulunan bir gemi batığında bulunan farklı kil ve katkı maddesine sahip fakat benzer kenar özelliklerine sahip bir örneği MS 4. yüzyıla tarihlemişlerdir. Vokaer ve Bonifay Dibsi Faraj’da ele geçmiş yonca ağızlı örneği MS 6-7 yüzyıllar arasına tarihlemiştir. Kahverengi kil kireç, mika ve şamot katkılıdır. Benzer örneklerine Aktium (Amari, 2014, s. 234, Fig: 4/8), Yassı Ada (Bass- Van Doornick, 1971, s. 39, Fig. 20-21), Patara (Özdemir, 2009, s. 128, Kat. No: 120), Dibsi Faraj (Vokaer, Bonifay, vd., 2007, s. 708, Fig. 2/3) gibi yerleşimlerde rastlanmaktadır.

3.20 Brittle Ware (Gevrek Mallar) Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan on örnekten beş farklı kil (**Grafik 3.20.1**), yedi farklı astar rengi tespit edilmiştir (**Grafik 3.20.2**). Fırınlama ve günlük kullanıma bağlı kil ve astar renklerinde koyulaşma gözlenmektedir. Kırmızı ve kahverengi tonlarının ağırlıkta olduğu örneklerde gri tonları da görülmektedir. Fırınlamaları oldukça iyidir.

Brittle Ware (Gevrek mallar) oldukça ince bir cidar yapısına sahip olduğu için kırılgan özelliğe sahiptirler. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.69**’da 2.5YR 5/8 Kırmızı (Red) kil, 2.5YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) astar renkleri görülür. Kil farklı boyut ve yoğunluklarda altın mika, gümüş mika ve taşçık katkılıdır. Bezeme görülmemektedir.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.70**’de kil ve astar rengi 2.5YR 6/4 Parlak Kırmızımsı Kahverengi (Light Reddish Brown) şeklindedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda siyah kum,

taşçık ve kireç katkılıdır. Bezeme olarak omuzda ve boyunda kazıma teknikte yapılmış ince şeritler tercih edilmiştir. Seyrek dokulu ve gözenekli **Kat.No.71**'te 2.5 YR 5/6 Koyu Kırmızı (Dark Red) kil, 2.5YR 4/3 Kırmızımsı Kahverengi (Reddish Brown) astar rengi görülmektedir. Kullanımdan kaynaklı dış yüzeyinde yer yer siyahlaşma meydana gelmiştir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda taşçık ve kireç katkılı olup kireç patinalıdır. Bezeme olarak omuzda kazıma teknikte yapılmış şeritler tercih edilmiştir. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.72**'de fırınlamadan kaynaklı kil koyu yanık tonlarında bir renge dönüşmüştür. 2.5YR 5/1 Gri (Gray) kil, 7.5YR 5/2 (Brown) astar rengi görülmektedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kuvars, taşçık, ve kireç katkılıdır. Bezeme olarak boyunda ve omuzda kazıma teknikle yapılmış ince şeritler yer alır. Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.73'te** 2.5 YR 5/6 Koyu Kırmızı (Dark Red) kil ve astar renkleri görülmektedir. Kil, taşçık katkılı olup kireç patinalıdır. Bezeme **Kat.No.72** ile aynıdır.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.74**'nın kil rengi **Kat.No.73** ile aynıken astar rengi 2.5 YR 5/8 Parlak Kırmızı (Light Red) şeklindedir. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kuvars, gümüş mika ve taşçık katkılı olup kireç patinalıdır. Bezeme **Kat.No.72** ile aynı olup **Kat.No.16**'da kulp üzeri yiv görülmektedir.

Kat.No.75, Kat.No.76 ve Kat.No.77'te 2.5YR 4/6 Kırmızı (Red) kil rengi görülmektedir. Astar Renkleri **Kat.No.75'de** 7.5YR 5/3 Kahverengi (Brown) iken, **Kat.No.76 ve Kat.No.77**'te 5YR 4/2 Koyu Kırmızımsı Gri (Dark Reddish Gray). Seyrek dokulu ve gözenekli bu üç örnek yoğun miktarda farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve taşçık katkılıdır. **Kat.No.76 ve Kat.No.77**'te kireç patinası uygulanmıştır. Genel olarak bakıldığında aynı kil ve katkı maddesine bu üç örneğin pişmesi iyidir. **Kat.No.76 ve Kat.No.77**'te iç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma meydana gelmiştir. Üç örnekte de herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır.

Seyrek dokulu gözenekli **Kat.No.78**'de 7.5YR 3/3 Koyu Kahverengi (Dark Brown) kil (pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur), 10R 5/8 Kırmızı (Red)astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika ve şamot katkılıdır. Gövdenin iç yüzeyinde çark izleri mevcut olup bezeme olarak boyunda kazıma teknikte verilmiş şeritler yer almaktadır.

3.21 Kuzey Suriye Amphoraları I

Zerzevan Kalesi Kazılarında değerlendirilmeye alınan üç örnekle temsil edilmektedir. Kuzey Suriye Amphoraları tipolojik ayırım açısından diğer örneklerle oranla daha sağlıklı veriler sunmaktadır. Genel olarak MS 4-7. yüzyılları arasına tarihlenen bu grup, ağız kenar özellikleri bakımından üç tipte değerlendirilmektedir (Vela, 2014, s. 258-261; Tosun, 2020a, s. 123) Zerzevan Kalesi'nde ele geçen sağlam örneğin dip kısmında olmamasına rağmen bu gruptaki amphoraların dip kısımlarında depoladığı maddeden dolayı oluştuğu düşünülen ziftle rastlanmıştır (Lyonnet, 2001, s. 27; Vela-Pieri 2013, s. 127; Vela 2014, s. 265; Tosun, s. 123).

Kuzey Suriye Amphoralarında kil ağırlıklı olarak pembe, bej ve açık kahverengi bej tonlarında olup kireçtaşı, taşçık, mika, kuvars, demir oksit ve feldispat katkılıdır. Astar rengi ise bej tonlarındadır. Pişme dereceleri iyi olan seramikler kırılma özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Kronolojik ve kenar özelliklerine göre üç tipe ayrılan bu örnekler A,B,C olarak adlandırılmıştır (Vela 2014, s. 258). A tipinin en belirgin kenar özellikleri dışa çekik veya kesik ağız, dıştan veya içten yuvarlatılmış ağız, uzun silindir boyun, omuzdan gövdeye hafif geçiş, gövden keskin hatlı; gövdesi küresel ve şişkin tabanlı ve boyun ortasında başlayıp omuzda son bulan kulplar şeklindedir (Tosun, 2020a, s. 124). En erken örneğine MS 4. yüzyıl sonlarında Zeugma'da rastlanmıştır (Abadie-Reynal vd., 2007, s. 189; Abadie-Reynal – Martz, 2010, s. 841; Vela 2014, s. 258). B tipi ise kalınlaştırılmış ağız, kapağın oturması için yivli bırakılan ağız kısmı silindir boynu, boyun altındaki kulpları ile ön plana çıkmaktadır. MS 5-7. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir (Tosun, 2020a, s. 125).

C tipi içe doğru eğilerek kalınlaştırılmış ve dıştan kesilmiştir. Kulp özellikleri ve tarihlendirme özellikleri B tipi ile aynıdır (Vela 2014, s. 258).

Kuzey Suriye amphoralarında bezeme, amphoralar fırınlamadan önce omuz ve boyun kısmına sistematik olarak uygulanır (Vela 2014, s. 262). Fırınlama sonrası oksit konsantrasyonuna bağlı olarak kahverengiye hatta siyaha dönüşebilir (Vela 2014, s. 262). Bezeme yatay şerit bantlar, üst üste spirallerle vurgulanmış volütler ve stilize edilmiş bitkisel motifler şeklindedir. Bezemeler fırça yardımıyla yapılmıştır. Ayrıca amphoralar üzerinde kırmızı aşı boyasıyla yapılmış dipinto (eski Hellence) (Abadie-Reynal, vd., 2007, s. 190), yatay çizgiler ve haç monogramlara yer verilmiştir (Pieri, 2005, s. 583).

3.21.1 Tip 1

Kuzey Suriye Amphoları, Zerzevan Kalesi iki tipte görülmektedir. Dışa çekik ağız, düz dar boğazlı, boyundan omuza hafif geçişli, şişkin gövdeli hafif keskinleşen karınlı, yuvarlak dipli **Kat.No.79** tamamlanmış amphora ilk tipi oluşturmaktadır. Ağız ve kenar özellikleri MS 4. yüzyıl sonları ile 7. yüzyıllarına tarihlenen A tipi ile aynıdır. Soluk kahverengi tonlarındaki kil taçık, kireç ve gümüş mika katkılıdır. Bezeme olarak omuz ve gövde de kazıma teknikte yapılmış şeritler yer almaktadır. Benze örneğine Cartegena'da rastlanmıştır (Munoz, Sanchez, vd., 2005, s. 33, Fig. 9/9).

3.21.2 Tip 2

Kalınlaştırılmış kapağın oturması için yivli bırakılan ağız kısmı silindirik boyunlu, boyundan iki dikey kulplu **Kat.No.80** ve **Kat.No.81** amphora ikinci tipi oluşturmaktadır. Ağız ve kenar özellikleri Kuzey Suriye amphoraları 1 grubunun MS 5-7. yüzyıl ortalarına tarihlenen B tipi ile uyumluluk sağlamaktadır. **Kat.No.80**'in kil ve katkı maddesi **Kat.No.79** ile aynıdır. **Kat.No.81**, diğer örneklerden farklı olarak siyah kum ve şamot katkılıdır. İki örnekte de herhangi bir bezeme ögesi görülmemektedir. Benzer örneklerine Dara (Tosun, 2020a, s. 582, Kat.No.41), Zeugma (Reynolds, 2013, s. 98, Fig.4/16A AM270), Harabebezikan (Alp, 2009, Fig.5/2-4; Halabiye (Vela ve Pieri, 2013, s. 142, Fig.9/5; Vela 2014, s. 261, Fig.3/3), Halep'te (Reynolds, 2005, s. 608, Lev.21-Fig158) rastlanmıştır.

3.22 Kuzey Suriye Amphoraları I Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan üç örnekten iki farklı kil, üç farklı astar rengi tespit edilmiştir. Sık dokulu olup çoğunlukla gözeneksizdirler. Fırınlamaları oldukça iyidir. Değerlendirilmeye alınan bütün örnekler çark yapımıdır.

Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.79**'da 10 YR 7/3 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) kil, 10 YR 7/4 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) astar renkleri görülür. Bezeme omuzda ve gövde kazıma teknikte yapılmış şeritlerden meydana gelir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.80**'de 2.5YR 7/6 Çok Soluk Kahverengi (Very Pale Brown) kil, 2.5YR 6/4 Koyu Kırmızı (Dark Red) (dış yüzey kireç patinalı) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika ve taşçık katkılıdır. Bezeme kulplarda yiv şeklinde görülmektedir.

Sık dokulu az gözenekli **Kat.No.81**'de 7.5YR 6/4 Parlak Kahverengi (Light Brown) kil, 2.5.YR 6/6 Parlak Kırmızı (Light Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç, gümüş mika, siyah kum, şamot ve taşçık katkıdır. Bezeme görülmemektedir.

3.23 Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri

Phokaia kırmızı astarlı seramik grubu ilk olarak 1933 yılında Waage tarafından Atina Agorası'nda bulunan eserler aracılığı ile tanımlanarak kil ve astar özelliklerine göre Geç Roma C olarak adlandırılmıştır (Waage, 1933, s. 298-304, Fig. 4; Adak-Adıbelli, 2006, s. 90). John Hayes, 1980 yılında Phokaia'daki yanmış çanak parçalarından yola çıkarak Geç Roma C'ye ek olarak Phokaia kırmızı astarlı seramikleri ifadesini kullanmıştır (Hayes, 1980, s. 525).

1969 yılında Langlotz tarafından bu grubun üretim yeri hakkında bir rapor hazırlansa da net olarak ifade edilmemiştir (Hayes, 1980, s. 525). 1986 yılında Mayet ve Picon tarafından yapılan analizler neticesinde bu grubun kil örnekleri ile Phokaia yakınlarında bulunan kil yataklarından alınan örneklerin uyduğu tespit edilmiştir (Mayet-Picon, 1986, s. 133). Kil genel olarak kiremit rengi tonlarında olup kireç ve kum katkıdır. Astar rengi kırmızı tonlarındadır (Waage, 1933, s. 298).

Geniş bir yayılım alanı bulan bu grup Mısır, Kıbrıs, İngiltere ve Libya'ya kadar ulaşmıştır. MS 5-7. Yüzyıllar arasında üretimi aktif bir şekilde gerçekleştirilerek dış pazarlara sunulmuştur (Hayes, 1972, s. 323; Tekocak, 2006, s. 54; Adak-Adıbelli, 2006, s. 90).

Zerzevan Kalesi Kazıları'nda Phokaia kırmızı astarlı seramik grubuna ait 2 adet tabak örneği bulunmuştur. Tabaklardan bir tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Dıştan hafif çift boğumla kalınlaştırılmış ağızlı **Kat.No.82** tabak Hayes Form 3G olarak adlandırılmaktadır (Quaresma, 2019, s. 146, Fig. 6/54). Kil kırmızı tonlarında olup kireç ve mika katkıdır. Astar, Phokaia grubunun karakteristik rengi olan kırmızıdır. MS 6. yüzyıla tarihlendirilen formun benzerlerine Dara (Tosun, 2020aa, s. 722, kat. No. 181; Tosun, 2020ab, s. 358, Şek.9), Antioch (Waage, 1948, Pl.XI/947), Tlos (Kudret, 2017, s. 1115, Lev. 248/Kat.No. 2248), Saraçhane (Hayes, 1968, s. 2010, Fig.71), Anemurium (Williams, 1989, Fig. 26/304), Dura Europos (Heath, 2011, s. 72, Fig 3/20), Pompeiopolis (Domžalski, 2011, s. 173, Lev. 4/6), Naukratis (Thomas, 2013, s. 21, Fig, 74) ve İzmir/Karaburun (Aktaş, Sezgin vd., 2019, s. 408, Fig. 3/16) gibi yerleşimlerde rastlanmıştır. Murat Tosun tarafından çalışılan Dara'daki örneklerle Zerzevan'daki örneğin kil ve astar renkleri aynı olup katkı malzemeleri oldukça

benzerdir. Murat Tosun, Dara'daki örneğin üretim yerini Phokaia olarak göstererek, tarih olarak MS 6. Yüzyıla işaret etmiştir (Tosun, 2020a, s. 722, kat. No. 181).

3.24 Phokaia Kırmızı Astarlı Seramik Kil, Astar ve Bezeme Özellikleri

Değerlendirilmeye alınan tek örnekte kırmızının iki farklı tonu tespit edilmiştir. Sık dokulu gözeneksiz **Kat.No.82**'de 10R 5/6 Kırmızı (Red) kil, 10R 4/8 Kırmızı (Red) astar renkleri görülür. Kil, farklı boyut ve yoğunluklarda kireç ve gümüş mika katkıdır. İç yüzeyde çark izleri mevcuttur. Bezeme görülmemektedir. Yüzeyde kaygan bir doku söz konusudur. Değerlendirilmeye alınan örnek çark yapımıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

2014 yılında kazılmaya başlanan Çınar İlçesine bağlı Demirölçek Mahallesi sınırlarında yer alan Zerzevan Kalesi, Roma ve Geç Antik Dönemlerle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Yeni Asur Dönemi'nden itibaren etkinliklerin olduğu düşünülen Kale, Pers ve Roma Dönemlerinde de aktif bir şekilde kullanılmıştır. En kalıcı yerleşim MS 3 ve 7. yüzyıllar arasında, Geç Roma Dönemi'nde gerçekleşmiştir. MS 639 yılında İslam ordularının bölgeyi fethine kadar kale, aktif bir şekilde kullanılmıştır. 124 metre yüksekliğinde bir tepe üzerinde kurulu kale, 60 dönümlük bir araziye yayılmıştır. Askeri amaçlı kurulan garnizonun yakın bölgelerdeki Dara ve Amida gibi ana kentleri koruma misyonunda olduğu düşünülür. 1200 metre uzunluğunda sur duvarları ile çevrili kale içerisinde kilise, yeraltı kilisesi, Mithraeum kutsal alanı, kaya sunağı, güney ve kuzey kulesi, tonozlu su sarnıcı, su sarnıçları, konut alanı, Arsenal (silah deposu), yeraltı sığınağı ve geçit gibi yapılar yer almaktadır. Sunu çanakları ve mezarlar ise kale dışında kayalık tepenin eteklerinde yer almaktadır. Mimari anlamda böylesine önemli yapıların yer aldığı kalenin en büyük buluntu grubunu seramikler oluşturmaktadır. Bölgedeki Doğu Roma seramikleri ile ilgili özgün Türkçe kaynaklarının yetersizliği bu konunun seçilmesindeki temel amaçlardan bir tanesidir. Bu çalışmada değerlendirilen 82 örnek, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Zerzevan Kalesi seramikleri oldukça geniş bir dönem skalasına sahip olup zengin bir repertuvardan meydana gelmektedir. Dönem olarak Parth ve Geç Roma Dönemlerini temsil eden seramiklere ulaşılmıştır. Seramikler çoğunluk olarak Roma Dönemini temsil etmektedir.

Çalışmada 82 örnek, kil, astar, yapım teknikleri ve bezeme özellikleri değerlendirilmiş olup formlar kendi aralarında tiplere ayrılmış tasniflenmiş ve yapılan analoji çalışmaları ile gelişimleri izlenmiştir. Tezin ana konusu olan mutfak kapları geniş bir konuyu temsil etmektedir. Antik dünyada günlük yaşamın en fazla geçtiği alanlardan bir tanesi mutfaktır. Ateşin kontrol altına alınmasından sonra insanların beslenme alışkanları değişmiş bu durum beraberinde bir dizi değişikliği getirmiştir. Tarımın insan hayatına girmesi ile birlikte bu durum daha belirgin hale gelmiştir. Neolitik Dönemlerde bireyler, kuru veya sıvı gıdalarını yontukları taş kaplarda muhafaza ederken sonrasında kap yapımında kilin kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum mutfak kaplarının gelişimini beraberinde getirmiştir.

Mutfak kapları, kullanım alanlarına göre gruplara ayrılmaktadır. Yemeklerin pişirildiği ve muhafaza edildiği kaplar, kuru ve sıvı gıdaların depolandığı kaplar, günlük hayatta tüketilen sıvıların depolandığı dökme kapları ve içecek kapları, sofrada kullanılan yemeklerin veya sosların bırakıldığı kaplar ve söz konusu tüm kapların içindeki gıdayı korumak, ısı dengesini sağlamak gibi nedenlerle yapılmış kapaklar, antik dönem Roma mutfağında yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Zerzevan Kalesi mutfak kapları Parth Dönemi, Geç Roma Mutfak Kapları, Brittle Ware, Kuzey Suriye Amphoraları, Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleri başlığı adı altında toplanmıştır.

Zerzevan Kalesi'nde Parth Dönemi seramikleri Roma Dönemine oranla azınlıktadır. Bölgedeki Parth seramikleri ile ilgili kaynaklar oldukça sınırlıdır. Zerzevan Kalesinde bulunan sekiz Parth örneğinin dördü değerlendirilmiştir. Söz konusu dört örnek Tip 1 (**Kat.No.1, Kat.No.3**), Tip 2 (**Kat.No.2**), Tip 3 (**Kat.No.4**) şeklindedir. Parth örneklerinin tamamı pişirme kabı formundadır (Çömlek). Örnekler MÖ 3 ile MS 3 (**Kat.No.1, Kat.No.2** ve **Kat.No.3**) ile MÖ 2 ve 1. yüzyıl (**Kat.No.4**) aralığına tarihlenmektedirler. En belirgin özellikleri açık olmaları ve rozet bezeme tekniği ile süslenmeleridir (**Kat.No.1, Kat.No.2** ve **Kat.No.3**) Çoğunlukla dışa eğik ve kalınlaştırılmış ağızlı örneklerdir. Benzer örneklerinin farklı bölgelerde görülmüş olması örneklerin ithal olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Parth seramiklerinin varlığı kaledeki Parth etkinliklerine önemli bir kanıt oluşturmaktadır. Ayrıca Zerzevan Kalesi kazılarında en erken döneme tarihlendirilen bulgular Parth örnekleridir.

Geç Roma Mutfak Kapları başlığı altında incelenen ilk grup pişirme kaplarından güveçlerdir. Sığ bir gövde yapısına sahip olması güveçleri çömleklerden ayrılmaktadır. Zerzevan Kalesi kazılarında bulunan 24 güveç örneğinden sekizi değerlendirilmiş olup üç örnek Brittle Ware (gevrek mallar) başlığı adı altında değerlendirilmiştir. Geriye kalan beş örnek Tip 1 (**Kat.No.5, Kat.No.6**), Tip 2 (**Kat.No.7**), Tip 3 (**Kat.No.8**), Tip 4 (**Kat.No.9**) olmak üzere dört farklı tipe ayrılmıştır. Güveçler dönem olarak MS 4 ve 7. yüzyıllar arasında tarihlenmektedir. Bir örneğin benzerine rastlanmamış olup bu örneğin yerel veya bölgesel etkili olabileceği düşünülmektedir. En belirgin özellikleri dışa çekik ağızları, kısa boyunları ve kulpların üzerindeki parmak çıkıntılarıdır. Zerzevan Kalesi güveçlerinin iç ve dış yüzeylerinde görülen yanık izleri günlük hayatta güveç yoğun kullanılan formlardan bir tanesi olduğunu göstermektedir.

İkinci grubu temsil eden çömlekler oldukça geniş bir repertuvara sahiptir. Yüksek yapıları, küresel ve derin gövdeleri ile güveçlerden ayrılmaktadır. Zerzevan Kalesi kazılarında bulunan 55 çömlek örneğinden 25'i değerlendirilmeye alınmış olup beş örnek Brittle Ware (Gevrek Mallar), üç örnekte Parth Seramiği başlığı altında değerlendirilmiştir. Geriye kalan 17 örnek Tip 1 (**Kat.No.10, Kat.No.11, Kat.No.12**), Tip 2 (**Kat.No.13**), Tip 3 (**Kat.No.14**), Tip 4 (**Kat.No.15**), Tip 5 (**Kat.No.16**), Tip 6 (**Kat.No.17**), Tip 7 (**Kat.No.18, Kat.No.19, Kat.No.20**), Tip 8 (**Kat.No.21**), Tip 9 (**Kat.No.22**), Tip 10 (**Kat.No.23**), Tip 11 (**Kat.No.24**) olmak üzere on bir farklı tipe ayrılmıştır. Çömlekler MS 4 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Herhangi bir benzerine rastlanmamış örneklerin yerel veya bölgesel olduğu düşünülmektedir. Farklı kenar özelliklerine sahip örneklerde farklı tekniklerde bezemenin uygulandığı görülmektedir. Zerzevan Kalesi çömleklerinin iç ve dış yüzeylerinde görülen yanık izleri günlük hayatta güveç yoğun kullanılan formlardan bir tanesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca çömlek formu seramikler içinde en yoğun ikinci buluntu grubunu oluşturmaktadır.

Zerzevan Kalesi kazılarında bir tava (**Kat.No.25**) ve lekane (**Kat.No.26**) örneği de ele geçmiştir. Tek örnekle temsil edilen bu formların bir benzerine rastlanmamıştır. Yerel veya bölgesel etkili üretimler olabileceği düşünülmektedir.

Form olarak geniş bir repertuvara sahip olan bir diğer grup da sıvı dökme ve servis kaplarıdır. Suyun içinde muhafaza edildiği testiler ve su tüketimi için kullanılan maşrapa, kadeh ve mataralar grubun en temel formlarındandır. Zerzevan Kalesi Kazılarında 25 adet testi, iki adet maşrapa, bir adet kadeh ve bir adet matara örneği ele geçmiştir. 1 testi örneği Brittle Ware grubu başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu grubu sofrta kapları olarak değerlendirmek mümkündür, Günlük hayatta en fazla kullanılan gruplardan bir tanesidir. Altı adet testi Tip 1 (**Kat.No.27**), Tip 2 (**Kat.No.28, Kat.No.29**) Tip 3 (**Kat.No.30**), Tip 4 (**Kat.No.31**), Tip 5 (**Kat.No.32**) olmak üzere beş farklı tipe ayrılmıştır. Dönem olarak MS 3 ve 7. Yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Herhangi bir benzerine rastlanmamış örneklerin yerel veya bölgesel olduğu düşünülmektedir. En belirgin özellikleri yonca ağızlı, basit dik ağızlı ve tek kulp olmalarıdır. Çift kulp örnekler de mevcuttur. İçecek kapları iki adet maşrapa, bir adet kadeh ve bir adet matara örneği değerlendirilmeye alınmıştır. Dört farklı tipte testi görülmektedir. Dört adet içecek kabı Tip 1 (**Kat.No.33**), Tip 2 (**Kat.No.34**), Tip 3 (**Kat.No.35**), Tip 4 (**Kat.No.36**) olmak üzere dört farklı tipe ayrılmıştır. Dönem olarak MS 4 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Herhangi bir benzerine rastlanmamış örneklerin yerel veya bölgesel olduğu düşünülmektedir.

Depolama kapları Geç Roma Dönemi mutfak kapları arasında bir diğer önemli grubu oluşturmaktadır. Zerzevan kalesi seramikleri içinde en yoğun ikinci buluntu grubunu oluşturan amphoralar ticari amaçları dışında mutfaklarda depolama amaçlıda kullanılmıştır. Zerzevan Kalesi kazılarında ele geçen 80 amphora örneğinden on biri değerlendirilmeye alınmıştır. Üç örnek de Kuzey Suriye Amphoraları başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu örnekler, Tip 1 (**Kat.No.37**), Tip 2 (**Kat.No.38**), Tip 3 (**Kat.No.39**), Tip 4 (**Kat.No.40**), Tip 5 (**Kat.No.41**), Tip 6 (**Kat.No.43**), Tip 7 (**Kat.No.44**) olmak üzere 7 farklı tipe ayrılmıştır. **Kat.No.42** bir kaideden meydana geldiği için herhangi bir tipe ayrılmamıştır. Ayrıca **Kat.No.45** form olarak amphora olmayıp depolama amaçlı kullanılmıştır. Dönem olarak MS 3. yüzyıl ortaları ile MS 7. yüzyıllara tarihlenmektedirler. Herhangi bir benzerine rastlanmamış örneklerin yerel veya bölgesel olduğu düşünülmektedir. Farklı kenar özelliklerine sahip örneklerde farklı tekniklerde bezemenin uygulandığı görülmektedir. En yoğun birinci seramik grubunu oluşturan bu amphoralar Geç Roma Dönemi'nde Zerzevan Kalesi'nde depolama amaçlı aktif bir şekilde kullanılmıştır.

Zerzevan Kalesi kazılarında yoğun bir şekilde temsil edilen diğer bir grup sosluk/kase/kapak grubudur. Kullanım alanı net olarak ifade edilemeyen masa grubu (tableware) seramik grubuna dâhil olan bu grubun çok amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Derin olamayan sığ yapısı sosluk kullanımı için oldukça uygundur. Herhangi bir arkeometrik analiz yapılmadığı için muhtemel sos kalıntıları ile ilgili bir bilgi verilememektedir. Ayrıca kase ve kapak kullanımı içinde uygun bir forma sahiptir. Özellikle ağız çapları bazı amphoralar ile uyumludur. Kazılarda bulunan 19 örneğin 11'i değerlendirilmeye ayrılmıştır. Bunlar kendi aralarında Tip 1 (**Kat.No.46, Kat.No.47, Kat.No.48, Kat.No.49, Kat.No.50**), Tip 2 (**Kat.No.51, Kat.No.52**), Tip 3 (**Kat.No.53**), Tip 4 (**Kat.No.54, Kat.No.55**), Tip 5 (**Kat.No.56**) olmak üzere beş tipe ayrılmıştır. Dönem olarak MS 4 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Değerlendirilmeye alınan tüm örneklerin benzeri bulunmuştur. Kuzey Suriye'deki bir çok yerleşimde benzer formlara rastlanmıştır. Zerzevan Kalesi'ndeki bu grubun en belirgin özelliği çentik (kertik) bezemeli ağız yapılarıdır. Sosluklar dışında yine masa da kullanıldığı düşünülen ve tek örnekle temsil edilen MS 4 v 8. yüzyıllar arasına tarihlenen **Kat.No.57** testiciğin de sosluk amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Masa grubu seramiklerinden bir tanesi olan tabaklar diğer formlara oranla daha az temsil edilmektedir. Zerzevan Kalesi kazında bulunan 13 örnekten iki tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Bir örnek Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleri başlığı altında alınmıştır. **Kat.No.58** tabak bilinen sığ tabaklardan farklı olarak oldukça derin bir yapıya

sahiptir. Bu durum meyve tabağı olarak kullanılmış olabileceğini gösterir. 24 cm'lik ağız çapı da bu ideayı kanıtlar niteliktedir. Herhangi bir benzerine rastlanmamış örneğin yerel veya bölgesel olduğu düşünülmektedir.

Zerzevan Kalesi kazılarında yoğun buluntu grubunu oluşturan diğer bir form kapaklardır. Kapaklar üzerine oturduğu formla bütünleştiği için kullanım alanları da bu forma göre değişmektedir. Zerzevan Kalesi'ndeki kapakların iki şekilde kullanımı mevcuttur. İlk olarak ağız çapları diğerlerine oranla daha büyük ve cidar kalınlıkları oldukça fazla olan kapaklar pithos ve dolium gibi depolama kaplarını kapatmak için kullanılmıştır. Ağız çapları daha küçük ve cidar kalınlıkları daha ince kapaklar pişirme kapları için kullanılmıştır. Zerzevan Kalesi kazılarında 58 kapak örneği ele geçmiş olup on örnek değerlendirilmeye alınmıştır. Dört çömlek kapağı kendi aralarında Tip 1 (**Kat.No.59**), Tip 2 (**Kat.No.60**), Tip 3 (**Kat.No.61**), Tip 4 (**Kat.No.65**), olmak üzere dört tipe ayrılmıştır. Çömlek kapaklarının da tamamı Geç Roma Dönemi'ne MS 4 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. En belirgin özellikleri pişirme sonrası iç ve dış yüzeylerinde meydana gelen yanık izleridir. Beş pithos kapağı kendi aralarında Tip 1 (**Kat.No.62, Kat.No.63, Kat.No.64**), Tip 2 (**Kat.No.67**), Tip 3 (**Kat.No.68**) olmak üzere üç farklı tipi ayrılmıştır. Pithos kapaklarının tamamı Geç Roma Dönemi'ne MS 4 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. En belirgin özellikleri büyük ağız çapları, çentikli (kertik) ağız yapılarıdır. Ayrıca herhangi bir profil detayına sahip olmayan **Kat.No.66** yıldız bezemeli kapak tutamağı Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir.

Zerzevan Kalesi'nde temsil edilen bir diğer grup Brittle Ware (Gevrek mallar) grubudur. Geniş bir üretim alanı olan bu grup MS 1. Yüzyıldan MS 10. yüzyıla kadar kullanılmıştır. İlk olarak Suriye'de bulunduğu için Suriye kökenli bir grup olabileceği ifade edilmektedir. Zerzevan Kalesi kazılarında 20 adet Brittle Ware (Gevrek mallar) grubuna ait örnek ele geçmiştir. Brittle Ware çömlekler Tip 1 (**Kat.No.69**), Tip 2 (**Kat.No.70, Kat.No.71**), Tip 3 (**Kat.No.72**), Tip 4 (**Kat.No.73**), Tip 5 (**Kat.No.74**), Tip 6 olmak üzere altı tipe ayrılmışlardır. Çömleklerin en belirgin özelliği kırılğan yapıları ve fırınlamalarının oldukça iyi olmasıdır. Çömlekler dışında üç örnekle temsil edilen üçgen tutamaklı güveçler (**Kat.No.75, Kat.No.76, Kat.No.77**) bir diğer Brittle Ware (Gevrek mallar) formunu oluşturmaktadır. Agnes Vokar bu formun MS 7-9. yüzyıllar arasında kullanıldığını ifade etmiştir. Pişirme kabı dışında bir adet Brittle Ware (Gevrek mallar) testiye **Kat.No.78** de rastlanmıştır. Bu örnek de MS 6-7. yüzyıllara tarihlenmiştir. Brittle Ware (Gevrek mallar) grubuna ait örneklerin varlığı bölgedeki ticari etkinliklere dikkat çekmektedir.

Kuzey Mezopotamya sınırında önemli bir Doğu Roma askeri garnizonu olan Zerzevan Kalesi'nde Geç Roma Dönemi'ne tarihli kuzey Suriye malları görülmektedir. Yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Kuzey Suriye Amphoraları I grubu iki bölge arasındaki etkileşimi kanıtlar niteliktedir. Genel olarak MS 4 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlendirilen bu grup A-B-C- olarak adlandırılan üç temel tipe tasniflenmektedir. Zerzevan Kalesi kazılarında bulunan dışa çekik ağızlı, düz dar boğazlı, boyundan omuza hafif geçişli çift dikey kulplu **Kat.No.79** Kuzey Suriye Amphoraları A tipine uygunken, kalınlaştırılmış kapağın oturması için yivli bırakılan ağız kısımlı, silindirik boyunlu, boyundan iki dikey kulplu **Kat.No.80** ve **Kat.No.81** C tipine uygun görülmektedir. Benzer örneklerinin Dara ve Zeugma kazılarında da çıkması Kuzey Mezopotamya'daki Geç Roma yerleşimleri arasındaki iletişimi göstermektedir. Bu durum bölgeler arası ticari faaliyetlere dikkat çekmektedir.

Bu tez çalışmasının literatüre katkıları şu şekildedir; Zerzevan Kalesi 2014-2020 yılları arasında kazısı yapılan tüm yapılar listelenmiştir (**Tablo 4.1**). Listenen yapıların seramik buluntu durumları listelenerek grafik oluşturulmuştur (**Grafik 4.1**). Mithraeum Kutsal Alanı, Sığınak Yapısı ve Konut Alanı en yoğun seramik bulgunun elde edildiği alanlar olup elde edilen veriler alandaki günlük yaşam kültürü ile ilgili büyük bir bilgi akışı sağlamaktadır (**Grafik 4.2, Gfarfik 4.3, Grafik 4.4**) Alanlarda elde edilen veriler incelendiğinde başta amphora olmak üzere depolama kapları, çömlek ve güveç gibi pişirme kapları, kapaklar, sıvı dökme kapları ve servis kapları yoğun bir şekilde temsil edilmektedir. 2016 ve 2019 yılları en çok seramik verinin elde edildiği yıllardır (**Grafik 4.5**). Seramikler yoğunlukla günlük kullanıma yönelik olup ilevsel olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Çalışma Zerzevan Kalesi'nin Parth Dönemi ilgili önemli bir kanıt sunmakla beraber Roma'nın Suriye başta olmak üzere Mezopotamya etkileşimini açıkça göstermektedir. Parth ve Roma dışında yerel veya bölgesel olabileceği düşünülen verilerin varlığı Zerzevan Kalesi'ndeki yerel üretime ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Abadie-Reynal, C., Martz, A. S., Cador, A. (2007). BYZAS 7-Çanak. Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Böhlendorf-Arslan, B., Uysal, A.O. vd. *Late Roman And Byzantine Pottery in Zeugma: Groups Of The Beginning Of The 5th Century (s.181-94)*. İstanbul: Ege Yayınları.

Abadie-Reynal, C. – Martz, A.S. (2010). LRCW3, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Menchelli, S. vd. *La Céramique Commune De Zeugma Et Les Problèmes De Provenance (Ve-Viie S.) (S. 839-845)*. Oxford: Bar International Series 2185 (1).

Ahunbay, M. (1990). Dara-Anastasiopolis. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. S.12. 391-397.

Akkumaz, B. (2016) *Eski Yunan ve Roma Kaplar-İşlevleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Akrivopoulou,S., Slampeas, S. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Poulou-Papadimitriou, N., Nodarou, E., Kilikoglou, V., *Late Roman Coarse Ware from a rescue excavation in Thessaloniki (s. 287-295)*. Oxford: BAR International Series, 2616 (1).

Akşit, O. (1985). *Roma İmparatorluk Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aktaş, R., Sezgin, E., Çilingiroğlu, Ç. (2019). İzmir-Karaburun Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Roma Dönemi Seramikleri. *Olba*. S.27. s. 369-411.

Algaze, G., Hammer, E., & Parker, B. (2012). The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project. Final report of the Cizre Dam and Cizre-Silopi Plain survey areas. *Anatolica*. S.38. 1-115.

Alpözen, T.O. (1975). Bodrum Müzesi Ticari Amphoraları. *Türk Arkeoloji Dergisi*. S.22-2. 5-32.

Amari, S. (2014). Akrivopoulou,S., Slampeas, S. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Poulou-Papadimitriou, N., Nodarou, E., Kilikoglou, V. *Observations on the late Roman coarse wares production from the factory of Acium in Sicily (Italy) (s. 225-234)*. C.1. Oxford: BAR International Series, 2616 (1).

Amodio, M. (2007). La Classe Di Ceramica Da Cucina Brittle Ware Rinvenuta A Tell Barri (Siria). *Topoi. Orient-Occident*. S.8(1). 231-248.

Amyx, D. A. (1958). The Attic Stelai: Part III. Vases and Other Containers. *Hesperia* S.27. 163-254.

Anderson-Stojanovic, V.R. (1992). *Stobi: The Hellenistic and Roman Pottery*. New Jersey: Princeton University Press.

Antonelli, S., Menozzi, O., Poulou-Papadimitiou, N., Nodarou, E., Kilikoglou, V. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Poulou-Papadimitiou, N., Nodarou, E., vd. *Late Roman coarse ware and amphorae from Cyrenaica (Libya): the case of Lamluda (s. 885-896)*. Oxford: BAR International Series 2616(1).

Arcasoy, A. (1983). *Seramik Teknolojisi*. C.2 . İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

Arslan, M. (2017). Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem :The Persians Power and Glory in Anatolia,. İren, K., Karaöz, Ç. ve Kasar, Ö. *The Asia Minor Campaign Of Alexander And The Battle Of Issus (İskender'in Küçük Asya Seferi Ve İssos Muharebesi) (s.136-159)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arslan, M. (2009). İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler, Eskiçağ Tarihi Dizisi. İstanbul: Odin Yayıncılık.

Allen, C., Byfield T. Crofut. B. V.b. (2004). *By This Sign : A. D. 250 to 350: From the Decian Persecution to the Constantine Era*. Kanada: Christian History Project.

Arnaud, P. (1998). Les guerres parthiques de Gabinius et de Crassus et la politique occidentale des Parthes Arsacides entre 70 et 53 av. J.-C. *Electrum*. S.2. 13-34.

Aydemir, A. (1995). Phokaia Erken Roma Dönemi Pişirme Kapları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Babnis, T. (2017). Augustan Poets On The Roman-Parthian Treaty Of 20 Bc. *Classica Cracoviensia*. S.20. 5-44.

Bakırcı, B. (1997). Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirlere Yeni Bir Örnek: Samsat. Türk Coğrafya Dergisi. S.32. 365-391.

Bartl, K., Schneider, G., Böhme, S. (1995). Notes on 'Brittle Wares' in North-Eastern Syria. *Levant*. S.27(1). 165-177.

Bathurst. C. (1779). *An Universal History: From the Earliest Accounts to the Present Time*. Princeton Üniversitesi. C.9. Erişim Bilgisi

https://books.google.com.tr/books?id=Yr8AAAAYAAJ&pg=PA184&dq=pacorus+killed&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwig3oyhnc_oAhVEw4sKHXj_Bd0Q6AEIJzAA#v=onepage&q=pacorus%20killed&f=false [Erişim Tarihi: 4 Nisan 2020].

- Balcer, J.M. (1976). Parthian and Sasanian Coins and Burials. *Iran*. S.16. 86-92.
- Bass, G. F., Van Doorninck, F. H. (1971). A Fourth-Century Shipwreck at Yassi Ada. *American Journal of Archaeology*. S. 75(1), 27-37.
- Bass, G.F. (1982). Yassı Ada Vol. I. A Seventh-Century Byzantine Shipwreck, Bass, G.F., Van-Doorninck, F.H. *The Pottery* (s. 155-188). Texas :Texas A&M University Press.
- Bentley, J., Ziegler H. ve Salter H.S. (2015). *Traditions & Encounters: A Brief Global History Volume 1*. New York: McGraw-Hill Education.
- Benz, M., Deckers, K. Vd. (2015). Prelude to village life, Environmental data and building traditions of the Epipalaeolithic settlement at Körtik Tepe, Southeastern Turkey. *Paléorient*. S.41.2. 9-30.
- Beysanoğlu, Ş. (1995). Diyarbakır Tarihine Kısa Bir Bakış. *Kültür ve Sanat*. S. 28. 5-9.
- Beysanoğlu, Ş. (1999). *Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi*. Diyarbakır Müze Şehir. 38-80.
- Bickerman, E.J. (1983). The Cambridge History of Iran Volume 3(1), The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, Yarshater, E. The Seleucid Period (s. 3-20). Londra/New York: Cambridge University Press.
- Bien, S. (2005). LRCW1, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry , Esparraguera, J.M.G.I., Buxeda, J. vd. *Des niveaux du VIIe siècle sous le Music-Hall de l'Alcazar à Marseille* (s. 285-299). Oxford: BAR International Series 1340.
- Bien, S. (2007). LRCW2, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry, Bonifay, M., Trégliat, J.C. *La Vaisselle Et Les Amphores En Usage A Marseille Au VIIe E S. Et Au Debut Du VIIIe E Siecle: Premiere Ebauche De Typologie Evolutive* (s. 263-274). Oxford: BAR International Series 1662 (1).
- Bomin L.E.(2016). Les thermes byzantins de Taposiris Magna. La céramique d'un dépotoir de la fin du VIe et du début du VIIe s. apr. J.-C. *BCE*. S.26. 39-72.
- Bowersock, G. W. (1994). *Roman Arabia*. Londra: Harvard University Press.
- Brosius, M.(2006). *The Persians*. Londra/New York: Routledge.
- Can, B. ve Erdoğan, N. (2015). Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı. Kasapoğlu, H. ve Yılmaz, M.A. *Dara, Bizans-Sasani Sınırında Bir Garnizon Kenti ve Kazıları* (s. 347-371). İstanbul: Bilgin ve Kültür Yayınları.
- Carredano, F. A., Vargas, E. G., Acuña, D. G. (2007). LRCW2, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry,

Bonifay, M., Trégli, J.C. *Ánforas Tardoantiguas En Hispalis (Sevilla, España) Y El Comercio Mediterráneo (s. 133-146)*. C.1. Oxford: Bar International Series 1662(1).

Cathma, G. (1991). A Cerâmica Medieval Do Mediterrâneo Occidental (Lisbonne, 16-22 Novembre 1987). *Importations De Céramiques Communes Méditerranéennes Dans Le Midi De La Gaule (Ve-Vue s.) (s. 27-48.)* Campo archeologico de Mertola: Mertola.

Charlesworth, M.P. (2016). *Trade-Routes and Commerce of the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cirelli, E. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Poulou-Papadimitiou , N., Nodarou, E., vd. Typology and Diffusion of Amphorae in Ravenna and Classe Between the 5th and the 8th Centuries AD. (s. 541-52).Oxford: BAR International Series 2616 (I).

Cirelli, E., Cannavici, A. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Poulou-Papadimitiou , N., Nodarou, E., vd. A 6th Century Dump From Classe (Ravenna) (s. 963-974). Oxford: BAR International Series 2616 (I).

Cooper, E. (2010). *Ten Thousand Years Of Pottery*. Pennsylvania: University of Press Pennsylvania.

Coşkun, A. (2015a). Zerzevan Kalesi 2014 Yılı Kazı Çalışmaları: İlk Sezon. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. S.37. C.1. 101-128.

Coşkun, A. (2015b). Çınar Tarihi. Medeniyetin Kavşağında Bir İlçe Çınar. Haspolat, Y.K. *Zerzevan Kalesi Kazıları (s. 92-98)*. Ankara: MRK Matbaası.

Coşkun, A. (2016a). Zerzevan Kalesi 2015 Yılı Kazı Çalışmaları: 2. Sezon. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. S.38. C.1. 125-150.

Coşkun, A. (2016b). Zerzevan Kalesi Roma Sınır Garnizonu. *Aktüel Arkeoloji*. Mayıs/Haziran. 6-9.

Coşkun, A. (2016c). Roma Askeri Yerleşimi Zerzevan Kalesi'nde Yeni Kazılar. *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*. C.1. 47-59.

Coşkun, A. (2017a). Zerzevan Castle in The Light of Recent Archeological Researches. *Anatolia*. S.43. 91-110.

Coşkun, A. (2017b). Zerzevan Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları: 3. Sezon. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. S. 39, C.2. 405-422.

Coşkun, A. (2018). Zerzevan Kalesi 2017 Yılı Kazı Çalışmaları: İlk Sezon. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. S.40. C.1. 101-128.

Coşkun, A. (2019a). *Zerzevan Kalesi “Zerzevan Castle” Roma’nın Sınır Garnizonu, “Roman Border Garisson*. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları.

Coşkun, A. (2019b). Diyarbakır'da 3 bin yıllık "Asur mührü" bulundu. Erişim Bilgisi:

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/diyarbakirda-3-bin-yillik-asur-muhru-bulundu-436824.html> [Erişim Tarihi: 4 Nisan 2020].

Crévier, J.B.L. (1755). *The History of the Roman Emperors*. (Çeviri: John Mills). Erişim Bilgisi:

<https://books.google.com.tr/books?id=P12oTpFCjaQC&pg=PA172&lpg=PA172&dq=Corbulo+tigranocerta&source=bl&ots=qmZkcr558F&sig=ACfU3U2cfnc9Er5Kr7bjZK3bkwyUD2Tqg&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjctaaj69noAhWPknIEHfzHC6M4ChDoATAAegQIBRAQ#v=onepage&q=Corbulo%20tigranocerta&f=false> [Erişim Tarihi: 8 Nisan 2020].

Cumont, F. (1956). *The Oriental Religions in Roman Paganism*. New York: Dover Publications.

Çapan, F. (2016). Bizans İmparatoru I. Justinianos’un (527-565) Evrensel İmparatorluk Çabaları ve Sonuçları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S.33. 212-222.

Çambel, H., Braiwood, R.J. ve Özdoğan, M. (1983.) Çayönü Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları. *II. Kazı Sonuçları Toplantısı*. 9-24.

Çembel, H., Braiwood, R.J.(1980). Çayönü Tepesi Ve Hilar Mağaraları 1979 Çalışmaları. *I. Kazı Sonuçları Toplantısı*. 121-125.

Çeçen, H. (2007). Anadolu’daki Arami Krallıkları ve Arami Kültürü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı: İstanbul.

Çevik, A. (2002). XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi. Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi: İstanbul.

Daszkiewicz, M., Krogulska, M., Bobryk, E. (2000). Composition and Technology of Roman Brittle Ware Pottery From A Kiln Site in Palmyra (Syria). *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*. S.36. 537-48.

Debevoise, N. C. (1938). *A Political History of Parthia*. Chicago: University of Chicago Press.

Degeest, R. (2000). *The Common Wares of Sagalassos. Typology and Chronology*. Brepols: Turnhout.

Deichmann, F.W. ve Peschlow, U. (1977). *Zwei spätantike Ruinenstätten in Nordmesopotamien, Bayerische Akademie der Wissenschaften*. Münih: Verlag Der Bayerischen Akademie Der Wissenschaften.

Delemen, İ., Çokay, S. (2009) *Yunan ve Roma Kap Formları Sözlüğü*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Demircioğlu, H. (1998). *Roma Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demir, M. (2019). Marcus Antonius'un Parthia Savaşı'nın (MÖ 40-33) Sebepleri Ve Sonuçları Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *TÜBA-AR*. S.24. 149-169.

Demir, M. (2018) Carrhae Savaşı'nın (MÖ 53) Sebepleri Ve Sonuçları Üzerine Bazı Yeni Değerlendirmeler, Some Reconsideration On The Reasons For And Results Of The Battle Of Carrhae (53 B.C.). *Cedrus*. S.4. 233-248.

Demir, M. (2014). M.Ö. VI.-IV. Yüzyıllar Arasında Pers-Armenia İlişkileri ve Armenia Orontid Hanedanlığı. *Yeni Türkiye*. S.60. 1-10.

Dewing, H. B. (1914). *Procopius, History of the Wars, Volume I*. Cambridge: MA: Harvard University Press.

Diakov, V. ve Kovalev, S. (2014). *İlkçağ Tarihi*, (Çev. Özdemir İnce). C. 1. İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.

Dignas, B. ve Winter, E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*. New York: Ca Doru, A. ve Ay E. (2015). Çınar Tarihi. Medeniyetin Kavşağında Bir İlçe

Çınar. Haspolat, Y.K. Çınar Tarihi (s. 12-26). Ankara: MRK Matbaası.

Dodgeon, M.H. ve Lieu, S. N.C. (1991). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (AD 226-363) Part I*. Londra/New York: Routledge Cambridge University Press.

Domžalski, K. (2011). Late Roman Pottery from Pompeiopolis. *Pompeiopolis*. S.1. s. 2006-2010.

Dressel, H. (1899). *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Vol XV. Paris 2. Berlin.

DuBois, M. (2015). *Legio*. California: Lulu.com.

Dura-Europos Potter Drawings

Erişim Bilgisi <http://users.stlcc.edu/mfuller/DuraPotteryDrawings.html>

[Erişim Tarihi: 12.03.2021].

Dyson, S.L. (1968). *Excavations at Dura-Europos, Final Report IV, 1, 3, The Commonware Pottery, the Brittle Ware*. New Haven: Dura-Europos Publications.

Edwell, P. (2013). The Euphrates as a Boundary between Rome and Parthia in the Late Republic and Early Empire. *Antichthon*. S.47. 191-206.

Ekinci, A. (2019). Harran ve Çevresi. Ekinci, A. *Antik Dönemde Edessa'nın Kültürel Arka Planı ve Bar Daysan (435-447)*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.

Elton, H. (1996). *Frontiers of the Roman Empire*. Londra: B.T. Batsford LTD. Erişim Bilgisi https://books.google.com.tr/books?id=IHYy0O6TThgC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [Erişim Tarihi: 5 Nisan 2018].

Empereur, J.Y. (Ed.) (2018). The Hellenistic Harbour Of Amathus underwater Excavations, 1984-1986 Volume 2. Artefacts Found During Excavation. *The Late Roman Amphorae Found In Amathus Harbour (s. 181-191)*. Atina: École française d'Athènes.

Ergin, G. (2013). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş Ve Düzen*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ergin, Y. G. (2009). Anadolu'da Roma Hâkimiyeti: İsyanlar, Tepkiler Ve Huzursuzluklar. Asia Eyaleti'nin Kuruluşu'ndan (MÖ 129) Justinianus Döneminin Sonuna Kadar (MS 565). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Erzen, A., Bilgiç, E., Boysal, Y., ve Öğün, B. (1960). 1959 Van-Toprakkale sondajları ve bölgedeki çalışmalar. *Türk Arkeoloji Dergisi*. S.10(2). 5-22.

Ferguson, R. J. (2005). Rome And Parthia: Power Politics And Diplomacy Across Cultural Frontiers. Bond University Research Repository. Erişim Bilgisi

https://pure.bond.edu.au/ws/portalfiles/portal/27882809/Rome_and_Parthia.pdf [Erişim Tarihi: 4 Nisan 2020].

Fırat, M. (2012). Phokaia Roma Dönemi Mutfak Kapları: Güveç Formu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S.27. 153-166.

Fırat, M. (2011). Phokaia Geç Roma Dönemi mutfak kapları. Ege Üniversitesi.Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı: İzmir.

Fisher, W. B. (2003). *The Cambridge History of Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.

Freeman, C. (2003). *Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları (Çev. Angı, S.K.)*. Ankara: Dost.

French, D. (1998). Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor. *The Persian Royal Road. Iran*. S.36. 15-43.

Gerber, Y. (2010). Roman pottery in the Near East: Local production and regional trade. Proceedings of the round table held in Berlin, Fisher-Genz, B., Gerber, Y. vd. *Comparing pottery traditions from south Transjordan and from middle and north Transjordan during the Nabataean/Roman periods (1st to 5th centuries AD) (s. 19-20)*. Archaeopress.

Genç, Ö. (2016). II. Tigranes Döneminde Roma-Armenia İlişkileri Rome-Armenia Relations During The Reign Of Tigranes II. *International Journal Of Social Science*. S. 45. 247-256.

Ghadim, F. İ. (2017). Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde, Aliye Öztan'a Armağan. Özkan, S., Hüryılmaz, H. ve Türker, A. *Urartu Savaş Aletleri Üzerindeki Betimleme Sanatına Dair Yeni Gözlemler (s. 129-136)*. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

Gibbon, E (1987). Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi. (Çev. Baltacıgil, A.) C.1. İstanbul: B/F/S Yayınları.

Grayson, A.K (1991). *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114 -859 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods/ Vol 2*. Toronto: University of Toronto Press.

Graf, D. F. (1994). The Persian royal road system. *Achaemenid History*, S.8. 167-189.

Gregoratti, L. (2017). Corbulo Versus Vologases: A Game Of Chess For Armenia. *Electrum*. S.24. 107–121.

Grey, A., ve Joyner, L., Photos-Jones, E., Jones, R. (2016). Sweet Waste: Medieval sugar production in the Mediterranean viewed from the 2002 excavations at Tawahin es-Sukkar, Safi, Jordan, Jones, R. *The Ceramics from Tawahin es-Sukkar and Khirbet Shaykh? Isa. (s. 119-163)*. Glasgow: Pottingair Press Glasgow.

Guyer, H.S. (1968). *Reise durch Mesopotamien*. Zürich: Juris.

Gülsefa, G. (2015). 2006-2013 Myndos Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Ve Amphora Mühür Buluntuları. Yayınlanmayan Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı: Bursa.

Haerinck, E. (1983). La Céramique En Iran Pendant La Période Parthe (Ca. 250 Av. J. C. À Ca. 225 Après J. C.). Typologie, Chronologie Et Distribution (Iranica Antiqua Supplément II). Ghent: Iranica Antiqua.

Haidar Vela, N., Pieri, D. (2013). Faciès Céramiques De La Syrie Du Nord Protobyzantine. *Topoi. Orient-Occident*. S.12(1). 111-147.

Hannestad, L. (ed) (1983). The Hellenistic Pottery From Failaka: With a Survey of Hellenistic Pottery in The Near East. Ikaros (s. 107-120). Aarhus: Jysk arkaeologisk selskab.

- Haspolat, K. (2013). Tarih - Kültür - İnanç Kenti Diyarbakır, Haspolat, Y.K ve Yılmaz, A. A. *Diyarbakır Mağaraları* (s. 352-386). İstanbul: Uzman Matbacılık ve Ciltleme.
- Hayes, J. W. (2001). Early Christian Pottery from Knossos: The 1978-1981 Finds from the Knossos Medical Faculty Site. *The Annual of the British School at Athens*. S.96. 431-454.
- Hayes, J. W. (1997). *Handbook of mediterranean roman pottery*. Londra: British Museum Press.
- Hayes, J.W. (1983).The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery. *BSA*. S.78. 97-169.
- Hayes, J.W. (1980). *A Supplement to Late Roman Pottery*. Londra: British School at Rome.
- Hayes, J. W. (1972). *Late Roman pottery*. Londra: British School at Rome.
- Hayes, J. W. (1968). Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fifth Preliminary Report, with A Contribution on A Seventh-Century Pottery Group. *Dumbarton Oaks Papers*. S.22. 195-216.
- Heath, S. (2011). Edge of Empires: Pagans, Jews And Christians at Roman Dura-Europos. Chi, J. Y., Heath, S. *Trading at the Edge: Pottery, Coins, and Household Objects at Dura-Europos* (s. 63-123).Princeton Univ. Press: New York.
- Henderson, B.W. (1969). *Five Roman Emperors: Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Traianus, A.D. 69-117*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heller, A. (2013). The Encyclopedia of Ancient History . Bagnall, R.S. *Phraates IV of Parthia* (s. 5305-5306). Malden, MA : Wiley-Blackwell.
- Heredotos (Ed.).(1973). *Herodot Tarihi*. Çeviren: Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Huntington, E. (1903) The Hitites Ruins of Hilar. Asia Minor. *Records of the Past II*. 131 - 140.
- Huysecom, E. ve Rasse, M., Lespez, L., Neumann, K., Fahmy, A., Ballouche, A., Soriano, A. (2009). The Emergence Of Pottery İn Africa During The 10th Millennium BC: New Evidence From Ounjougou (Mali). *Antiquity*. 1-13.
- Işıltan, F. (1998). Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış. GAP Bölgesi’nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu. Şanlıurfa: GAP Yayınları.
- Kaçar, T. (2006). I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 1st International Symposium Of Mardin History Papers. Özcoşar, İ., Güneş, H.H. *Mezopotamya’da Roma-Sasani Çatışmaları: Nusaybin’in Düşüşü* (s. 129-139). İstanbul.

Kaçar, T. (2008). Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar. *Türk Tarih Dergisi*. S.47. 1-22.

Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (Ed.). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ (Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdad-Basra-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van*. C.1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kapitaikin, Lev-Arie, (2018). Hippos-Sussita of the Decapolis The First Twelve Seasons of Excavations 2000 – 2011 Volume. Eisenberg, M. *Final Pottery Report of The 2010-2011 Excavation Seasons* (s. 88-210). Haifa: Millenium Ayalon LTD.

Karadoğan, S. ve Coşkun A. (2017a). Diyarbakır: Mekan, Toplum ve Ekonomi. Coşar, İ. vd. *Zerzevan Kalesi ve Çevresinde Jeomorfoloji Araştırmaları* (s. 2-15). İstanbul: Ensar.

Karadoğan, S. ve Coşkun, A. (2017). *Çevresel Koşulları ve Konumu Açısından Zerzevan Kalesi (Diyarbakır)* (s. 115-134). Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu (/)(Yayın No:3130994).

Karadoğan, S. (2017). Güneydoğu Anadolu’da Troglodit Barınak, Mesken Ve Yerleşmeler. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi 11-15 Eylül, 2017 – Tıran / Arnavutluk. 50-60.

Karadoğan, S. ve Coşkun A. (2018b). Kültürel Jeoloji Açısından Zerzevan Kalesi (Diyarbakır/Çınar). 71. *Türkiye Jeoloji Kurultayı*. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum, Yayın No:4305241). 489-490.

Karaketir, E. (2016a). Pers Kralı II. Kyros’un (Büyük Kyros) (M.Ö.559-530) Soyağacı, Ailesi ve İsmi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. C.2. S.3. 68-83.

Karaketir, E. (2016b). Çivi Yazılı Belgeler Ve Antik Kaynaklar Işığında Pers İmparatorluğu’nun Kuruluşu. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C.1. S.1. 133-156.

Karaketir, E. (2018). Persler Anadolu’da: Büyük Kyros’un Lidya Seferi ve Sonuçları. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. S.1. 1-27.

Kasapoğlu, H., Kılıç, E. (2019). Cevat Başaran’a 60. Yaş Armağanı Essays for Cevat Başaran’s 60th Birthday Occasion, Keleş, V. Kasapoğlu, H. vd. *Antik ve Modern Kaynaklar ile Güncel Arkeolojik Veriler Kapsamında Kuzey Mezopotamya’da Roma Dönemi* (s. 379-396). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

- Kaya, M. A.(2009). Anadolu’da Roma Egemenliği (İ.Ö. 205 – 25). *Doğu – Batı Dergisi*. S.49. 195-233.
- Kaya, M. A. (2004). Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İ.Ö. 92-İ.S. 4). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C.19. S.1. 73-86.
- Kaya, M.A. (2003). Anadolu'da Roma Garnizonları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C.18. S.2. 83-94.
- Kaya, M.A. (2000). *Anadolu’daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kaner, S. (2003). The Oldest Pottery in The World. *Current World Archeology*. S.1. 45-76.
- Keall, E.J., Keall, M.J. (1981). The Qal’eh-i Yazdigird Pottery: A Statistical Approach. *Iran*. S.19. 33-80.
- Keleş, V. (2009). Ancient History, Numismatics And Epigraphy İn The Mediterranean World Studies İn Memory Of Clemens E. Bosch And Sabahat Atlan And İn Honour Of Nezahat Baydur. Tekin. O. Parth Sikkelerinde Görülen Kültürel Özellikler (s. 185-193) İstanbul: Ege Yayınları.
- Kenchreai Archaeological Archive, Erişim Bilgisi
<http://kenchreai.org/kaa/ke/ke2218?more=true> [Erişim Tarihi: 01.04.2020].
- Kennedy, D.L., Freeman, P.W.M. (1995). Southern Hauran Survey 1993. *Levant*. S.27. s. 39-73.
- Keser, İ.H. (2019). Deli Halil Amphoraları Işığında Geç Antik Dönem Akdeniz Amphoraları. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı: Kocaeli.
- Kia, M. (2016). *The Persian Empire: A Historical Encyclopedia [2 volumes]: A Historical Encyclopedia*. Denever: ABC-CLIO.
- Kızıl, H. (2013b). Mitra’dan Mithras’ın Sırlarına Mitraizm’in Kuruluş Serüveni. *Ekev Akademi Dergisi*. S.55. 113-136.
- Kızıl, H.(2013b). Hint ve İran Mitolojilerine Göre Mitra. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. S.10. 26-41.
- Kohn, G. C. (1999). *Dictionary of Wars*, New York: Routledge.
- Konstantinidou, A. (2010). LRCW3, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Menchelli, S. vd. *Aspects of Everyday Life in a Monastic Settlement: Amphorae and Cooking Wares (4th–7th C.) from the Old Monastery of Baramus in the Wadi Natrun (Egypt): a First Glance (s. 951-961)*. Oxford: Bar International Series 2185 (1).

Konuk, S. (2014). Dicle Nehri Ekseninde Roma İmparatorluğu'nun İdari Teşkilatlanması ve Sasani Mücadelesi . *XVII. Türk Tarih Kongresi* (15-17 Eylül 2014). 533-544.

Korkut, T., Grosche, G. (2007). *Das Bouleuterion von Patara: Versammlungsgebäude des Lykischen Bundes*. Ege Yayınları: İstanbul.

Kovalev, V.D. (Ed.). (2008). *İlkçağ Tarihi-2 Roma*. Çeviren: İnce, Ö. İstanbul: Yordam Kitap.

Köroğlu, K. (2015). *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kuiper, K. (2010). *Ancient Rome: From Romulus and Remus To The Visigoth Invasion*. New York: The Rosen Publishing Group.

Kurt, M. (2015). Marcus Licinius Crassus (M.Ö. 112-53)'Un Suriye Valiliği Ve Bölgesel Güçler, *Selçuk Üniversitesi/Seljuk Universityedebiyat Fakültesi Dergisi/Journal Of Faculty Of Letters*. S.33. 151-170.

Kuhrt, A. (2009). *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. Oxford: Taylor and Francis Press.

Kütük, A. (2014). İmparator I. Justinianos'un İlk Yıllarında Bizans İmparatorluğu'nun Mezopotamya Sınırı (527-532). *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. S.18. 141-164.

Kütük, A. (2015). Bizans İmparatorluğu Zamanında Amida (Diyarbakır) IV.-VII. Yüzyıl. *History Studies*. S.7.2. 77-97.

Lane Fox, R. (1973). *Alexander the Great*, Londra: Allen Lane.

Lauffer, S. (2004). *Büyük İskender*. İzmir: İlya Yayın Evi.

Lecomte, O. (1987). Un problème d'interprétation: l'E. Babbar de Larsa aux époques hellénistiques et séleuco-parthe, approches archéologique, économique et culturelle in Larsa (10 campagne, 1983) et'Oueili (4 campagne, 1983). *Mémoire de l'institut mauritanien de la recherche scientifique*. S.73. 225-246.

Lenski, N. (2007). Two Sieges of Amida (AD 359 and 502-503) and the Experience of Combat in the Late Roman Near East. *British Archaeological Reports*. S.1717. 219-236.

- Lillington-Martin, C. (2013). *War And Warfare in Late Antiquity*. Sarantis, A., Christie, N. *Procopius On The Struggle For Dara In 530 and Rome In 537-38. Reconciling Texts and Landscapes* (s. 599-631). Leiden-Boston: Brill.
- Lamboglia, N. (1955) Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana (II-I secolo a. C.). *Rivista di Studi Liguri*. S. 21. 241- 270.
- McLynn, F. (2009). *Marcus Aurelius: A Life*. Philadelphia: Da Capo Press.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor I-II*. Princeton: Princeton University Press.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Mellaart, J. (1973). *The Archaeology of Ancient Turkey*. Oxford: OUP.
- Marcellinus, A. (1935) *Ammianus Marcellinus in Three Volumes I* (Çev. Rolfe, J.C.). Londra/ Cambridge: William Heinemann Ltd./Massachusetts Harvard University Press MCMXXXV.
- Mayet, F., Picon, M. (1986). Une Sigillée Phocéenne Tardive (Late Roman C Ware) Et Sa Diffusion En Occident. *Figlina*. S.7. 129-34.
- Mills, P. J. E. ve Beaudry, N. (2010). LRCW3 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Menchelli, S., Santoro, S. v.d., Pottery from Late Roman Ras el Bassit, Syria (857-866). Oxford: BAR International Series 2185 (II).
- Mills, P. J.E, ve Beaudry, N. (2007). RCW2. Late Roman coarse wares, cooking wares and amphorae in the Mediterranean: archaeology and archaeometry Bonifay, M. ve Treglia, J.C. *The Ceramic Coarse Wares From The Basilica Excavations At Ras El Bassit, Syria: A Preliminary Assessment* (s. 745-754). Oxford: BAR International Series 1662 (II).
- Mimaroglu, S. (2017). Myndos (Asar Adası) Geç Antik Dönem Seramikleri. *STD*. S.26. 333-361.
- Morias, Rui, (2005). LRCW 1, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry , Esparraguera, J.M.G.I., Buxeda, J. vd. *From Optidvm to Dives Bracara The City to Trade Through The Amphorea* (s. 55-67). Bar International Series 1340: Oxford.
- Mundell-Mango, M.C. (2002). Excavations And Survey At Androna, Syria: The Oxford Team 1999. *Dumbarton Oaks Papers*. S.56. 307-315.
- Munsell, C. B. (2009). *Munsell soil-color charts: with genuine Munsell® color chips*. Munsell.
- Murcia, A.J.M., Vízcaíno S.J., García L.S., Ramallo A. (2005) LRCW1, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry , Esparraguera, J.M.G.I., Buxeda, J. vd. *Conjuntos Ceramicos Tardios De Las Excavaciones En El Teatro Romano De Cartagena* (s. 1–36). Oxford: Bar International Series 1340.

Niebuhr, C. (1780). *Voyage en Arabie & en d'autres Pays Circonvoisins*, Amsterdam: chez S. J. Baalde.

Northedge, A., Bamber, A., Roaf, M. (1988). Excavations at Ana: Qal'a Island (Iraq Archaeological Reports, No 1. Northedge, A., Bamber, A., Roaf, M. *Middle Sasanian to Islamic Pottery* (s. 76-114). Warminster: British School of Archaeology.

Northedge, A. (1996). Friedrich Sarre's 'Die Keramik Von Samarra'in Perspective. Continuity and Change in Northern Mesopotamia From The Hellenistic To The Early Islamic Period. *BBVO*. S.17. 229-258.

Oates, D., Oates, J. (1959). Ain Sinu: A Roman frontier Post in Northern Iraq. *Iraq*. S.21(2). 207-242.

Oktan, M. (2008). Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontus'da Yapılan Düzenlemeler. *Anadolu*. S.34. 47-75.

Oktan, M. (2011). Roma'nın Anadolu'daki Yapı Politikası. Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Antalya.

Olmstead, A.T. (1948). History of the Persian Empire. Şikago-Londra: The University Of Chicago Press.

Olmstead. A. T. (1918). The Calculated Frightfulness of Ashur Nasir Apal. *Journal of the American Oriental Society*. S.38. 209-263.

Orhun, M. (2018). Pergamon Kralı III. Attalos'un Bağışı ve Roma'nın Asya Eyaleti'nin Kuruluşu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. S. 5(14). 275-324.

Orhun, M. (2018). Pergamon Kralı III. Attalos'un Bağışı ve Roma'nın Asya Eyaleti'nin Kuruluşu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. S.5. 275-324.

Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ottományi, K. (2020). Late Roman Pottery From Room III/North At The Visegrad-Gizellamajor Fort. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. S.71. 15–70.

Ökse, A.T. (2012). *Ön Asya Arkeolojisinde Çanak-Çömlek Teknik Özellikler, Biçimler, Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca Terimler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özdemir, B. Ş. (2009). Patara Roma Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı: Antalya.

Özdemir, M. (2017). Neolitik Dönem Anadolu Mimarisinden Bir Kesit: Çayönü, A Section from the Neolithic Period Anatolian Architecture: Çayönü. *Journal of History and Future*. S.3. 248-265.

Özdoğan, M. (2009). Early Farmers, Late Foragers, and Ceramic Traditions: On the Beginning of Pottery in the Near East and Europe. Gheorghiu, D.). *Earliest use of pottery in Anatolia* (s. 22-44). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Özdoğan, M. (2010). Çayönü: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e Tarihlenen Bir Yerleşim Yerinde Koruma Ve Alan Düzenleme Uygulaması Çayönü: Protection And Site Management Of A Pre Pottery Neolithic Site. TÜRBA-KED. S.8. 141-154.

Özkaya, V., Coşkun, A. (2013a). Ilısu Barajı ve HES Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008 Çalışmaları/The Ilısu Dam and HEP Project Excavations Seasons 2004-2008, Diyarbakır 2013. Diyarbakır Müze Müdürlüğü. *Körtik Tepe Kazıları/The Excavations at Körtik Tepe* (s. 1-38). Diyarbakır: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özkaya, V., Coşkun, A. ve Soyukaya, N.(2013b). Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları The First Traces of Civilization in Diyarbakır Die Ersten Stufen der Zivilisation in Diyarbakır. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları.

Özyar, A., Pancaroglu, O., Ünlü, E., Vokaer, A. (2016). Tarsus-Gözlükule Kazılarında Ele Geçen Erken İslami Dönem Buluntuları Hakkında Bazı Gözlemler. Kazı sonuçları toplantısı. S.38, C.2. Edirne.

Paskal, M.O. (2008). Excavation at Bat Galim: The Pottery. *Contract Archaeology Report*. S.3. 32-53.

Parla, C. (1990). Türk İslam Şehri Olarak Diyarbakır. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Pieri, D. (2005). Nouvelles Productions D'amphores De Syrie Du Nord Aux Époques Protobyzantine Et Omeyyade. *Travaux et mémoires, Collège de France, Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance*. S.15. 583-596.

Plontke-Luening, A. P. (2015). International Symposium on East Anatolia- South Caucasus Cultures, Işıklı, M. ve Can, B. *In Search of Late Hellenistic City of Tigranokerta* (s. 118-131). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Portale, E. C. (2014). Late Roman Coarse Wares 4, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: A Market Without Frontiers, Poulou-Papadimitriou, N., Nodarou, E., vd. *The Sunset of Gortyn: Amphorae in 7th-8th Centuries AD* (s. 477-489). Oxford: Bar International Series S2616.

Preusser, C. (1911). *Nordmesopotamische Baudenkmäler Altchristlicher und Islamischer Zeit*, Leipzig: Hinrichs.

Procopius, AediDe fi ciis/Buildings, (Çev. H. B. Dewing), (London 1954). Erişim Bilgisi

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Procopius/Buildings/home.html> [Erişim Tarihi: 28.05.2020].

Quaresma, J. C. (2019). Some Hypothetical Evolutionary Lines Relating to The Phocian Red Slip Ware Types 3F/G, 3G And 3/10. *Pyrenae*. S.50(2). 133-150.

Radner, K. (2018). Assurlular: Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı/The Assyrians: Kingdom of the God Aššur from Tigris to Taurus. Köroğlu, K. ve Adalı, S.F. *Assur Kenti ve Assur Krallığı Tarihine Genel Bakış* (s. 2-23). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ramos, A. C., Laço, T., Almeida, R. R. D., Viegas, C. (2007). LRCW2, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. *Archaeology and Archaeometry*, Bonifay, M., Trégliat, J.C. *Les Céramiques Communes Du Viè S. Du Complexe Industriel De Salaisons De Poissons De Lagos (Portugal)* (s. 85-97). C.1. Oxford: BAR International Series 1662 (1).

Ramsay, W. M. (2010). *The Historical Geography of Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.

Reux, P.L. (2006). *Roma İmparatorluğu*. Ankara: Dost Yayınları.

Reynolds, P. (2013). Excavations at Zeugma, Conducted by Oxford Archaeology, Aylward, W. *Transport Amphorae of The First to Seventh Centuries: Early Roman To Byzantine Periods. Excavations At Zeugma* (s. 93-161). C.2. Altos/California: The Packard Humanities Institute: Los Altos.

Reynolds, P., Hernández, D. R., & Çondi, D. (2008). Excavations in the Roman Forum of Buthrotum (Butrint): First to Third Century Pottery Assemblages and Trade. *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*. S.40. 71-88.

Reynolds, P. (2008). Linear Typologies and Ceramic Evolution. *Facta*. S.2. 61-67.

Reynolds, P., Waksman, Y. (2007). Beirut Cooking Wares, 2nd To 7th Centuries: Local Forms and North Palestinian Imports. *Berytus*. S.50. 59-81.

Reynolds, P. (2005). LRCW 1, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: *Archaeology and Archaeometry*, Esparraguera, J.M.G.I., Buxeda, J. vd. *Levantine Amphorae From Cilicia to Gaza: A Typology and Analysis of Regional Productions Trends From The 1st to The 7th Centuries* (s. 563-611). Oxford: Bar International Series 1340.

Rezakhani, K. (2017). *Reorienting The Sasanians East Iran in Late Antiquity*. Edinburg: Edinburgh University Press.

Riley, J.A. (1979) Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice) II, Lloyd, J.A. *The Coarse Pottery from Berenice* (s. 91-467). Trablus: Dep. of Antiquities.

Ritter, C. (1844). *Die Erdkunde Des Halbinsellandes Klein- Asien XI*. Berlin.

Rotroff, S.I. (2006). *Hellenistic Pottery. The Plain Wares, The Athenian Agora 33*. New Jersey: ASCSA.

Rolfe, J. C. (1935). *Ammianus Marcellinus With an English Translation by John C. Rolfe*. Londra: Harvard University Press.

Rollin, C. (1841) *The ancient history of the Egyptians, Carthaginians [&c.]. Transl.* Oxford Üniversitesi. C.2. Erişim Bilgisi

https://books.google.com.tr/books?id=noBAAAAQAAJ&pg=PA409&lpg=PA409&dq=pacorus+Cappadocia&source=bl&ots=Z5ES4a4i43&sig=ACfU3U36AGaVvvYeqy4IwGB1VqGdXXIXFw&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiRnOLFmc_oAhVBwqYKHfuaAsIQ6AEwBHoEC_AoQQw#v=onepage&q=pacorus%20Cappadocia&f=false [Erişim Tarihi: 04.04.2020].

Rollinger, R. (2007). Med Krallığı-Hayalet İmparatorluğu. *ArkeoAtlas*. S.6. 8-18.

Rife, J.L., Heath, S. The American Excavations at Kenchreai, 2013-2021. Erişim Bilgisi

<http://kenchreai.org/kaa/ke/ke0502> [Erişim Tarihi: 05.08. 2020].

Sachau, E. (1883). *Reise in Syrien und Mesopotamien*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Serdaroğlu, Ü. (1977). *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar 1975/Surveys in The Lower Euphrates Basin*. Ankara: O.D.T.Ü Aşağı Fırat Projesi Yayınları.

Sevin, V. (1982). *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi. Ansiklopedisi*. C.2. Ankara: Görsel Yayınları.

Sezgin, Kudret (2017). Tlos Antik Kenti Stadyum Alanı Seramikleri. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı: Antalya.

Schlude, J.M (2020). *Rome, Parthia, and the Politics of Peace: The Origins of War in the Ancient Middle East*. Londra, New York: Routledge Studies in Ancient History.

Shiyab, A., Al-Shorman, A., Turshan, N., Tarboush, M., Alawneh, F., & Rahabneh, A. (2019). Investigation Of Late Roman Pottery From Gadara Of The Decapolis, Jordan Using Multi-Methodic Approach. *Journal of Archaeological Science: Reports*. S.25. 100-115.

- Sinclair, T.A. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*. C.3. Londra: Pindar Press.
- Soslu, S. (2019). Kapadokya, Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras. Hakman, M. *Mithridates Savaşları ve Kapadokia Krallığı (s. 201-241)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Slane, K. W., ve Sanders, G. D. (2005). Corinth: Late Roman Horizons. *Hesperia*. S. 74. 243-297.
- Sparkes, B.A. (1962). The Greek Kitchen. *The Journal of Hellenic Studies*.S.82. s. 121-137.
- Şenocak, M. B. (2014). Anadolu’da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Taşdöner, Ö. K. (2014). Augustus Dönemi’nde Armenia: Roma-Parth Hâkimiyet Mücadelesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. S.33(56). 55-72.
- Taşdöner, K. (2016). Kommagene'nin İzleri. Yelken, M. *Antik Çağda Kommagene (s. 31-43)* İzmir: Adıyaman Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Taylor, D. (2016). *Roman Empire at War A Compendium of Battles from 31BC to AD 565*. Güney Yorkshire: Pen&Sword MILITARY.
- Temel, A. (2015). Alabanda Payandalı Sarnıç Hellenistik Ve Roma Dönemi Seramikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı: Aydın.
- Thompson, M.A. (1934). Two Centuries of Hellenistic Pottery. *Hesperia*. S.3, 1934. 311-477.
- Thomas, R. (2013). Naukratis: Greeks in Egypt, Villing, A., Bergeron vd., Ptolemaic, Roman and Byzantine Pottery (s. 2-25). Erişim Bilgisi
https://www.academia.edu/35861517/Naukratis_Ptolemaic_Roman_and_Byzantine_pottery_2018 [Erişim Tarihi: 27.05.2021].
- Tiryaki, S. (2016). Roma İmparatorluğu’nun Fırat (Euphrates) Hattı (M.Ö.129 - M.S. 230). *Turkish Studies*. S. 11/1. 217-236.
- Tomber, R. (2019). Imperial Rome, Indian Ocean Regions and Muziris, New Perspective on Maritime Trade. Mathew, K.S. *The Roman Pottery From Pattanam (s. 381-395)*. New York: Routledge.
- Toskay Evrin, Ç. (2002). Tarsus Republic Square Late Roman Cooking Wares-2001. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bilkent Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü: Ankara.
- Tosun, M. (2020a). Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Tosun, M. (2020b). Dara (Anastasiopolis) Verileri Işığında Yukarı Mezopotamya'da Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri. *Amisos*. S.5(9). 343-361.

Tol, G., Attema, P. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Papadimitriou, N.P., Nodarou, E. vd. *A Road Station on The Tabula Peutingeriana: Excavations At Astura* (s. 39-50). C.1. Oxford: Bar International Series S2616 (1).

Tozan, M. (2016). Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası-Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Truck, S.L. (2015) *A History of Roman Art*. West Sussex: John Wiley & Sons

Tušlova, P., Weissova, B. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Papadimitriou, N.P., Nodarou, E. vd. *Roman Coarse Wares And Amphorae From 27 Metropolit Panaret Street, Plovdiv, Bulgaria* (s. 433-439). C.1. Oxford: Bar International Series S2616 (1).

Türksoy, T. (2007). Demir Çağı'nda Diyarbakır Bölgesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı: İstanbul.

Twede, D. (2002). Commercial Amphoras: The Earliest Consumer Packages?. *Journal of Macromarketing*. S.22(1). 98-108.

Vandiver, P.B., Soffer, O., Klima, B., Svoboda, J. (1989). The Origins Of Ceramic Technology At Dolní Veštonice. *Czechoslovakia, Science*. S.246. 1002-1008.

Vapur, Ö. (2001). Magnesia Ad Maeandrum Gymnasion'u Roma Dönemi Seramikleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilim Enstitüsü: Ankara.

Vapur, Ö. (2011). Menderes Magnesiası Theatron Kazısı Seramik Buluntuları. *Anadolu/Anatolia*. S.37. 143-193.

Vela, N. H. (2015). Un lot de céramiques du VIIe siècle à Halabiya (Syrie). Cuadernos Mesopotamicos n°6. Erişim Bilgisi https://www.academia.edu/1257808/Un_lot_de_c%C3%A9ramiques_du_VIIe_si%C3%A8cle_%C3%A0_Halabiya [Erişim Tarihi: 30.04.2020].

Vela, N.H. (2014). Matières Premières Et Gestion Des Ressources, Ferjani, S., Bihan, A.L. vd. *Observations sur les North Syrian Amphorae de Halabiyye- Zénobia (Syrie)* (s. 255-271). Paris: Archéo.doct.

Vella, E. T., Trainor, C., Maher, M. (2014). LRCW4, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, Papadimitriou, N.P., Nodarou, E. vd. *Late Roman*

Pottery From The Sikyon Survey Project: Local Production, Imports, and Urban Evolution (4th-7th C. AD, Greece) (s. 91-102). C.1. Oxford: Bar International Series S2616 (1).

Vela, N.H., ve Pieri, D. (2013). *Faciès Céramiques De La Syrie Du Nord Protobyzantine*. Topoi. *Orient-Occident*. S.12(1). 111-147.

Vionis, A.K., Poblome, J. ve Waelkens, M. (2009). The Hidden Material Culture of the Dark Ages. Early Medieval Ceramics at Sagalassos (Turkey): New Evidence (ca AD 650–800). *Anatolian Studies*. S.59. 147-165.

Viviers D., Vokaer, A. (2009). Travaux De La Mission Archéologique Belge À Apamée De Syrie. XLII E Campagne (2008). *Revue belge de philologie et d'histoire*. S.87. 105-144.

Vokaer, A. (2018). Xith Congress Aiecm3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings, X1. Aiecm3 Uluslararası Orta Çağ Ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October | Ekim 2015 Antalya, Karakaya, D., Little, T.G. *The Abbasid Domestic Wares from Tarsus Gözlükule (Recent Excavations)* (s. 459-463). C.1. Ankara: Koç University VEKAM.

Vokaer, A. (2013). Praktika tou Diethnous Symposiou Byzantio kai Arabikos Kosmos: Synantisi Politismon: Proceedings of the International Symposium Byzantium and the Arab World: Encounter of Civilizations. Kralides, A. Gkoutzioukostas, A. *Continuity and Changes in Ceramic Production and Exchange in Syria during the Byzantine and Early Islamic Periods (6th–9th Century CE)*(s.483-510) Erişim Bilgisi

https://www.academia.edu/16268892/Continuity_and_changes_in_ceramic_production_and_exchange_in_Syria_during_the_Byzantine_and_Early_Islamic_periods_5th_8th_c._A.D. [Erişim Tarihi: 04.04.2020].

Vokaer, A. (2012). La Brittle Ware D'al-Hadir: Analyse De Pâte. *MOM Éditions*. S.59(1). 119-128.

Vokaer, A. (2010a). Cooking Wares in Ancient Syria (First to 10th Centuries AD): Reconstructing The Production Contexts From The Consumption Sites. *Archaeometry*. S.52(4). 605-627.

Vokaer, A. (2010b). LRCW3, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. *Archaeology and Archaeometry*. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1, Menchelli S. vd. *Cooking in A Perfect Pot. Shapes, Fabric and Function of Cooking Ware in Late Antique Syria* (s. 115-129). Oxford: Bar International Series 2185 (1).

Vokaer, A. (2009). Byzantine Trade, 4th–12th centuries. The Archaeology of Local, Regional and International Exchange. Papers of the Thirty-Eighth Spring Symposium of Byzantine Studies, St John's College, University of Oxford, March 2004, Mango, M.M. *Brittle Ware trade in Syria between the 5th and the 8th centuries* (s. 121-136). Farnham: Ashgate.

Vokaer, A., Bonifay, M., & Trégli, J. C. (2007). LRCW2, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry, Bonifay, M., Trégli, J.C. *La Brittle Ware Byzantine Et Omeyyade En Syrie Du Nord. (s. 701-714)*. C.2. Oxford: BAR International Series 1662 (1).

Yaman, A. (2018). Arykanda Geç Antik Dönem Mahallesi Seramikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.

Yarlıgaç, O. (2018). Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler. Arslan M ve Baz F. *Carrhae Savaşı Öncesi ve Sonrasında Fırat Sınırında Şiddet ve Propaganda - Violence and Propaganda on the Euphrates Frontier Before and After the Battle of Carrhae (s. 947-958)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yarlıgaç, O. (2017). Principatus Döneminde Roma Devletinin Anadolu'da Oluşturduğu Sınır Boyunca. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı: İstanbul.

Yarshater, E. (Ed.) (1983). *The Cambridge History of Iran Volume 3(1), The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*. Londra/New York: Cambridge University Press.

Tekocak, M. (2006). Kelenderis Roma çağı seramiği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Yıldırım, E. (2011). Pers Hakimiyetinin Bitiminden Bizans Hakimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı: Konya.

Yıldırım, E. (2012a). Roma – Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*- S.7. 45-64.

Yıldırım, E. (2012b). Antik Yazarların Eserlerinde Zeugma. *Tarihin Peşinde- Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S.8. 93-113.

Yıldırım, E. (2013a). Carrhae Yenilgisi ve Roma'nın Doğu Politikasına Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.29. 261-272.

Yıldırım, E. (2013b). Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar, Legions Along the Euphrates Established For Protection East Border of the Roman Empire. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.3. S.4. 167-182.

Yılmaz, M. D. (2015). Zeugma: Roma Lejyonları Ve Madeni Teçhizatları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı: Samsun.

- Young, G.K. (2001). *Rome's Eastern Trade*. Londra, New York: Routledge.
- Yorulmaz, L. (2014). A Forgotten Borderland: The Upper Tigris Between Septimius Severus And Anastasius I. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Yücel, Ç. (2018). Diyarbakır Müzesi'nden Bir Grup Pers Süvari Figürünü. *Researcher: Social Science Studies*. C.6. S.2. 42-56.
- Yükçü, S. ve Atağan, G. (2011). Ortadoğu'da Zaman Tünelinde Ticaret. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*. S. 1. 86 – 109.
- Zernaji, A. (2019). Hellenistik Ve Roma Kültürünün Suriye'nin Kuzey Ve Orta Bölgesi'ndeki Kutsal Alanlarla Olan Etkileşimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Waagé, F. O. (1933). The Roman and Byzantine Pottery. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*. S.2(2). 279-328.
- Waage, F. O. (1948). Antioch On-The-Orontes: Volume IV, Part One: Ceramics and Islamic Coins. Waage, F.O. *Hellenistic and Roman Tableware of Nort Syria* (s. 1-60). Princeton: Princeton University Press.
- Whitby, M. (2002). *Essential Histories, Rome at The War AD 293-696*. Oxford: Osprey Publishing.
- White, R. (1988). Yearbook of Science and the Future, Calhoun, D. *The Upper Paleolithic: A Human Revolution* (s. 30-49). Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc.
- Williams, C. (1989). *Anemurium. The Roman and Early Byzantine Pottery*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Wilkinson, T. – Tucker, D. (1995). *Settlement Development in the North Jezirah, Iraq, A Study of the Archaeological Landscape, Iraq Archaeological Reports*. Warminster: Aris-Phillips.
- Wolski, J. (1976). Iran und Rom. Versuch einer Historischen Wertung der Gegenseitigen Beziehungen. *ANRW*. S. II.9.1. 195-214.
- Wu, X., Zhang, C., Goldberg, P., Cohen, D., Pan, Y., Arpin, T., Bar-Yosef, O. (2012). Early Pottery at 20,000 Years Ago in Xianrendong Cave, China. *Science*. S. 336. 1696-1700.

KATALOG

PART SERAMİĞİ

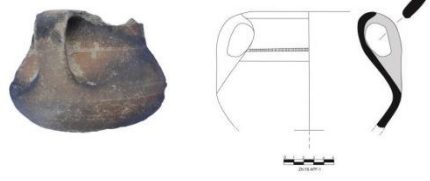
Kat. No/ Lev. No:	1	
Kazı Env. No	:	BBM
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, T-U 25/26, 177-224 cm
Ölçüler	:	Y: 17, 4 cm, Ç: 31
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 6/3 (Light Brown) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda küçük boyutta gümüş mika, taşçık ve kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 4/8 (Red)
Fırınlama	:	Çok İyi
Tanım	:	Bileşik gövde profilili, dışa eğik geniş ağızlı, keskin derin çanaklı karınlı çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	Parth Dönemi
Karşılaştırma	:	Keall-Keall, 1981, Fig. 12/9; Wilkinson-Tucker, 1995, s. 216, Fig. 75/ 15-17; Algaze, Hammer, vd., 2012, s. 111, Fig.27/14, Gavagnin, Lamoni, vd., 2016, s. 151, Fig. 22/11; Tosun, 2020, s. 817, Kat. No: 276

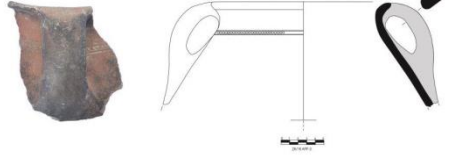
Kat. No/ Lev. No:	2	
Kazı Env. No	:	ANU-3
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 102 cm
Ölçüler	:	Y: 9,1 cm, G:12.4 cm, Ç: 20, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 6/6 (Reddish Yellow) Sık dokulu gözeneksiz az miktarda ufak boyutta kireç, taşçık, çok az miktarda gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10YR 7/3 (Very Pale Brown)
Fırınlama	:	Çok İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Bileşik gövde profilili, dışa eğik geniş ağızlı, silindir gövdeli, derin çanaklı çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	Parth Dönemi
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 817, Kat. No: 276; Algaze, Hammer, vd., 2012, s. 111, Fig.27/14; Gavagnin, Lamoni, vd., 2016, s. 151, Fig. 22/11

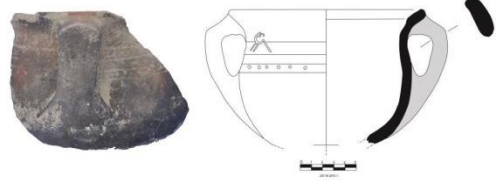
Kat. No/ Lev. No:	3	
Kazı Env. No	:	ACU
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	J yapısı, 159 cm
Ölçüler	:	U: 6,8 cm, G: 5 cm, CK: 0.7
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 6/6 (Reddish Yellow) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda ufak boyutta kireç, orta miktarda orta boyutta kireç çok az miktarda gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10R 4/8 (Red)
Fırınlama	:	Çok İyi
Tanım	:	Açık bezemeli, çömlek gövde parçası.
Tarih	:	Parth Dönemi
Karşılaştırma	:	Keall-Keall, 1981, Fig. 12/9; Haerinck, 1983, s. 240, Lev.2/8; Wilkinson-Tucker, 1995, s. 216, Fig. 75/ 15-17; Algaze, Hammer, vd., 2012, s. 111, Fig.27/14, Gavagnin, Lamoni, vd., 2016, s. 151, Fig. 22/11; Tosun, 2020, s. 817, Kat. No: 276

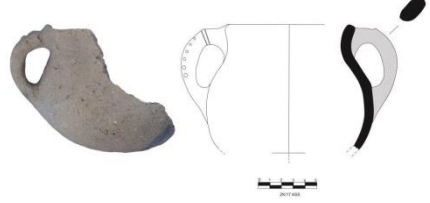
Kat. No/ Lev. No:	4	
Kazı Env. No	:	AOS-2
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25- U 25, 453 cm-545 cm
Ölçüler	:	Y: 11 cm, G: 11.4 cm, Ç: 19 cm, CK: 0.6
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 5/6 (Yellowish Red) Sık dokulu az gözenekli orta miktarda orta boyutta gümüş mika orta miktarda ufak boyutta ufak kuvars orta miktarda orta boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 4/4 (Reddish Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Kalınlaştırılmış dışa eğik ağızlı, hafif eğik iç bükey boyunlu, dışbükey gövdeli çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	Erken Parth Dönemi (MÖ 2-1. Yüzyıl)
Karşılaştırma	:	Balcer, 1978, s. 88, Fig. 8; Keal-Keal, 1981, Fig. 12/1; Lecomte, 1987, Fig. 18/1; Rekavandi, Sauer, vd., 2008, s. 173, Fig.18/11; Algaze, Hammer, v.d., 2012, s. 111, Fig. 27/16-17; Gavagnin, Lamoni, vd., 2016, s. 151-152, Fig. 22/11, Fig. 23/3-5; Tosun, 2020, s. 908, Kat.No.367

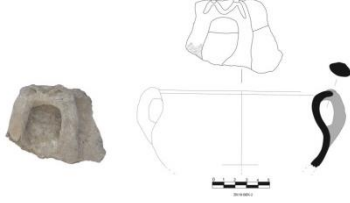
GEÇ ROMA SERAMİĞİ/ GÜVEÇ

Kat. No/ Lev. No:	5	
Kazı Env. No	:	APF-1
Form	:	Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 25-V 25 ,491 cm 545 cm
Ölçüler	:	Y: 12.8 cm, G: 17 cm cm, Ç: 14, CK: 0.4
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 5/4 (Reddish Brown) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda ufak boyutta gümüş mika, yoğun miktarda küçük boyutta taşçık çok az miktarda küçük boyutta kuvars ve kireç katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Yanık Astar Munsell: 5YR 3/2 (Dark Reddish Brown), Astar: 5YR 5/6 (Yellowish Red) Kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa eğik ağızlı, iç bükey boyunlu, ağızdan omuz üzerine eklenmiş dikey kulplu, dış bükey sığ gövdeli güveç ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Vionis, Poblome vd., 2009, s. 152, Fig. 3; Temel, 2015, s. 223, Kat. No. 111; Vapur, 2011, s. 189, No.62; Aydemir , 1995, 75, lev.LXX, no.9; Hayes 1983, 124, fig.6, no.66.

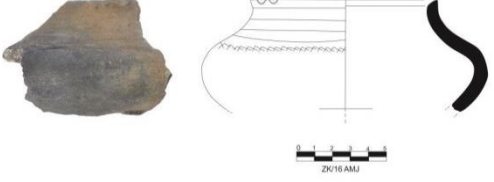
Kat. No/ Lev. No:	6	
Kazı Env. No	:	APF-2
Form	:	Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 25-V 25, 491 cm 545 cm
Ölçüler	:	Y: 12.05 cm, G: 11.09 cm, Ç: 20, CK: 0.7
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 5/4 (Yellowish Brown) seyrek dokulu az gözenekli çok miktarda ufak boyutta taşçık, orta miktarda küçük boyutlu kireç, az miktarda ufak boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta gümüş mika, az miktarda ufak boyutta kuvars katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 5/6 (Red) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı siyahlaşma
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa eğik ağızlı, iç bükey boyunlu, ağızdan omuz üzerine eklenmiş dikey kulplu, dış bükey sığ gövdeli güveç ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Vionis, Poblome vd., 2009, s. 152, Fig. 3; Temel, 2015, s. 223, Kat. No. 111; Vapur, 2011, s. 189, No.62; Aydemir , 1995, 75, lev.LXX, No.9; Hayes 1983, 124, fig.6, no.66.

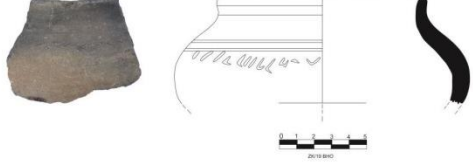
Kat. No/ Lev. No:	7	
Kazı Env. No	:	APZ-1
Form	:	Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 25-4, 706 cm
Ölçüler	:	Y: 11 cm, G: 15 cm cm, Ç: 15, CK: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 4/2 (Dark Reddish Gray) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda ufak boyutta gümüş mika katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 4/4 (Reddish Brown), Yanık Astar Munsell: 5YR 3/2 (Dark Reddish Brown) İç ve dış yüzeyinde Kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten yuvarlatılarak dışa çekilen ağız, içte kapağın oturduğu çıkıntı, çıkıntılı dikey kulplu güveç ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

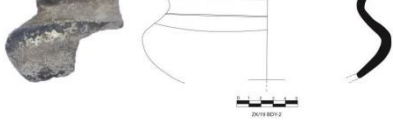
Kat. No/ Lev. No:	8	
Kazı Env. No	:	ASS
Form	:	Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 362 cm
Ölçüler	:	Y: 10 cm, G: 18 cm, Ç: 10, CK: 0.6
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 4/4 (Dark Yellowish Brown) Seyrek dokulu, gözenekli orta miktarda orta boyutta kireç, çok az miktarda büyük boyutta taşçık, çok az miktarda gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 6/4 (Light Brown), Yanık Astar: 10 YR 5/2 (Grayish Brown) Kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma astarda farklı renkler oluşturmuştur.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Hafif dışa çekik basit ağızlı, iç bükey boyunlu, dış bükey kürevi gövdeli, ağızdan omuz üzerine bağlı tek dikey kulplu güveç ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

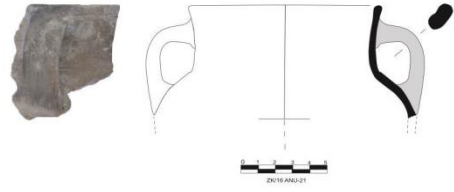
Kat. No/ Lev. No:	9	
Kazı Env. No	:	BEK-1
Form	:	Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Üst Alanı, V 26-3, 580 cm
Ölçüler	:	Y: 6,4 cm, G: 8 cm, Ç: 14, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 5/4 (Yellowish Brown), Yanık Hamur: Gley 1 2.5 10Y (Greenish Black) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta büyüklükte kireç, çok az miktarda orta büyüklükte kuvars, çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika yoğun miktarda orta ve ufak boyutta taşçık katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 10YR 6/3 (Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten yuvarlatılarak dışa çekilen ağız, iç bükey boyun, dış bükey sığ gövdeli, çıkıntılı dikey kulplu güveç ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4. Yy sonları ile MS 5. Yy başları
Karşılaştırma	:	Reynal, Martz, 2007, s. 187, Fig. 18

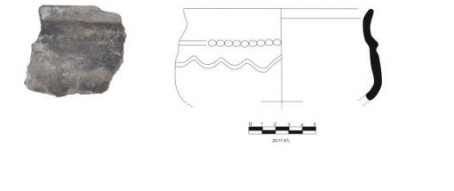
ÇÖMLEK

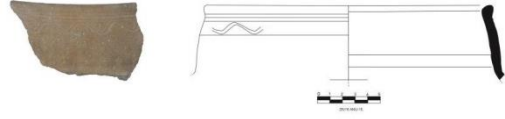
Kat. No/ Lev. No:	10	
Kazı Env. No	:	AMJ
Form	:	Çömlek/Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 25-3, 348 cm
Ölçüler	:	Y: 4.7 cm, G: 6.8 cm, Ç: 10, CK: 0.4
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5Y 2.5/1 (Black) Sık dokulu gözeneksiz, yoğun derecede ufak boyutta gümüş mika çok az miktarda ufak boyutta altın mika, çok az miktarda ufak boyutta kuvars, orta miktarda ufak boyutta taşçık katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 5/4 (Brown) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İnceltilmiş ağız kenarlı, kısa boyunlu gövdeye geçişte S profilili, keskin karınlı ve sığ çanaklı çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel. Aynı seviyede çatı kiremit parçaları, bronz kemer tokası ve cam takı parçaları bulunmuştur.

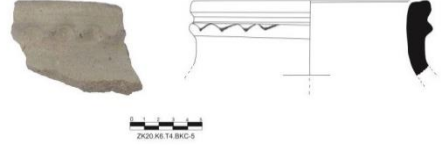
Kat. No/ Lev. No:	11	
Kazı Env. No	:	BHO
Form	:	Çömlek/Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Üst Alanı, Y 25-1, 407 cm-472 cm
Ölçüler	:	Y: 6 cm, G: 7,9 cm, Ç: 12, CK: 0.7
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5Y 2.5/1 (Black) Sık dokulu gözeneksiz, yoğun derecede ufak boyutta gümüş mika, az miktarda orta boyutta gümüş mika katıklı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 4/3 (Brown) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Hafif dışı çekik ağızlı, kısa boyunlu, kulpsuz,, gövdeye geçişte S profilili, keskin karınlı ve sığ çanaklı çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

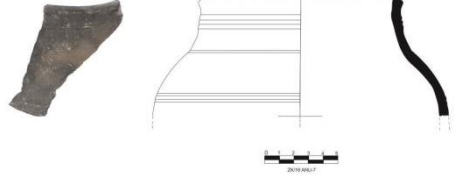
Kat. No/ Lev. No:	12	
Kazı Env. No	:	BDY-2
Form	:	Çömlek/Güveç
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alan, T 26-2, 245 cm-258 cm
Ölçüler	:	Y: 6.5 cm, G:9 cm, Ç: 16, CK: 0.6
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 5/4 (Reddish Brown) Seyrek dokulu, az gözenekli orta seviyede çok ufak boyutta gümüş mika, çok az seviyede ufak boyutta kuvars, siyah kum katıklı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 4/3 (Brown) Dış yüzeyi kullanımdan kaynaklı siyahlaşma, orta miktarda ufak boyutta gümüş mika. İç ve dış yüzey kireç patinalı.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Hafif dışı çekik ağızlı, kısa boyunlu, kulpsuz,, gövdeye geçişte S profilili, keskin karınlı ve sığ çanaklı çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

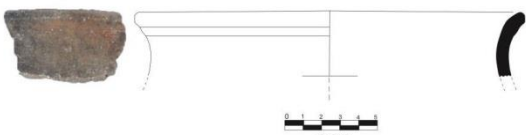
Kat. No/ Lev. No:	13	
Kazı Env. No	:	ANU-21
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 102 cm
Ölçüler	:	Y: 10,9 cm, G: 10.3 cm, Ç: 12, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 3/3 (Dark Brown) Sık dokulu az gözenekli orta miktarda ufak boyutta gümüş mika az miktarda ufak boyutta kireç çok az miktarda orta boy kuvars katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 4/3 (Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Hafif dışa çekik ağız, boyundan omuza dikey kulplu çömlek ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Cathma, 1991, s. 36, Fig. 17, Bien, 2005, s. 294 Fig.5/15, Bien, 2007, s. 269, Fig.2/32.

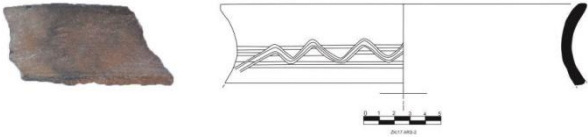
Kat. No/ Lev. No:	14	
Kazı Env. No	:	ATL-2
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	U 26-2, 289 cm
Ölçüler	:	Y: 7 cm, G:13 cm, Ç:16, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 4/4 (Dark Yellowish Brown) Seyrek dokulu gözenekli, orta miktarda orta boyutta kireç, orta miktarda küçük boyutta taşçık, çok az miktarda büyük boyutta taşçık, çok az miktarda gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell : 7.5YR 6/4 (Light Brown) Yanık Astar: 10 YR 5/2 (Grayish Brown) kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma. Kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma astarda farklı renkler oluşturmuştur.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa çekik ağızlı, kısa içbükey boyunlu, dışbükey gövdeli çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

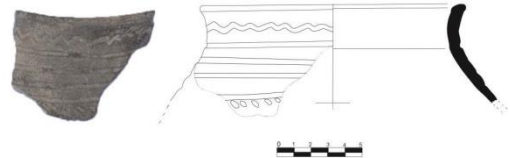
Kat. No/ Lev. No: 12	15	
Kazı Env. No	:	ANU-15
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 102 cm
Ölçüler	:	Y: 6 cm, G: 9.7 cm, Ç:20
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 5/6 (Yellowish Red) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda orta boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta kireç, çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika, orta miktarda ufak boyutta taşçık katkılı. kireç patınlı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/6 (Yellowish Red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış içe dönük ağız kenarlı, uzun boyunlu çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139, Fig. 6.8b/88

Kat. No/ Lev. No:	16	
Kazı Env. No	:	BKC-5
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AB 27-2 110 cm
Ölçüler	:	Y: 5.1 cm, Ç: 16 cm , CK: 1.3 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 5 YR 5/4 (Reddish Brown) Sık dokulu gözeneksiz çok az miktarda miktarda büyük boyutta taşçık ve kuvars az miktarda küçük boyutta taşçık çok az miktarda büyük boyutta gümüş mika ve siyah kum katkılı.
Astar	:	Munsell: 2.5 YR 5/4 (Reddish Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten ve dıştan kalınlaştırılmış ağız, kısa boyunlu oluk bezemeli çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 6. YY
Karşılaştırma	:	Algaze, 2012, s. 113, Fig. 28/10, Tosun, 2020, s. 919, Kat. No. 378.

Kat. No/ Lev. No:	17	
Kazı Env. No	:	ANU-7
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 102 cm
Ölçüler	:	Y: 9 cm, G: 7.6 cm, Ç: 15 cm, CK: 0.5
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5R 5/6 (Red) Sık dokulu az gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta gümüş mika orta miktarda ufak boyutta altın mika az miktarda ufak boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/4 (Reddish brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış ağız kenarlı, hafif içe eğik iç bükey boyunlu dış bükey gövdeli çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

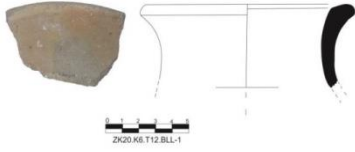
Kat. No/ Lev. No:	18	
Kazı Env. No	:	ATM-3
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı , T 26-4, 311 cm-322 cm
Ölçüler	:	Y: 3.7 cm, G: 6.2 cm, Ç: 22 cm, CK: 0.5
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 3/1 (Very Dark Gray) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta boyutta taşçık, kireç katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/4 (Reddish Brown) İç ve dış yüzeyinde kullanımdan kaynaklı yoğun siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, içe eğik iç bükey boyunlu çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-5 yy
Karşılaştırma	:	Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139, Fig. 6.8b/71, Fig. 6.8b/86; Tuslova, Weisssova, 2014, s. 438, Fig. 2/3.

Kat. No/ Lev. No:	19	
Kazı Env. No	:	ARS-2
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U-T 26-27, 13 cm-223 cm
Ölçüler	:	Y: 5,3 cm, G: 10.2 cm, Ç:24, C.K: 0.4
Kil	:	Hamur Munsell: 10R 5/8 (Red) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta boyutta taşçık az miktarda büyük boyutta taşçık orta miktarda orta ve ufak boyutta kireç az miktarda ufak boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 5/6 (Red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, içe eğik iç bükey boyunlu çömlek ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 4-5 yy
Karşılaştırma	:	Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139, Fig. 6.8b/71, Fig. 6.8b/86; Tuslova, Weisssova, 2014, s. 438, Fig. 2/3.

Kat. No/ Lev. No:	20	
Kazı Env. No	:	ATC-4
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 394 cm-422 cm
Ölçüler	:	Y: 5,7 cm, G:7.9 cm, Ç:15, C.K: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 3/2 (Very Dark Grayish Brown) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta gümüş mika çok az miktarda ufak boyutta kuvars ve siyah kum katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/6 (Yellowish Red) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, içe eğik iç bükey boyunlu çömlek ağız-boyun-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-5 YY
Karşılaştırma	:	Grey, Joyner, v.d., 2016, s. 139, Fig. 6.8b/71, Fig. 6.8b/86; Tuslova, Weisssova, 2014, s. 438, Fig. 2/3.

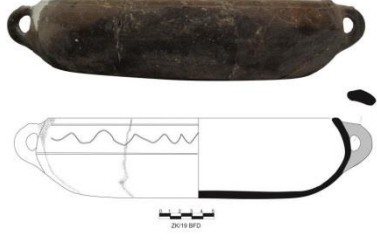
Kat. No/ Lev. No:	21	
Kazı Env. No	:	APR-2
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 540 cm
Ölçüler	:	Y: 9,6 cm, G: 8.2 cm, Ç:14, C.K: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/6 (Red) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda orta boyutta taşçık, yoğun miktarda orta boyutta kireç, az miktarda ufak boyutta gümüş mika katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/6 (Greenish Red) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa doğru yuvarlatılmış ağız, uzun silindir boyunlu, dışbükey gövdeli çömlek ağız-boyun-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

Kat. No/ Lev. No:	22	
Kazı Env. No	:	ANU-16
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 102 cm
Ölçüler	:	Y: 4.4 cm, G: 7.3 cm, Ç: 18 cm, CK: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 5/6 (Yellowish Red) Sık dokulu gözeneksiz az miktarda ufak boyutta kuvars az miktarda orta boyutta kuvars çok az miktarda ufak gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10R 4/8 (Red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa yuvarlatılmış dik ağızlı kısa silindir boyunlu çömlek ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 873, Kat.No.332

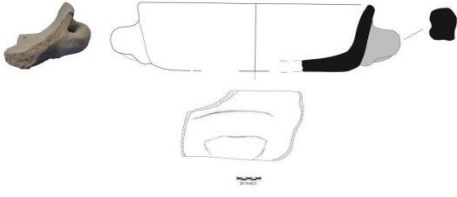
Kat. No/ Lev. No:	23	
Kazı Env. No	:	BLL-1
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AA 27-3 144 cm-214 cm
Ölçüler	:	Y: 5 cm, Ç: 12.2 cm, CK: 0.9 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 10 R 5/6 (Red) Yanık Hamur: 10YR 6/1 (Gray) Sık dokulu gözeneksiz çok yoğun miktarda küçük ve orta boyutta kireç, az miktarda küçük boyutta siyah kum çok az miktarda küçük boyutta gümüş mika katkıdır. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur.
Astar	:	İç Munsell: 7.5 YR 6/4 (Light brown) Dış: 10R 6/6 (light Red) iç ve dış yüzeyde yer yer pişirmeden kaynaklı kaynaklı renk değişimleri mevcuttur.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış dışa eğik ağız, kısa ve dar iç bükey boyunlu, çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 833, Kat. No. 292; Ottományı, 2020, s. 57, Fig. 16/1

Kat. No/ Lev. No:	24	
Kazı Env. No	:	ATJ-3
Form	:	Çömlek
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 284 cm-297 cm
Ölçüler	:	Y: 8 cm, G: 13.4 cm, Ç:10, C.K: 0.5
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 6/6 (Light Red) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda büyük boyutta kireç, yoğun miktarda ufak boyutta kireç, yoğun miktarda orta boyutta taşçık katkı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 3/1 (Very Dark Gray) Kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyinde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçe eğik ağız, boyunsuz dışa eğik dışbükey gövdeli çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4 YY
Karşılaştırma	:	Reynolds, 2008, s. 73, Fig. 6a-t/K, Shiyab, Al-Shorman, vd., 2019, s. 108, Fig. 4/UQ.21

TAVA

Kat. No/ Lev. No: 12	25	
Kazı Env. No	:	ZK'19/ENV- 62 BFD
Form	:	Tava
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Üst Alanı, V 27-2, 615 cm
Ölçüler	:	Y: 8,1 cm, G: 9.7 cm, Ç:31
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/4 (Reddish Brown) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda ufak boyutta kireç, gümüş mika ve taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/4 (Reddish Brown) Kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçe çekik ağız, kürevi gövdeli, düz dipli iki dikey kulplu tüm tava.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel. Aynı seviyede bir kandil parçası bulunmuştur.

LEKANE (?)

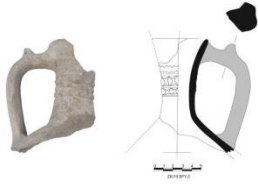
Kat. No/ Lev. No:	26	
Kazı Env. No	:	BCO
Form	:	Güveç (?) Lekane (?)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Üst Alan, 450 cm
Ölçüler	:	Y: 6,5 cm, G: 11,3 cm, Ç:24, CK:1.3 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 6/3 (Reddish Yellow) Seyrek Dokulu gözenekli çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika, şamot, kireç az miktarda ufak boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 6/4 (Reddish Brown) Dış yüzeyinde kireç patinesi.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Hafif dışı çekik ağız, yatay şerit kulplu, derin çanaklı ve düz dipli lekane ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

SIVI DÖKME VE SERVİS KAPLARI

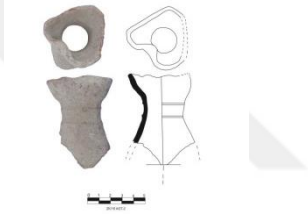
Kat. No/ Lev. No:	27	
Kazı Env. No	:	BHP
Form	:	Tek Kulplu Testi
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Üst Alanı, 468 cm
Ölçüler	:	Y: 15,8 cm, G:12 cm, Ç:6
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 5/6 (Strong Brown) Sık dokulu gözeneksiz yoğun miktarda ufak boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta siyah kum, yoğun miktarda ufak boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5Y 7/3 (Pale Yellow)
Fırınlama	:	Çok İyi
Tanım	:	Düz kenarlı, kalın düz boyunlu, ağızdan omuz üzerine tek dikey kulplu, şişkin karınlı, çukur-düz dipli tüm testi.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Ramos, Laço vd., 2007, s. 94, Fig.4/20, Tekocak, 2006, lev. 54. 293, Bass, 1982, s. 174 Fig. 8-14/ P 30, Slane, Sanders, 2005, s. 268, Fig. 3-43.

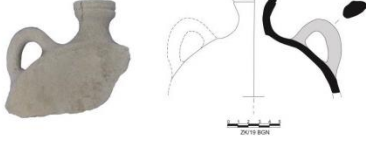
Kat. No/ Lev. No:	28	
Kazı Env. No	:	ZK/18 ET-64 BAY
Form	:	Testi
Buluntu Yeri/Seviye	:	G Yapısı, AB 28-2, 300 cm
Ölçüler	:	Y: 13.4 cm, G: 15.8 cm, Ç:
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 7/8 (Light Red) sık dokulu gözeneksiz.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 7/8 (Light Red)
Fırınlama	:	Çok İyi
Tanım	:	Şişkin karınlı, düz çukur dipli testi boyun-gövde-dip-kulp çıkıntısı parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Tekocak, 2006, lev. 54. 293; Vionis, Poblome v.b., 2010, Fig. C. 438

Kat. No/ Lev. No: 20	29	
Kazı Env. No	:	ZK'16/ET-75/AJK
Form	:	Testi
Buluntu Yeri/Seviye	:	M Yapısı (Konut), AC 26-4, 320 cm
Ölçüler	:	Y: 6,8 cm, G: 10,7 cm, Ç.: CK: 0.7
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 7/2 (Light Gray)
Astar	:	Astar Munsell: 10YR 7/3 (Very Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Şişkin karınlı, düz dipli testi boyun-gövde-dip-kulp çıkıntısı parçası.
Tarih	:	MS 7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 1040, Kat.No.499; Tekocak, 2006, lev. 54. 293.

Kat. No/ Lev. No: 21	30	
Kazı Env. No	:	BFY-2
Form	:	Testi
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Kuzey Alanı, T 26-3, 360 cm
Ölçüler	:	Y: 8.1 cm, G: 7.4 cm, Ç.: CK: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/1 (Gray) Seyrek dokulu gözenekli çok az miktarda kuvars, orta miktarda ufak boyutta kireç, yoğun miktarda ufak boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 5/3 (Brown) İç ve dış yüzeyinde orta miktarda orta boyutta kireç ve siyah kum.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Silindirik boyunlu, dikey kulplu testi ağız-boyun-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

Kat. No/ Lev. No: 21	31	
Kazı Env. No	:	BEK
Form	:	Çift Kulplu Testi
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Üst Alanı, V 26-3, 580 cm
Ölçüler	:	Y: 11.5 cm, G: 6.2 cm, Ç: 3.5, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 5/3 (Brown) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda orta boyutta siyah kum, kireç, çok az miktarda ufak boyutta şamot katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 6/3 (Light Brown) İç ve dış yüzeyinde orta miktarda orta boyutta kireç ve siyah kum.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İnce düz boyunlu, yumru şeklinde ağız omuz üzeri çift kulplu, dar gövdeli testi ağız-boyun-gövde-dip-kulp parçası.
Tarih	:	MS 6. YY (?)
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 1021, Kat. No: 480, Williams, 1989, Fig. 53/539

Kat. No/ Lev. No: 22	32	
Kazı Env. No	:	AGT-3
Form	:	Yonca Ağızlı Testi
Buluntu Yeri/Seviye	:	M Yapısı (Konut) AD 26-2, 172 cm.
Ölçüler	:	Y: 7,6 cm, G: 5,3 cm, Ç: 5,3, CK: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 10R 4/8 (Red) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda ufak boyutta taşçık, az miktarda ufak boyutta kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10R 5/6 (Red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yonca ağızlı silindir boyunlu yonca ağızlı testi ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 3-4 YY
Karşılaştırma	:	Williams, 1989, Fig. 53/534, Korkut, Grosche, 2007, s. 136, No. 184, Özdemir, 2009, s 128-129, Kat. No: 121-122

Kat. No/ Lev. No: 23	33	
Kazı Env. No	:	BGN
Form	:	Matara
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Kuzey Alanı,T 26-4, 348 cm
Ölçüler	:	Y: 9, 4 cm, G:10,5 cm, Ç: 1, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 6/4 (Light Brown) Seyrek, kaygan doklu gözenekli çok az miktarda ufak boyutta altın mika, kuvars orta miktarda orta boyutta taşçık, orta miktarda ufak boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 5/3 (Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçbükey profilili, kısa dar boyunlu, omuz üzerinde iki dikey kulplu matara ağız-boyun-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Oates, Oates, 1959, Lev. LIX/85, Williams, 1989, Fig. 53/545

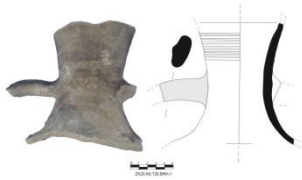
Kat. No/ Lev. No: 24	34	
Kazı Env. No	:	ZK'18-ENV-18-BAK
Form	:	Maşrapa
Buluntu Yeri/Seviye	:	G Yapısı, AB 27-1, 261 cm
Ölçüler	:	Y: 7 cm, G:13 cm, Ç:8
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 6/4 (Light Reddish Brown),Yanık Hamur: Gley 1 4/N (Dark Gray) sık dokulu gözeneksiz, Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: Gley 1 4/N (Dark Gray)
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Dik geniş ağızlı, omuzdan gövde üzerine tek dikey kulplu, keskin karınlı, düz dipli tümleştirilmiş maşrapa.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

Kat. No/ Lev. No:	35	
Kazı Env. No	:	BJB
Form	:	Maşrapa
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Kuzey Alanı, T 26-1, 445 cm
Ölçüler	:	Y: 8.5 cm, G: 8.8 cm, Ç: 3.5
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5Y 6/4 (Light Yellowish Brown) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta kireç, taşçık, orta miktarda ufak boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5Y 7/4 (Pale Brown) Kullanımdan kaynaklı dış yüzeyinde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	İçbükey profilili, dışa eğik basit ağızlı, S profilili, oval gövdeli maşrapa ağız-gövde-dip-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel. Aynı seviyede Geç Roma Dönemine tarihlenen "Kantar" parçaları bulunmuştur.

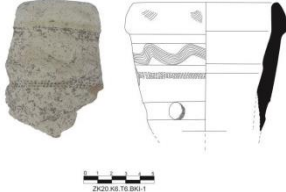
Kat. No/ Lev. No:	36	
Kazı Env. No	:	AJR
Form	:	Kadeh
Buluntu Yeri/Seviye	:	M Yapısı, AC 26-4,AD 26-2 ,320 cm-338 cm
Ölçüler	:	Y: 7.7 cm, G: 8.4 cm, Ç: 3.5, CK: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/6 (Red) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda ufak boyutta kireç, orta derecede orta boyutta kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10YR 7/3 (Very Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Bileşik gövde profilili, hafif dışa eğik basit yuvarlatılmış ağız, dibe doğru daralan oval gövdeli kadeh ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 7. YY
Karşılaştırma	:	Bass, 1982, s. 171, Fig. 8-12/ P34, Hayes, 2001, s. 446, Fig.7/29, Vionis, Poblome v.b., 2010, Fig. C. 435.

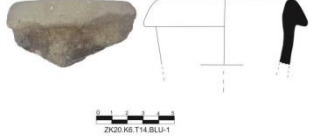
DEPOLAMA KAPLARI

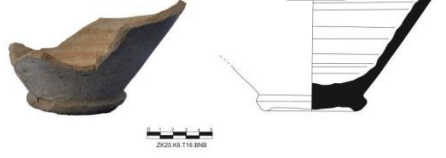
Kat. No/ Lev. No: 29	37	
Kazı Env. No	:	ZK'18/ET 62/BBM
Form	:	Amphora
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı (Mithraeum), T-U 25/26, 177-224 cm
Ölçüler	:	Y: 41,2 cm, G: 19,5 cm, Ç:
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 6/3 (Light Reddish Brown) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda orta ufak boyutta siyah kum, taşçık ve kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10YR 7/3 (Very Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Düz dar boğazlı, boyundan omuza uzanan tek dikey kulplu (Tek kulpu korunmuş), yumurta gövdeli, yuvarlak dipli tümleştirilmiş amphora (ağız kısmı eksik durumdadır).
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Cirelli, Cannaviccio , 2014, fig. 1, 970; Cirelli ,2014, fig. 7, 551; Emper- eur 2018, Fig. 1, 184; Akrivopoulou , Slampeas, 2014, fig. 10, 295; Reynolds, Pavlidis, 2014, fig. 2 (BHX 3.68), 459; Alexandra 2012, fig. 3.54.414., 173.

Kat. No/ Lev. No:	38	
Kazı Env. No	:	BRH
Form	:	Amphora
Buluntu Yeri/Seviye	:	Doğu Sur (konut) AJ 34-1 E3 8. Burç 913.96 cm
Ölçüler	:	Y: 13.9 cm, Kırık olan üst kısım ortalama Ç: 9.5 cm, CK: 0.9 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 6/3 (Pale Brown) Yanık Hamur: Gley 1 7/10Y (Light Greenish Gray) Sık dokulu az gözenekli, az miktarda küçük boyutta mika, yoğun miktarda küçük boyutta taşçık, az miktarda küçük boyutta kırmızı ve siyah kum katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 7.YR 6/4 (Light Brown) iç ve dış yüzeyde pişirme esnasında oluşan siyahlaşma, dış yüzeyde yer yer kireç patinası görülmektedir.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Uzun iç bükey boyun iki kulplu amphora boyun-kulplu parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

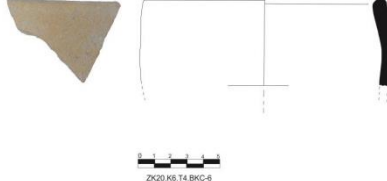
Kat. No/ Lev. No:	39	
Kazı Env. No	:	BKA-3
Form	:	Amphora
Buluntu Yeri/Seviye	:	Doğu Sur AH 32-4 19 cm-44 cm
Ölçüler	:	Y: 6.4 cm, Ç: 9.2 cm, CK: 0.6 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 7/4 (Pale Brown) Sık dokulu az gözenekli, yoğun miktarda ufak boyutta siyah kum, az miktarda ufak boyutta kırmızı kum ve taşçık, çok az miktarda ufak boyutta kireç ve gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5.Y 7/2 (Light Gray)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten yuvarlatılmış dıştan olukla ayrılmış ağız, uzun boyunlu amphora ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 6. YY
Karşılaştırma	:	Konstantinidou, 2010, s. 956, Fig. 4/3; Portale, 2014, s.488, Fig. 14/2. 5, Tosun, 2020, s. 644-645, Kat. No. 103-104, Kudret, 2017, s. 1104, Lev.237/ Kat.No.2097

Kat. No/ Lev. No:	40	
Kazı Env. No	:	BKI-1
Form	:	Amphora
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AB 27-2 (B1) 138 cm
Ölçüler	:	Y: 9 cm, Ç: 10 cm, CK: 0.7 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 6/6 (Pale Brown) Sık dokulu gözeneksiz, az miktarda ufak boyutta gümüş mika ve kireç, çok az miktarda büyük boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5.Y 7/2 (Light gray)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Basit dışarı yuvarlatılmış ağız kenarlı, aşağı doğru daralan boyunlu amphora ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

Kat. No/ Lev. No:	41	
Kazı Env. No	:	BLU-1
Form	:	Amphora
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AA 27 3-4 AB 27 1-2 205 cm-217 cm
Ölçüler	:	Y: 4.2 cm , Ç: 9 cm, CK: 0.6 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 6/3 (Pale Brown) Sık dokulu az gözenekli çok az miktarda büyük boyutta kuvars, az miktarda ufak boyutta kireç çok az miktarda ufak boyutta siyah kum ve şamot katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5 Y 7/2 (Light Gray) 7.5 YR 5/4 (Brown) dış ve iç yüzeyde pişirmeden kaynaklı yer yer siyahlaşma görülmektedir.
Fırınlama	:	Orta
Tanım	:	Dıştan yuvarlatılarak kalınlaştırılmış ağızlı amphora ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Lund, 1993, Fig.52/ C-361; Munoz, Sanchez, vd., 2005, s. 33, Fig. 9/6; Carredano, Vargas vd., 2007, s.142, Fig.4/10, Vella, Trainor , vd., 2014, s. 100, Fig.11. SP 63.07, Tol, Attema, 2014, s. 46, Fig. 5/11, Vela-Pieri, 2013, s. 142, Fig. 9/1.

Kat. No/ Lev. No:	42	
Kazı Env. No	:	BNB-1
Form	:	Amphora (?)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Doğu Sur AK 34-3 C3 28 cm
Ölçüler	:	Y: 8.5 cm, Ç: 7.3 cm, CK: 0.9 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5 YR 5/6 (Red) 7.5 YR 6/4 (Light Brown) Sık dokulu gözeneksiz yoğun miktarda ufak boyutta siyah kum yoğun miktarda küçük ve orta boyutta kireç az miktarda küçük boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Dış Astar Munsell: 10 YR 6/3 (Pale Brown) İç: 5 YR 5/6 (Yellowish Red) iç yüzde yer yer kireç patinası görülmektedir.
Fırınlama	:	Orta
Tanım	:	Halka dipli amphora dip-gövde parçası.
Tarih	:	MS 3. Yüzyıl ortaları
Karşılaştırma	:	Reynolds, 2013, Fig.43/ Am10 Base 1E.

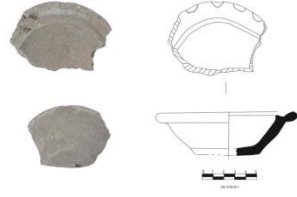
Kat. No/ Lev. No:	43	
Kazı Env. No	:	BLU-2
Form	:	Amphora
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AA 27 3-4 AB 27 1-2 205 cm-217 cm
Ölçüler	:	Y: 4.2 cm, Ç: 8.4 cm, CK: 1.2 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5 YR 4/4 (Brown) Yanık Hamur: 7.5 YR 4/1 (Dark Gray) Sık dokulu gözeneksiz yoğun miktarda ufak boyutta kireç çok az miktarda orta boyutta kuvars az miktarda küçük boyutta gümüş mika katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Dış Astar Munsell: 2.5 YR 5/6 (Red) İç ve dış yüzeyde pişirmeden kaynaklı yer yer renk değişimleri görülmektedir.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Hafif dışa eğik kalınlaştırılmış ağız kenarlı amphora ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 3. Yy ortaları-MS 7 YY
Karşılaştırma	:	Reynolds, Hernandes, 2008, vd., s. 86, Fig. 17/64; Morais, 2005, s. 65, Fig.2/8

Kat. No/ Lev. No:	44	
Kazı Env. No	:	BKC-6
Form	:	Amphora (?)
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AB 27-2 110 cm
Ölçüler	:	Y: 5.4 cm, Ç: 14.2 cm, CK: 0.7 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 5 YR 7/6 (Reddish yellow) Sık dokulu gözeneksiz ince kumlu yoğun miktarda küçük boyutta kireç çok az miktarda küçük boyutta kırmızı kum az miktarda küçük boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Munsell: 7.5 YR 7/4 (Pink)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İnceltilmiş ağız kenarlı amphora ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

Kat. No/ Lev. No:	45	
Kazı Env. No	:	BMB-1
Form	:	Depolama kabı?
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AA 26-2 AA 27-1 218 cm-248 cm
Ölçüler	:	Y: 4.4 cm, Ç: 38 cm, CK: 1.4 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5 YR 5/6 (Red) Seyrek dokulu az gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta kireç az miktarda orta boyutta taşçık çok az miktarda küçük boyutta gümüş mika ve siyah kum katkılı.
Astar	:	Munsell: 2.5 YR 6/6 (Light red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten yuvarlatılmış dışa çekik ağızlı depolama kabı ağız-boyun parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

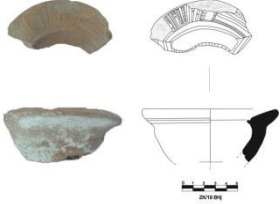
SOSLUK/ KASE/KAPAK (?)

Kat. No/ Lev. No:	46	
Kazı Env. No	:	AZN-2
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	N Yapısı, AC 26-2, 295 cm
Ölçüler	:	Y: 3.1 cm, G:13 cm, Ç: 13, CK: 0.6
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 6/4 (Light Brown) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta boyutta taşçık çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika orta miktarda ufak boyutta siyah kum katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 7/4 (Pink) İç ve dış yüzeyinde kireç patinası.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yivli ağız profilili, dışa eğik veya verev ağzı, sığ çanaklı, alçak kaideli sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Anderson-Stajanovic, 1992, Lev. 137, Res: 1177; Vokaer 2013, s. 487, fig. 2.5; Vela, 2013, s. 138, Fig. 5/4-5; Vela, 2015, s. 204, Fig. 168- 1/6211.37 Aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen metal obje ve yüzük parçası bulunmuştur.

Kat. No/ Lev. No:	47	
Kazı Env. No	:	BCR-1
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alanı, T 26-4, 249 cm- 263 cm
Ölçüler	:	Y: 4 cm, G: 9,2 cm, Ç: 13, CK: 0.5
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 7/3 (Very Pale Brown) Sık dokulu az gözenekli az miktarda çok büyük boyutta kireç orta miktarda küçük boyutta kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5Y 7/8 (Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yivli ağız profilili, dışa eğik veya verev ağız, sıg çanaklı, alçak kaideli sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Anderson-Stajanovic, 1992, Lev. 137, Res: 1177; Vokaer 2013, s. 487, fig. 2.5; Vela, Pieri, 2013, s. 138, Fig. 5/4-5; Vela, 2015, s. 204, Fig. 168-1/6211.37; Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/13

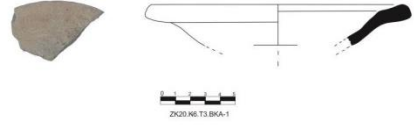
Kat. No/ Lev. No:	48	
Kazı Env. No	:	BIV
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alanı, T 26-2, 394 cm- 483 cm
Ölçüler	:	Y: 3.9 cm, G: 9.3 cm, Ç: 13, CK: 0.7
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 4/1 (Dark Gray) Seyrek dokulu gözenekli, yoğun miktarda orta boyutta siyah kum, az miktarda orta boyutta gümüş mika, az derecede ufak boyutta şamot az miktarda ufak boyutta taşçık, orta miktarda büyük boyutta taşçık yoğun miktarda orta ve ufak boyutta kireç katkılı. Fırınlamadan kaynaklı hamurunda yanık.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 6/4 (Light Reddish Brown) İç yüzeyinde yoğun derece orta boyutta siyah kum.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yivli ağız profilili, dışa eğik veya verev ağız, sıg çanaklı sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Anderson-Stajanovic, 1992, Lev. 137, Res: 1177; Vokaer 2013, s. 487, fig. 2.5; Vela, 2013, s. 138, Fig. 5/4-5; Vela, 2015, s. 204, Fig. 168- 1/6211.37; Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/13

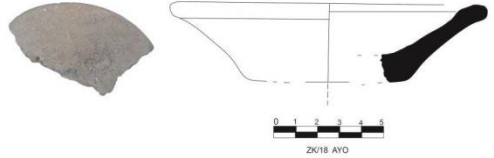
Kat. No/ Lev. No:	49	
Kazı Env. No	:	AMT
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 24-V 25, 74 cm-136 cm
Ölçüler	:	Y: 3,1 cm, 7.9 cm, Ç: 12, CK: 0.5
Kil	:	Hamur Munsell: 10 7/3 (Very Pale Brown) Sık dokulu gözeneksiz az miktarda ufak boyutta siyah kum çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika, az miktarda ufak boyutta kireç.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 7/3 (Pink)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yivli ağız profilli, dışa eğik veya verev ağız, sığ çanaklı, alçak kaideli
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Anderson-Stajanovic, 1992, Lev. 137, Res: 1177; Vokaer 2013, s. 487, fig. 2.5; Vela, 2013, s. 138, Fig. 5/4-5; Vela, 2015, s. 204, Fig. 168-1/6211.3780 cm derinliğinde MS 6-7. Yy'lara (Geç Roma Dönemi) tarihlenen yassı üç yapraklı bir ok ucu bulunmuştur.

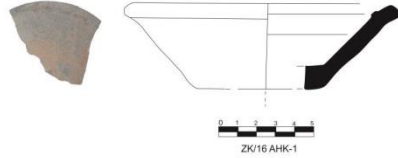
Kat. No/ Lev. No:	50	
Kazı Env. No	:	BHJ
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Üst Alanı, V 27-2, 315 cm
Ölçüler	:	Y: 4.7 cm, G: 9.3 cm, Ç: 12, CK: 0.7
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 5/6 (Greenish Red) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta gümüş mika, çok az miktarda ufak boyutta şamot, siyah kum orta miktarda ufak boyutta kireç ve taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/2 (Reddish Gray) Dış yüzeyi kireç patinalı.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yivli ağız profilli, dışa eğik veya verev ağız, sığ çanaklı sosluk ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Anderson-Stajanovic, 1992, Lev. 137, Res: 1177; Vokaer 2013, s. 487, fig. 2.5; Vela, 2013, s. 138, Fig. 5/4-5; Vela, 2015, s. 204, Fig. 168-1/6211.37.

Kat. No/ Lev. No:	51	
Kazı Env. No	:	BAK-1
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	G Yapısı (Konut), AB 27-1, 394 cm- 483 cm
Ölçüler	:	Y: 4 cm, G: 9.2 cm, Ç: 10, CK: 0.6
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/6 (Dark Red) Seyrek dokulu gözenekli, yoğun miktarda orta boyutta gümüş mika orta miktarda orta boyutta siyah kum çok az miktarda ufak boyutta kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 6/6 (Dark Red) İç yüzeyinde yoğun derece orta boyutta siyah kum.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten hafif kalınlaştırılmış dışa çekik ağız, içe eğik dış bükey gövdeli sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Mundell-Mango, 2002, s. 307-315, Fig. 19 No. 4-5, Tosun, 2020, s. 930-953, Kat. No. 389-Kat.No.412, Vela-Pieri, 2013, s. 139, Fig. 6: 1-3; Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/13

Kat. No/ Lev. No:	52	
Kazı Env. No	:	BKV-1
form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı (Konut), AB 27-2, 63 cm
Ölçüler	:	Y: 3.8 cm, Ç: 10 cm, CK: 0.9
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/6 (Red) Sık dokulu gözeneksiz, az miktarda küçük boyutta gümüş mika, yoğun miktarda küçük boyutta küçük boyutta kireç çok az miktarda orta boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10 R 5/6 (Red) İç yüzeyinde yer yer kireç patinası ve 0.4 cm'den büyük kireç gözlenmektedir.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten hafif kalınlaştırılmış dışa çekik ağız, içe eğik dış bükey gövdeli sosluk ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Mundell-Mango, 2002, s. 307-315, Fig. 19 No. 4-5, Tosun, 2020, s. 930-953, Kat. No. 389-Kat.No.412, Vela-Pieri, 2013, s. 139, Fig. 6: 1-3.

Kat. No/ Lev. No:	53	
Kazı Env. No	:	BKA-1
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Doğu Sur AH 32-4 19 cm-44 cm
Ölçüler	:	Y: 2.3 cm, Ç: 14 cm, CK: 0.6 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 6/3 (Pale Brown) İnce kumlu sık dokulu az miktarda ufak boyutta gümüş mika, taşçık, çok az miktarda orta boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5 YR 6/6 (Reddish Yellow) çok az miktarda orta boyutta altın mika, ufak boyutta altın ve gümüş mika katkılıdır.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten kesilmiş yuvarlatılmış dışa eğik ağız, içe eğik dış bükey gövdeli sığ çanaklı, sosluk ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 740, Kat. No:199

Kat. No/ Lev. No:	54	
Kazı Env. No	:	AYO
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Doğu Sur AH 32-4 19 cm-44 cm
Ölçüler	:	Y: 3.5 cm, G: 10.6 cm, Ç: 14, CK: 0.5
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 6/8 (Light Red), Yanık Hamur: 7.5YR 6/4 (Light Brown) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta kireç, az miktarda orta boyutta kireç orta miktarda büyük boyutta kireç katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 5 YR 6/6 (Reddish Yellow)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten kesilmiş dışa eğik ağız, içe eğik düz gövdeli sığ çanaklı düz dipli, sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Kennedy-Freeman, 1995, Fig. 29: 15-16; Tosun, 2020, s. 748-750, Kat. No: 207-209,

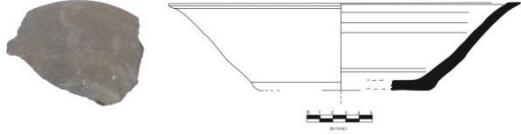
Kat. No/ Lev. No:	55	
Kazı Env. No	:	AHK-1
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, AD-26/27, 220 cm
Ölçüler	:	Y: 4,5 cm, G: 14,05 cm, Ç: 14
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5 YR 7/4 (Light Reddish Brown) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda orta boyutta taşçık,kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5 YR 7/4 (Pink)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçten kesilmiş dışa eğik ağız, içe eğik düz gövdeli sığ çanaklı düz dipli, sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 748-750, Kat. No: 207-209, Kennedy-Freeman, 1995, Fig. 29: 15-16.

Kat. No/ Lev. No:	56	
Kazı Env. No	:	ZK'17/ENV 18-ASJ
Form	:	Sosluk/ /Kase/Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 220 cm
Ölçüler	:	Y: 5,3 cm, G: 8,5 cm, KÇ: 4, AÇ: 9
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 6/6 (Reddish Yellow) Sık dokulu gözeneksiz yoğun miktarda ufak boyutta siyah kum, az miktarda ufak boyutta kireç, az miktarda orta boyutta kireç, orta miktarda orta boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 6/6 (Reddish Yellow)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yivli ağız profilli,hafif dışa eğik ağız, içe eğik içbükey gövdeli sığ çanaklı, profilli kaideli sosluk ağız-gövde-kaide parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Williams, 1989, Fig. 41/444, Tekocak, 2006, lev. 61/314; Vokaer 2013, fig. 2.5, 487.

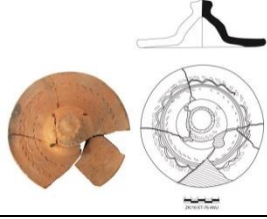
TESTİCİK

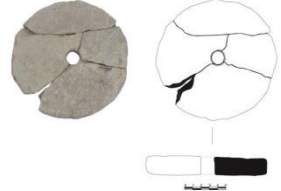
Kat. No/ Lev. No:	57	
Kazı Env. No	:	AZN-4
Form	:	Testicik-Şişe (?)
Buluntu Yeri/Seviye	:	N Yapısı, AC 26-2, 295 cm
Ölçüler	:	Y: 4,2 cm, G: 4,3 cm, Ç:2, CK: 0.1
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 6/8 (Light Red) İnce dokulu gözeneksiz çok az miktarda çok ufak boyutta gümüş mika katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 6/8 (Light Red)
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Dışa yuvarlatılmış içe çekik ağız, İçe eğik dışbükey omuz testicik ağız-göde parçası.
Tarih	:	MS 4-8 YY
Karşılaştırma	:	Kapitaikin, 2018, s. 208, Lev. 34/65

TABAK

Kat. No/ Lev. No:	58	
Kazı Env. No	:	ACI-1
Form	:	Tabak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Kule, BD 35-3, Dolgu Toprak
Ölçüler	:	Y: 7 cm, G: 17,05 cm, Ç: 24, CK: 0.4
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 4/4 (Brown) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta boyutta taşçık, orta miktarda orta boyutta kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 5/4 (Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa çekik sivriltilmiş ağızlı, düz dipli tabak ağız-gövde-dip parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Yerel veya Bölgesel.

KAPAK

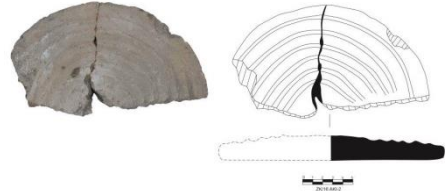
Kat. No/ Lev. No:	59	
Kazı Env. No	:	ZK'16/ET 76-ANU
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, 420-495 cm
Ölçüler	:	Y: 6,5 cm, Ç: 23,3 cm, K: 1,4 cm.
Kil	:	Hamur Munsell: 5YR 6/8 (Reddish Yellow) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda orta boyutta kireç az miktarda ufak boyutta kireç, taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 7/6 (Reddish Yellow) İç ve dış yüzeyinde yer yer kullanımdan kaynaklı siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Üstte bir tutmak, yayvan bir gövde, geniş-düz kesilmiş iç kısmı oyuk bırakılmıştır. Tutamak profil vermektedir. Tutamak dışı açıktır. İç kenarlar olasılıkla kabın üzerine oturması için düz bırakılmıştır. Bezeme olarak bitkisel, çentik ve yiv tercih edilmiş kapak ağız-gövde-tutamak parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Hayes, 1968, s. 210, Fig. 106, Mills, Beuadry, 2010, s. 864, Fig. 4b: 033.1 L1.21; Bomin, 2016, s. 71, Fig. 13/12; Kenchreai IV, p145. No. Rc 101a. Pl.38 http://kenchreai.org/kaa/ke/ke2218?more=true

Kat. No/ Lev. No:	60	
Kazı Env. No	:	AJG-1
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	M Yapısı (Konut) AD 26-2, 300 cm
Ölçüler	:	Y: 1,9 cm, G:, Ç: 13
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 8/3 (Very Pale Brown) Seyrek dokulu gözenekli çok az miktarda küçük boyutta kireç, taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10Y 7/3 (Very Pale Brown) Kullanımdan kaynaklı yer yer siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlak formulu ortası delik birleştirilmiş eksik durumda kapak.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihli çatı kiremit ve kandil parçaları bulunmuştur.

Kat. No/ Lev. No:	61	
Kazı Env. No	:	BFE
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alanı, T 26-4, 283 cm-331 cm
Ölçüler	:	Y: 2,7 cm, U: 12 cm, G: 11,8 cm, Ç: 23
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5Y 5/1 (Gray) Sık dokulu gözeneksiz orta miktarda orta boyutta taşçık az miktarda ufak boyutta taşçık çok az miktarda ufak boyutta şamot.
Astar	:	Astar Munsell: 10R 4/8 (Red) Alt yüzeyi gözenekli, üst yüzeyi kaygan dokulu, kullanımdan kaynaklı yer yer siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Düz gövdeli, yivli kapak ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Mills, Beuadry, 2007, s. 751, Fig. 8: G31.4; Mills, Beuadry, 2010, s. 864, Fig. 4b: 033.1 L2.1 Aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen kandil parçaları ve çatı kiremit parçaları bulunmuştur.

Kat. No/ Lev. No:	62	
Kazı Env. No	:	APR-1
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 25-3, 540 cm
Ölçüler	:	Y: cm, U: cm, G: cm, Ç: 27, CK: 1.5 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 4/6 (Red) , Yanık Hamur: 10YR 3/1 (Very Dark Gray), Sık dokulu gözeneksiz çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika, kuvars, az miktarda küçük boyutta taşçık kireç katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 4/3 (Reddish Brown) Alt yüzeyi gözenekli.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Düz gövdeli,yivli kapak ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Serdaroğlu, 1977, Lev. 4-Şek. 123-27 a; Temel, 2015, s. 240, Kat. No. 240; Degeest 2000, 143-144, Şek.142-144; Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346.

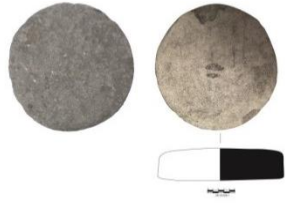
Kat. No/ Lev. No:	63	
Kazı Env. No	:	AOL-1
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 25-V 25, 430 cm-545 cm
Ölçüler	:	Y: 2,5 cm, G: 22,1 cm, Ç: 25
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 5/3 (Brown) Seyrek dokulu orta derecede gözenekli yoğun miktarda orta büyüklükte kireç, orta miktarda orta büyüklükte kireç, taşçık katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 5/6 (Red) İç ve dış yüzeyinde yoğun miktarda orta büyüklükte kireç, orta miktarda orta büyüklükte taşçık
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Düz gövdeli, yivli kapak ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Serdaroğlu, 1977, Lev. 4-Şek. 123-27 a; Temel, 2015, s. 240, Kat. No. 240; Degeest 2000, 143-144, Şek.142-144; Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346 Aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen çatı kiremit parçaları bulunmuştur.

Kat. No/ Lev. No:	64	
Kazı Env. No	:	AKI-2
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 24-25, 202 cm-330 cm
Ölçüler	:	Y: 1,3-2,4 cm, G: cm, Ç: 23
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 7/4 (Pink), Yanık Hamur Munsell:2.5Y 6/2 (Light Brownish Gray) Seyrek dokulu yoğun gözenekli az miktarda orta boyutta kireç, ufak boyutta kireç, az miktarda ufak boyutta taşçık katkılı kireç patınalı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 7/4 (Pink)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Düz gövdeli, yivli kapak ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Serdaroğlu, 1977, Lev. 4-Şek. 123-27 a; Temel, 2015, s. 240, Kat. No. 240; Degeest 2000, 143-144, Şek.142-144; Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346, Kudret, 2017, s. 1101, Lev.234/Kat.No. 2059 Aynı seviye Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen çatı kiremit parçaları bulunmuştur.

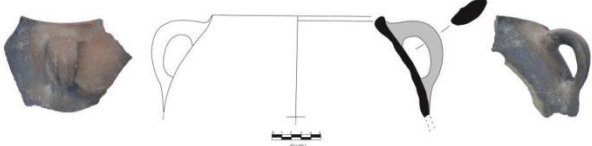
Kat. No/ Lev. No:	65	
Kazı Env. No	:	AOF-7
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, V 24-V 25, 430 cm-495 cm
Ölçüler	:	Y: 2,7 cm, G: 14.5 cm, Ç: 21
Kil	:	Hamur Munsell: 10YR 3/1 (Very Dark Gray) Sık dokulu gözeneksiz, orta miktarda orta boyutta kireç katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 10YR 6/3 (Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Tozsu sert yüzey, düz, geniş ve yayvan bir gövde. Merkezde yer alan tutamak kısmı kırıktır. Bezeme olarak yivlerden oluşan dalga bezemeleri, daire şeklinde yivler (Kırık) ve dış kenarlarda çentikler tercih edilmiş kapak ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Temel, 2015, s. 240, Kat. No. 240; Degeest 2000, 143-144, Şek.142-144; Özdemir, 2009, s. 184, Kat. No: 345-346, Kudret, 2017, s. 1101, Lev. 234/Kat.No. 2058 Aynı seviye Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen çatı kiremit parçaları, cam takı parçaları bulunmuştur.

Kat. No/ Lev. No:	66	
Kazı Env. No	:	AYK
Form	:	Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	N Yapısı, AB 26-4, 279 cm
Ölçüler	:	Y: 7,8 cm, G: 6 cm, Ç:
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 7/6 (Light Red)Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda büyük boyutta şamot, taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 6/6 (Light Red)
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	İçbükey profilili kapak tutamak parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Rife ve Heath, Kenchreai IV, p. 112, no. RC 9d, pl. 28

Kat. No/ Lev. No:	67	
Kazı Env. No	:	ZK/18 ENV-16 AYO
Form	:	Pithos Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	N Yapısı, AC 26-4, 249 cm
Ölçüler	:	Y: 11 cm, K: 4 cm, Ç: 39.5 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 5 YR 6/3 (Light Reddish Brown) sık dokulu gözeneksiz.
Astar	:	Astar Musell: 5 YR 6/4 (Light Reddish Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Düz gövdeli, sepet kulplu, havalandırma açıklı, düz dipli tüm kapak.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Degeest, 2000, s. 366, Fig.143/3J110, Mimaroğlu 2017, s. 358, Lev. 4/4

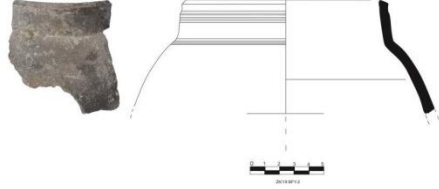
Kat. No/ Lev. No:	68	
Kazı Env. No	:	AZN-1
Form	:	Pithos Kapak
Buluntu Yeri/Seviye	:	N Yapısı, 295 cm
Ölçüler	:	Y: 5,3 cm, Ç:22
Kil	:	Hamur Munsell: White Page N.9.5 (White) Seyrek dokulu gözenekli-kireç patinalı
Astar	:	Astar Musell: 7.5YR 6/3 (Light Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlak formlu, kalın gövdeli tutamaksız tüm kapak.
Tarih	:	MS 6-7 YY
Karşılaştırma	:	Degeest, 2000, s. 363, Fig. 134.2J100.

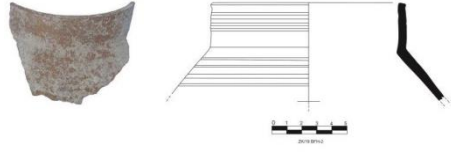
BRITTLE WARE (GEVREK MALLAR)

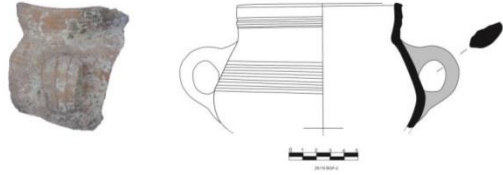
Kat. No/ Lev. No:	69	
Kazı Env. No	:	ARS-1
Form	:	Çömlek (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U-T 26-27, 13 cm-223 cm
Ölçüler	:	Y: 8 cm, G: 13.4 cm, Ç:24, C.K: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/8 (Red) Sık dokulu gözeneksiz az miktarda ufak boyutta altın mika çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika orta miktarda orta boyutta taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 5/4 (Reddish Brown) Kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyinde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçe eğik ağız, boyunsuz dışa eğik dışbükey gövdeli, dikey kulplu çömlek ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	Geç Hellenistik Dönem-Erken Roma
Karşılaştırma	:	Vokaer, 2010, s. 129, Fig. 6/1; Thomas, 2013, s. 15, Fig. 36; Ökse, Erdoğan, vd., 2018, s. 265, 151-159; Tosun, 2020, s. 828, Kat.No.287

Kat. No/ Lev. No:	70	
Kazı Env. No	:	BBM
Form	:	Çömlek (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, T-U 25/26, 177-224 cm
Ölçüler	:	Y: 22,5 cm, G: 25,2 cm, Ç: 13
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 6/4 (Light Reddish Brown) Sık dokulu gözeneksiz, yoğun miktarda orta boyutta siyah kum, az miktarda ufak boyutta siyah kum, orta miktarda ufak boyutta taşçık ve kireç katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 6/4 (Light Reddish Brown)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Bileşik gövde profilili, kısa boyunlu, omuz üzerinde çift dikey kulplu, dik ağız, şişkin karınlı tüm çömlek.
Tarih	:	MS 6. YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 855, Kat. No: 314, Vokaer, 2007, s. 713, Fig. 12, Vivirs-Vokaers, 2009, PI-VII/2, Vokaer, 2010, s. 126, Fig. 3/3. Amodio, 2007, s. 244, Fig.1 Tipe IV G.

Kat. No/ Lev. No:	71	
Kazı Env. No	:	BGS-4
Form	:	Çömlek (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alan, T 26-3, 368 cm-379 cm
Ölçüler	:	Y: 15,9 cm, G: 18 cm, Ç: 14, CK: 0.4
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5 YR 5/6 (Dark Red) Seyrek, gözenekli yoğun miktarda orta boyutta taşçık, orta miktarda ufak boyutta kireç katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 4/3 (Reddish Brown) kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Bileşik gövde profilli, hafif dışa çekik yuvarlatılmış ağız, kısa boyunlu, omuz üzerinde tek dikey kulplu, dik ağız, şişkin karınlı çömlek ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 6. YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 855, Kat. No: 314, Vokaer, Bonifay vd., 2007, s. 713, Fig. 12, Vivirs-Vokaers, 2009, Pl-VII/2, Vokaer, 2010, s. 126, Fig. 3/3, Amodio, 2007, s. 244, Fig.1 Tipe IV G.

Kat. No/ Lev. No:	72	
Kazı Env. No	:	BFY-2
Form	:	Çömlek (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alan, T 26-3, 368 cm-379 cm,
Ölçüler	:	Y: 7,6 cm, G: 7.4 cm, Ç: 13, CK: 0.2
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 5/1 (Gray) Seyrek dokulu gözenekli çok az miktarda ufak boyutta kuvars orta miktarda orta boyutta kireç, yoğun miktarda ufak boyutta taşçık katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 5/2 (Brown) kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yuvarlatılmış dik ağız, kısa dik boyunlu çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Gerber, 2010, s. 194, Fig. 4/8, Tosun, 2020, s. 849, Kat. No: 308, Reynolds-Waksman, 2007, s. 68, Fig.4.

Kat. No/ Lev. No:	73	
Kazı Env. No	:	BFH-2
Form	:	Çömlek (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alan, T 26-3, 368 cm-379 cm,
Ölçüler	:	Y: 6, 7 cm, G: 11 cm, Ç: 13, CK: 0.1
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5 YR 5/6 (Dark Red) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta taşçık orta miktarda ufak boyutta taşçık katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5 YR 5/6 (Dark Red) kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa yuvarlatılmış ağız, uzun dik boyunlu çömlek ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Cathma, 1991, s. 37, Fig. 21, Pascal, 2008, s. 39, Fig.5/26, Tosun, 2020, s. 845, Kat. No: 304, Reynolds-Waksman, 2007, s. 68, Fig.4.

Kat. No/ Lev. No:	74	
Kazı Env. No	:	BGP
Form	:	Çömlek (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithras Kuzey Alan, T 26-1, 354 cm-391 cm,
Ölçüler	:	Y: 9 cm, G: 7.2 cm, Ç: 11, CK: 0.1
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5 YR 5/6 (Dark Red) Seyrek dokulu gözenekli çok az miktarda ufak boyutta kuvars gümüş mika orta miktarda orta boyutta taşçık katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5 YR 5/8 (Light Red) kullanımdan kaynaklı iç ve dış yüzeyde siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Dışa yuvarlatılmış ağız, kısa boyunlu, yatay kulplu çömlek ağız-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 7 YY
Karşılaştırma	:	Hayes, 1968, s. 214, No.108 (1:3), Vokaer, 2013, s. 590, Fig. 9/1.

Kat. No/ Lev. No:	75	
Kazı Env. No	:	ATC-1
Form	:	Güveç (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 394 cm-422 cm
Ölçüler	:	Y: 10.7 cm, G:10.3 cm, Ç:14, C.K: 0.3
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 4/6 (Red), Yoğun miktarda ufak boyutta kireç, orta boyutta kireç, orta miktarda küçük taşçık katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 7.5YR 5/3 (Brown) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	İçe çekik yuvarlak ağız, boyunsuz, üçgen şekilli tek tutamaklı güveç ağız-gövde-tutamak parçası.
Tarih	:	MS 4-8 YY
Karşılaştırma	:	Özyar, Pancaroğlu vd.,2016, s. 483, Şek.10; Evrin, 2002, s. 267, Fig. 29/1; Antonelli, Menozzi 2014,s. 892, Fig.2/1-3; Vokaer 2007, s. 790, Fig. 3/5, 709; A. Vokaer 2018, s. 460, Fig. 1/2. Northedge, 1988, s. 85, Fig. 4/9-10; Northedge, 1996, s. 256, Fig. 5/82. Aynı seviyede Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen bir kandil parçası ve tam bir kiremit bulunmuştur.

Kat. No/ Lev. No:	76	
Kazı Env. No	:	ATC-3
Form	:	Güveç (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 394 cm-422 cm
Ölçüler	:	G: 9.2 cm, CK: 1.6 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 4/6 (Red), Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta taşçık, katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 4/2 (Dark Reddish Gray) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yatay üçgen şekilli tutamaklı güveç tutamak parçası.
Tarih	:	MS 4-8 YY
Karşılaştırma	:	Özyar, Pancaroğlu vd.,2016, s. 483, Şek.10; Evrin, 2002, s. 267, Fig. 29/1; Antonelli, Menozzi 2014,s. 892, Fig.2/1-3; Vokaer 2007, s. 790, Fig. 3/5, 709; A. Vokaer 2018, s. 460, Fig. 1/2. Northedge, 1988, s. 85, Fig. 4/9-10; Northedge, 1996, s. 256, Fig. 5/82.

Kat. No/ Lev. No:	77	
Kazı Env. No	:	ATJ-6
Form	:	Güveç (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı, U 26-2, 284 cm-297 cm
Ölçüler	:	G: 9.2 cm, CK: 1.6 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 4/6 (Red), Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda orta boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta kireç, orta miktarda ufak boyutta taşcık, katkılı kireç patinalı.
Astar	:	Astar Munsell: 5YR 4/2 (Dark Reddish Gray) İç ve dış yüzeyde kullanımdan kaynaklı meydana gelen siyahlaşma.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yatay üçgen şekilli tutamaklı güveç tutamak parçası.
Tarih	:	MS 4-8 YY
Karşılaştırma	:	Özyar, Pancaroğlu vd.,2016, s. 483, Şek.10; Evrin, 2002, s. 267, Fig. 29/1; Antonelli, Menozzi 2014,s. 892, Fig.2/1-3; Vokaer 2007, s. 790, Fig. 3/5, 709; A. Vokaer 2018, s. 460, Fig. 1/2. Northedge, 1988, s. 85, Fig. 4/9-10; Northedge, 1996, s. 256, Fig. 5/82.

Kat. No/ Lev. No: 22	78	
Kazı Env. No	:	BID
Form	:	Yonca Ağızlı Testi (Brittle Ware/Gevrek Mallar)
Buluntu Yeri/Seviye	:	Mithraeum Kuzey Alanı, T 26-3, 366-410 cm
Ölçüler	:	Y: 8, 4 cm, G: 11.3 cm, Ç: 5
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 3/3 (Dark Brown) Seyrek dokulu gözenekli yoğun miktarda ufak boyutta kireç çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika, şamot katkılı. Pişirmeden kaynaklı kilde renk değişimi mevcuttur .
Astar	:	Astar Munsell: 10R 5/8 (Red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Yonca ağızlı düz kalın boyunlu, ağızdan omuz üzeri tek dikey kulplu yonca ağızlı testi ağız-boyun-gövde-kulp parçası.
Tarih	:	MS 4-7. YY
Karşılaştırma	:	Amari, 2014, s. 234, Fig: 4/8; Bass-Van Doornick, 1971, s. 39, Fig. 20-21; Özdemir, 2009, s. 128, Kat. No: 120; Vokaer, Bonifay, vd., 2007, s. 708, Fig. 2/3.

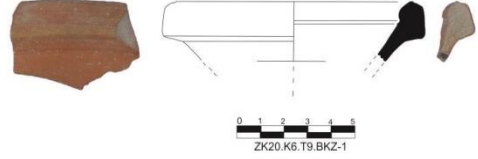
KUZEY SURİYE AMPHORALARI I

Kat. No/ Lev. No:	79	
Kazı Env. No	:	ZK/17 ENV-11 AUV
Form	:	Kuzey Suriye Amfora 1
Buluntu Yeri/Seviye	:	T Yapısı (Mithraeum), T 26-4, 440 cm
Ölçüler	:	Y: 52, 5cm, G: 32.5 cm, Ç: 12
Kil	:	Hamur Munsell: 10 YR 7/3 (Very Pale Brown) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda küçük boyutta taşçık çok az miktarda küçük boyutta kireç çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10 YR 7/4 (Very Pale Brown)
Fırınlama	:	İyi
Yapım Tekniği	:	Çark Yapımı
Tanım	:	Dışa çekik ağız, düz dar boğazlı, boyundan omuza hafif geçişli, şişkin gövdeli hafif keskinleşen karınlı, yuvarlak dipli tümleştirilmiş amphora.
Tarih	:	MS 4-7 YY
Karşılaştırma	:	Munoz, Sanchez, vd., 2005, s. 33, Fig. 9/9; Reynolds, 2013, s. 98, Fig.4/16A AM270

Kat. No/ Lev. No:	80	
Kazı Env. No	:	BAG-2
Form	:	Kuzey Suriye Amfora 1
Buluntu Yeri/Seviye	:	S Yapısı, U 25-4, 749 cm
Ölçüler	:	Y: 8.6 cm, G: 20 cm, Ç:10
Kil	:	Hamur Munsell: 2.5YR 7/6 (Very Pale Brown) Seyrek dokulu gözenekli orta miktarda küçük boyutta taşçık çok az miktarda küçük boyutta kireç çok az miktarda ufak boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5YR 6/4 (Dark Red) Dış yüzeyinde kireç patinası.
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Kalınlaştırılmış kapağın oturması için yivli bırakılan ağız kısmı silindirik boynulu boyundan iki dikey kulplu amphora ağız-boyun-kulp parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 582, Kat.No.41; Reynolds, 2013, s. 98, Fig.4/16A AM270; Alp, 2009, Fig.5/2-4; Vela, Pieri, 2013, s. 142, Fig.9/5; Vela, 2014, s. 261, Fig.3/3; Reynolds, 2005, s. 608, Lev.21-Fig.158

Kat. No/ Lev. No:	81	
Kazı Env. No	:	ZK'20.K6.T4.BKC-4
Form	:	Kuzey Suriye Amfora 1
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı AB 27-2 (B1) 110 cm
Ölçüler	:	Y: 7.5 cm , Ç: 8.2 cm, CK: 1 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 7.5YR 6/4 (Light Brown) Sık dokulu gözeneksiz, yoğun miktarda ufak boyutta kireç ve taşçık az miktarda küçük boyutta siyah kum ve gümüş mika çok az miktarda orta boyutta şamot katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 2.5.YR 6/6 (Light Red)
Fırınlama	:	İyi
Tanım	:	Oluklu ağız kenarlı, düz dar boğazlı, boyundan omuza uzanan iki dikey kulplu amphora ağız-boyun-kulp parçası.
Tarih	:	MS 5-7 YY
Karşılaştırma	:	Tosun, 2020, s. 582, Kat.No.41; Reynolds, 2013, s. 98, Fig.4/16A AM270; Alp, 2009, Fig.5/2-4; Vela, Pieri, 2013, s. 142, Fig.9/5; Vela 2014, s. 261, Fig.3/3; Reynolds, 2005, s. 608, Lev.21-Fig158

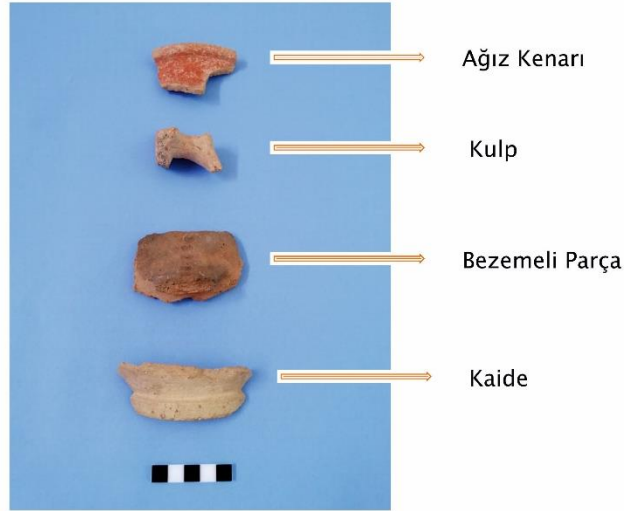
PHOKAIA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ

Kat. No/ Lev. No:	82	
Kazı Env. No	:	BKZ-1
Form	:	Tabak (Phokaia Kırmızı Astarlı Tabak-Hayes From 3G (?))
Buluntu Yeri/Seviye	:	P Yapısı (konut) AA 27-2 122 cm
Ölçüler	:	Y: 2.5 cm, Ç: 10 cm, CK: 0.5 cm
Kil	:	Hamur Munsell: 10R 5/6 (Red) Sık dokulu gözeneksiz yoğun miktarda küçük boyutta kireç çok az miktarda küçük boyutta gümüş mika katkılı.
Astar	:	Astar Munsell: 10R 4/8 (Red)
Fırlama	:	İyi
Tanım	:	Dıştan hafif çift boğumla kalınlaştırılmış ağızlı tabak ağız-gövde parçası.
Tarih	:	MS 5-6.YY
Karşılaştırma	:	Waage, 1948, Pl.XI/947, Williams, 1989, Fig. 26/304, Quaresma, 2019, s. 146, Fig. 6/54, Hayes, 1968, s. 2010, Fig.71, Thomas, 2013, s. 21, Fig. 74, Kudret, 2017, s. 1115, Lev. 248/Kat.No. 2248, Tosun, 2020a, s. 722, kat. No. 181, Tosun, 2020b, s. 358, Şek.9, Heath, 2011, s. 72, Fig 3/20, Aktaş, Sezgin vd., 2019, s. 408, Fig.3/16, Domzalski, 2011, s. 173, Lev. 4/6.

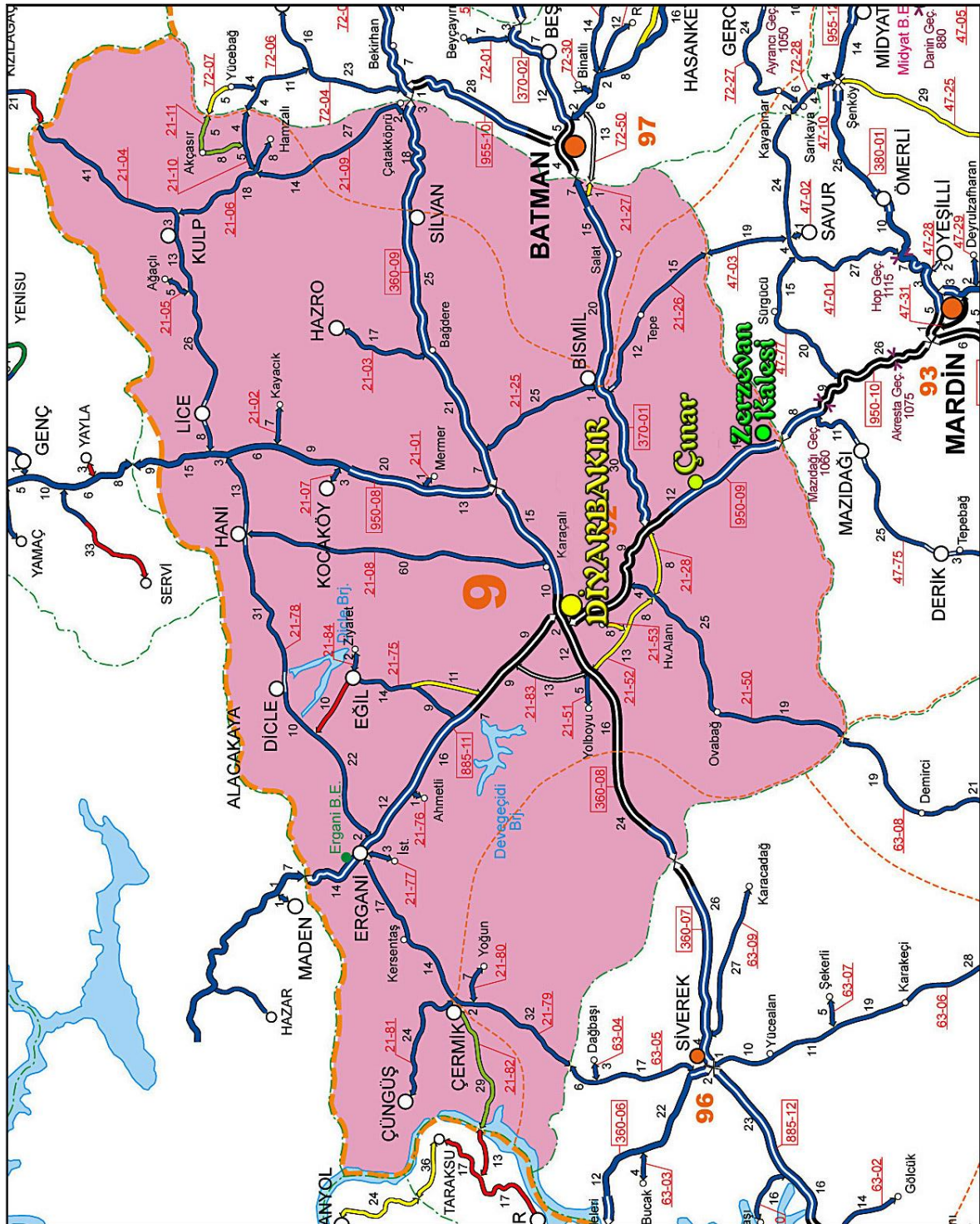
EKLER

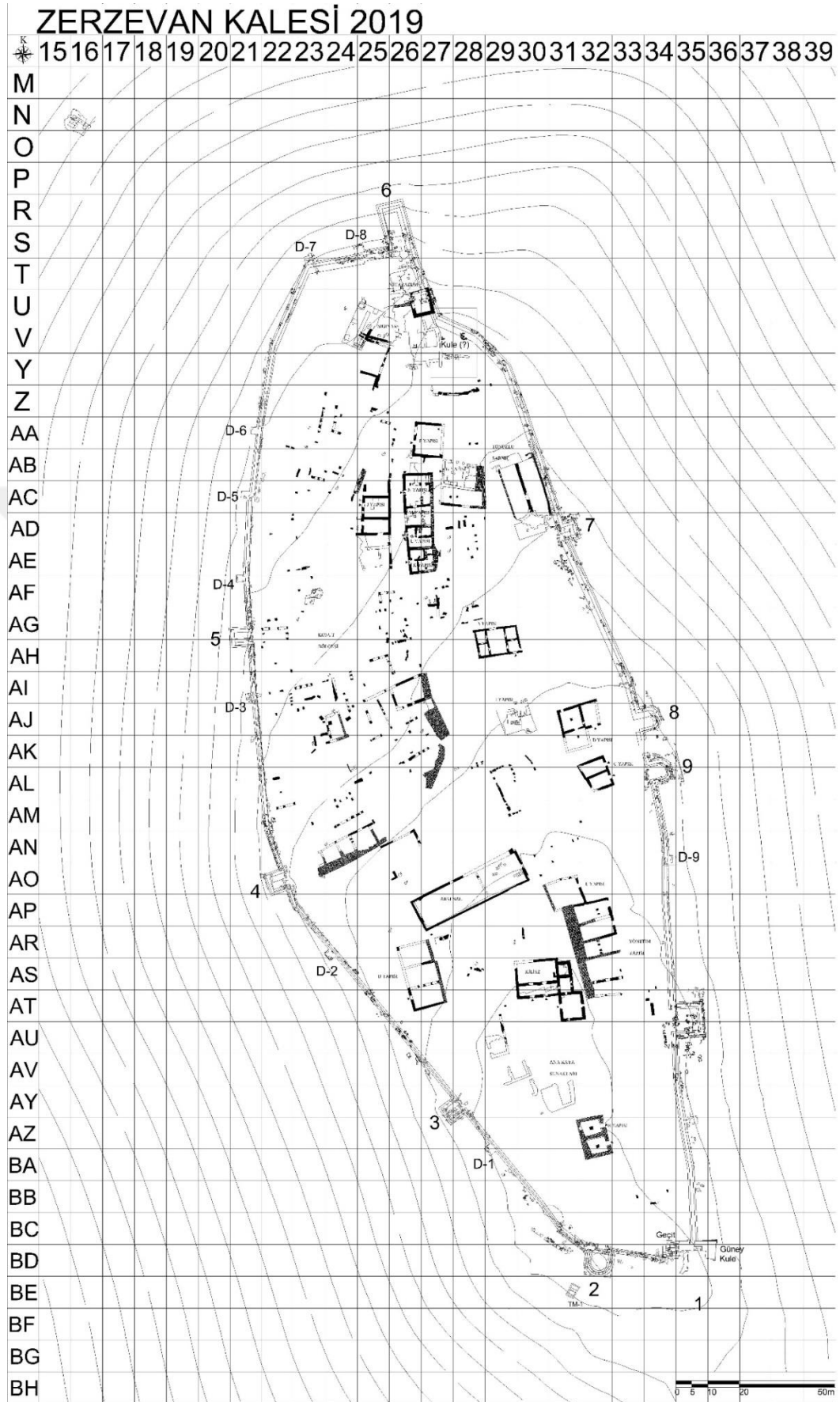

Şekil 1.3.1: Seramik eserlerin seçimi, fotoğraflanması ve bilgilerin işlenmesi

Şekil 1.3.2: Seramik eserlerin kenar özelliklerine göre tanımlanması (Kaynak: Zerzevan Kalesi Kazı arşivi)

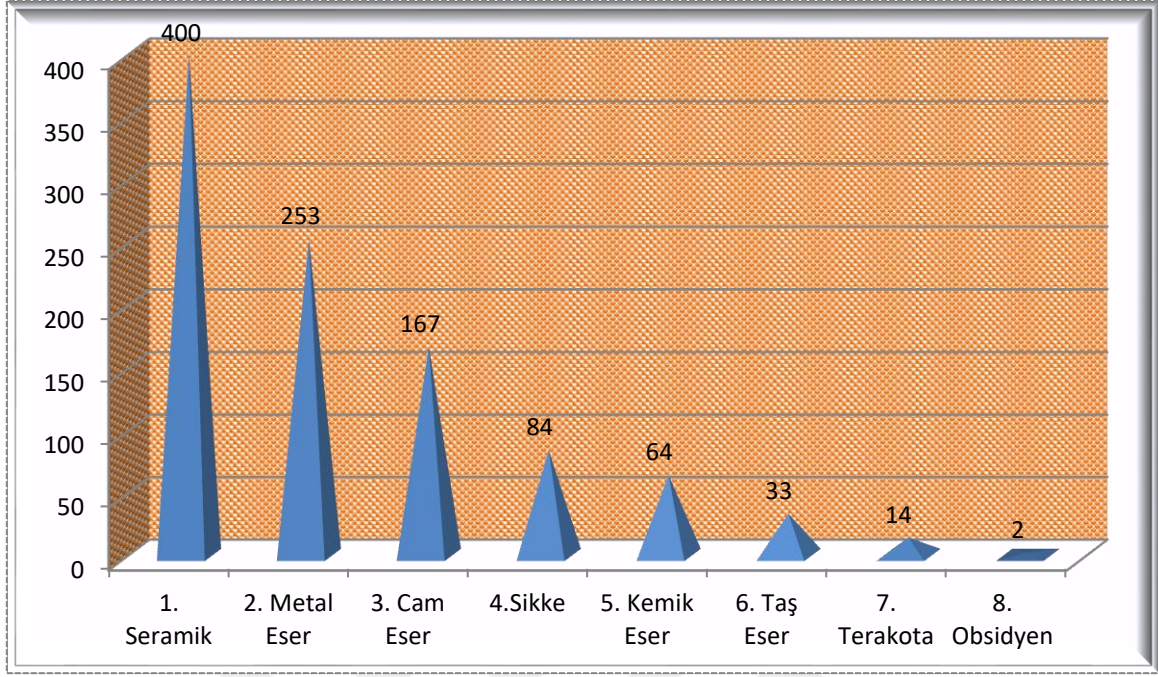

Şek. 2.4.1: Zerzevan Kalesi genel yerleşim planı (Kaynak: Zerzevan Kalesi Kazı Arşivi).

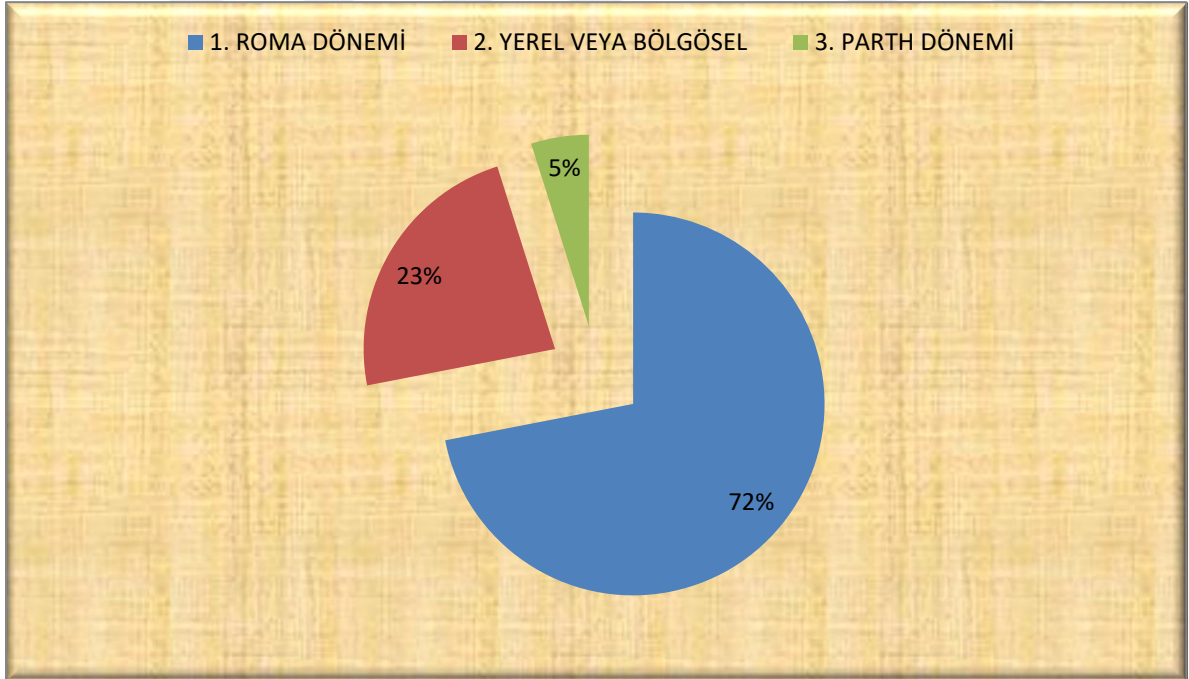

Şek. 2.4.2: Zerzevan Kalesi'nin havadan görünümü (Kaynak: Zerzevan Kalesi Kazı Arşivi).

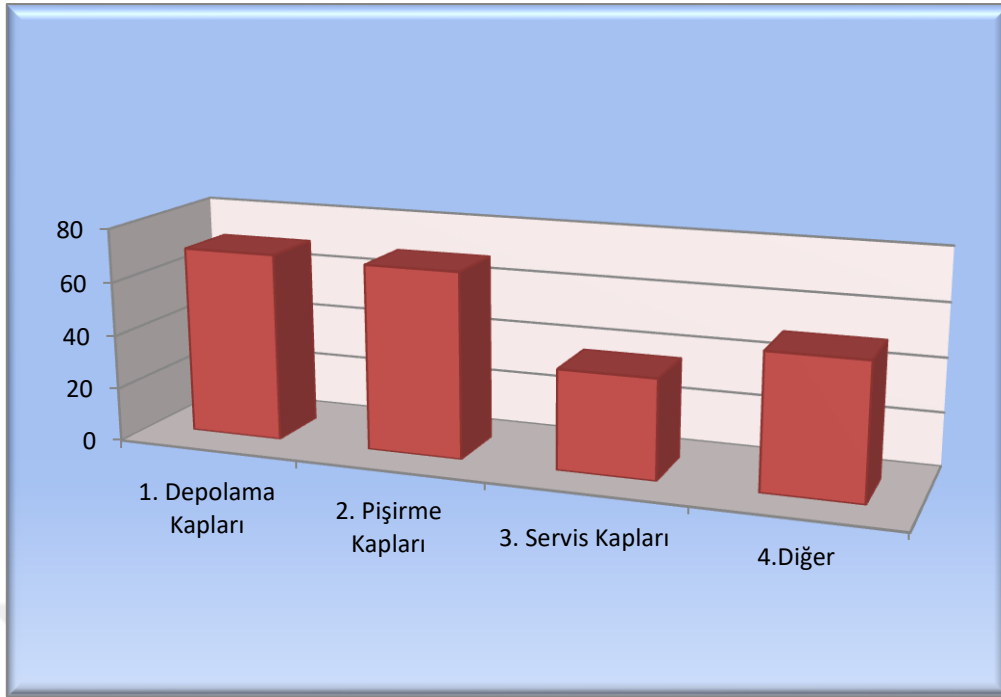
GRAFİKLER

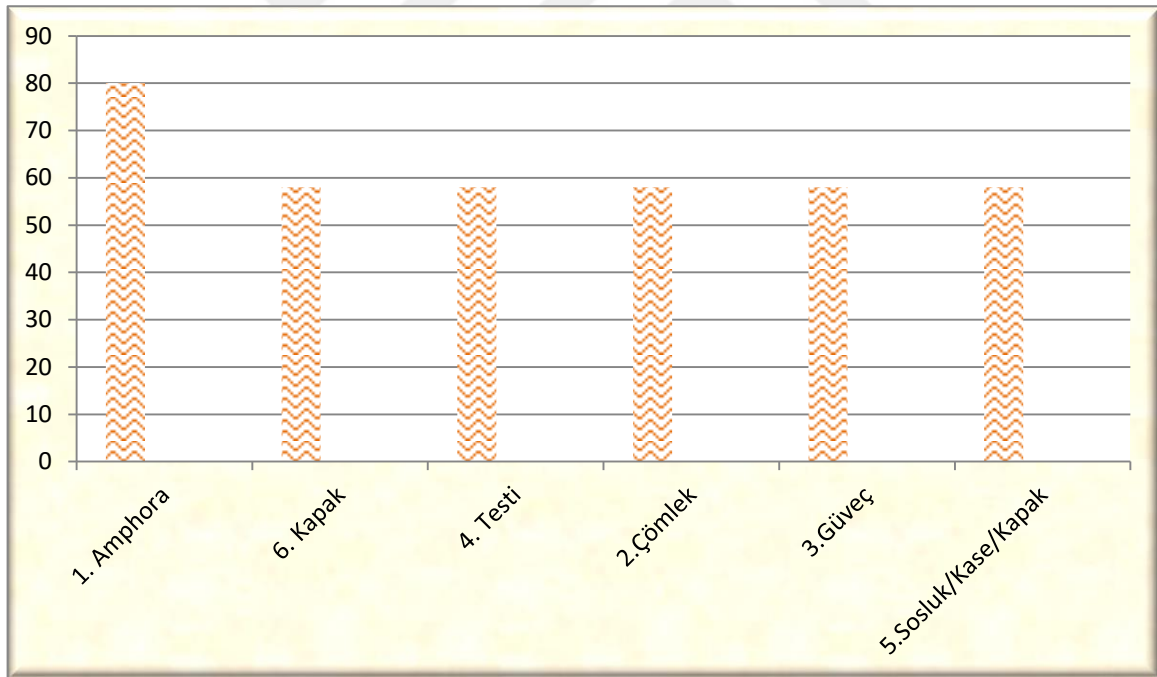
Grafik 1.3.1: Seramik buluntuların diğer eserlere göre oranları

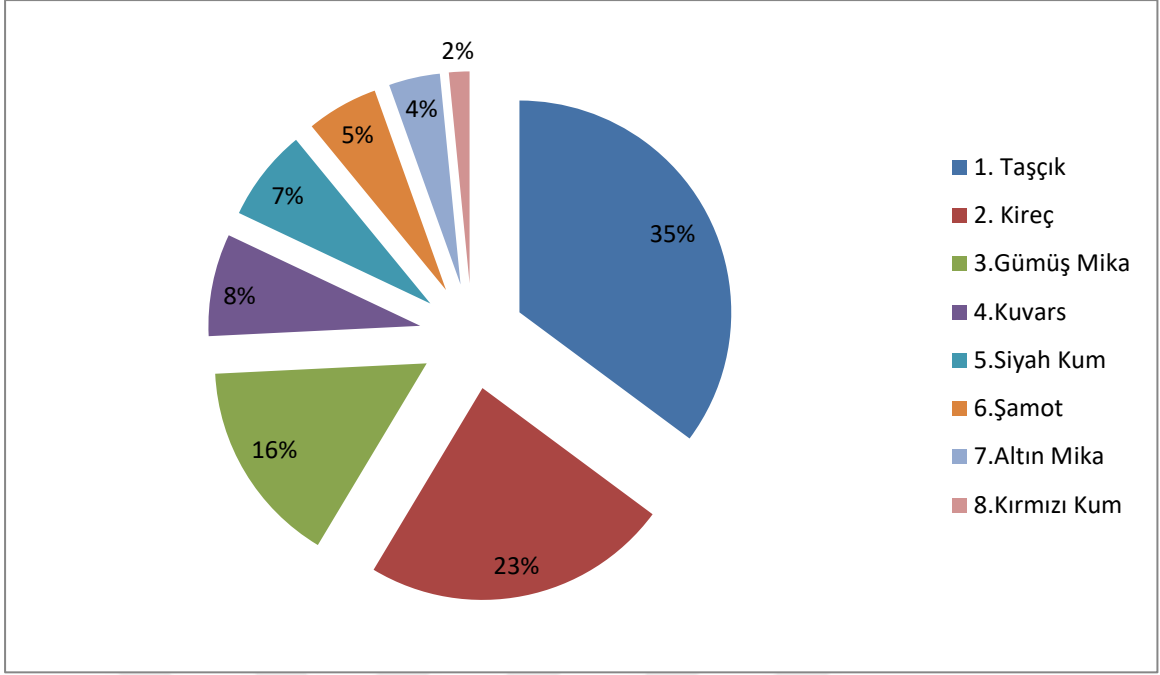
Grafik 3.1: 2015-2020 Zerzevan Kalesi seramiklerinin dönemsel dağılımı.

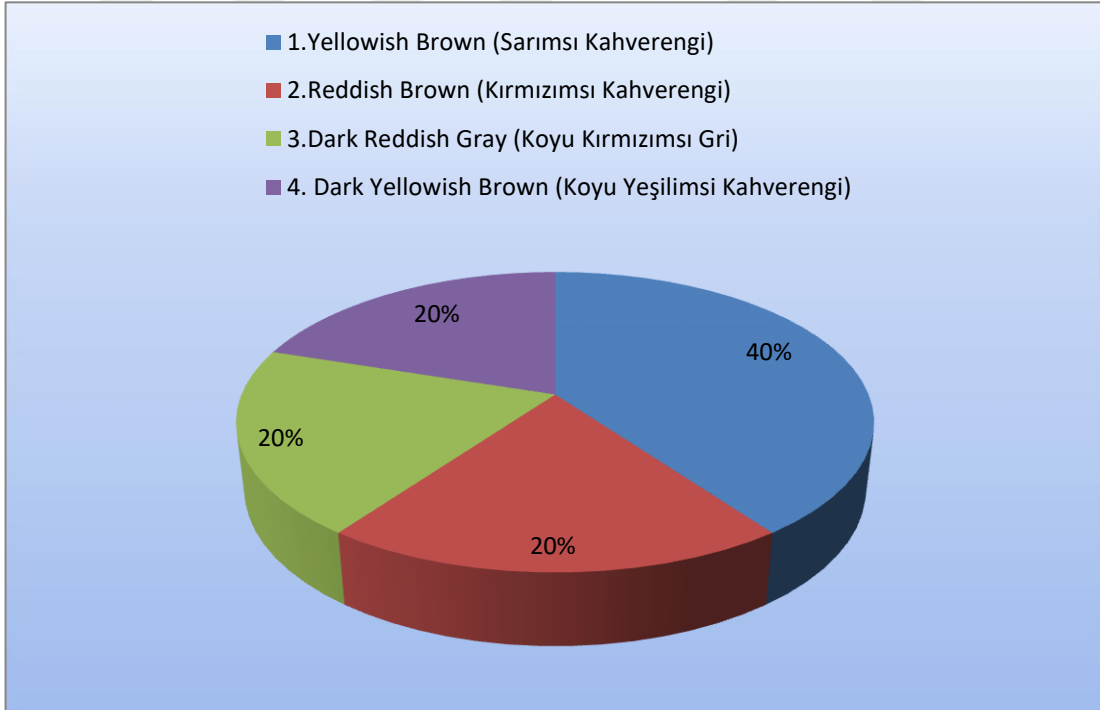
Grafik 3.2: 2015-2020 seramiklerin kullanım alanlarına göre grup dağılımı.

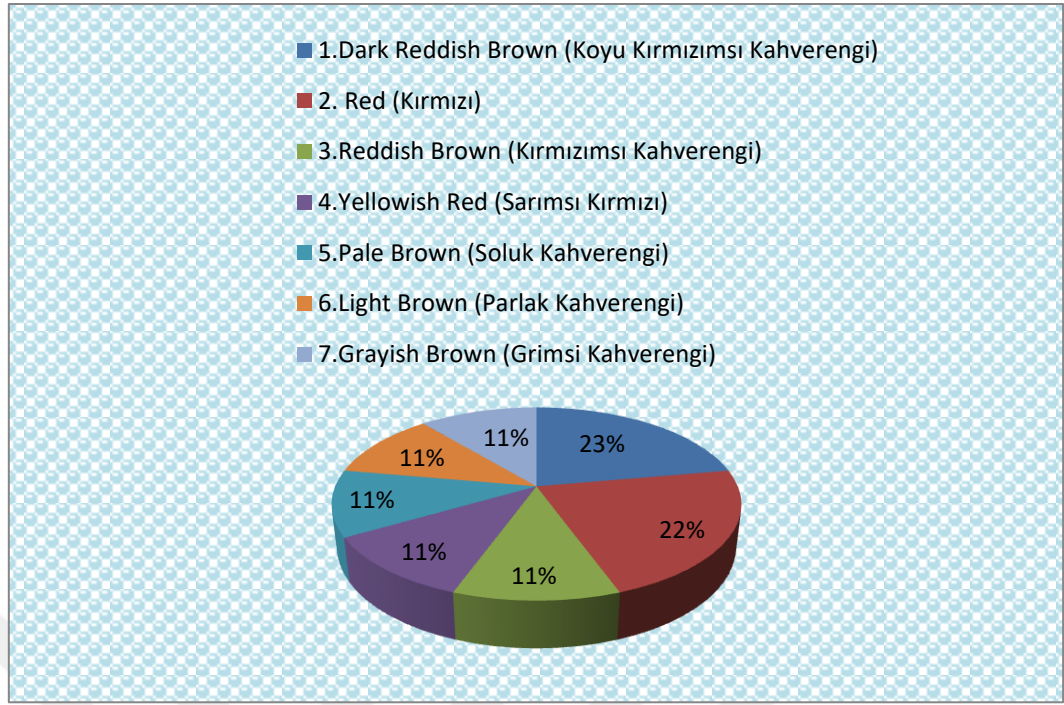
Grafik 3.3.1: 2015-2020 yılı seramiklerinin form dağılımı.

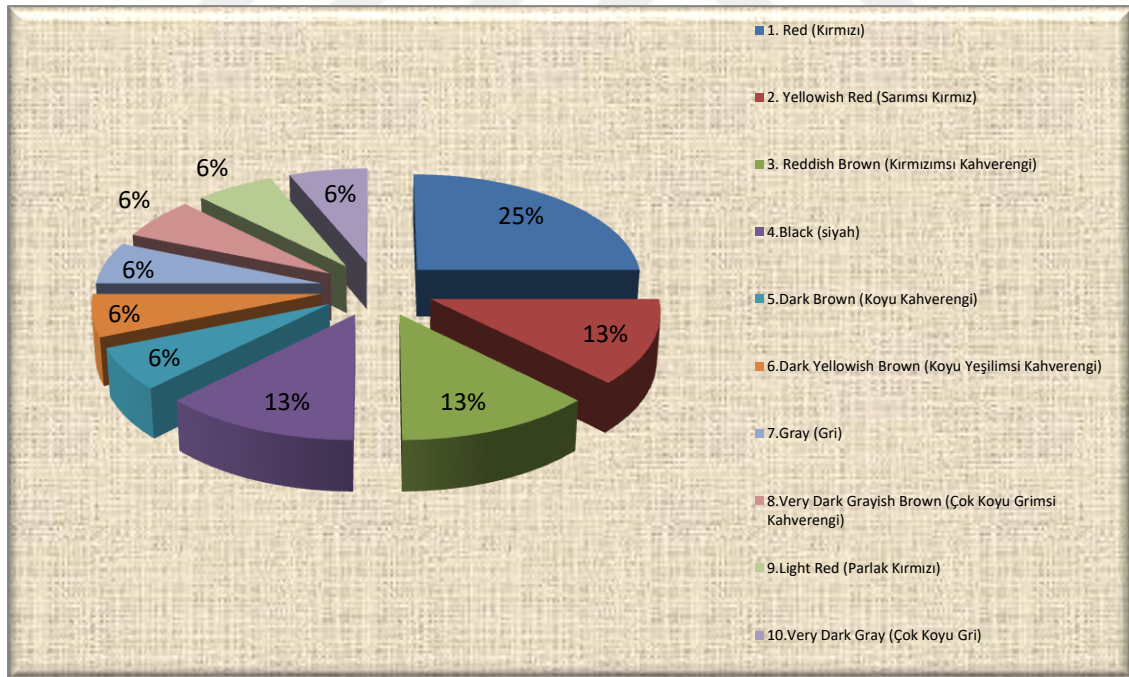
Graf.3.3.2: Çalışmaya konu olan 82 örneğin Katkı maddesi dağılımını gösteren grafik.

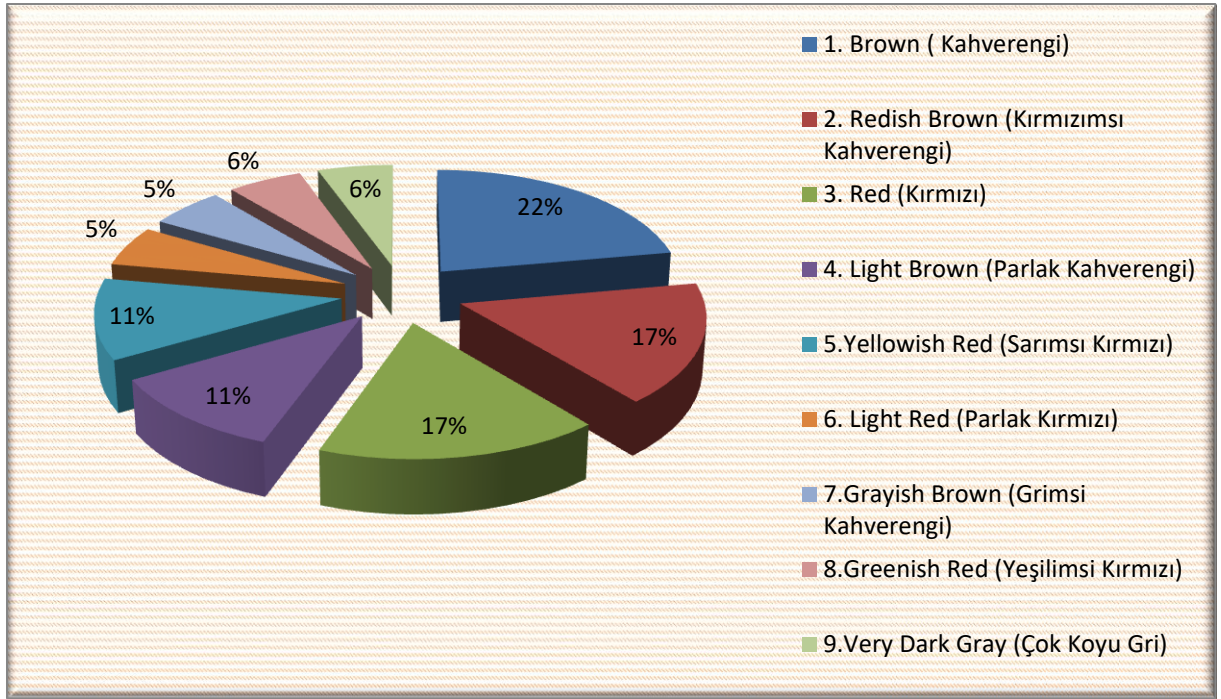
Grafik. 3.4.1.2.1: Güveç kill Munsell grafiği.

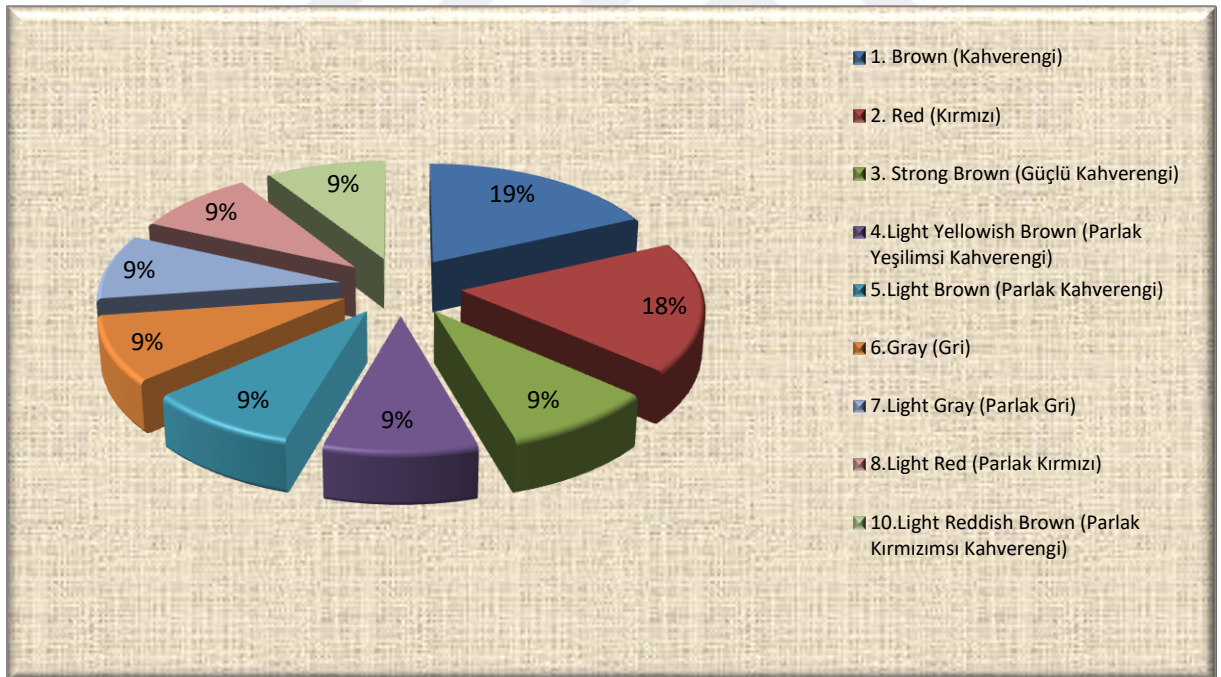
Grafik. 3.4.1.2.2: Güveç astar Munsell grafiği

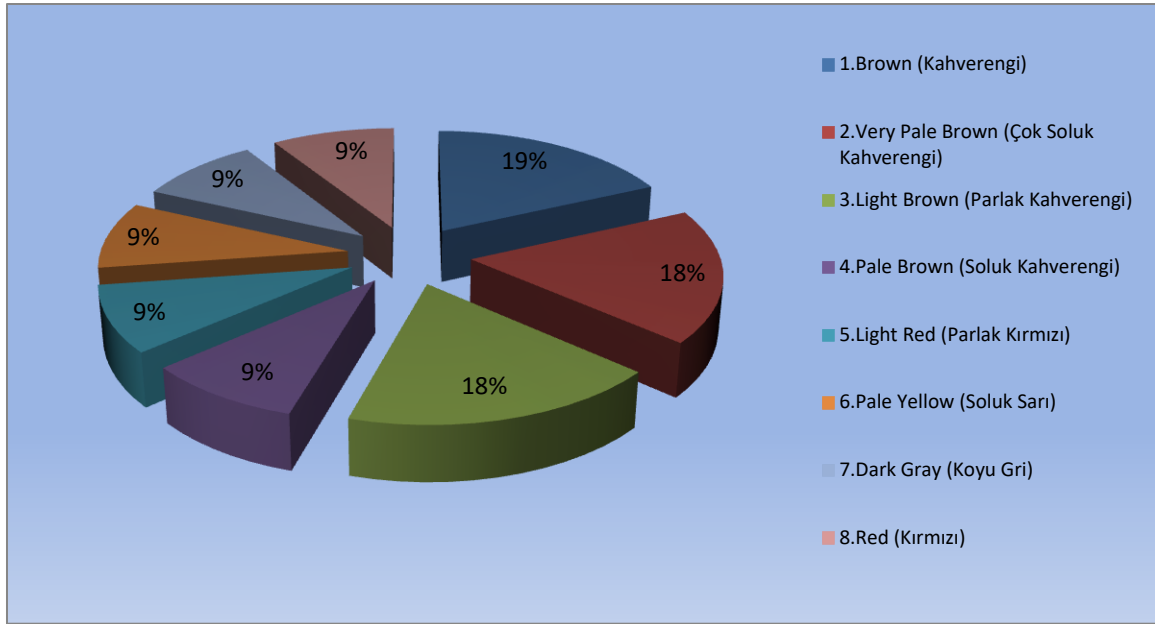
Grafik 3.4.4.1: Çömlek Kil Munsell grafiği.

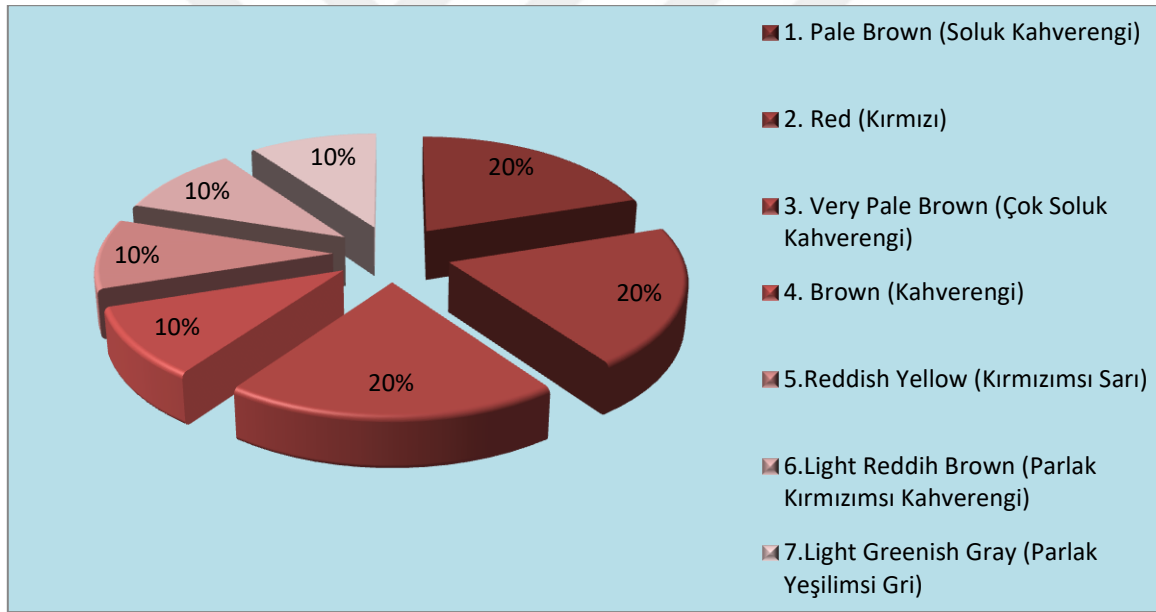
Grafik 3.4.4.2: Çömlek astar Munsell grafiği.

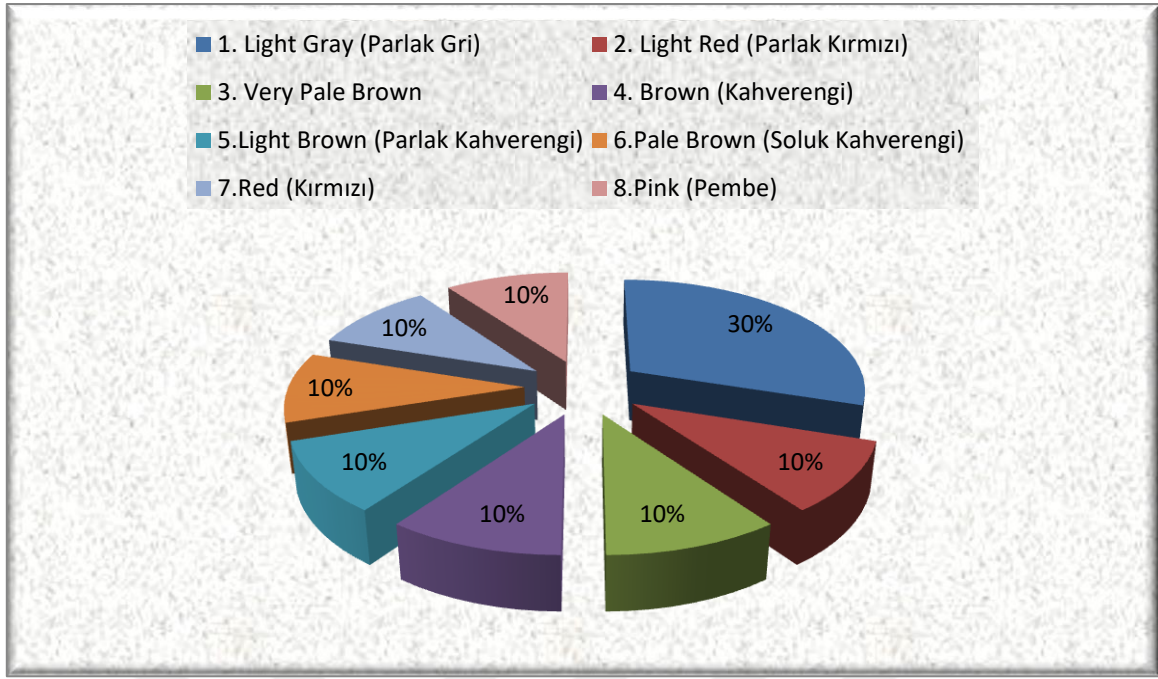
Grafik 3.8.1: Sıvı dökme ve servis kapları kil Munsell grafiği.

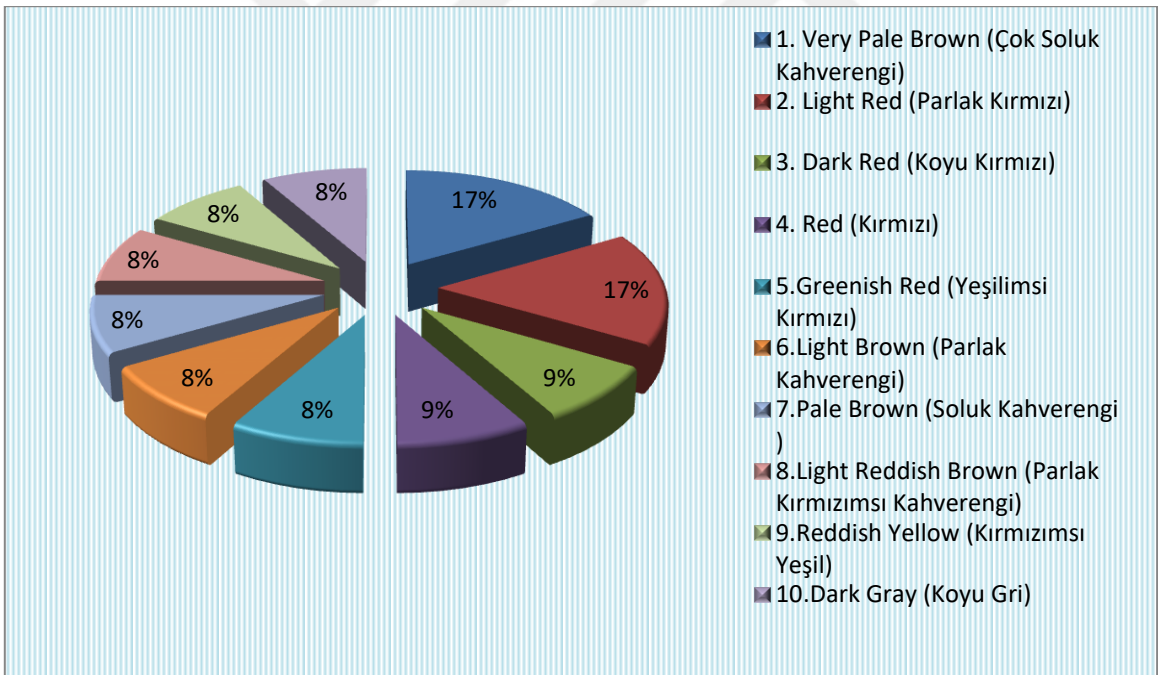
Grafik 3.8.2: Sıvı dökme ve servis kapları astar Munsell grafiği.

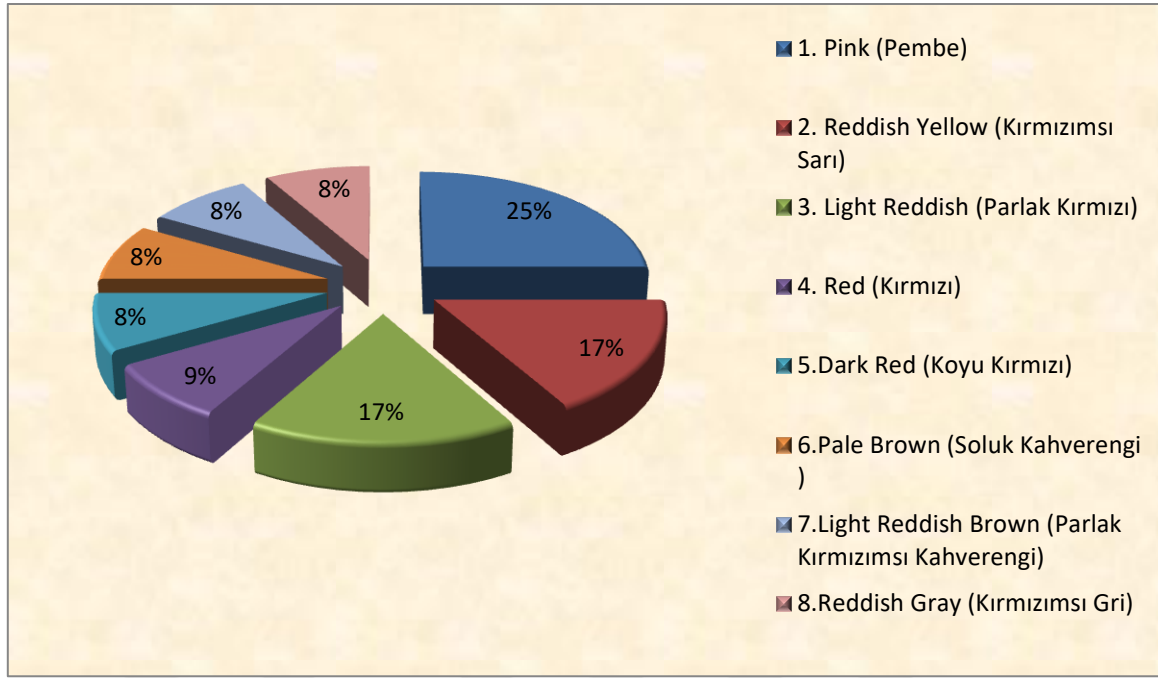
Grafik 3.10.1: Depolama kapları kil Munsell grafiği.

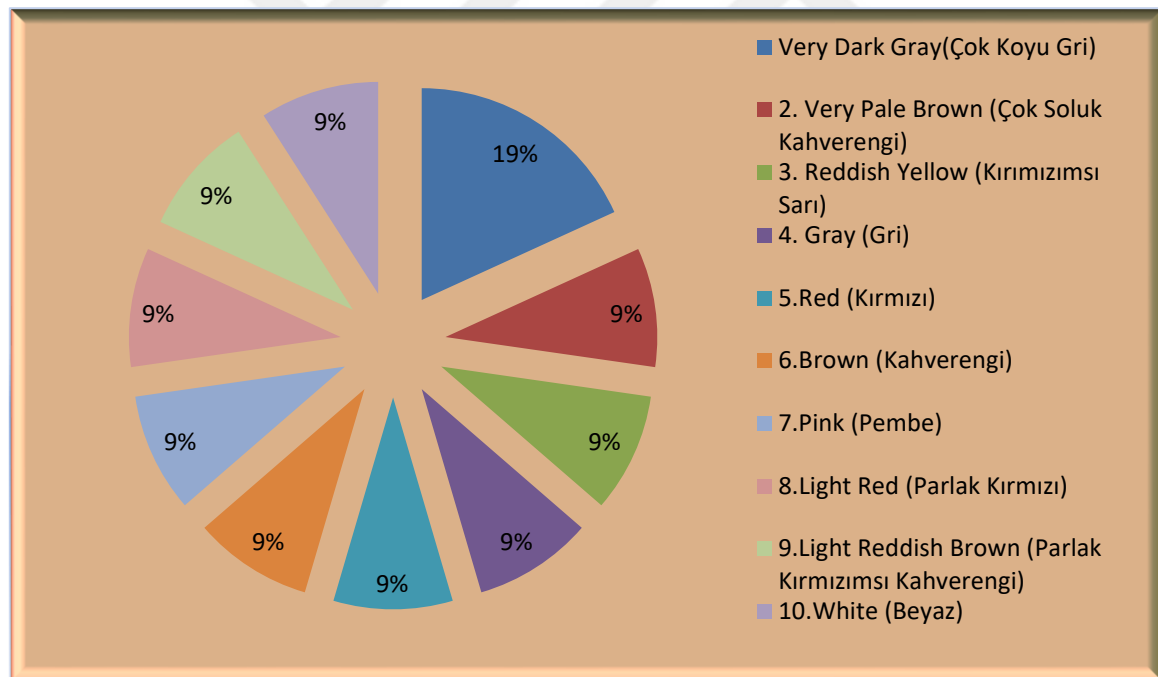
Grafik 3.10.2: Depolama kapları astar Munsell grafiği

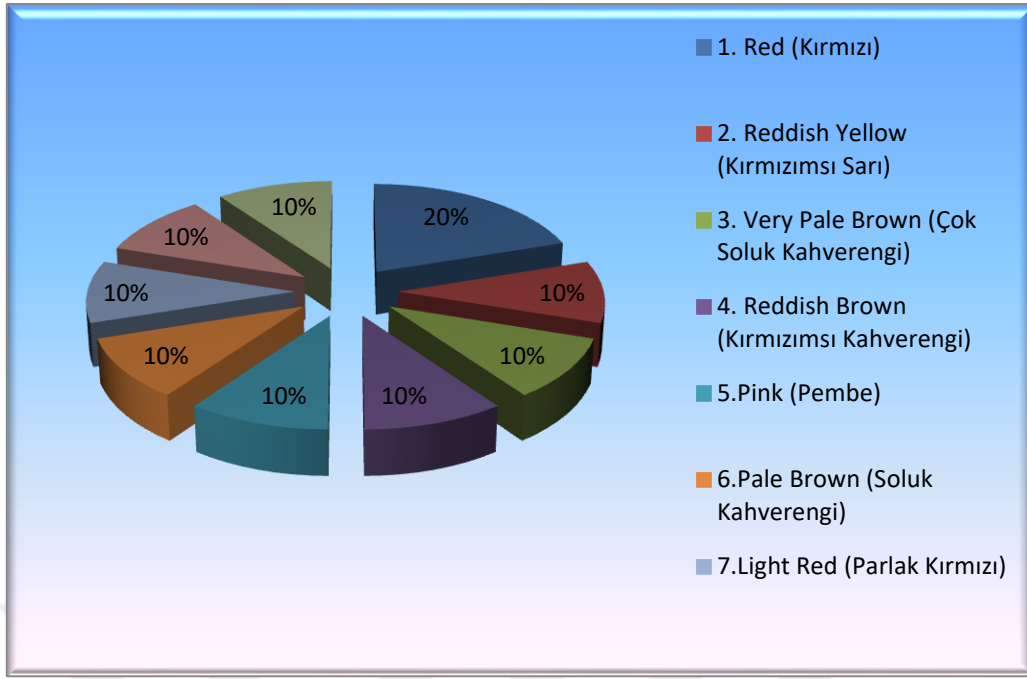
Grafik 3.12.1: Sosluk/kase/kapak (?) kil Munsell grafiği

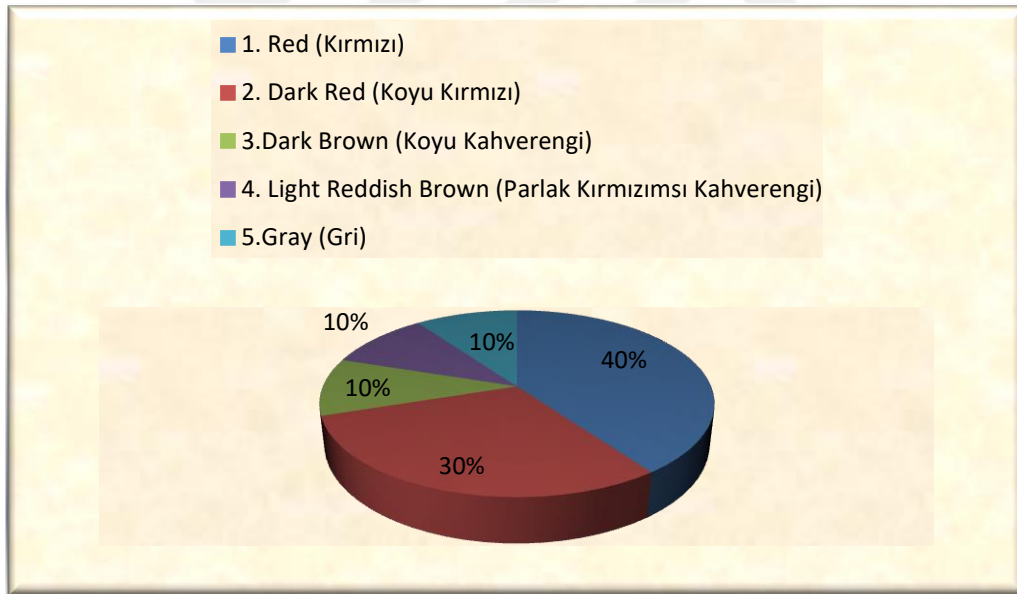
Grafik 3.12.2: Sosluk/kase/kapak (?) astar Munsell grafiği

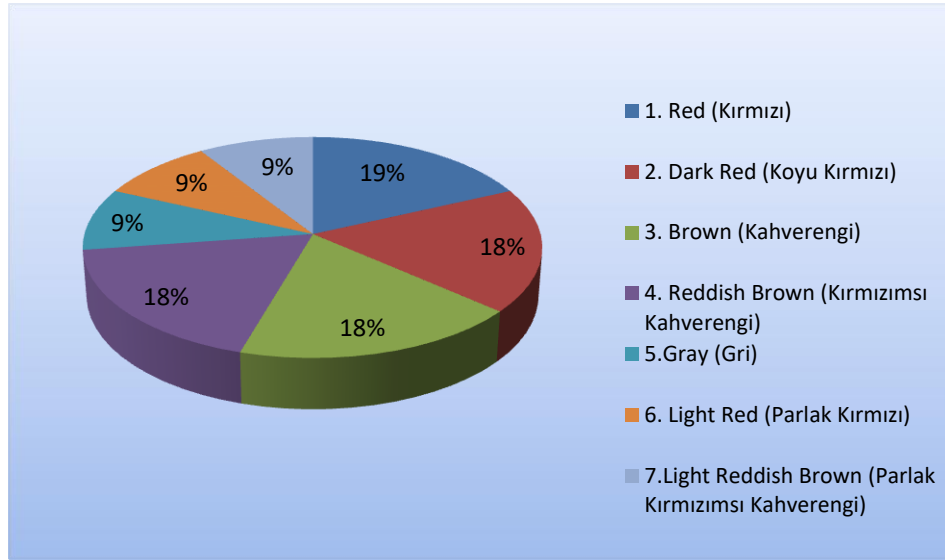
Grafik 3.18.1: Kapak kil Munsell grafiği

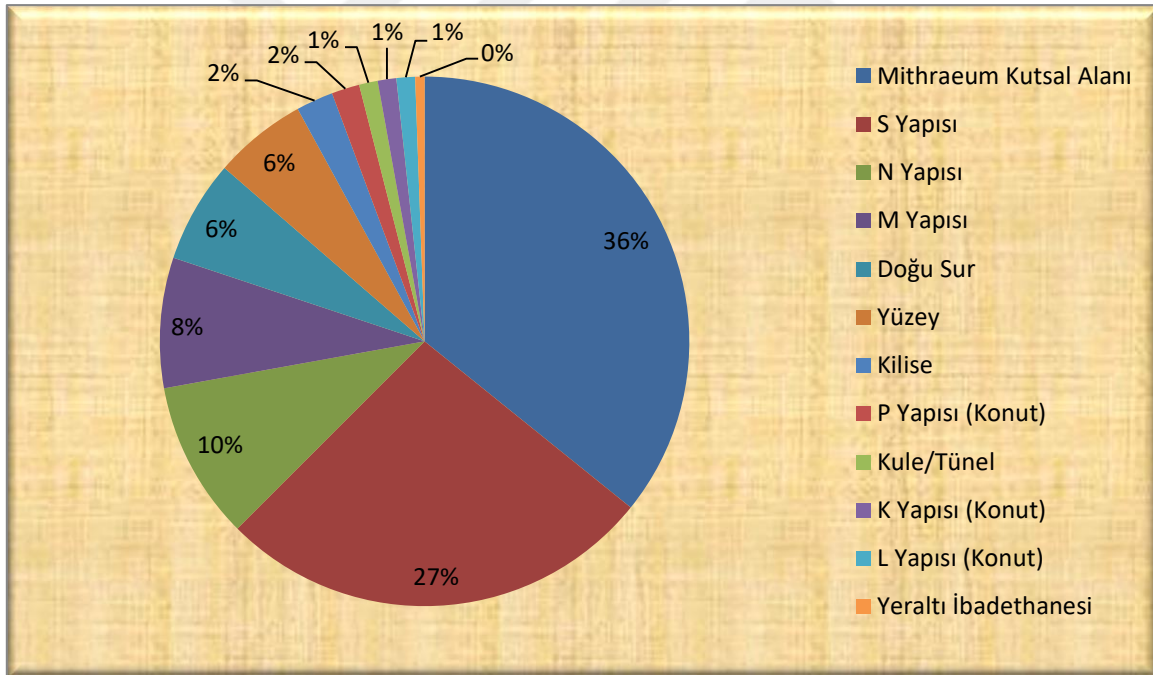
Grafik 3.18.2: Kapak astar Munsell grafiği

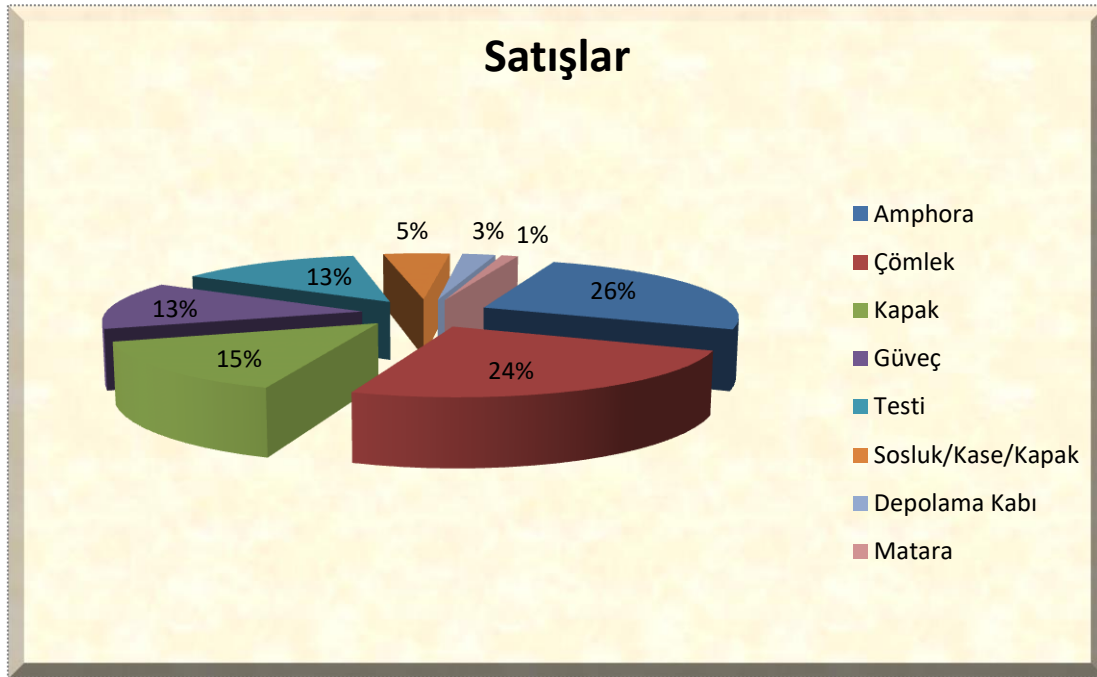
Grafik. 3.20.1: Brittle Ware (Gevrek Mallar) kil Munsell grafiği

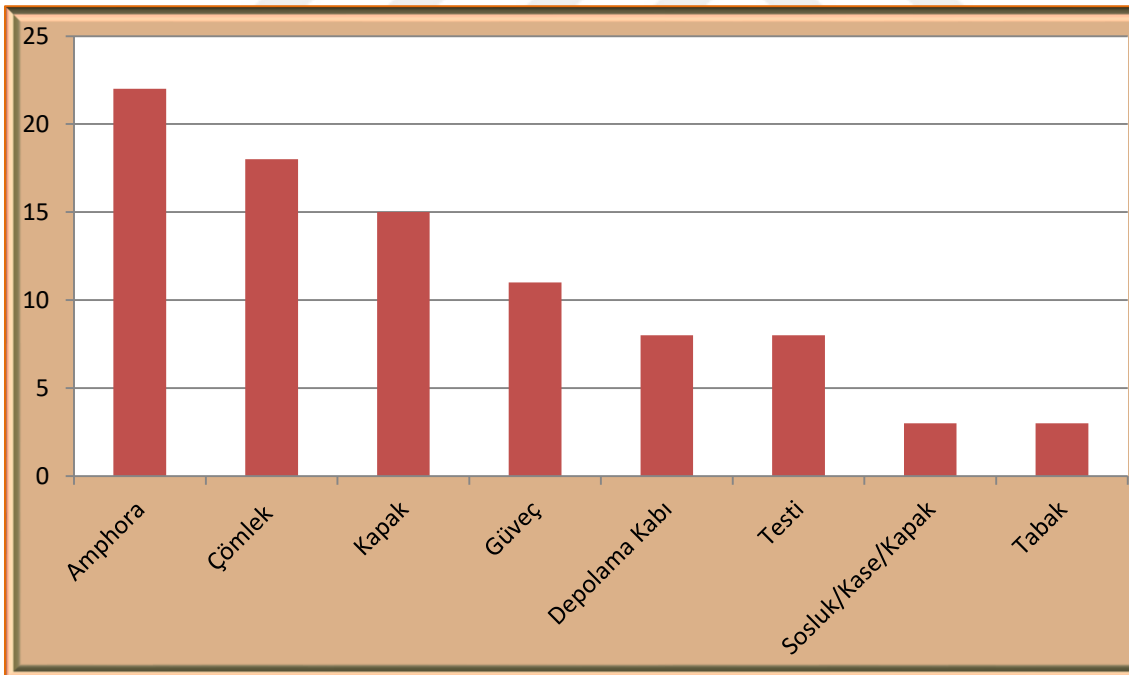
Grafik. 3.20.2: Brittle Ware (Gevrek Mallar) kil Munsell grafiği

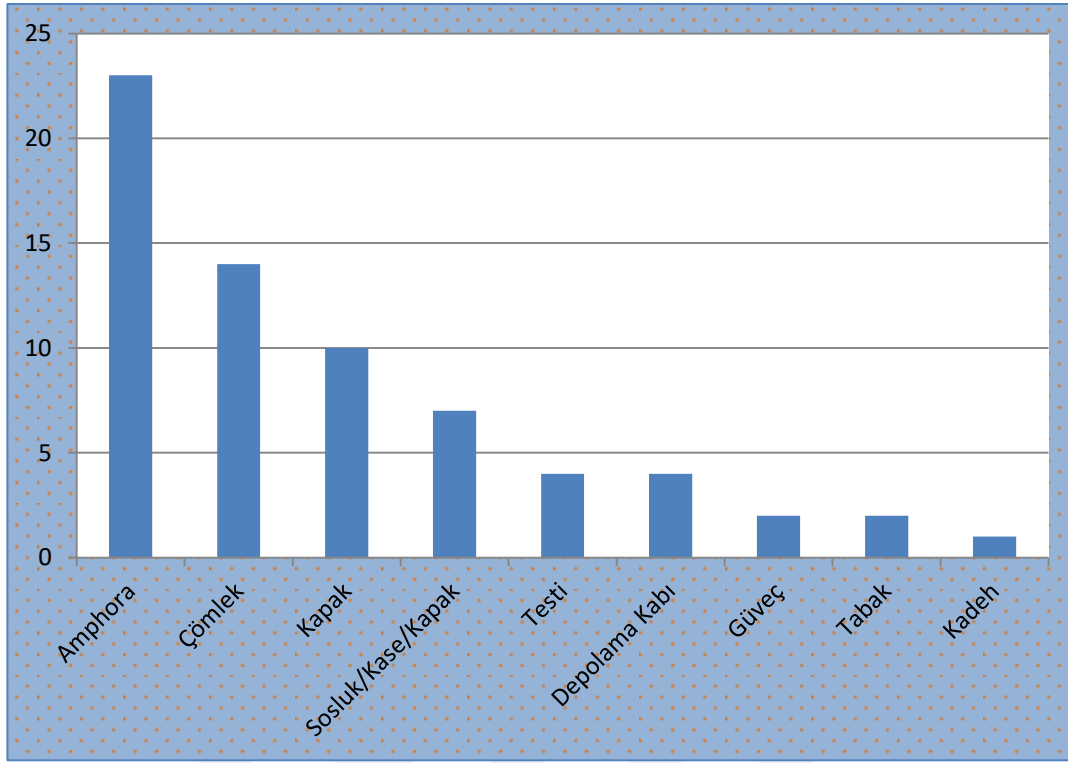
Grafik: 4.1 2015-2020 yılları arasında bulunan seramiklerin yerleşime göre dağılımı

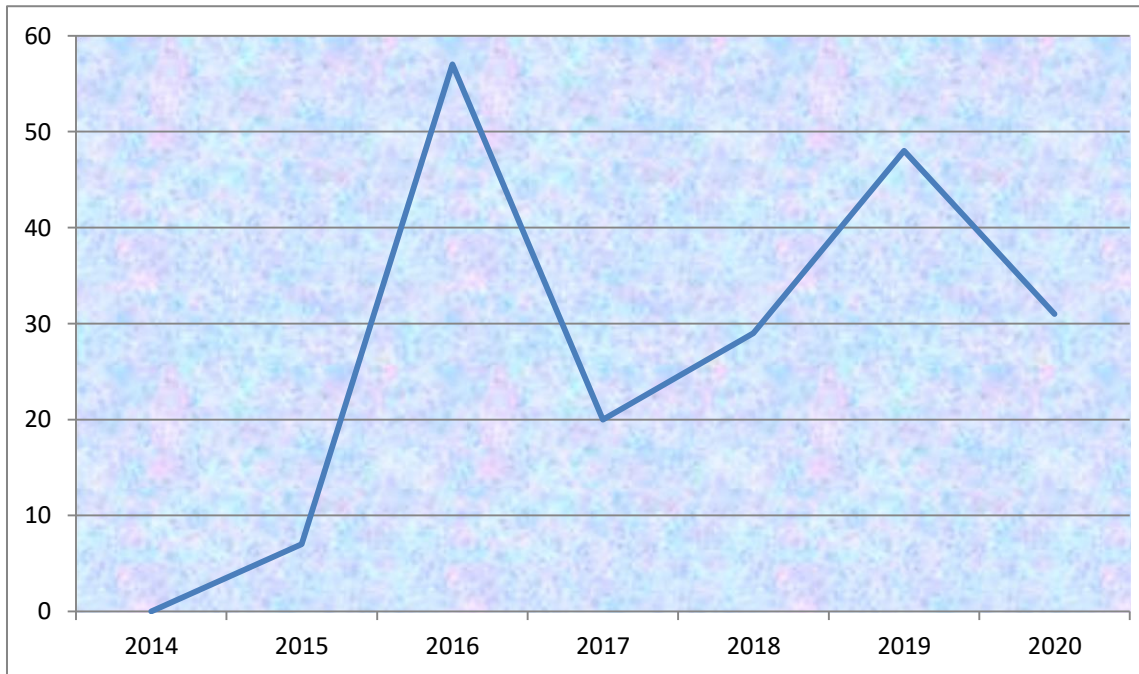
Grafik 4.2: Mithraeum Kutsal Alanı genel seramik buluntularının form dağılımı

Grafik 4.3: Sığınak (S Yapısı) genel seramik buluntularının form dağılımı

Grafik 4.4: Konut Alanı (K, L, M, N, P Yapıları) seramik buluntularının form dağılımı

Grafik 4.5: Seramik eserlerin yıllara göre dağılımı.

TABLO

PARTH SERAMİĞİ			
BÖLGE	YERLEŞİM	MAL GRUPLARI	KRONOLOJİ
Güneybatı İran	Bard-i Nishandeh, Masjid-i Suleiman, Susa	İnce Cidarlı Yumurta Kabuğu Malları, Balık Tabakları	MÖ 3-MÖ 2. yy ortaları
Batı İran	Tepe Nush-i Jan , Hamadān, Bīsotūn, Kangāvar, Qal’eh-i Yazdigird, Takht-i Sulei-man, Khurhah	Festoon Ware, Triangle Ware, Clinky Ware	MÖ 2. yy
Kuzeybatı Azerbaycan	Bestam		-
Doğu Azerbaycan	Yanıktepe	Ardabīl ware	MÖ 5-2. yy
Kuzey İran			
Kuzeydoğu İran	Yarim Tepe, Tureng Tepe, Shahr-i Qumis	Açkılı Kırmızı ve Turuncu Mallar	Demir Çağı -İslami Dönem
Doğu İran	Kuh-i Khwajah, Qal’eh-i Sam, Qal’eh-i Tepe	Sīstān Nervürlü Mallar, Kırmızı Çizgi Desenli Açkılı Mallar, Halka Açkılı Mallar, Kırmızı İnce Spiral Açkılı Mallar	-
Güneydoğu İran	Tepe Yahya, Hazar Mardi Fanuchi, Dambah Koh	Londo Ware, İnce Boyalı Turuncu Mallar	MÖ 3-MS 4. yy
Güney İran	Pasargadae, Qasr-i Abu-Nasr, Tall-i Malyan	Boyalı ve az da olsa sırlı seramik	
Kuzey Mezopotamya	Zerzevan Kalesi, Dara	Açkılı Mallar	

Tablo 3.2.1: Parth Dönemi seramiklerinin yayılım alanını gösteren Tablo

KİL MUNSELL	
RENK	SAYI
1. Red (Kırmızı)	16
2. Reddish Yellow (Kırmızımsı Sarı)	6
3. Reddish Brown (Kırmızımsı Kahverengi)	4
4. Dark Reddish Gray (Koyu Kırmızımsı Gri)	1
5. Light Red (Parlak Kırmızı)	4
6. Greenish Black (Yeşilimsi Siyah)	1
7. Greenish Red (Yeşilimsi Kırmızı)	1
8. Light Yellowish Brown (Parlak Yeşilimsi Kahverengi)	1
9. Dark Yellowish Brown (Koyu Sarımsı Siyah)	1
10. Black (Siyah)	1
11. Light Reddish Brown (Parlak Kırmızımsı Kahverengi)	5
12. Dark Red (Koyu Kırmızı)	4
13. Yellowish Red (Sarımsı Kahverengi)	3
14. Very Pale Brown (Çok Soluk Kahverengi)	5
15. Pale Brown (Soluk Kahverengi)	5
16. Dark Brown (Koyu Kahverengi)	1
17. Dark Yellowish Brown (Koyu Sarımsı Kahverengi)	1
18. Gray (Gri)	4
19. Dark Gray (Koyu Gri)	1
20. Very Dark Gray (Çok Koyu Gri)	3
21. Very Dark Grayish Brown)	1
22. Light Gray (Parlak Gri)	1
23. Light Greenish Gray (Parlak Yeşilimsi Gri)	1
24. Brown (Kahverengi)	4
25. Light Brown (Parlak Kahverengi)	5
26. Strong Brown (Güçlü Kahverengi)	1
27. Pink (Pembe)	1
28. White (Beyaz)	1

Tablo 3.3.1: Değerlendirilen seramiklerin Kil Munselleri.

ASTAR MUNSELL	
RENK	SAYI
1. Red (Kırmızı)	12
2. Reddish Brown (Kırmızım Kahverengi)	10
3. Dark Reddish Gray (Koyu Kırmızımsı Gri)	2
4. Light Red (Parlak Kırmızı)	9
5. Greenish Red (Yeşilimsi Kırmızı)	1
6. Light Reddish Brown (Parlak Kırmızımsı Kahverengi)	3
7. Dark Red (Koyu Kırmızı)	3
8. Yellowish Red (Sarımsı Kahverengi)	3
9. Pale Yellow (Soluk Sarı)	1
10. Reddish Yellow (Kırmızımsı Sarı)	4
11. Very Pale Brown (Çok Soluk Kahverengi)	6
12. Pale Brown (Soluk Kahverengi)	5
13. Dark Gray (Koyu Gri)	1
14. Reddish Gray (Kırmızımsı Gri)	1
15. Very Dark Gray (Çok Koyu Gri)	1
16. Light Gray (Parlak Gri)	3
17. Brown (Kahverengi)	10
18. Dark Reddish Brown (Koyu Kırmızımsı Kahverengi)	2
19. Grayish Brown (Grimsi Kahverengi)	2
20. Light Brown (Parlak Kahverengi)	7
21. White (Beyaz)	5
22. Pink (Pembe)	5

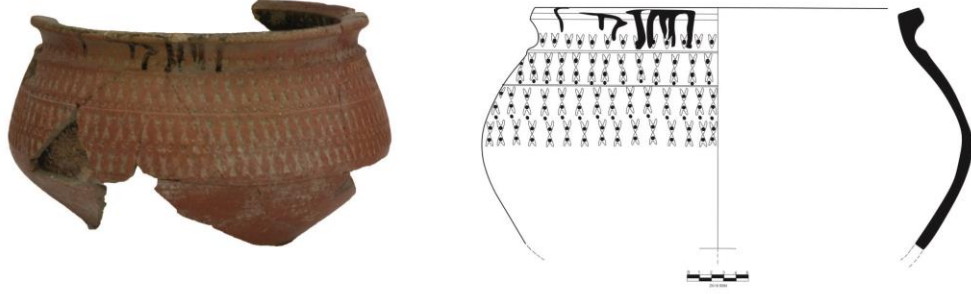
Tablo 3.3.2: Değerlendirilen seramiklerin Astar Munselleri.

ZERZEVAN KALESİ KAZILAN YAPILAR LİSTESİ	
YAPI	YIL
• Kaya Sunağı Üstü	2014
• Kilise	2014
• Tonoğlu Mezar	2014
• L1 (Lahit Mezar)	2014
• L2 (Lahit Mezar)	2014
• L3 (Lahit Mezar)	2014
• L4 (Lahit Mezar)	2014
• L5 (Lahit Mezar)	2014
• Tünel Yapısı	2015
• I Yapısı (Yeraltı Kilisesi)	2015
• A Yapısı (Konut)	2015
• J Yapısı (Konut)	2015
• K Yapısı (Konut)	2015
• L yapısı (Konut)	2015
• Sunu Çanakları	2015
• M Yapısı (Konut)	2015-2016
• N Yapısı (Konut)	2016
• Oda Mezar 1	2014-2015
• Oda Mezar 2	2014-2015
• Su Kanalı	2015-2016
• T Yapısı (Mithras Tapınağı)	2017
• Sığınak Yapısı	2016-2018
• G Yapısı (Konut)	2018
• L6 (Lahit Mezar)	2018
• L7 (Lahit Mezar)	2018
• L8 (Lahit Mezar)	2018
• Kaya Sunağı Arkası	2019
• Mithraeum Üst Alanı	2018-2019
• Mithraeum Kuzey Alanı	2019
• Doğu sur	2020
• P Yapısı (Konut)	2020

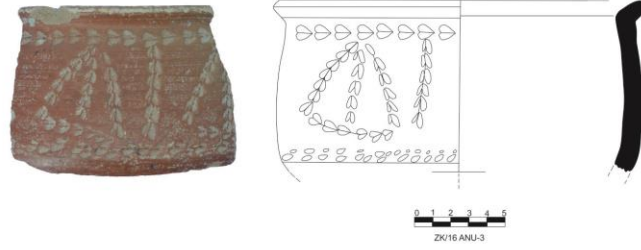
Tablo 4.1: Zerzevan Kalesi Kazılarının 2014-2020 yılları arasında çalışma yürütülen alanların listesi.

LEVHA-1

PARTH SERAMIĞİ

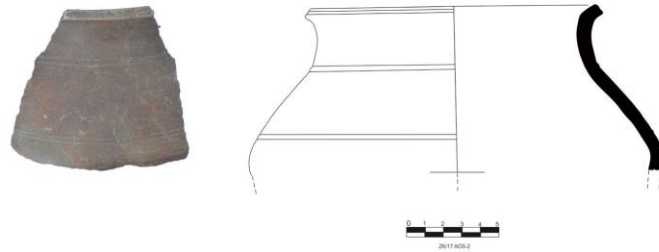
Kat.No.1

Kat.No.2

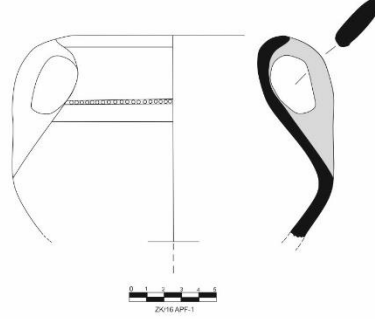

Kat.No.3

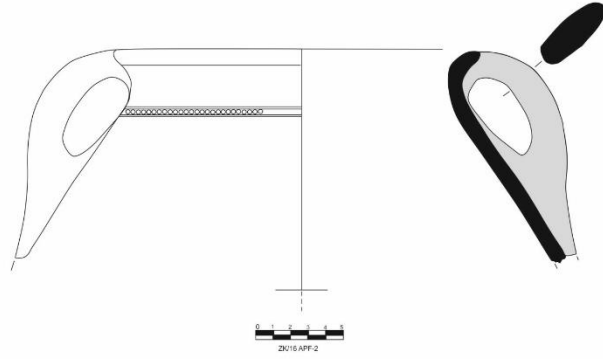

Kat.No.4

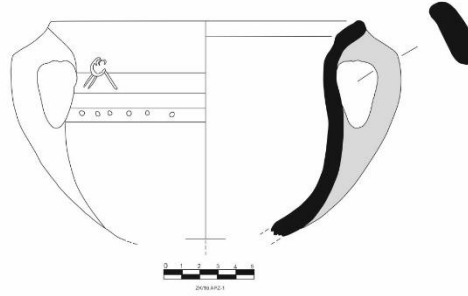
GEÇ ROMA SERAMİĞİ GÜVEÇ

Kat.No.5

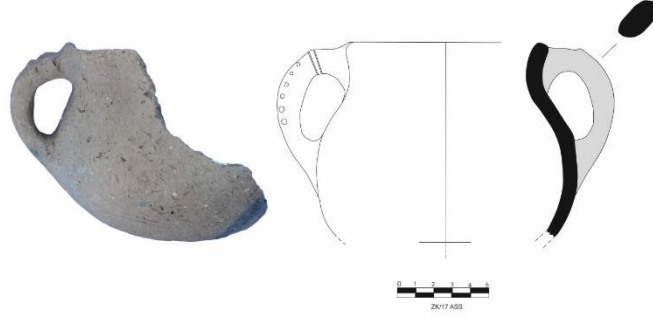

Kat.No.6

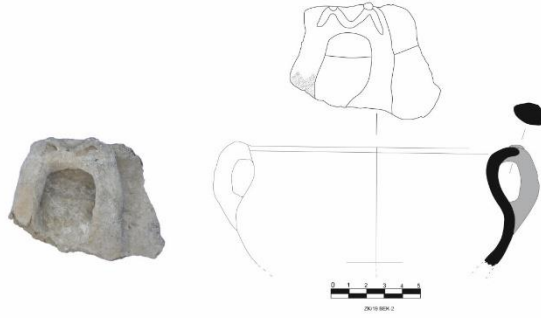

Kat.No.7

LEVHA-3

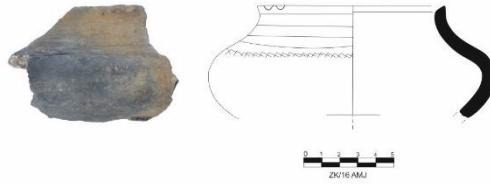

Kat.No.8

Kat.No.9

ÇÖMLEK

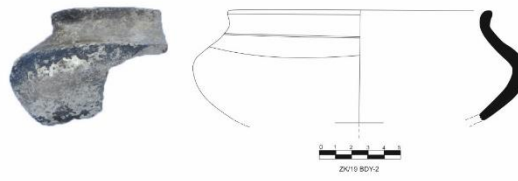

Kat.No.10

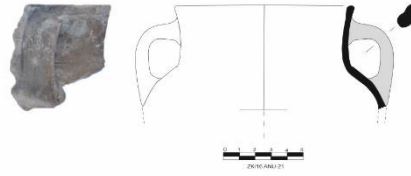
LEVHA-4

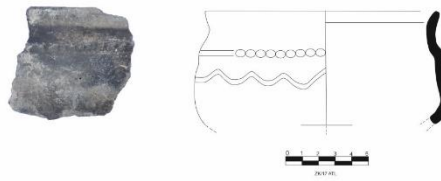
Kat.No.11

Kat.No.12

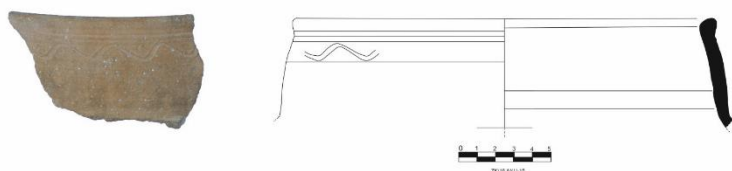

Kat.No.13

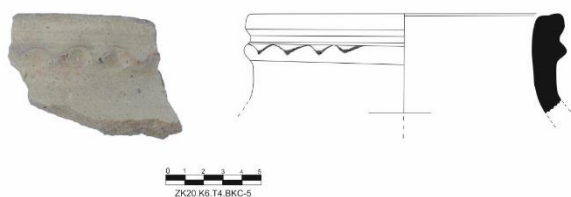

Kat.No.14

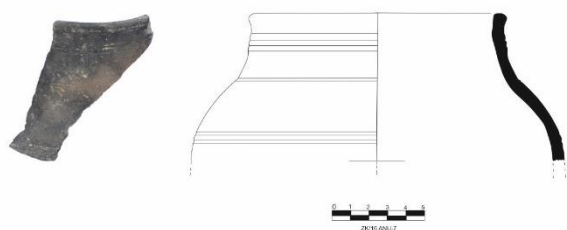
LEVHA-5

Kat.No.15

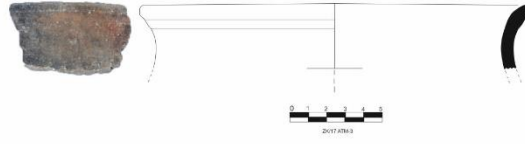

Kat.No.16

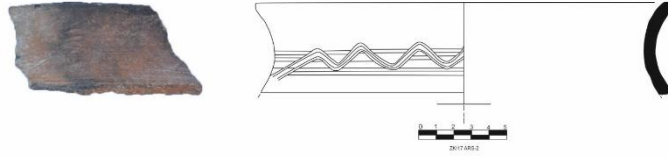

Kat.No.17

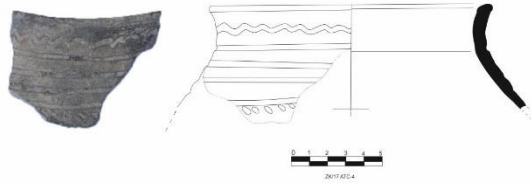
LEVHA-6

Kat.No.18

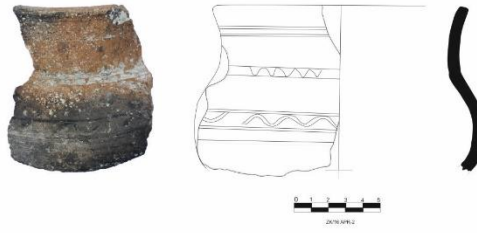

Kat.No.19

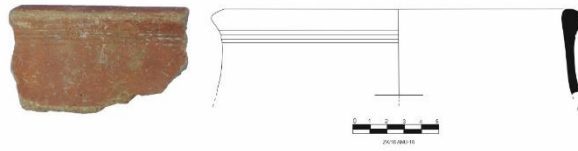

Kat.No.20

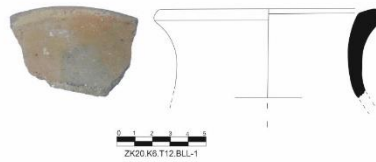
LEVHA-7

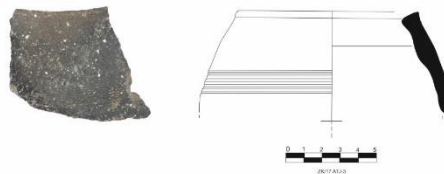
Kat.No.21

Kat.No.22

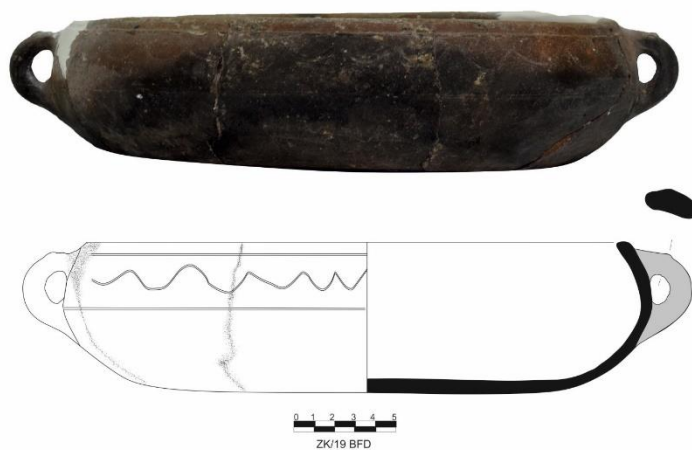

Kat.No.23

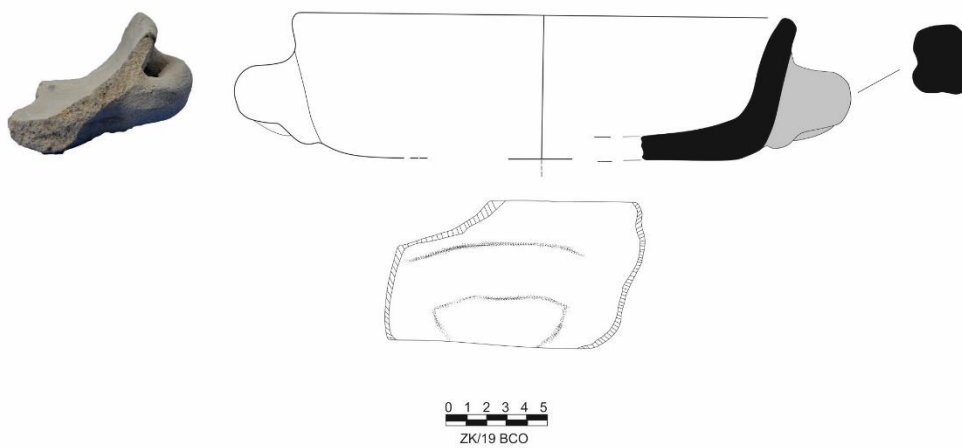

Kat.No.24

TAVA-LEKANE

Kat.No.25

Kat.No.26

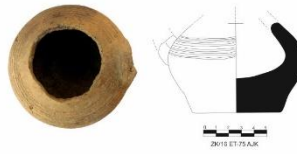
SIVI DÖKME VE SERVİS KAPLARI

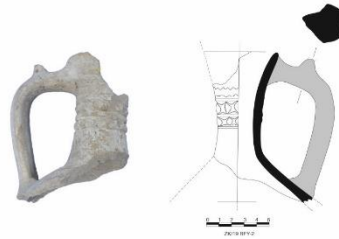
Kat.No.36

Kat.No.37

Kat.No.38

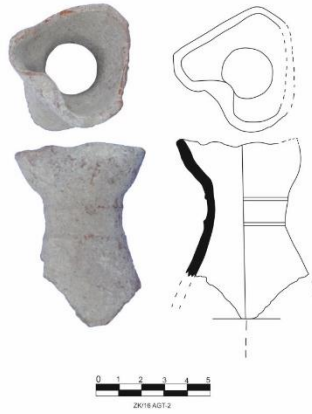

Kat.No.39

LEVHA-10

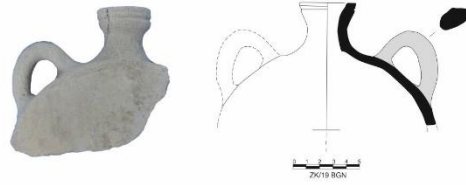

Kat.No.31

Kat.No.32

LEVHA-11

Kat.No.33

Kat.No.34

Kat.No.35

Kat.No.36

DEPOLAMA KAPLARI

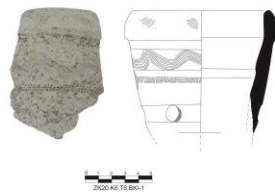
Kat.No.37

Kat.No.38

Kat.No.39

Kat.No.40

LEVHA-13

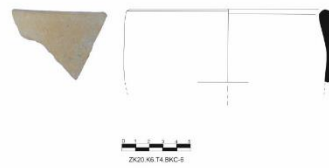
Kat.No.41

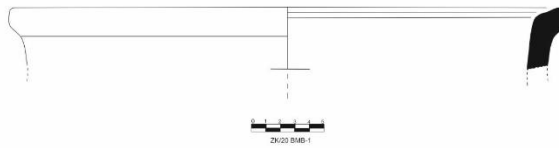
Kat.No.42

Kat.No.43

Kat.No.44

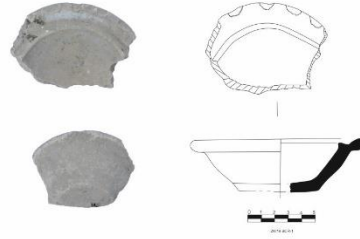

Kat.No.45

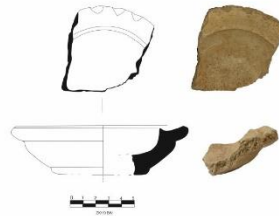
SOSLUK/KASE/KAPAK (?) - TESTİCİK

Kat.No.46

Kat.No.47

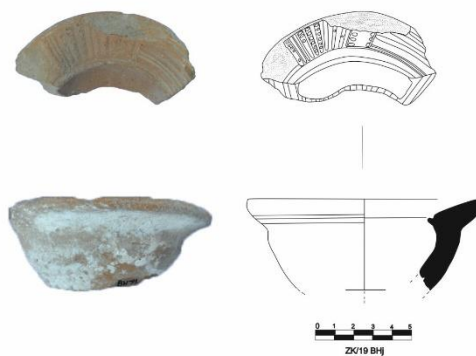

Kat.No.48

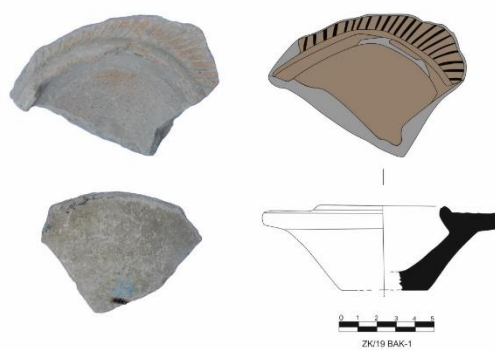

Kat.No.49

LEVHA-15

Kat.No.50

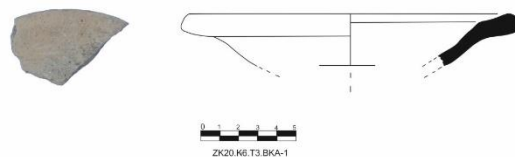

Kat.No.51

Kat.No.52

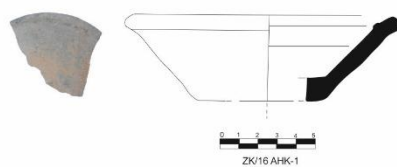
LEVHA-16

Kat.No.53

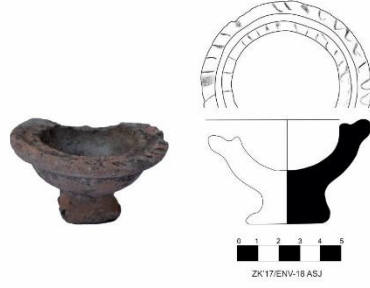

Kat.No.54

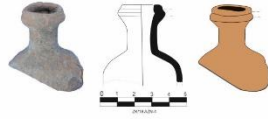
Kat.No.55

LEVHA-17

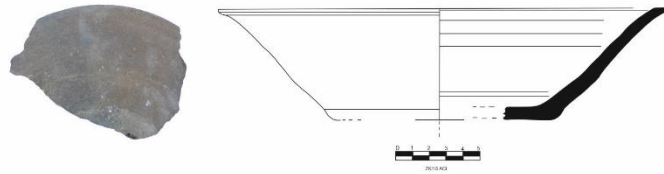
Kat.No.56

TESTİCİK

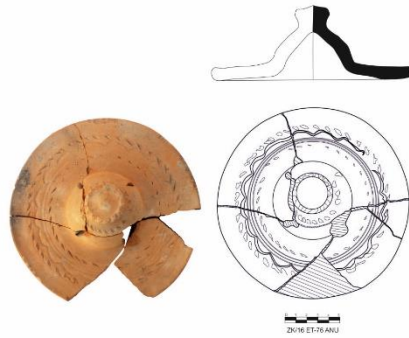
Kat.No.57

TABAK

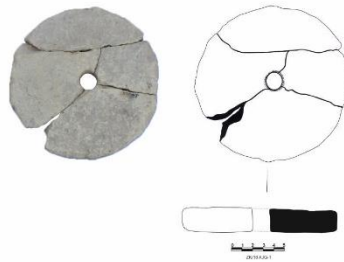

Kat.No.58

KAPAK

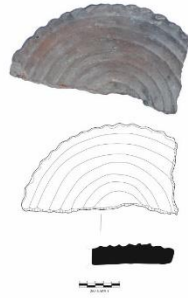
Kat.No.59

Kat.No.60

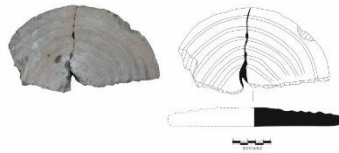
Kat.No.61

Kat.No.62

Kat.No.63

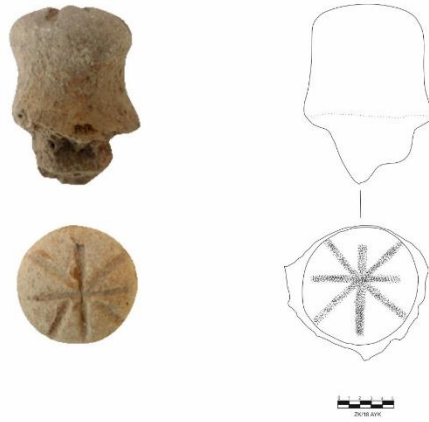

Kat.No.64

Kat.No.65

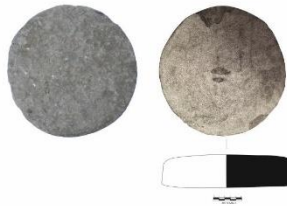
LEVHA-20

Kat.No.73

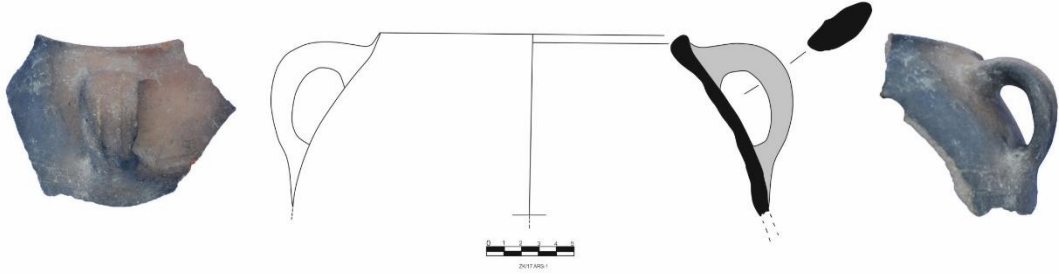

Kat.No.74

Kat.No.75

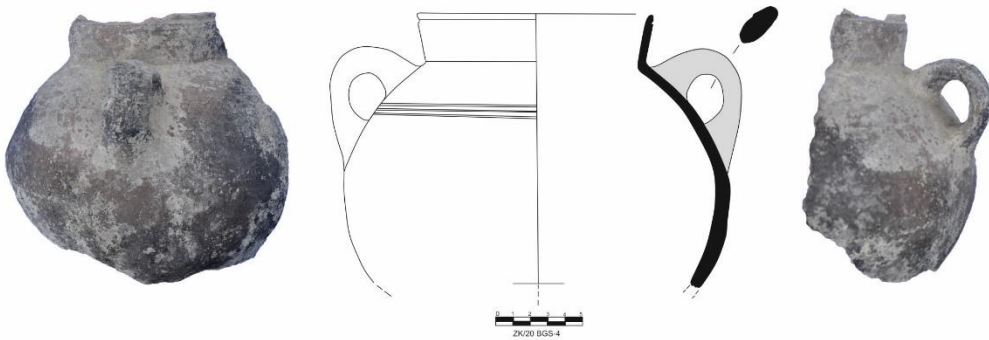
BRITTLE WARE (GEVREK MALLAR)

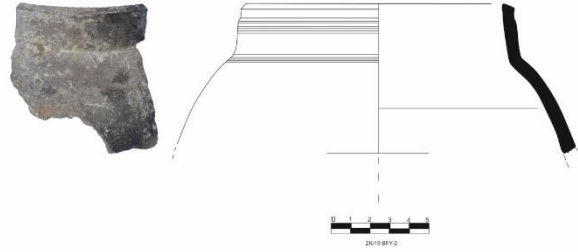
Kat.No.69

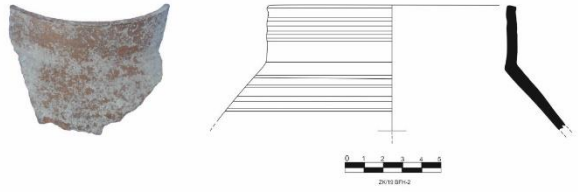
Kat.No.70

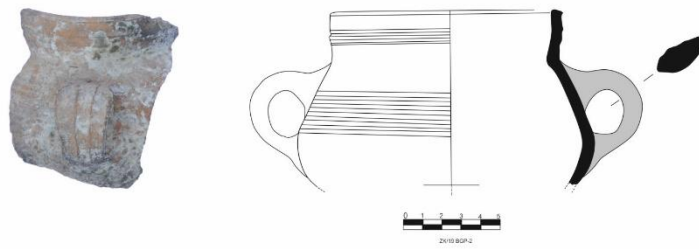
Kat.No.71

Kat.No.72

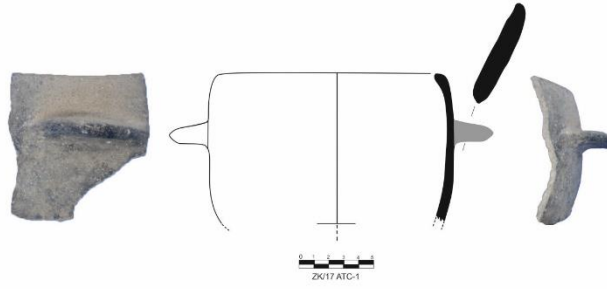

Kat.No.73

Kat.No.74

LEVHA-23

Kat.No.75

Kat.No.76

Kat.No.77

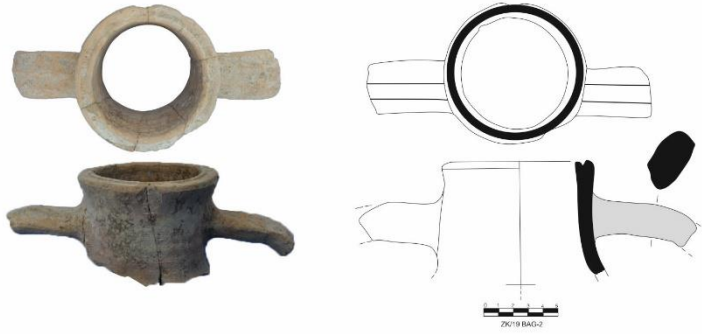

Kat.No.78

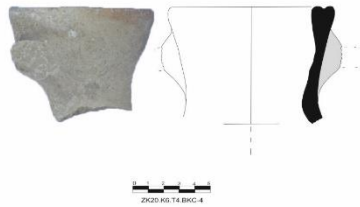
KUZEY SURİYE AMPHORALAR I

Kat.No.79

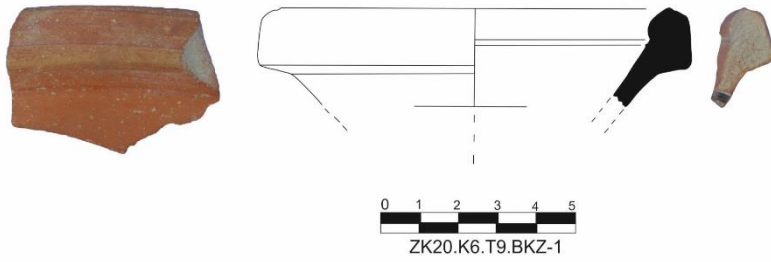

Kat.No.80

Kat.No.81

PHOKAİA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ

Kat.No.81